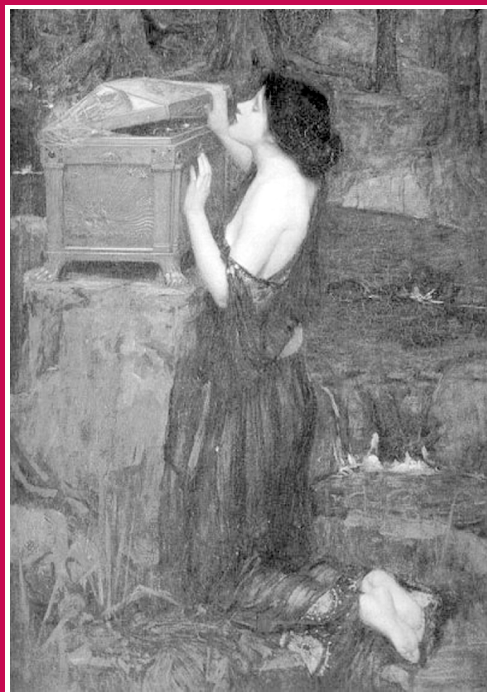

Pandora Könyvek 6.

Budai László

**AZ ANGOL IGE VALENCIÁJA
nyelvpedagógiai perspektívából**

Budai László

AZ ANGOL IGE VALENCIÁJA
NYELVPEDAGÓGIAI PERSPEKTÍVÁBÓL

Pandora Könyvek

6. kötet

Budai László

**AZ ANGOL IGE VALENCIÁJA
NYELVPEDAGÓGIAI PERSPEKTÍVÁBÓL**

Sorozatszerkesztő:

Mózes Mihály

Eddig megjelent kötetek:

Loboczky János

Dialógusban lenni — hermeneutikai megközelítések (1. kötet, 2006)

István Kertész

Zur Sozialpolitik der Attaliden... (2. kötet, 2006)

Mózes Mihály

Ausztrália története (3. kötet, 2006)

Zimányi Árpád

Nyelvhasználat, nyelvváltozás (4. kötet, 2006)

Domonkosi Ágnes

Stíluselemzés, trópusok, alakzatok (5. kötet, 2006)

Budai László

**AZ ANGOL IGE VALENCIÁJA
nyelvpedagógiai perspektívából**

Líceum Kiadó
Eger, 2006

Lektorálta:

Dr. Zimányi Árpád
főiskolai tanár

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített,
illetve rövidített változata kiadásának jogát is.
A kiadó hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmiféle formában
(fotókópia, mikrofilm vagy más hordozó) nem sokszorosítható.

A borítón
John William Waterhouse: *Pandora* (1896)
című festményének részlete látható

ISSN: 1787-9671

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Kis-Tóth Lajos
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
Borítóterv: Kormos Ágnes

Megjelent: 2007. július Példányszám: 100
Készítette: Diamond Digitális Nyomda, Eger
Ügyvezető: Hangácsi József

Tartalom

ELŐSZÓ	9
0. BEVEZETÉS	11
0.1. A kutatómunka tárgya	11
0.2. A kutatómunka célja és feladatai	11
0.3. A kutatómunka előzményei és metodológiája	14
0.4. A könyv szövegének tagolása.....	29
I. RÉSZ	31
A VALENCIAELEMZÉS ELMÉLETI ALAPJAI	31
1. A VALENCIAFOGALOM KIALAKULÁSA	32
1.1. A valencia előzményei.....	32
1.2. TESNIÈRE valenciafogalma	34
1.3. A valenciafogalom bővülése.....	36
2. A VALENCIAKUTATÁSOK PROBLEMATIKÁJA.....	38
2.1. A valencia és a nyelvi szintek.....	38
2.1.2. A valencia szintekre tagolódásának folyamata	39
2.1.3. Kritikai megjegyzések a valencia szintekre tagolódásához	46
2.2. ALLERTON valenciamodellje.....	53
2.3. A morfoszintaktikai valencia.....	56
2.4. A valencia és a mondatmodellek	58
2.5. A valencia kapcsolata más nyelvészeti irányzatokkal	59
2.6. A többi szófaj valenciája	61
2.7. Valencia és lexikográfia	62
3. A VALENCIAELEMZÉS ELŐKÉSZÜLETI MUNKÁLATAI: A TESZTEK TESZTELÉSE	65
3.1. Az anyanyelvi informáns	65
3.2. Az ige morfológiai osztályait elkülönítő tesztek	66
3.3. Az ige tartalmi jellemzőit feltáró tesztek.....	69
3.3.1. LAKOFF tesztjei	69
3.3.2. DOWTY tesztjei.....	71
3.3.3. GRUBER tesztjei	73
3.4. Az igék morfoszintaktikai tulajdonságait tesztelő tesztek	75
3.5. A szórendre vonatkozó tesztek	77
3.6. A tesztek tesztelésének tanulságai.....	78
4. AZ INTEGRÁLT VALENCIAFOGALOM.....	79
4.1. Általános és specifikus valencia	79
4.2. Az ige kapcsoló képessége	80
4.3. Az ige kapcsolódó képessége	81
4.4. Az ige mennyiségi valenciája	85

4.5. Az ige minőségi valenciája.....	91
4.6. Az ige valenciájának variabilitása: prototípus és deviancia.....	93
4.6.1. A diatézis és a valencia.....	95
4.6.2. Az igemód és a valencia.....	97
4.6.3. Az aspektus és a valencia.....	98
4.6.4. Az igeidő és a valencia.....	98
4.6.5. Az ige száma, személye és a valencia.....	99
4.6.6. A mondat fajtái és a valencia.....	99
II. RÉSZ.....	101
AZ ANGOL IGE MORFOSZINTAKTIKAI VALENCIAKÉPLETEI.....	101
5. A PROTOTIPIKUS VALENCIAKÉPLETEK.....	105
5.1. A prototipikus valenciaképletek összetevői.....	105
5.1.1. Az angol nyelv igei lexémáinak szerkezete.....	105
5.1.2. A monovalens igei valenciaképletei.....	116
5.1.3. A di- és a trivalens igei prototipikus morfoszintaktikai valenciaképleteinek összetevői.....	118
5.1.3.1. A mátrixok.....	120
5.1.3.2. Az inzertek.....	122
5.1.3.2.1. A főnévi szó szerkezet mint inzert.....	123
5.1.3.2.2. A melléknévi szó szerkezet mint inzert.....	128
5.1.3.2.3. A kötelező határozóként szereplő szerkezet mint inzert.....	131
5.1.3.2.4. A <i>that</i> -kötőszós mellékmondat mint inzert.....	133
5.1.3.2.5. A <i>wh</i> -kötőszós mellékmondat mint inzert.....	135
5.1.3.2.6. A <i>wh</i> -kötőszós főnévi igeneves mellékmondat mint inzert.....	137
5.1.3.2.7. A grammatikai alany nélküli <i>to</i> -val álló főnévi igeneves mellékmondat mint inzert.....	139
5.1.3.2.8. A grammatikai alannal rendelkező <i>to</i> -val álló főnévi igeneves mellékmondat mint inzert.....	140
5.1.3.2.9. A grammatikai alannal nem rendelkező <i>to</i> nélküli főnévi igeneves mellékmondat mint inzert.....	141
5.1.3.2.10. A grammatikai alannal rendelkező <i>to</i> nélküli főnévi igeneves mellékmondat mint inzert.....	142
5.1.3.2.11. A grammatikai alannal nem rendelkező <i>-ing</i> végződésű igeneves mellékmondat mint inzert.....	142
5.1.3.2.12. A grammatikai alannal rendelkező <i>-ing</i> végződésű igeneves mellékmondat mint inzert.....	145
5.1.3.2.13. A grammatikai alannal nem rendelkező előidejű participiumos mellékmondat mint inzert ...	148
5.1.3.2.14. A grammatikai alannal rendelkező előidejű participiumos mellékmondat mint inzert.....	148
5.2. A tagmondat mint alany.....	148
5.3. A különféle mondatmodellek és a valenciaképletek összehasonlítása.....	149

6. A PROTOTIPIKUS VALANCIAKÉPLETEK VARIÁNSAI.....	153
6.1. A mátrix-alternáció.....	153
6.2. A visszaható igék.....	154
6.3. A részeshatározó áthelyezése	155
6.4. A konverzek.....	156
7. A DEVIÁNS VALENCIAKÉPLETEK.....	158
7.1. A valencianövekedés	158
7.2. A valenciaredukció.....	160
7.2.1. A felszólító módban levő igék	160
7.2.2. A tárgyhagyó igék.....	160
7.2.3. Az ergatív igék.....	160
7.2.4. A kvázi-passzív igék.....	162
7.2.5. A passzivizáció	163
7.3. A valencia-reduplikáció.....	163
7.4. A reciprok igék.....	165
8. KIKÖVETKEZTETHETŐ VALENCIAKÉPLETEK.....	169
8.1. Az insztrumentalizáció	169
8.2. Az alany és a társhatározó összevonása.....	169
8.3. Passzivizáció a mellékmondatokban	170
8.3.1. Passzivizáció a verbum finitumot tartalmazó mellék-	
mondatokban.....	170
8.3.2. Passzivizáció az alany nélküli verbum infinitumot tartalmazó	
mellékmondatokban.....	171
8.3.2.1. Passzivizáció a [to V] képlettel jelzett mellékmondatokban....	171
8.3.2.2. Passzivizáció a [V-ing] képlettel jelzett mellékmondatokban .	171
8.3.2.3. Passzivizáció a [V-en] képlettel jelzett mellékmondatokban...	171
8.3.3. Passzivizáció az alannal rendelkező, verbum infinitumot -	
tartalmazó mellékmondatokban	172
8.3.3.1. Passzivizáció az [N ₁ to V] képlettel jelzett mellék-	
mondatokban.....	172
8.3.3.2. Passzivizáció az [N ₁ V] képlettel jelzett mellékmondatokban	172
8.3.3.3. Passzivizáció az [N ₁ V-ing] képlettel jelzett mellék-	
mondatokban.....	172
8.3.3.4. Passzivizáció az [N ₂ V-en] képlettel jelzett mellékmon-	
datokban.....	173
8.4. A megszakított alanyi mellékmondatok	173
8.4.1. A megszakított főnévi igeneves mellékmondatok	174
8.4.1.1. A <i>that</i> -kötőszős mellékmondatból származó, <i>to</i> -val álló	
főnévi igeneves mellékmondatok.....	174
8.4.1.2. Az alannal rendelkező, <i>to</i> -val álló főnévi igeneves	
mellékmondatok.....	176
8.4.1.3. A szenvedő szerkezetű, alannal nem rendelkező, <i>to</i> -val	
álló főnévi igeneves mellékmondatok.....	177

8.4.1.4. Az alannyal rendelkező, <i>to</i> nélküli főnévi igeneves mellékmondatok	178
8.4.2. A megszakított participiumos mellékmondatok.....	179
8.4.2.1. A megszakított egyidejű participiumos mellékmondatok.....	179
8.4.2.2. A megszakított előidejű participiumos mellékmondatok.....	180
III. RÉSZ.....	181
A KUTATÓMUNKA FŐ PRODUKTUMAI ÉS TOVÁBBI FELADATAI	181
9. A MORPHOSYNTACTIC VALENCY DICTIONARY OF ENGLISH VERBS	182
9.1. A valenciaszótár tartalma és jelrendszere	182
9.1.1. Az N inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek.....	184
9.1.2. Az <N inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek.....	186
9.1.3. A <Q inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek	186
9.1.4. Az <X inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek.....	187
9.1.5. Az N, <N, <Q, <X inzerteket tartalmazó rokonított valenciaképletek	188
9.2. A valenciaszótár összehasonlítása más szótárakkal.....	189
10. MORPHOSYNTACTIC VALENCY CLASSES OF ENGLISH VERBS	192
11. A KUTATÓMUNKA TOVÁBBI FELADATAI	194
11.1. Az információk szelektálása, differenciálása.....	194
11.2. Angol–magyar igei valenciaszótár	198
AZ IDÉZETT MŰVEK BIBLIOGRÁFIÁJA	199
A VALENCIÁVAL FOGLALKOZÓ DISSZERTÁCIÓK	215

ELŐSZÓ

A hetvenes évek közepétől elsősorban a német, majd az orosz, a francia és az egyéb nyelveken írott metodikai indíttatású nyelvészeti szakirodalom a valenciáelméletekre és azok gyakorlati alkalmazhatóságára irányította a figyelmet. Ugyanakkor azt is meg kellett állapítanom, hogy a hazai szakirodalom – néhány, inkább csak tájékoztató jellegű tanulmánytól eltekintve – meglehetősen mostohán bánik a nyelvészeti irányzattal, míg például a németek az akkori kényszerhatár mindkét oldalán szinte futószalagon gyártják a valenciával kapcsolatos cikkeket, könyveket, disszertációkat. Az angolszász országoknak a valenciával szemben tanúsított szinte teljes közönye még inkább felkeltette az érdeklődésemet.

Ez a közöny egyébként THOMAS HERBSTnek (URL) is feltűnt:

In view of the importance of the theory within Continental linguistics it is rather remarkable that its application to English has been relatively limited. Perhaps it is significant that the first studies devoted to the analysis of English complementation within a valency framework [...] were written at European (in the sense of non-British) universities, however the concept of valency has been gaining ground in British linguistics in recent years as well [...], especially since scepticism towards generative linguistics has been growing (HERBST: URL).

Az MM és az Informatikai Intézet anyagi támogatása, a Soros Alapítvány és a Fulbright-ösztöndíj segítségével a nyolcvanas években lehetőségem nyílt arra, hogy a hazai könyvtárakon kívül több külföldi könyvtárban is végezhessen kutatómunkát: Ann Arbor, Michigan (1988–89), Berlin (1982, 1984, 1985, 1986, 1987), Erfurt (1987), Exeter (1980, 1985, 1988), Güstrow (1984), Lipcse (1982), Moszkva (1985), Ostrava (1987), Philadelphia (1987), Portsmouth, Ohio (1989), Potsdam (1984), Szófia (1983), Várna (1983), Vlagyimir (1985). A berlini Humboldt Egyetem könyvtára különösen gazdag a valenciával foglalkozó szakirodalomban, mind a valenciáelméletekkel, mind azok gyakorlati alkalmazásával foglalkozó disszertációkban. Utazásaim során a valenciáelméletek nemzetközileg ismert olyan képviselőivel is volt alkalmam konzultálni, mint W. BONDZIO, W. SCHENKEL, K. E. SOMMERFELDT, H. SCHREIBER, W. THIELE, B. WOTJAK, sőt a stratifikációs nyelvtan megalkotójának, S. M. LAMB-nek, valamint a BBI (1986) egyik szerzőjének, BENSON professzornak is beszámolhattam a valenciával kapcsolatos terveimről.

Az országos tanulmányi versenyeken részt vevő középiskolai tanulók, a főiskolára, illetve az egyetemre felvételiző jelöltek, valamint az angol szakos hallgatók körében végzett vizsgálódásaim ahhoz a konklúzióhoz vezettek, hogy nyelvi teljesítményeik negatívumainak tekintélyes részéről számot lehet adni egy integrált valenciáelmélet keretein belül.

Azt is felfedeztem, hogy a kollégák körében is népszerű *Problem English* (DOUGHTY–THOMPSON 1983) és a hozzá készült *Workbook* (THOMAS–ILLÉS 1986) szép számmal sorol fel a valenciával kapcsolatos hibát anélkül, hogy ennek a szerzők tudatában lennének. A DOUGHTY–THOMPSON (1983) könyvben visszavisszatérő

kifejezések a valenciával kapcsolatosak: *'must always be followed by'*, *'is normally not followed by'*, *'can(not) be followed by'*, *'is mainly used in the pattern'*, *'always has an expressed object'*, *'cannot be used as a transitive verb'* stb.

Amennyiben a legjobb diákok produkcióira is jellemzők bizonyos hiányosságok, akkor valószínűsíthető, hogy a tanulók az adott területeken tanáraiktól sem kapnak elegendő segítséget. Először tehát a nyelvtanárképzésben kell megteremteni a feltételeit annak, hogy a leendő nyelvtanárok megismerkedhessenek a valenciaelméletekkel, amelyek képesek számukra integrálni, pedagógiaiilag transzformálni a szükséges nyelvészeti tudnivalók nem csekély részét. Azokról a nyelvi jelenségekről, amelyek a valenciakutatások homlokterében állnak, természetesen más teóriákon, kereteken belül is számot lehet adni, de ezek a jelenségek hangsúlyozottabban, szisztematikusabban, áttekinthetőbben és a pedagógiai gyakorlat számára általában hozzáférhetőbben dolgozhatók fel egy valenciamodell keretein belül.

A nyelvtanítás mindennapi gondjaival küzdő tanárember általában nem hisz a munkáját segíteni szándékozó elméletekben, ha azok valamilyen formában nem válhatnak a gyakorlat részévé, ha rájuk épülve nem készülnek hasznos segédeszközök. A valenciára támaszkodva a tanárok és a képzetesebb tanulók számára igen hasznos segédeszközök a valenciaszótárak (pl. BUDAI 1997a), valamint a lexikai egységek, különösen az igék valenciaképleteinek a gyűjteménye az egyes képletekhez tartozó lexikai egységek listáival (pl. BUDAI 1997b). A valenciaszótárak, illetve a lexikai egységek valenciaképletei a szükséges metodikai szempontok érvényesítésével részleteikben valamennyi tankönyvbe (pl. BUDAI 1997c, 2001b, 2002c, 2003a) és munkafüzetbe (pl. BUDAI 2003b, 2005) is beépíthetők.

A fenti elméleti és gyakorlati feladatokkal lehetetlen lett volna egyedül megbirkóznom. Szerencsémre sok támogatóra találtam kutatómunkám során. Köszönettel tartozom az Eszterházy Károly Főiskolának, a Veszprémi Egyetem Angol Nyelvi és Irodalmi Tanszékének a folyamatos támogatásért, valamint a több mint negyven angol anyanyelvi informánsnak, főként a Veszprémi Egyetemen oktató amerikai, brit és kanadai kollégáknak, akikhez mindenkor bizalommal fordulhattam információért.¹ Andrea lányom az agyaggyűjtésben, László fiam pedig a gépi feldolgozásban nyújtott felbecsülhetetlen segítséget.

Eger, 2006

¹ Különösen sokat segített: James Arthurs, Alfred Bellini, K. Renée Benjamin, John and Patsy Cunningham, Darlene Dandy, Dr. Bruce J. Degi, A. Dietrich, Abby C. Ferrie, Colin Givnan, John Horvath, Lisa James, Richard A. Knight, Terence McGuigan, Martin Milner, L. D. Morris, Dr. Donald E. Morse, William Murphy, Julie Newton, Debbie Nickerson, Gertrude Odbert, Patrick Kelly, Martin Russel, David Simpkin, Gordon Turner.

0. BEVEZETÉS

0.1. A kutatómunka tárgya

A kutatómunka tárgya az angol igei lexémák kapcsoló és kapcsolódó képességeinek, illetve e képességek hiányának a vizsgálata egy integrált valenciamodellel keretében. Vizsgálódásaim az angol nyelv szókincsének azon egy vagy több elemből álló, egyszerű vagy komplex egységeire irányulnak, amelyek képesek a verbum finitum, illetve a verbum infinitum szerepre. A verbum finitum és a verbum infinitum kapcsoló képességeinek közös vonásai ugyan feltáruznak a kutatómunka során, de a verbum infinitumnak csak a verbum finitum iránt mutatott kapcsolódó képességeivel foglalkozom.

0.2. A kutatómunka célja és feladatai

A kutatómunka célja egy integrált valenciamodellel megalkotása, hogy keretein belül elemezni lehessen az angol igeinek és vonzáskörének mennyiségi és minőségi tulajdonságait, kölcsönhatásait, és elméleti alapot teremtsen az angol ige morfoszintaktikai valenciaszótára, valamint az angol igeinek a valencia alapján történő – a sok következtetlenséggel járó tárgy-as-tárgyatlan dichotómiát mellőző – újraosztályozása számára.

Az angol grammatikák elsősorban csak az egy szóból álló igékkel példázzák szabályaikat, holott az igék tekintélyes része két vagy három szóból áll. A több szóból álló igék osztályozása, elnevezése is igen változatos képet mutat a szakirodalomban. Ezen a téren is igyekszem egységes szempontokat érvényesíteni.

A sok száz lehetőség közül mindössze egy tucat lexikai egységet választottam ki az alábbi táblázatban megnevezett négy szótárból annak illusztrálására, hogy mennyire következtelen válaszokat kapunk a következő kérdésekre:

1. Tárgyas (Transitive) vagy tárgyatlan (Intransitive), vagy milyen egyéb néven nevezhető igről van szó?

2. Egy szóból álló ige-e (One-Word Verb) vagy A-ige-e (Phrasal Verb), vagy P-ige-e (Prepositional Verb), vagy AP-ige-e (Phrasal-Prepositional Verb) a kérdéses lexikai egység?

1. táblázat

	HORNBY (1989)	LONGMAN (1987)	COURTNEY (1983)	COBUILD (1987)
CONFLICT	I, Ipr ~ (with sth)	I (with)	v prep L9 + with	V or V+A (with)
COST	In	L+(obj)+n	---	V+O
EQUAL	Tn, Tn.pr ~ sb/sth (in sth)	L	v prep T1+ in	V+C
FEEL	I	L+adj	---	V+C
LAST	I, In/pr ~ (for) sth	L+n; I+adv/prep	v prep IØ + for	V+A
RESEMBLE	Tn, Tn.pr ~ sb/sth (in sth)	T (in)	v prep T1+ in	V+O
COME BY	phr v (I!)	phr v T	v prep T1	PHRASAL VB: V+PREP
CONSIST IN	phr v (I*)	phr v T	v prep T1	V+A (in)
CONSIST OF	phr v (I*)	phr v T	v prep T1	V+A (of)
SPEAK FOR	phr v (I*)	phr v T	v prep IØ + for	---
COME DOWN ON	phr v (I*)	phr v T	v adv prep T1	PHRASAL VB: V+ADV+PREP
LOOK UP TO	phr v (I*)	phr v T	v adv prep T1	PHRASAL VB: V+ADV+PREP

Az összehasonlított igék természetesen azonos jelentésükben szerepelnek a különböző szótárakban. Jelentésükre az alábbi példamondatok utalnak:

conflict:	<i>Do British immigration laws conflict with any international laws?</i>
cost:	<i>They cost £30.</i>
equal:	<i>"x = y" means that x equals y.</i>
feel:	<i>The water feels warm.</i>
last:	<i>It lasted an hour.</i>
resemble:	<i>Mary resembles her mother in looks.</i>
come by:	<i>How did you come by that scratch?</i>
consist in:	<i>The beauty of Venice consists largely in the style of its ancient buildings.</i>
consist of:	<i>The committee consists of ten members.</i>
speak for:	<i>How many members spoke for the plan?</i>
come down on:	<i>Don't come down on her too hard. / Don't come down too hard on her.</i>
look up to:	<i>She has always looked up to her father.</i>

A táblázatban szereplő jelek magyarázata:

IØ Tárgyatlan ige (Intransitive Verb). Nem szükséges hozzá semmiféle bővítésmény.

I* A HORNBY-féle szótárban nem szereplő, csak az itteni táblázatban használt jel az adott osztályokhoz tartozó igék azonosítására a szótár 1578. oldala alapján. A szótár csak az egy szóból álló igék osztályaira és alosztályaira utal megfelelő szimbólumokkal az egyes szócikkekben. A több szóból álló igék megkülönböztetés nélkül az egy szóból álló igék után következnek a (phr v) egyszeri minősítés után egy és ugyanazon szócikken belül. Az említett oldalon olvasható kitételek alapján azonban megállapítható, hogy a szótár a több szóból álló igéket bővítésményeik pozíciója alapján a maga szisztémája szerint viszonylag egyértelműen osztja el a tárgyatlan és a tárgyas kategóriák között:

Group WITHOUT a direct object (**sb** or **sth** is ABSENT altogether from the bold form, as in 1, or it appears at the END, as in 2 and 3).

- 1 Type with an adverbial particle, eg **come down** collapse: *The ceiling came down.*
- 2 Type with a preposition, eg **come by sth** receive sth by chance: *How did you come by that scratch?* (NOT *How did you come that scratch by?*)
- 3 Type with an adverbial particle and a preposition, eg **come down on sb** criticize sb severely: *Don't come down on her too hard.*

A fentiekből csak arra következtethetünk, hogy a csoport **tárgyatlan** igékből áll. Az alábbiakban viszont minden bizonnyal a **tárgyas** igék típusairól van szó:

Group WITH a direct object (**sb** or **sth** is in the MIDDLE of the bold form, as in 1, 2 and 3, and possibly *also* at the END, as in 2 and 3).

- 1 Type with an adverbial particle, **take sth in** understand sth: *I can't take this information in.* (ALSO *I can't take in this information.*)
- 2 Type with a preposition, eg **take sth off sth** deduct money from sth: *They've taken 50 pence off the price.*
- 3 Type with an adverbial particle and a preposition, eg **take sth out on sb** make sb suffer for sth for which he is not responsible: *Don't take your frustrations out on me.* (ALSO *Don't take out your frustrations on me..*)

- In** Tárgyatlan ige főnévi bővítménnyel (Intransitive Verb + Noun)
Ipr Tárgyatlan ige előjárószerű bővítménnyel (Intransitive Verb + Prepositional Phrase)
L Az igét főnévi vagy melléknévi szerkezet követi. A bővítmény az alanyra vonatkozik (az alannal koreferenciális).
L9 Határozói bővítménye van az igének. A bővítmény az alannal koreferenciális.
Tn Tárgyas ige főnévi bővítménnyel (Transitive Verb + Noun)

A COBUILD (1987) alatti oszlopban szereplő jelekből egyáltalán nem derül ki, hogy a több szóból álló igék (egységesen PHRASAL VB-ként szerepeltetve) tárgyasaknak vagy tárgyatlanoknak minősülnek-e. A tranzitivitás szerinti elkülönítésükre a szótár egyéb helyén sem történik kísérlet.

A tárgyas-tárgyatlan dichotómia szerinti osztályozás következtelensége mögött terminológiai zavar húzódik meg, amit persze nem könnyű kideríteni, mert az egyes szótárak nem fejtik ki, mikor tekintenek egy igét, pontosabban egy igét egy bizonyos jelentésében tárgyasnak, illetve tárgyatlanak. A HORNBY-féle szótár idézett oldala annyit ugyan elárul, hogy a több szóból álló igék elosztása a tárgyas-tárgyatlan csoportokba disztribúciós alapon történik, míg a COBUILD (1987) alapfelfogására csak a COBUILD (1990) 137. oldala alapján következtethetünk:

When you say something, you can be talking about an action that involves one or more participants. Indicating participants in a clause is called **transitivity**.
... transitivity is explained in relation to the clause as a whole.

Nyilvánvaló, hogy a két szótár explicitté tett szempontjai nem egyeztethetők össze, következőképpen nem is hasonlíthatók össze.

Terjedelmi korlátok miatt nincs arra lehetőségem, hogy a valenciáelméleteket akár kronologikusan, akár tematikusan feldolgozzam. A valencia történetének rövid áttekintése után csak azoknak a fogalmaknak, elméleteknek, irányzatoknak a kiemelésére vállalkozom, amelyek lényegesek saját állásponthoz kifejtéséhez, a valenciáról egy általános összkép kialakításához. Összegyűjtöm azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyek leginkább érdeklik a valenciával foglalkozó kutatókat, és e tanulmány szempontjából is fontos kérdésekre, különösen a valencia és a nyelvi szintek problémakörében, megpróbálok rövidebb vagy hosszabb válaszokat adni, főként azért, hogy világossá tegyem saját nézeteimet.

A kutatómunka feladatai:

- a) az angol igék tényleges és lehetséges prototipikus és deviáns morfoszintaktikai valenciaképleteinek azonosítása, jellemzése mátrixok és inzeretek segítségével;
- b) valamennyi igei lexéma tényleges és lehetséges valenciaképleteinek a felsorolása egy morfoszintaktikai valenciaszótárban;
- c) az angol igei lexémáknak az azonosított prototipikus és deviáns valenciaképletek szerinti osztályozása, az egy-egy osztályhoz és alosztályhoz tartozó lexémák hiánytalan felsorolása.
- d) Feladatomban tekintem azt is, hogy e monográfia önmagam és mások számára is programmatikus legyen.

0.3. A kutatómunka előzményei és metodológiája

1. Ma (2005) már van tudomásom angol, cseh, észt, finn, francia, görög, holland, horvát, indonéz, japán, német, olasz, spanyol, vietnámi stb. valenciaszótárakról. A valenciaszótárak általában kétnyelvűek – az egyik nyelv igen gyakran az angol –, de vannak olyan valenciaszótárak is, amelyekben három (vö.: SIMON-VANDENBERGEN et al.) vagy négy nyelvet rendelnek egymás mellé kontrasztív alapon. Jól ismert egynyelvű (német) és ténylegesen elődöknek számító nyelvpedagógiai perspektívájú valenciaszótárak, amelyeknek az eredményeire támaszkodni lehet: HELBIG–SCHENKEL (1969, 1973) és SOMMERFELDT–SCHREIBER (1974, 1977). Említésre méltó egynyelvű angol valenciaszótár is van már, az *A Valency Dictionary of English* (HERBST et al. 2003), amely a birminghami korpuszra épül (*The Bank of English Data*), és nyelvpedagógiai indíttatású. E szótár legfőbb célját HERBST és POPP (1997) így fogalmazta meg:

...aims to provide a more extensive coverage of word complementation than is possible in general learners' dictionaries (HERBST és POPP 1997).

Ennek a szótárnak az eredményei saját valenciaszótáramra (BUDAI 1997a) már nem lehettek hatással, ami egyértelműen kiderül megjelenésük évéből.¹

¹ Az azonban tény, hogy szótáram – szándékomon kívül – a Cobuild kiadói főigazgatójának és munkatársainak a kezébe került. Véleményük:

I have read it myself, and have had it read by others, and we are very impressed by the quality of the work. We would take issue with one or two of the valency patterns dis-

Általában valamennyi COBUILD-projektum és az általam folytatott anyaggyűjtés között az a lényeges különbség, hogy az ő adatbázisuk nagyszámú nyomtatott forrásból táplálkozik, ami azt jelenti, hogy csak olyan nyelvi anyag szerepel benne, amelyet valaki valamikor ténylegesen használt valamilyen kommunikációs célra. Ennek a következménye például a COBUILD-nyelvtannak a 170. oldalon tett megállapítása: “It is not possible to have indirect objects with phrasal verbs.” Lehet, hogy a szerzők által használt korpuszban ilyen példák nem fordultak elő, de – amint majd látni fogjuk (6.3.) – ez még nem jelenti azt, hogy igaz is az állításuk.

Nem foglalkozik a COBUILD-projektum az angol nyelv lehetséges/potenciális struktúráival. Ezzel szemben nagy érdeme a birminghami adatbázisnak az autenticitása. Az általam összegyűjtött struktúrák csak részben, a szótárakból merített adatok tekintetében autentikusak a fenti értelemben. Újdonságuk viszont, hogy köztük **az angol igék potenciális struktúráit** is megtalálhatjuk, amelyeket anyanyelvi informánsoktól céltudatosan megszerkesztett tesztek és interjúk alapján gyűjtöttem.

Tudomásom szerint más országok valencia-projektumai (Berkeley, Bergen, Gent, Leuven, Lund, Odense stb.) főként számítógépes programokra és zárt korpuszra épülnek. Részben kivételnek számít a leuveni PROTON- és az 1991-ben startolt Odense-projektum (Odense Valency Dictionary Project).

Mind a két projektum tudósai – amellet, hogy kutatásaikat korpuszra építik – tesztekkel is, elsősorban az ún PA-módszer tesztjeivel is dolgoznak. Ezeknek a teszteknek a segítségével pontosítják és tömörítik a korpuszban talált igék valenciastruktúráját. A valenciaszótárak szerzőinek nagy része egyébként e két projektum követője.

A PA-t (Pronominal Approach) – amelynek az alap gondolata HARRISTÓL (1965) származik – VAN DEN EYNDE (1978) és leuveni PROTON-csoportja (BLANCHE-BENVENISTE et al. 1984, MELIS-EGGERMONT 1994, DAUGAARD 1995) dolgozta ki. A PA-t ma már széles körben alkalmazzák mind az Odense-, mind a leuveni PROTON- projektumban.

A PA legfőbb jellemzői:

- (a) HARRIS (1965) szerint a nyelvi tényeket disztribúciós alapon kell vizsgálni. A PA is ezt vallja. A dán kutatók azt is szívesen veszik tudomásul, hogy a PA közeli rokonságban van a dán hagyománnyal, a strukturalizmussal.
- (b) A disztribúciós elemzés teszi lehetővé a PA nyelvspecifikus jellegét.
- (c) A határozatlan névmások hosszú idő óta fontos szereplői a szótáraknak, de a PA szisztematikusan névmási tesztekkel dolgozik abban a hitben, hogy egy

cussed: for example, I could find no examples in our 250 million word corpus of: Knock a person down £10 (ie. a price). You typically knock a price down, not a person: in this financial sense, anyway! However, this is a quibble. As I say, we believe the work is very good...

(GWYNETH FOX, Publishing Director, Cobuild)

Az sem meglepő, ha a COBUILD munkatársai nem emlékeznek minden példájukra. A kifogásolt szerkezet ugyanis megtalálható a *Collins Cobuild English Language Dictionary* (1987:801) egyik példamondatában is a V+O+ ADV+O képlet mellett:

I tried to knock him down a few pounds but he wouldn't have it. (Kiemelés tőlem.)

nyelv szintaktikai-szemantikai vázát véges számú névmások vagy proformák alkotják.

Az Odense-projektum kutatói a leuveni PROTON-csoport által kitaposott utat követik magabiztosan, különösen a PA-tesztek alkalmazásában. Általán egyik projektum metodológiája sem követhető, hiszen nem elsősorban nyelvpedagógiai indítatásúak. Az Odense kutatóinak például az a megfogalmazott célja, hogy "man and machine readable" (SCHÖSLER and VAN DURME, URL) valenciászótárakat alkossanak.

2. A már említett német valenciászótáraktól eltekintve kutatómunkám kezdetekor saját utat kellett választanom.

A GREENBAUM–QUIRK (1970:3) által ismertett, a nyelvészeti tanulmányokban alkalmazott tesztek közül jómagam elsősorban a 'judgement'-teszteket alkalmaztam: Judgment: Evaluation, Preference (Rating/Ranking), Similarity. Névmásokkal operáló teszteket is használtam – az említett két projektumtól függetlenül. A PA tesztszei is döntéseket igénylő tesztek. A tesztfeladatokkal szembesülő és/vagy kérdésekre válaszoló anyanyelvi informáns döntéseiben és/vagy válaszaiban az introspekció segítségével anyanyelvi kompetenciájára hagyatkoztam. Egy-egy kritikussabb esetben többféle tesztre és több kérdésre támaszkodtam, de minden esetben egynél több informáns segítségét vettem igénybe, figyelembe véve az angol nyelv horizontális tagoltságát is. Minderre akkor kényszerültem, amikor szembesültem az anyanyelvi kompetencia kompetenciájával. Mielőtt ugyanis rátértem volna az angol igék valenciaképleteinek az elemzésére, és mielőtt e munkába anyanyelvi informánsokat is bevontam volna, a tőlük kapható adatokkal kapcsolatban szükségessnek tartottam néhány kérdés tisztázását. E vizsgáldások eredményeiről a 3. fejezetben esik szó.

Az összegyűjtött információk **nyitott korpuszból** származnak, azaz egyrészt szótárakból és nyomtatott szövegekből, másrészt viszont az introspekció módszerét alkalmazva anyanyelvi informánsoktól. A korpusz felöleli a következő szótárak igei anyagát: COURTNEY (1983), HORNBY (1989), LONGMAN (1978, 1987), MCARTHUR (1981), valamint a bloomingtoni projektum gyűjteményét (ALEXANDER–KUNZ 1964, HOUSEHOLDER 1965), de rajtuk kívül gyakran folyamodtam adatokért a BBI (1986), a COBUILD (1987), a BBC (1993) kötetekhez és más művekhez is. A szakirodalomban fellelhető könyvek, tanulmányok is bőven szolgáltatnak nyelvi adatokat a szótár és e tanulmány megírásához az elméleti fejtegetéseken túl, de nem nyelvészeti vonatkozású szövegekből saját gyűjtéssel is gyarapodott az adatok száma.

A kutatómunka alapját képező igék listája csaknem minden olyan igét tartalmaz, amellyel a mai angol írott és beszélt nyelvben találkozhatunk, mégis könnyű volna ezt a listát még jobban felduzzasztani a konverzió útján keletkező igékkel. A konverzió határtalan lehetőségeit példázza CLARK–CLARK (1979) gyűjteménye. A lista felduzzasztásának azonban sem elméleti, sem gyakorlati jelentősége nem lenne.

Az egyes valenciajelenségeket példázó mondatok némelyike is a fentebb említett művekből való, esetleg a rövidítést, a tömörítést szolgáló egyszerűsítésekkel. Amikor nagyon gyakori nyelvi jelenségről van szó, saját szerkesztésű, de mindenkor anyanyelvi informánsok által ellenőrzött példákat adok.

A nyomtatott forrásokon kívül, a bennük fellelhető adatok további pontosítása, bővítése érdekében **az adatok ezrei** – összesítésüket megelőzően tízezrei – **származnak anyanyelvi informánsoktól**. Természetesen megvannak a célirányos tesztekkel és interjúkkal működésbe hozott anyanyelvi kompetenciának és az introspekciónak is a korlátai, amelyek közül leginkább a spontaneitás, a természetes nyelvi kontextus hiányát kell megemlíteni.

3. A kutatómunka során a valenciának a felszínen percipiálható jelenségei felől haladok a mélyebb rétegek felé. Az angol igék minél nagyobb halmazait vizsgáljuk ugyanis, annál inkább a felszínen mozgunk, míg az egyes kisebb, formailag meg egyező részhalmazok elkülönítésekor már egyre inkább szemantikai tényezők játszanak szerepet. Hasonlóan vélekedik LEVIN (1965: 236) is:

In general, as classes of words are analyzed into smaller and smaller subclasses the factor common to them graduates from being syntactic to being semantic.'

Ha a valencia szintjeiről mint a mondatstruktúra különböző aspektusairól beszélünk, a nyelvi forma és a tartalom összetapadó, de egymásnak nem mindenben megfeleltethető, hanem bizonyos önállóságot is élvező szintjeire gondolok.

Különbséget teszek a modell keretében végezhető **tartalmi kiindulású valenciareírás** és a **formai kiindulású valenciaelemzés** között, bár éles határt nehéz lenne köztük húzni. A valenciavizsgálat, a valenciakutatás mind a két megközelítési módot jelentheti. A két megközelítési mód feltételezi egymást, a valenciareírás alapos valenciaelemzés nélkül, amint majd látni fogjuk, számos veszélyt rejt magában.

4. Nyelvpedagógiai megfontolásokból a kevésbé ismert 'általános' nyelvészeti (vö.: É. KISS 2002:202) terminus technicusok helyett, amennyire csak lehetséges, a mai magyar nyelvészeti szakirodalomban hagyományosabbnak számító terminológiát (lásd pl. BENCÉDY *ET AL.* 1988 és KESZLER 2000, sokkal inkább, mint KIEFER 1992 és benne KOMLÓSY 1992), a középiskolai angol nyelvtan (BUDAI–RADVÁNYI 1996), valamint a VAN EK (1975)-re támaszkodó NAT szakkifejezéseit igyekszem használni. A kevésbé közismert nyelvészeti terminológia főként akkor fordul elő, ha egy bizonyos szerzőre vagy nyelvészeti irányzatra hivatkozom az adott szakszókincset használva. Hasonlóan vélekedik HERBST URL a terminológián túlmutatóan is:

...all the requirements of user-friendliness, make it impossible to use the same descriptive categories that may seem appropriate for a more theory-oriented approach... (HERBST URL)

A 9. fejezetben a BUDAI (1997a) szimbólumrendszerét, rövidítéseit (lásd 9.1.) használom, míg a megelőző, illetve az azt követő fejezetekben a BUDAI (1997a)-ra épülő, de egyszerűsített, az előkészületben levő angol–magyar valenciaszótár jeleit és rövidítéseit alkalmazom.

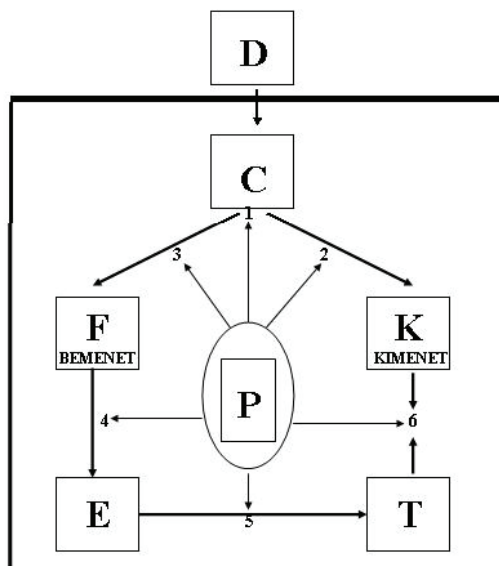
5. Arra a kérdésre is válaszolnom kell, hogy mit jelent e könyv címében a „pedagógiai perspektíva”?

Az alábbiak szorosan összefüggnek az előző pontokkal, de rendszerezettebb válasz is adható e nem mellékes kérdésre:

Két jelentését is érvényesíteni kívánom a perspektíva szónak: a perspektívát mind 'nézőpont', mind 'távlat', 'jövőkép' értelemben használom. **A pedagógiai perspektíva tehát a kutatómunka alfája és ómegája.** A nyelvoktatás bizonyos

hiányosságai tereltek a valenciaelméletek felé abban a reményben, hogy segítségükkel előbbre vihető a nyelvoktatás, jelen esetben az angolnyelv-oktatás ügye, különösen a felsőbb szinteken.

A nyelvpedagógiáról itt nincs szándékom hosszasan értekezni, tettem már ilyet egyéb helyeken (pl. BUDAI 1984c és 2002b). Az utóbbi időkben pedig elvégezték ezt helyettem olyan kiváló szerzők, mint MEDGYES (1995), MEDGYES–MAJOR (1997), BÁRDOS (2000, 2002) vagy KURTÁN (2001), de ne feledkezzünk meg a régebbi szerzőkről se: LUX (1925), ARONSTEIN (1926), PETRICH (1937), BARANYAI (1945), FRIES (1945), FINOCCHIARO (1958), SALISTRA (1962), MACKEY (1965), BABOS (1970), ALLEN–CORDER (1973–74–75), VAN EK (1975), HEGEDŰS (1980) stb. Itt csupán vázlatosan mutatom be a nyelvpedagógia általános szerepéről vallott nézeteimet, hogy kijelölhessem a könyvem alapjául szolgáló kutatómunka eredményeinek a helyét az angolnyelv-oktatás teljes vertikumában. Megpróbálok rámutatni az inkább tiszta nyelvészeti és a nyelvpedagógiai indíttatású nyelvészeti kutatómunka közötti elmosódó határokra, keresem a választ a már sokak által (pl. HUNFALVY 1884, PALMER 1917, GLEASON 1965, FODOR 1968, ALEXANDER 1969, TÁLASINÉ 1970, CORDER 1973, BANÓ 1974, SZÉPE 1975, EISENBERG 1976, DEZSŐ 1979, BUDAI 1986b, FLYNN–O’NEIL 1988, KECSKÉS –PAPP 1991, HELL 2000) feltett kérdésre: **Mi a szerepe a nyelvtudománynak a nyelvpedagógiában?**

1. ábra

Az 1. ábra alapján, a nyelvpedagógia egymással szoros összefüggésben levő irányító funkciói (1–6.) szerint haladva, a következő főbb kérdésekre kell válaszokat keresnünk, amennyiben meg akarjuk határozni a legtágabb értelemben vett nyelvtudomány, valamint a jelen kutatómunka helyét és szerepét az angolnyelv-oktatásban:

❶ Milyen célokat (BUDAI 1984a) lehet és kell kitérni az idegennyelv-oktatás elé, amennyiben elsősorban idegen nyelvű kommunikációra kívánjuk a tanulót képessé tenni?

A helyes válaszokat megkaphatjuk a nyelvtudománytól is, de azonos célok fogalmazhatók meg akkor is, ha napjaink társadalmi igényeit mérjük fel, hiszen a nyelvészek figyelmét is a kor igényei terelték a kommunikáció felé (vö. Hymes 1972:227–278). A nyelvpedagógia szakemberei elég gyorsan beépítették a szociolingvisztika eredményeit a nyelvoktatásba (pl. Van Ek 1975, Canale and Swain 1980:1–47). A kommunikációval, pontosabban a kommunikáló egyénnel kapcsolatban a pszicholingvisztikának is vannak feladatai.

Hangsúlyozva az ún. kommunikatív-praktikus, azaz a gyakorlati célok primátusát, az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban mindenképpen kell, hogy legyenek a személyiséget fejlesztő, gazdagító, az önbizalmat növelő (művelődési és nevelési) célok is, amelyeket a gyakorlati célokkal párhuzamosan, azokra építve kell megvalósítani. Itt már a nyelvről szóló ismeretek, különösen azoknak az anyanyelvi tudatosságot segítő hatásai is fontos szerepet játszanak. Iskolai körülmények között, a nyelvtudás egy bizonyos szintje felett a gyakorlati célok sem valósíthatók meg explicit tudatosítás nélkül. Itt elsősorban az olvasásértési és az írásbeli készségekre gondolok, de a szóbeli tevékenységi formák sem működhetnek megfelelően háttérismeretek nélkül; nem is beszélve a komplexebb feladatokról, a fordításról és a tolmácsolásról.

❷ Milyen követelmények vannak összhangban az általános célokkal? A követelmények vertikálisan hogyan bonthatók le, illetve hogyan építhetők fel?

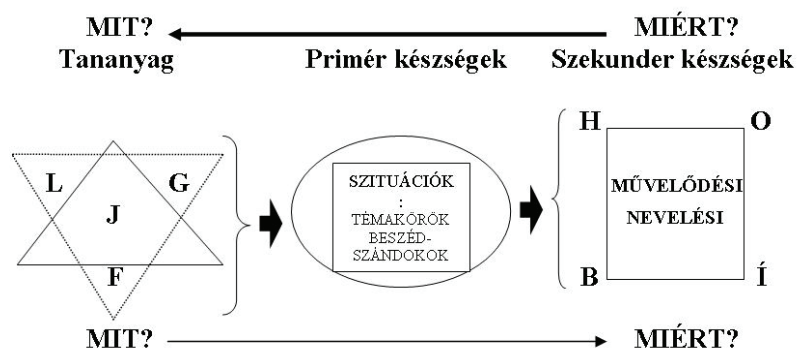
Talán segítene, ha még többet tudnánk az anyanyelv elsajátításának a lépcsőfokairól. A nyelvsajátítás és a nyelvtanulás lényeges különbözőségeire azonban ez a tudás sem vetne elegendő fényt. Marad a fokozatosság nem mindig igazolt, eléggé változatos kritériumrendszere.

❸ Elérkeztünk az idegennyelv-oktatás azon területéhez, ahol a legnagyobb szerepe van (vagy lehetne) a nyelvtudománynak:

Mit, mennyit és hogyan kell tudnia a tanulónak ahhoz, hogy megvalósíthassuk az általános tantervi célokat a lebontott követelményeknek megfelelően?

Ha a 'mit', azaz a nyelvi tananyag ügyében a nyelvtudományhoz fordulunk, olyan bőséggel találjuk magunkat szemben, amely inkább zavaró, mint eligazító, hiszen a nyelvtudomány a kutatott témát illetően általában a teljességre törekszik. Ha megfelelünk a célokról és a követelményekről, könnyen összekeverhetjük a célokat és a követelményeket a tananyaggal. Következésképpen különbséget kell tennünk a célok (szekunder készségek) és a célok megvalósításához szükséges tananyagrészek, valamint azok integrációja, a primér készségek között.

Az általános célok (C: MIÉRT?) és a tananyag (MIT?) formájában megfogalmazott feladatok (F) kölcsönhatásait, illetve a tananyag integrációját jelentő primér készségeket mutatja a 2. ábra:

2. ábra

- L** Lexika (A NAT szerint: szókincs.)
- G** Grammatika (A NAT szerint: fogalomkörök, amelyek kifejezéséhez nyelvtani struktúrákat használunk.)
- F** Fonetika-fonológia
- J** Jelentés
- H** Hallás utáni megértés (A NAT szerint: beszédértési készség.)
- O** Olvasásértési készség
- B** Beszédkészség
- I** Írásbeli készség

Megjegyzések:

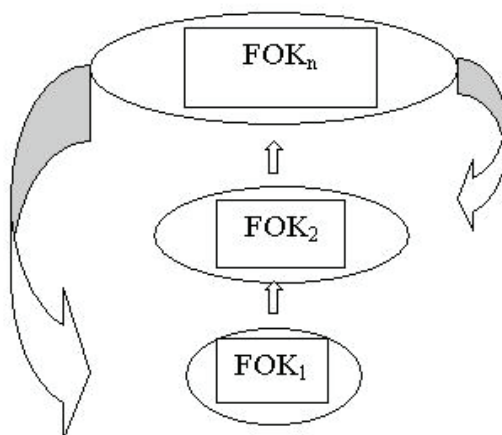
- a) A szaggatott vonalú háromszögből kilógó háromszög ezt jelenti: A lexikának, a grammatikának, a fonetikának-fonológiának lehetnek olyan elemei, szabályai, amelyek nem fejeznek ki jelentést (például a magyarban a magánhangzó-harmónia, illetve a magánhangzó-illeszkedés).
- b) A jelentést ábrázoló háromszög kilógó részei arra utalnak, hogy vannak a jelentésnek olyan összetevői, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak nyelvi eszközökhöz.
- c) A tananyag elsődleges integrációja, a fonetika-fonológia, a lexika, a grammatika és az őket eszközként használó szemantika a nyelv természetes, egymástól nehezen elkülöníthető síkjainak az integrációja. Ez az integrált tananyag szituációkhoz, a szituációk komponenseihez kötötten témák és beszéd-szándékok (nyelvi funkciók) (vö. VAN EK 1975) formájában jeleníti meg a primér készségeket.

A nyelvpedagógiai indíttatású valencia-munkálatok a lexika és a grammatika, a jelen esetben az igei lexémák és grammatikai vonatkozásaik integrációját eredményezik.

- d) A tényleges tantervi célok, azaz a szekunder készségek csak a primér készségek révén valósíthatók meg.

④ Milyen elvek, szempontok szerint kell feldolgoznunk taneszközökben és/vagy taneszközökön kívül a tananyagot a 2. ábrában látható primér és szekunder készségek kialakítása érdekében?

F → E: a tananyag lebontása és felépítése, integrálása:

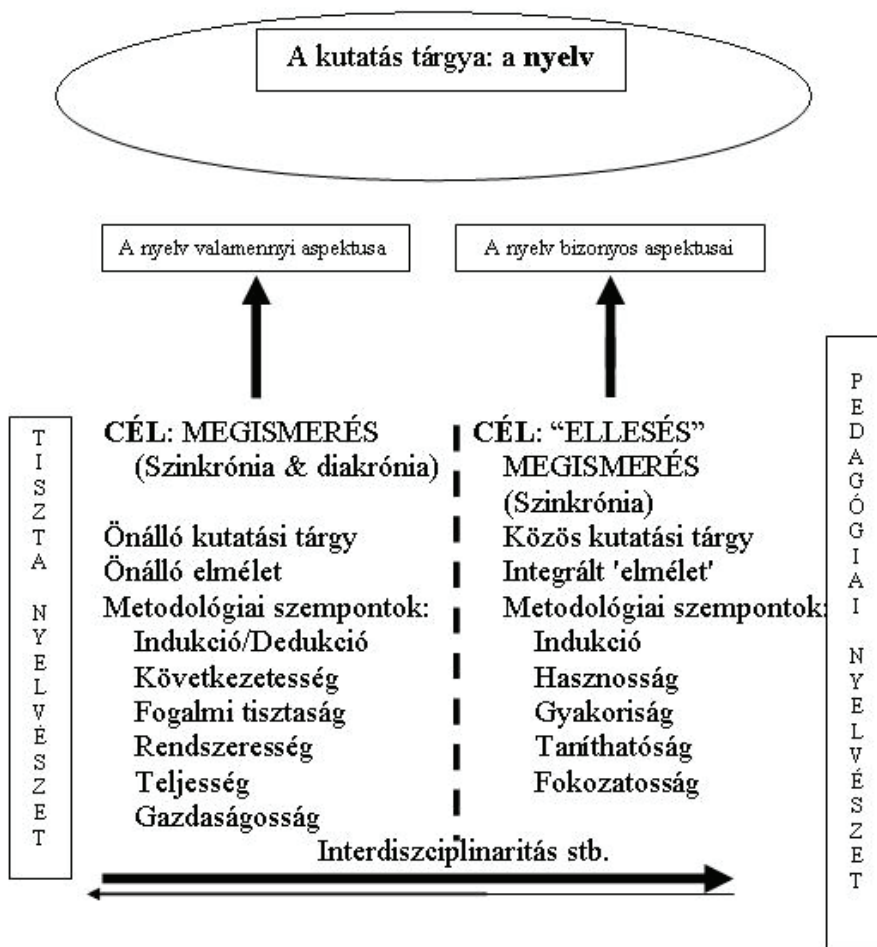

3. ábra

Az **F → E** csak a **C → K** (a célok lebontása követelményekre) és a **C → F** (a céloknak megfelelő tananyag meghatározása) folyamatokkal összhangban mehet végbe.

A kutatómunka eredményei egyrészt **önálló taneszközként** hasznosíthatók az angolnyelv-oktatás felsőbb szintjein, például a nyelvtanárképzésben; másrészt pedig a fokozatosság elvei szerint lebontva **beépíthetők a tankönyvekbe, a munkafüzetekbe, az óratervbe.**

A kutatómunka önálló művekbe zárt eredményei (BUDAI 1997a, BUDAI 1997b) köztes helyet foglalnak el a tiszta nyelvészet és a pedagógiai nyelvészet között. Mielőtt választ adnék arra a kérdésre, hogy hogyan fedezhető fel bennük a nyelvpedagógiai irányultság, próbáljunk meg rámutatni, mi a lényeges különbség a tiszta nyelvészeti és a pedagógiai perspektívájú nyelvészeti alkotások között.

4. ábra

Megjegyzések:

- a) Az 'önálló' jelző a tiszta nyelvészet kutatási elmélete előtt elfogadható, ha a pedagógiai nyelvészettel hasonlítjuk össze, de ha áttekintjük a nyelvtudomány fejlődését, változásait (MÁTÉ 1997 és 1998), láthatjuk, hogy a nyelvtudomány hol a filozófia, hol a logika, hol a pszichológia, hol egyéb tudományos áramlatok (pl. a darwinizmus) hatása alá kerül. Kutatási módszerei is nagy változatosságot mutatnak (vö. BAŃCZEROWSKI 2001 és 2003, KERTÉSZ 2001, É. KISS 2002, PETE 2003). A nyelvpedagógia pedig már nevében is elárulja, hogy elmélete és metodológiája összetett, neve szerint van benne nyelv-

vészet, van benne pedagógia, de kutatási területét megosztja a pszichológiával, a szociológiával is, hogy csak a legfontosabb összetevőket említsük.

- b) KÁROLY KRISZTINA (2002) az alkalmazott nyelvészettel kapcsolatban említi a rendszerességet, a logikus megközelítést, a számszerűsíthető adatbázist, a megismételhetőséget, a megbízhatóságot, az érvényességet is, de ő a nyelvpedagógiai tevékenység eredményeinek a vizsgálatával foglalkozik tanulmányában.
- c) Nem elég a nyelvpedagógia elméletét, metodológiáját a nyelvtudomány elméletével, változatos metodológiájával szembesíteni, meg kell őket feleltetni a tanításról, a tanulásról, az iskolai tudásról szóló ismereteinknek (vö.: BÁTHORY 1985, 1997, CSAPÓ 2002 stb.) is. Ezt a feladatot részben már megoldotta az Európa Tanács Közoktatási Bizottsága a REFERENCIAKERET 2002 megjelentetésével, amely a nyelvpedagógia integrált alapfogalmainak tartalmazza.
- d) A tiszta nyelvészet és a pedagógiai nyelvészet független is lehet egymástól. A tiszta nyelvészet függetlenségét már a neve is sugallja, de a pedagógiai nyelvészet is jól megvan a tiszta nyelvészet nélkül, különösen, ha a görög-római örökségre épülő hagyományos grammatikára támaszkodik.

A nyelvészet e két területe már a görögöknél is szétvált: része volt a nyelvészkedés a filozófiának, de volt egy kimondottan leíró jellegű ága is. A grammatika a középkorban különösen (*Grammatica est ars recte loquendi et scribendi*), de – az összehasonlító-történeti nyelvészettől eltekintve – később is, egészen a huszadik század közepéig alapvetően nyelvoktatási, nyelvművelési célokat szolgált, sőt a közelmúltban is volt a világnak olyan tája, például az NDK, ahol a nyelvészetnek elsősorban praktikus célokat kellett szolgálnia:

Die Sprachwissenschaft hat die Aufgabe, ihren Gegenstand, die Sprache, allseitig zu erforschen und diese Erkenntnisse in der gesellschaftlichen Praxis anwendbar zu machen. Zu ihren Anwendungsgebieten gehören insbesondere alle Arten von Sprachunterricht und Sprachtraining, d. h. der Erwerb, bzw. die Ausbildung von Sprechfähigkeiten, die notwendig ist, um die sprachliche Kommunikation zu gewährleisten... (*Einführung...* 1984:126).

A különvált tiszta nyelvészet és a pedagógiai nyelvészet között mind a két irányban lehetnek kölcsönhatások:

A tiszta nyelvészet elveszítheti 'tiszta' jelzőjét, és felkínálhatja eredményeit a pedagógiai nyelvészet számára. Arra is van azonban példa, hogy a nyelvtudomány szakembere eleve szkeptikus kutatási eredményeinek a nyelvpedagógiában való hasznosíthatóságát illetően:

I am, frankly, rather skeptical about the significance, for the teaching of languages, of such insights and understanding as have been attained in linguistics and psychology... Suggestions from the 'fundamental disciplines' must be viewed with caution and scepticism (CHOMSKY 1966:52).

Ha eltekintünk a szűk praktikus céloktól, és az idegennyelv-oktatás elé – helyesen – művelődési és nevelési célokat is tűzünk, és különösen akkor, ha a nyelvtanár-

képzésre is gondolunk, egyet kell értenünk azzal, amit még ugyanazon az oldalon mond CHOMSKY:

Surely the teacher of language would do well to keep informed of progress and discussion in these fields, and the efforts of linguistics and psychologists to approach the problems of language teaching from a principled point of view are extremely worthwhile, from an intellectual as well as a social point of view.

Ilyen megfontolásból a valenciával kapcsolatos kutatómunka hasznosságát sem kell bizonygatni.

e) A tiszta nyelvészet és a nyelvpedagógia közötti kapcsolat alapvetően egyoldalú. Az a gyakori eset, amikor a pedagógiai nyelvészet vagy megoldandó feladatok elé állítja a tiszta nyelvészetet, vagy megpróbálja közvetlenül felhasználni a nyelvtudomány eredményeit:

...transformational grammar has significant application to the teaching of all languages, including English, at all grade levels and to both native and non-native speakers (THOMAS 1965:1).

I wish to show not only that Case Theory in particular can be applied in various ways to the teaching of foreign languages but also that it can play an important part in the development of a generative system of foreign language acquisition based on the views expressed by Chomsky... (PLATT 1972:31).

Ennek az optimizmusnak éppen a fentebbi Chomsky-idézet mond ellent.

f) Amint a 4. ábra is mutatja, mindenféle nyelvészkedésnek a legtágabb értelemben vett nyelv a tárgya, de a célokat és a módszereket illetően nagyok az eltérések:

A tiszta nyelvészetet mint tudományt a megismerés vágya hajtja akár egy vagy több nyelvet, akár általában az emberi nyelvet tanulmányozza egy bizonyos korban vagy fejlődésében, változásaiban; és közben a saját metodológiáját alkalmazza, rendkívül komplex tárgyának vizsgálatát tudományágakra bízva.

A nyelvpedagógia inkább ellesni igyekszik a nyelvi mechanizmusokat anélkül, hogy elméletileg mélyebbre hatolna. Metodológiája a gyakorlat által determinált. Ha elméleti mélységekbe kíván hatolni, a nyelvtudomány eredményeit tanulmányozza, ettől is remélve a gyakorlati feladatok megoldását. Ezek a feladatok is komplexek, és megoldásukra a nyelvpedagógia önmagában képtelen, sőt azokat a társ- és határtudományokat sem mindig könnyű megnevezni, amelyek illetékesek lennének a feladatok megoldásában. Minél több tudomány érdekelt egy bizonyos területen, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy bizonyos alapelveik összeütközésbe kerülnek egymással.

g) A nyelvpedagógiában a helyes út megtalálásához bölcsesség is szükséges:

Az iskola érvényesíti a tudományos nyomozások eredményeit. De ha szabadon mozog a tudomány; az iskola megkötötten jár. A tudományt nem korlátozza semmi, csak a valóság; az iskolát pedagógiai tekintetek mérséklék még a valóság tanításában is. A tudománynak elég, ha igazán tudós; az iskolának nem elég, ha tudós, neki bölcsnek is kell lennie (HUNFALVY 1884).

Ez a bölcsesség az a követelmény, amelyet ritkán lehet teljesíteni maradéktalanul.

Ártana azonban a szakmának, ha elkezdenénk misztifikálni ezt a bölcsességet. Nincs itt másról szó, mint arról, hogy a nyelvtenár – a legtágabb értelemben véve – az adott szubjektív és objektív tényezők ismeretében – önmagát is egyik fontos tényezőnek tekintve – képes a legmegfelelőbb megoldásokat választani. Ehhez szerté-ágazó ismeretekre van szüksége. Ismereteinek forrása a szakirodalom – ezt is a legtágabb értelemben véve –, valamint mások és saját tapasztalatai. Bölcsességre elsősorban a tantervkészítésben, a tananyagok összeállításában, a tanítási gyakorlatban és a visszacsatolásban van szükség. Az elméletben nem igazán ragadható meg ez a bölcsesség. Az elmélet lehet plauzibilis, ellentmondástól mentes, de az elméletre vonatkozó bölcsesség is csak a gyakorlatban ellenőrizhető.

A nyelvtudomány egymásnak ellentmondó nézetei, egymást tagadó iskolái sem teszik a nyelvpedagógust bölcsőbbé.

Amellett, hogy a nyelvpedagógus szeretne bölcs is lenni, bibliája, a nyelvpedagógia, keresi a helyét a tudományok között. Egyrészt igyekszik beilleszkedni az alkalmazott nyelvtudományok sorába, másrészt nagyobb önállóságra is vágyik. A nyelvpedagógus önbizalmát azonban aligha fokozza, ha ilyen állításokra bukkan: „A hagyományos leíró nyelvészet már nem aktív tudományos paradigma” (É. KISS, 2002: 200). Majd ezen alcím alatt ugyanezen az oldalon ezt olvashatjuk:

Léteznek másfajta magyar nyelvészeti irányzatok is, melyek a magyar nyelv művelését természettudományos módszerekkel, a nemzetközi nyelvészettel kölcsönhatásban, az egzaktágnak sokkal magasabb szintjén végzik – ezek azonban ma nálunk általános nyelvészettnek minősülnek.

A ma magyar nyelvészettnek tekintett taxonómikus nyelvészeti irány a XIX. században alkalmas volt rá, hogy a Széchenyi megfogalmazta feladatoknak eleget tegyen, a mai kihívásoknak azonban már nem tud megfelelni. A nyelvi tények leltározásától és induk-tív rendszerezésétől, kategorizálásától már nem várhatunk jelentős új eredményeket.

Miközben lekicsinylőleg nyilatkozik a tanulmány a hagyományos nyelvészetről, kiderül, hogy a felsőbbrendűség érzése helyett az – általam is irigyelt és elismert – nyelvtudósokat is a Minderwertigkeitsgefühl gyötri:

Ismertségük és megbecsültségük, hatásuk és idézettségük nagyobb a nemzetközi nyelvtudományban, mint itthon. [...] a magyar nyelvvel formális keretben foglalkozó, 'általános' nyelvésznek nevezett doktorandusok, kutatók úgy érzik, munkájuk olyan korlátozott körben kelt csak visszhangot idehaza, hogy műveiket nem is érdemes magyarul közzétenni.

É. KISS KATALIN ugyan semmit sem szól a nyelvpedagógiáról, de tanulmánya egyértelműsíti a következő gondolatmenetet: ha a tantárgypedagógia elsősorban a hagyományos(abb) taxonómikus nyelvészeti irányzatokra támaszkodik, mert bizonyos általános elvektől eltekintve másra nem is támaszkodhat, akkor eleve lehetetlen a nyelvpedagógiát tudománynak tekinteni, hiszen az egyik alappillére eleve tudománytalan. Ha pedig a nyelvpedagógia tudománytalan, metodológiájának kutatása is csak szellemi vergődés.

Mellesleg a „deduktív, kísérletező nyelvészet” (É. KISS 2002:201) is csak a hagyományos nyelvészettel konfrontálódva képes artikulálni önmagát. Akkor is ez történik, ha É. KISS KATALIN megállapítja, hogy a hagyományos nyelvészet nem tudja megmondani például, miért lehetséges *A lányokat kifaggattam egymásról* mondat, míg **A lányokról kifaggattam egymást* pedig nem. Rendben van, ennek és

még sok más feladatnak a megoldása is fontos, de **sem a nyelvészetben, sem a nyelvpedagógiában nem vezet célra az értelmetlen kirekesztődsi.**

- h) Azt is tudomásul kell venni, hogy a nyelvtudomány eredményei sok esetben csak nagyon áttételesen érvényesíthetők a nyelvpedagógiában. Tulajdonképpen bármelyik nyelvészeti irányzatra rá lehetne építeni az idegen nyelvek oktatását. Valamilyen eredmény így is, úgy is elérhető lenne, sőt valamilyen eredményt minden elméleti alap nélkül is el lehet érni. Hasonlóan vélekedhetünk a nyelvpedagógiai irányzatokról is. Mindegyikben van annyi pozitívum, hogy eredményekhez vezessen. A bölcsesség itt is, ott is az optimális megoldások kiválasztásához szükséges. Nehéz bölcsen dönteni, amikor a nyelvpedagógia szempontjai is ütik egymást. Például a fokozatosság elve is számtalan buktatót rejt magában: Ha a lexikát és a grammatikát graduáлом, graduálatlanok maradnak a beszédészandékok, amennyiben viszont a beszédészandékokat igyekszem fokozatosan felépíteni, meg kell, hogy sértsem a fokozatosság elvét a lexikában és a grammatikában. A kiejtésstanítás fokozatos felépítése pedig minden más területen ellentmond a fokozatosság elvének. A hasznosság és a taníthatóság, a gyakoriság és a taníthatóság elve ugyancsak gyakran szembekerülhet egymással.
- i) Az eklekticizmus rossz hangzású szó a tudományokban, mert egymástól eltérő, összeférhetetlen nézetek, elméletek elvtelen összekeverését jelenti. Ha azonban tudomásul vesszük, hogy az idegennyelv-oktatás milyen összetett feladatokat ró mind a tanulóra, mind a tanárra, mind a taneszközök készítőire, tudomásul vehetjük azt is, hogy csak úgy érhetjük el céljainkat, ha integráljuk a társ- és a határtudományok eredményeit még akkor is, ha azok e tudományok különböző, elméletileg nem mindig összeegyeztethető részterületeiről származnak. Egyébként annak a lehetőségével is számolhatunk, hogy az egyes elméletek azért ütik egymást, mert valamelyikük téves.

A nyelvpedagógiai tudományos státusa lényegében azon múlik, hogy elméleti és módszertani összetevői elegyet vagy vegyületet képeznek-e, legalábbis egy-egy irányzaton belül.

Aki jobban el akar mélyedni a nyelvészet különböző ágai és a nyelvpedagógia kapcsolatrendszerében, értékes gondolatokra találhat a következő művekben: LEONTYEV (1973), SZÉPE (1975), DEZSŐ (1979), LENGYEL (1979), PLÉH (1983), FLYNN–O'NEIL (1988), KECSKÉS–PAPP (1991).

Végezetül a kutatómunka eredményeinek (BUDAI 1997a, BUDAI 1997b) kettős-ségéről: E két műben érvényesül a teljességre való törekvés, szempont volt a következetesség és a fogalmi tisztaság is, de a fogalmak definiálása, a fogalmakat megnevező terminológia kialakítása, a szabályokat sűrítő képletek megalkotása során fontos kritérium volt a taníthatóság is. A két mű anyagának tankönyvekben való szerepeltetése közben a hasznosság, a gyakoriság és a taníthatóság vált irányító szemponttá.

Csak egyetlenegy szerkezeti homonimával kívánom illusztrálni az elméletibb megközelítés és a taníthatóság konfliktusát. A következő két mondat a hagyományos

grammatikák szerint az accusativus cum infinitivo (Accusative with the Infinitive, azaz a tárgyeset főnévi igenévvel) szerkezetet példázza:

(1) *I wanted Peter to help her.*

(2) *I asked Peter to help her.*

Mind a két mondatban a *Peter to help her* felel meg a megnevezett szerkezetnek: a *Peter* a tárgy(eset), a *to help her* pedig a főnévi igeneves rész.

A fentiek szerint a *want* és az *ask* igéről tehát megállapíthatjuk, hogy azonos lehet az igeneves bővítményük. A gyakorlatban ez a megállapítás semmilyen kárt nem tud okozni. A könyv II. részében azonban kiderül, hogy az 1. mondat a 19. modellhez, a 2. pedig a 20. modellhez tartozik. Az iménti példákban ugyanis a *want* divalens, az *ask* pedig trivalens igének számít.

A két mondat közötti különbség akkor is kiderül, ha magyarra fordítjuk őket: *Azt akartam, hogy Péter segítsen neki*, illetve *Arra kértem Pétert (Azt kértem Pétertől), hogy segítsen neki*. Az első mondatban *Péter* a mellékmondatban, a második mondatban pedig a főmondatban szerepel. Az angol mondatokban a *want* utáni *Peter* a *to help* (logikai) alanya, az *ask* utáni pedig a főmondat tárgya (Direct – egyesek szerint – Indirect Object) és egyben a főnévi igenév logikai alanya. [A magyarban ez a különbség a kétfajta igecsoport között nem fedezhető fel, ha a tárgy(eset) személyes névmás, például *him* : *I wanted/asked him to help her* (*Azt akartam / Arra kértem, hogy segítsen neki*.)]

Természetesen az ilyen finomságok tanítására is sor kerülhet az angolnyelv-oktatás egy bizonyos fokán (például BUDAI 2001b:178–179). A fentiekkel kapcsolatban még azt is meg kell jegyezni, hogy a magyar anyanyelvre megszámlálhatatlan esetben lehet és kell támaszkodnunk, ha angol nyelvi jelenségeket akarunk tudatosítani. (Erre is példa lehet: BUDAI 2001b).

Az anyanyelvre való támaszkodásnak is – a feltételektől függően –, ugyanúgy, mint a tudatosításnak, sokféle módja van.

❸ A taneszközök (E) közvetlenül is segíthetik a tanulót (T), bár iskolai körülmények között nagyrészt a pedagógus (P) révén jutnak el a benne foglaltak a tanulóhoz. A feladatok (F) megfogalmazója is lehet maga a pedagógus külön taneszközök nélkül is, különösen alsóbb szinteken.

Itt a legfőbb kérdések a következők:

Hogyan sajátítják el a tanulók a (taneszközökben tárolt) feladatokat önállóan és/vagy a tanár segítségével? Mi az összefüggés az ösztönös nyelvelsajátítás és a tudatos nyelvtanulás között? Milyen személyiségjegyek kedveznek, illetve nem kedveznek a nyelvelsajátításnak, illetve a nyelvtanulásnak?

Akárhány kérdést teszünk is fel, a szűkebb értelemben vett nyelvtudománynak itt igen beszűkül az illetékességi köre. Sokat segíthetne azonban a pszicholingvisztika vagy a neurolingvisztika, ha az egymásnak ellentmondó hipotéziseken kívül megbízható támpontokat is tudna nyújtani.

Nem lehet feladatom, hogy ismertessem a témával kapcsolatos álláspontokat. Közismert, hogy itt elsősorban a nyelvelsajátításról és a nyelvtanulásról vallott nézetek feszülnek egymásnak. Jómagam meggyőződéssel vallom, hogy nem járunk a helyes úton, ha ismét a vagy-vagyról elmélkedünk az is-is helyett (vö. BUDAI

2002b). A tudatosításnak és a tanulói tudatosságnak megvan a maga fontos helye a nyelvpedagógiában. Töprengeni csupán a tudatosítás arányairól, helyéről, idejéről, formáiról illik és kell. Az iskolai keretek között folyó nyelvoktatásban valamilyen arányban mindig keverednek a nyelvtanulás és a nyelvelsajátítás jellemzői. Szerencsés feltételek mellett lehetséges csak a nyelvelsajátítás, de ilyenkor sem káros az elsajátított készségek komponenseinek utólagos felbontása, tudatosítása. A szerencsés leendő és gyakorló nyelvtanároknak, akik elsősorban nem tanulták, hanem elsajátították az idegen nyelvet, az elsajátított nyelvi készségeket vissza kell tudniuk bontani alkotó elemeire, tudatossá is kell tenniük készségeiket még akkor is, ha inkább a nyelvelsajátítás útját akarják járatosítani tanítványaikkal.

Ha elfogadom a tudatosítás különféle szintjeit, igen változatos formáit és a nyelvi tudatosság fontosságát, a jelen kutatómunka eredményeit is be tudom építeni valamilyen módon az angolnyelv-oktatás folyamatába a kezdetektől a legfelső szintig.

A leendő angoltanároknak e kutatómunka számtalan feladatot is jelenthet különféle dolgozatok formájában.

⑥ A tanuló tudásának, képességeinek és a követelményeknek a szembesítése nem olyan feladat, amelynek a megoldását a nyelvtudomány hathatósan segíteni tudná. Bármire támaszkodjék is a nyelvpedagógia, itt az ő illetékességéről van szó. Sajnos, a mérőeszközök igen gyakran csak a tananyag komponenseire vonatkoznak. Ilyenkor a valenciával kapcsolatos tudásanyag is része lehet a mérendőeknek. Tudjuk, hogy a nyelvi tevékenységi formákat, a tulajdonképpeni kommunikatív-praktikus célok megtestesítőit nagyon nehéz mérni, de a legfőbb szempontot a nehézségek ellenére sem szabad figyelmen kívül hagynunk: **a mérőeszközök fajtáinak, a mérés módjainak mindenkor összhangban kell lenniük a célokkal és a követelményekkel.**

A célok felbontásában, a követelmények megformálásában az a legnagyobb probléma a hazai idegennyelv-oktatásban, hogy összekeverednek a célok megvalósulását közvetlenül segítő és a célokat csak közvetve vagy alig szolgáló tevékenységek. Például a 2. ábra három lépése kettőre redukálódik; nem kerül sor a középső integráló rész, a primér készségek kimunkálására. Sok kárt okoz az is, hogy idegennyelv-oktatásunkat elsősorban az érettségien, a versenyeken, a nyelvvizsgákon, illetve a felvételikén használt mérőeszközök irányítják, amelyek nem okvetlenül azt mérik, amit mérniük kellene. A nem megfelelő mérőeszközök pedig hátrányosan hatnak vissza a nyelvoktatás folyamatára, eredményeire.

6. Összegzésképpen ez állapítható meg a kutatómunka lényegéről:

A számítógépet is messzemenően igénybe vevő kutatómunka részben induktív, részben deduktív, taxonomikus és nem-taxonomikus, explicite vagy implicite kontrasztív, de **mindenkor a pedagógiai gyakorlat által inspirált.**

Magyarázatra a 'taxonomikus' és a 'nem-taxonomikus' jelző összeegyeztethetősége szorul. KIEFER (1975:382), amikor a nyelvtudomány 'hagyományos' és 'nem hagyományos' jelzői helyett a 'taxonomikus', 'nem-taxonomikus' jelzőpárt ajánlja, ezt írja:

...a mai nyelvtudomány a régebbi nyelvtudomány taxonomikus irányzataival ellentétben nem elégszik meg a nyelvi jelenségek leírásával, a leíráson túl e jelenségek pontos magyarázatát keresi.

Az a kifejezés, hogy 'a leíráson túl' feltételezi, hogy van 'leírás' – jómagam ilyen értelemben az '**elemzés**' szót fogom használni –, feltételezi továbbá, hogy a leírás (= elemzés) nélkül a jelenségek pontos magyarázata sem kereshető, és hogy a mai nyelvtudomány sem nélkülözheti a leírást (= elemzést). [Lásd előbb az É. KISS KATALIN (2002) tanulmányával kapcsolatos megjegyzéseket.] A valenciájelenségek pusztá leírásával (= elemzésével) én sem elégszem meg, bár a következetesen pedagógiai indíttatás, amennyiben az csak szűk praktícizmust jelentene, a magyarázatokat akár fölöslegessé is tehetné.

0.4. A könyv szövegének tagolása

A dolgozat felépítése egyértelműen kiderül a tartalomjegyzékből, ezért itt csupán a következőket kívánom megjegyezni:

A bibliográfia csak az idézett műveket tartalmazza, ami nem jelenti azt, hogy a kutatómunka egészére, a publikált produktumokra más művek nem hatottak volna. Hatásuk azonban nem olyan közvetlen, mint azoknak a műveknek a többségéé, amelyek belekerültek az idézett művek listájába. Nagy hatással volt a valenciával kapcsolatos nézeteimre, gyarapította ismereteimet az a több tucat disszertáció, amelyet nyaranként a Humboldt Egyetem könyvtárában és a volt NDK más könyvtárában, valamint a Lomonoszov Egyetemen tanulmányoztam, mikrofilmek formájában magammal hozhattam a Tudományszervezési és Informatikai Intézet anyagi támogatásával. Ezeknek a műveknek a többsége nem az angol nyelvvel foglalkozik; vannak, amelyek inkább csak nyelvpedagógiai jellegűek, akadhatnak azonban kollégák, kutatók, akiket érdekelnek ezek a témák is, viszont nem tudhatnak róluk, mert kéziratként nem kerülhettek el más könyvtárakba, ezért egy külön irodalomjegyzékben a fontosabb disszertációkat is felsorolom.

Eredetileg az volt a tervem, hogy az anyanyelvi informánsokkal együtt végzett kutatómunka kellékeinek egy részét, a tesztek is összegyűjtöm függelék formájában. Terjedelmi okok miatt erről lemondtam.

A példamondatok számozása fejezetenként (0., 1., 2. stb.) újratezdődik.

I. RÉSZ

A VALENCIAELEMZÉS ELMÉLETI ALAPJAI

1. A VALENCIAFOGALOM KIALAKULÁSA

1.1. A valencia előzményei

A valenciaelméletek és általában a függőségi nyelvtan kialakulásának és fejlődésének történeti áttekintéséről azért is könnyen lemondhatok, mert az érdeklődő olvasó ilyen irányú igényeit kielégítik a következő művek: BRÄUER (1974), HELBIG–SCHENKEL (1973:11–92), HELBIG (1973), EMONS (1974:3–105), MAAS (1974), BAUM (1976), BIERE (1976), KORHONEN (1977), EROMS (1981), TARVAINEN (1981), ENGEL (1982), HERBST (1983), NIKULA (1986), SMEREKA (1986), SOMERS (1987), WELKE (1988). 1976-ig teljesnek mondható a valenciával foglalkozó írások bibliográfiája SCHUMACHER–TRAUTZ (1976) művében.

A valenciaelméletnek – vagy ma már helyesebben mondva: a valenciaelméleteknek (vö. KÉRI 1977, JUHÁSZ 1977) – hazai ismertetői, alkalmazói: KÁROLY (1963), HÉJIAS (1970), HESSKY (1971), VÖRÖS (1976), JUHÁSZ (1977), KÉRI (1977), ROT (1984a, 1984b), BUDAI (1984b, 1986a, 1996–1997, 1998a, 1998b, 1998c, 2001a), PÉTERI (1997). Az olvasó figyelmébe ajánljuk ELEKFI (1966), KOMLÓSY (1991), FORGÁCS (1996) tanulmányát.

Igaz ugyan, hogy az egyértelmű ‘valencia’ terminust – a kémiából kölcsönözve – a mondat szintaktikai elemzésébe TESNIÈRE (1953, 1959) vezette be, ezért ténylegesen őt tekinthetjük a valenciaelmélet megalkotójának, de a gyökerek jóval mélyebbre nyúlnak. (A mondat elején sokkal inkább az ‘egyértelmű’ szón van a hangsúly, mint magán a terminus technicuson, amint hamarosan látni fogjuk.)

A vonzat és a tranzitivitás fogalmát, amelyek ugyancsak az igének a bővítmények iránti igényét fejezik ki, a hagyományos nyelvtan is ismerte, de a morfológiai irányultságú hagyományos nyelvtannal szemben a valenciaelmélet átfogóbb, és nemcsak a különféle tárgyakat, hanem a valenciától függő határozókat, sőt az alanyt is vizsgálódása tárgyává tette (vö. WELKE 1988: 11).

A németek TESNIÈRE-rel csaknem egy időben, sőt már jóval korábban is kezdtek a valenciához hasonló fogalmakat beépíteni a hagyományos nyelvtanba. ENGELIEN már 1902-ben megállapította, hogy az ige a mondat életadó és életben tartó középontja. HELBIG–SCHENKEL (1973:12) a sort MEINER-rel (1781) kezdi, aki a predikátum jellemzésekor az ‘einseitig-unselbständig’, ‘zweiseitig-unselbständig’, ‘dreiseitig-unselbständig’ jelzőket használta, és ezáltal kétségbe vonta az alany kiemelt státusát. HELBIG–SCHENKEL a sort HEYSE-val (1908) és BEHAGHELLEL (1924) folytatja, akik abszolút, illetve szubjektív (azaz bővítményt nem igénylő) és relatív, illetve objektív (azaz bővítményt igénylő) igeikről beszéltek. Szerintük BÜHLER (1934:173) is közel állt a valencia lényegéhez, sőt már az igei valencián is túlmutató, amikor az egyes szóosztályokhoz tartozó szavak által nyitott és más szóosztályok szavai által betöltendő üres helyekről (Leerstellen) beszélt, de magát a ‘valen-

cia' szót még ő sem használta. A németeknek a valenciával kapcsolatos igazi sikereinek kezdetét azonban HELBIG–SCHENKEL (1969, majd 1973) jelenti.

SCHUBERT (1987:26) azt mondja, hogy TESNIÈRE nem találhatta fel a 'függőség' (dependency) fogalmát, hiszen ez a grammatikaelméletnek annyira alapvető fogalma, hogy hallgatólagosan vagy explicite azóta kell, hogy létezzék, amióta maga a nyelvészet. A gyökereket ő megint máshol találja meg más szerzők segítségével:

BAUM (1976:32) mentions that CHARLES HOCKETT (1958:249) uses the term 'valence' apparently independently of TESNIÈRE. VAN MEGEN (1985:170n.1) points to DE GROOT (1949:111ff.), who used the term 'syntactische valentie' before TESNIÈRE, and SMERKA (1986:4) claims that KACNEL'SON (1948) is the originator of the term. Indeed KACNEL'SON'S (1948:132) 'sintaksicskaja valentnost' is the earliest use of the term in linguistics I am aware of, but perhaps someone will find a still earlier one.

ALLEN (1966:118) is hivatkozik HOCKETT-ra (HOCKETT 1958:246–260), sőt a HOCKETT könyvét megelőző három tanulmányra (ANTHONY, JR. 1954: 174–180, PITTMAN 1954:5–8, FRANCIS 1956:102–106) is, amelyekben ugyancsak szó van a valenciáról (valence). ANTHONY és FRANCIS bizonyos igék és bővítményeik közötti valenciakapcsolatokról értekeznek.

Az előzményekről szólva nekünk BRASSAI SÁMUELT (BRASSAI 1863–65, 1873) is meg kell említenünk. (Szintaktikai koncepciójának ismertetését lásd: MOLNÁR 1973.) Én megemlítem még TÓTH PÁL LÁSZLÓ pedagógiai, a 'szemléltetés és munkaiskola' szellemében készült nyelvtankönyvecskéjét (TÓTH 1933) is. Ábráiban a kör középpontjában van az ige, és koncentrikus körökön körülötte helyezkednek el a mondatrészek. Az igről ezt mondja:

Az állítmány a mondat középpontja, így legfőbb része. Tőle függenek a többi mondatrészek. A legelső fölérendelt mondatrész. Mindig ige (TÓTH 1933:9).

Az alanyt és a tárgyat szinte szó szerint úgy határozza meg, mint TESNIÈRE; a határozók osztályozásakor pedig 'lokalista' nézeteket vall. Az egész könyvet plágiumnak tekinteném, ha nem tudnám, hogy 1933-ban jelent meg, bár azt is meg kell jegyezni, hogy az igecentrikus mondatfelfogás általában sem idegen a magyar nyelvésztől. (Az eddig idézett szerzőkön kívül lásd még BALOGH 1888, THEISZ 1888, KALMÁR 1898; cit. KOVÁCS 1980.) TÓTH PÁL LÁSZLÓ ábrázolásmódja közvetlenül BRASSAI SÁMUEL mondatszemléletéből is származtatható.

A latin nyelv oktatásában több évszázados gyakorlat az igrének középpontba helyezése, vonzatainak, kapcsolódási módjainak bemutatása (*docere aliquem aliquid, nego alicui aliquid* stb.) Bár itt elsősorban a vonzatról van szó, amely szűkebb fogalom a valenciánál, sőt vannak, akik a vonzatot kívül hagyják a valencián.

A valenciaelméletről, ha eredetét tekintjük, summásan azt állapíthatjuk meg, hogy **egyrészt nyelvészeti, másrészt pedig nyelvoktatás-metodikai indíttatású diszciplína.**

A valencia iránt lelkesedő németek, szovjetek, franciák és egyéb kisebb népek (finnek, hollandok, svédok, szlovákok stb.) kutatói mellett az angolszász nyelvészek sokáig igen tartózkodóak voltak a valenciával szemben. Angol nyelven a WERNER (1978) szerkesztette tanulmánygyűjteményen túl az érdeklődés komolyabb jeleit csak a nyolcvanas évek elejétől figyelhetjük meg: LEECH (1981), MATTHEWS (1981), ROBERTS (1981), ALLERTON (1982). Az angol nyelvre vonatkozó intenzívebb valen-

ciakutatások első eredményei is német, illetve orosz nyelven jelentek meg (THIELE 1972, EMONS 1974, 1978; MEL'CUK–PERCOV (= PERTSOV) 1973, angolul 1987). A németek az egyik egyetemi angol nyelvi tankönyvükbe is szervesen beépítették a valenciakutatások eredményeit (GIERING *ET AL.* 1977).

1.2. TESNIÈRE valenciafogalma

A valenciaelmélet a 60-as években keletkezett a strukturalista nyelvészet egyik irányzataként, és mint strukturalista nyelvészeti irányzat, a valenciaelmélet is azt tekintette feladatának, hogy szisztematikusan elemezze a mondatban a szavak egymáshoz való viszonyát, a szintaktikai struktúrát, mert az előző nyelvészeti irányzatok elsősorban az egyes szavakkal, azok osztályokba, szófajokba sorolásával, változóképeségük (ragozásuk) kutatásával voltak elfoglalva (vö. WELKE 1988:9).

TESNIÈRE strukturális mondatelemzésében a mondatot egy organikus egésznek tekinti, amely kívülről nézve horizontális, belülről nézve pedig vertikális struktúrájú. A vertikális struktúra csak akkor lehetséges, ha a mondatban függőségi viszonyt tételezünk fel, amelyben a fölérendelt elemet uralkodó elemnek (*régissant*), az uralom alatt álló elemet pedig alárendelt elemnek (*subordonné*) nevezzük. TESNIÈRE szerint az ige a mondatban mindig a legfőbb helyet foglalja el, és uralkodik a többi, a neki alárendelt elem fölött. Szerinte minden szerkezet egymással függőségi viszonyban álló szavakból épül fel. Egy szerkezet uralkodó eleme alárendelt tagjával/tagjaival egy csomót (*noeud*) alkot. A mondatban a legfelsőbb csomó, a csomók csomója (*noeud des noeuds* ou *noeud central*) az igei csomó. Azt is hozzáteszi azonban, hogy nem minden struktúrában az ige a csomók csomója, azaz az uralkodó elem, de minden olyan szerkezetben, amelyben van ige, az ige az uralkodó elem. Szerinte a német grammatikusok helyesebben jártak volna el, ha nem a főnévnek, hanem az igeének adják a 'főszó' (*Hauptwort*) nevet. Az igeének meghatározott számú, a cselekvésben valamilyen minőségben részt vevő, vele alárendeltségi viszonyban álló aktánsa (*actants: subordonnés du verbe qui, à un titre quelconque, participent à l'action*) és korlátlan számú cirkonsztánsa (*circonstants: subordonnés du verbe qui indiquent les circonstances de l'action: temps, lieu, manière, etc...*) van. Az aktánsok száma határozza meg az ige valenciáját, és uralkodik az igei csomó egész struktúráján (TESNIÈRE 1959:15, 106, 666):

Le nombre de crochets que présente un verbe et par conséquent le nombre d'actants qu'il est susceptible de régir, constitue ce que nous appellerons la valence du verbe (1959:238).

Az aktánsok főnevek vagy azok megfelelői. A cirkonsztánsok adverbiumok vagy azok megfelelői. Az aktánsok száma szerint TESNIÈRE különbséget tesz olyan igeek között, amelyeknek egyetlen aktánsra sincs szükségük (*avalents: sans actants, dits «impersonnels»*), és olyanok között, amelyek egy (*monovalents: à un actant, dits «intransitifs»*), két (*divalents: à deux actants, dits «transitifs»*) vagy három aktáns (*trivalentes: verbes à trois actants*) fölött uralkodhatnak (1959:666–70).

TESNIÈRE megállapítja, hogy az aktánsok az ige mellett különböző funkciókat töltenek be, és sorszám szerint (par un numéro d'ordre) az aktánsok három fajtáját különbözteti meg: 1. prime actant, 2. second actant, 3. tiers actant (1959: 108).

Az aktánsok és a cirkonsztánsok megkülönböztetéséről azt mondja, hogy első tekintetre világos a határ a kettő között. Hamarosan kiderül azonban, hogy milyen nehéz ezt a határt pontosan megvonni. A harmadik aktáns például már bizonyos rokonságot mutat a cirkonsztánsokkal, némely cirkonsztáns viszont az aktánsokkal, ezért olyan kritériumokat kell meghatározni, amelyek segítenek az ige kétféle alárendeltjének a megkülönböztetésében. A kritériumok formaiak és jelentésbeliek lehetnek. Formailag az aktáns elvileg főnév, és ez elegendő ahhoz, hogy az ige alárendeltje legyen; szemantikailag pedig az aktáns szerves egységet alkot az igével, gyakran nélkülözhetetlen kiegészítője az ige jelentésének. A cirkonsztánsok viszont alapvetően fakultatívak.

Formailag kétségtelenül aktáns a harmadik vagy a második aktáns azokban a nyelvekben, amelyekben részeshatározós eset, illetve tárgyeset fejezi ki őket, míg határozottan a cirkonsztánsokhoz állnak közel azokban a nyelvekben, amelyekben prepozíciós szerkezettel jutnak kifejezésre. Más esetekben viszont az egyértelműen cirkonsztánsnak tűnő bővítmény, amelynek még prepozíciója is van, az igével való szoros kapcsolata alapján az aktánsokhoz hasonlít. Az *Alfred change de veste* mondatban például ilyen bővítmény a *de veste*, amely azonban mégsem lehet aktáns, mert nem felel meg az aktánsok definíciójának (TESNIÈRE 1959:127–28).

TESNIÈRE tehát a határozók semmilyen fajtáját sem sorolja az aktánsok közé, és ebben a hagyományos mondatrésztant követi, amely éles határt von a tárgyak és a határozók közé.

A valencia TESNIÈRE-nél elsősorban szintaktikailag motivált, de beviszi a szemantikát is modelljébe. Azt mondja például, hogy az első aktáns az, amely végzi a cselekvést (fait l'action), a második az, amelyik elszenvedi a cselekvést (qui supporte l'action), a harmadik pedig az, amelynek a javára vagy a kárára történik a cselekvés (au bénéfice ou au détriment de qui se fait l'action) (TESNIÈRE 1959:108–109).

TESNIÈRE már szembefordul a hagyományos nyelvtannal, amikor megfosztja az alanyt a tárggyal szembeni különleges státusától, és az ige egyik bővítményévé degradálja (le sujet est un complément comme les autres). Hozzáteszi azonban, hogy csak strukturális szempontból igaz, hogy az alany ugyanolyan bővítmény, mint a többi, szemantikailag nem (TESNIÈRE 1959: 109).

Kifogásolja, hogy a hagyományos grammatika logikai alapon szembeállítja egymással az alanyt, amelyről valamit mondunk és az állítmányt, amellyel az alanyról mondunk valamit. Az alanynak és az állítmánynak ez az oppozíciója elfedi az aktánsok felcserélhetőségét, ami az alapja a cselekvő és a szenvedő szerkezetek közötti különbségnek, és egyszersmind elhomályosítja az ige aktánsainak és valenciájának a teóriáját. Miközben TESNIÈRE hangsúlyozza az aktánsok felcserélhetőségét, az aktánsok átszámozásával eltakarja az aktánsok konstans tulajdonságait. Azt mondja például, hogy amíg a cselekvő igének a második aktánsa a cselekvés elszenvedője, addig a szenvedő ige második aktánsa a cselekvés végrehajtója, amelynek a 'kontra-alany' (contre-sujet) nevet adja, mert olyan mértékben áll szemben az alany-

nyal, amilyen mértékben a cselekvő szerkezet a szenvedő szerkezettel (TESNIÈRE 1959: 103–10).

Az ige és aktánsai között uralkodó szemantikai relációk azonban nem egészen világosak és túlságosan általánosak. Nem egyértelmű, hogy a valencia alaki vagy fogalmi kategória-e. Egyrészt sorszámokkal látja el az aktánsokat, másrészt az ige mellett vállalt szerepük szerint osztályozza őket. Amit a fentebbi *de veste* státusáról mond, a szemantikai kritérium prioritására enged következtetni ugyanúgy, mint az a megállapítása, hogy a trivalens ige első és harmadik aktánsa személy, a második pedig tárgy. A sorszámokkal ellátott aktánsokat a hagyományos mondattani funkciókkal (pl. az alannyal, a tárggyal) állítja párhuzamba, ez utóbbiak viszont szerinte szemantikai oppozícióban állnak egymással. A szemantikai szempontok elsőbbségét jelenti bizonyos igeeknek az avalens kategóriába való sorolása. Közel áll felfogása a szemantikai jegyeket és a szintaktikai relációkat szintetizáló esetgrammatikához, amikor azt mondja, hogy az igei csomó egy kis dráma (un petit drame) kifejezésére szolgál. Ugyanúgy, mint egy valódi drámában, az igei csomóban is kell lennie processzusnak (procès), de legfőképpen kellene színészek (acteurs) és 'körülmények' (circonstances). Ha most mindezt lefordítjuk a strukturalista szintaxis nyelvére, a következő egyenleteket kapjuk: *procès = verbe, acteurs = actants, circonstances = circonstants*. Az avalens ige esetében, amikor felgördül a függöny, egy olyan szín tárul elénk, amelyben esik az eső vagy a hó, ahol nincsenek színészek (TESNIÈRE 1959:102, 106).

Különösen későbbi hatását tekintve fontos TESNIÈRE-nek az a megjegyzése, hogy bizonyos valenciák munkanélküliek vagy szabadok maradhatnak (Certaines valences peuvent rester inemployées ou libres.) (TESNIÈRE 1959: 238). Ez a megjegyzése hívta fel TESNIÈRE követőinek a figyelmét a kötelező és a fakultatív aktánsok megkülönböztetésének a szükségességére.

1.3. A valenciafogalom bővülése

TESNIÈRE valenciaelméletéből kiindulva, arra támaszkodva, fogalomrendszerét és terminológiáját többé-kevésbé követve vagy bírálva, majd tőle egyre jobban eltávolodva és önállósodva, igen sok valenciaelmélet lát napvilágot, egyre szélesebb területeit hódítva meg a nyelvnek. A valencia fogalmát kiterjesztik valamennyi szófajra, a szónál nagyobb nyelvi egységekre, de behatol a valencia a szó belsejébe is (innere Valenz, pl. STEPANOWA 1971). A valencia egyre több más diszciplínával lép frigyre, mert mind több valenciakutató lép fel azzal az igénnyel, hogy valamilyen általánosabb makroteóriába ágyazza be a valenciaelméletet, bár vannak, akik továbbra is megelégszenek egy-egy részterület feldolgozásával, bizonyos idegennyelv-oktatási igények kielégítésével. Helyesen jegyzi viszont meg KÉRI (1977), hogy a valenciának a többi szófajra való kiterjesztésével, a mondattani síkról a logikai-jelentéstani síkra való terelésével, az esetgrammatikával való összekapcsolásával párhuzamosan a valenciaelméletek egyre jobban áttekinthetetlenekké válnak, és egyre kevésbé alkalmazhatók az idegennyelv-oktatásban.

A valenciakutatók is könnyen befeledkeznek terminológiai vitákba, azonos terminusokkal látva el különböző jelenségeket és ugyanazt a jelenséget másnak és

másnak keresztelve. SOMERS (1987:189) felsorolja például a TESNIÈRE-i actant és circonstant néhány későbbi megfelelőjét: Mitspieler – Umstandsbestimmung, Ergänzung – Angabe, argument – circonstant, participant – circumstantial, inner – outer, inner participant – free adverbial, propositional – modal, nuclear – peripheral, complement – adjunct, argument – satellite, internal – external, central – peripheral, obligatory – optional. (SOMERS a terminuspárok forrásait is megnevezi, de ezektől itt eltekintünk.)

2. A VALENCIAKUTATÁSOK PROBLEMATIKÁJA

A rendkívül színes palettán az alábbi kérdések és a rájuk adott igen változatos válaszok a legszembevetőbbek. Elsősorban ezek a kérdések kerültek napirendre a XIV. Nemzetközi Nyelvészkonferencián (Berlin, 1987. augusztus 10–15.) egyik, a GERHARD HELBIG vezette kerekasztal-beszélgetésén is. Minthogy a részletes válaszok lényegében a valencia eddigi történetét és további feladatait jelentenék, eleve le kell mondanom arról, hogy sorjában valamennyi kérdésre válaszoljak.

A valencia problematikájának tömör, de bárkinek, aki a téma iránt érdeklődik, bőséges feladatot jelentő ismertetését viszont lényegesnek tartom, ugyanakkor azonban csak a saját kutatómunkám szempontjából fontos kérdésekre igyekszem rövidebb-hosszabb válaszokat adni, ami szükségképpen a válaszok aránytalanságaihoz vezet.

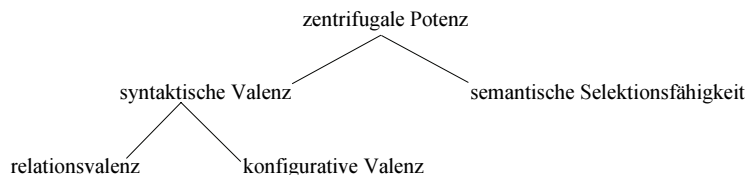
2.1. A valencia és a nyelvi szintek

1. Célszerű-e a valenciaelemzést különböző szinteken végezni?
2. Hány valenciaszint különíthető el egymástól?
3. Morfoszintaktikai és/vagy logiko-szemantikai és/vagy kommunikatív-pragmatikai tulajdonság-e a valencia?
6. Függetleníthető-e a valencia a pragmatikai tényezőktől, vagy a valencia eleve kommunikatív-pragmatikai természetű tulajdonság?
7. Beépülhetnek-e egy valenciamodellbe a kommunikatív szituáció által kötelezővé vagy éppen fakultatívva tett mondatrészek?
8. Alapjául szolgálhatnak-e a kognitív szcénák (prototipikus cselekvések, események) a szemantikai esetek és a szintaktikai valencia jellemzésének?
9. A perspektívaváltozások következményeként létrejövő kereteket az ontológiai eredetű szcénák és/vagy a nyelviileg realizált predikátumok határozzák-e meg?
10. Vannak-e a valenciának szövegspecifikus jellemzői?
11. Általában hogyan feleltethetők meg egymásnak a valencia különböző szintjei?

A nyelvi szerkezetek több szempontú vizsgálatának a lehetősége arra készteti a nyelvészt, hogy a nyelvnek különböző szintjeit határozza meg, és dolgozza ki az egyes szinteken belüli, valamint a szintek közötti kapcsolatokat, átjárókat vagy szakutkákat; állapítsa meg, mennyire függenek egymástól az elkülönített részterületek, illetve mennyire őrzik meg autonómiájukat.

2.1.2. A valencia szintekre tagolódásának folyamata

ABRAMOV (1971) TESNIÈRE-re támaszkodva a mondatot mint egy egységes, hierarchikus struktúrájú egészet veszi figyelembe. Ennek a hierarchiának a csúcán a verbum finitum áll, amely nem függ a mondat egyetlen elemétől sem, hanem közvetlenül vagy közvetve uralja a többi elemet. Az igének ezt a tulajdonságát ABRAMOV nem valenciának, hanem centrifugális képességnek (zentrifugale Potenz) nevezi, és ezt a fogalmat a következőképpen taglalja:

Az ige szintaktikai valenciáját a bővítmények funkcionális (reláció-valencia) és formális (konfiguratív valencia) jegyei határozzák meg. A reláció-valencia mondja meg, hogy milyen a játékosok (Mitspieler) viszonya az igehez, például alany-e, tárgy-e a mondatban egy bizonyos játékos; a konfiguratív valencia viszont azt mutatja meg, hogy milyen módon realizálódnak ezek a kapcsolatok, azaz milyen esettel, adverbiummal, névmással stb. jutnak kifejezésre. A szemantikai szelekciós képesség az ige az a képessége, amely a játékosok szemantikai jegyeit határozza meg. Az ige az a mondatban betöltött különleges szintaktikai státusából adódik a szintaktikai valencia és a szemantikai szelekciós képesség közötti kapcsolat, amikor is az ige mint uralkodó elemnek a szemantikai környezetét meghatározott szintaktikai korlátozásokkal terheli meg.

ABRAMOV esetében – modelljét összehasonlítva más, ténylegesen szintekre tagoló modellekkel – nem beszélhetünk kimondottan szintekről, nála figyelemre méltóan a valencia különböző aspektusairól és azok kölcsönös kapcsolatairól van szó. Ez a modell alapul szolgálhat egy realista szemléletű valenciaelemzés számára.

BONDZIO (1967:263) viszont mint a logikai-szemantikai valenciaelmélet képviselője azt állítja, hogy tulajdonképpen nem az egyes nyelvek szavai rendelkeznek üres helyekkel, hanem az üres helyek a szavak által jelölt fogalmak logikai struktúrájából adódnak. Szerinte tehát az egyes nyelvektől független, univerzális jelenségekről van szó.

GÜNTHER (1974) sem egyszerűen az ige valenciájáról beszél, hanem az ige tulajdonságait két csoportra osztja: azokra a tulajdonságokra, amelyekkel az ige a mélyszerkezetben, illetve azokra, amelyekkel a felszíni szerkezetben rendelkezik. Nála a mélyszerkezet nagyjából a szemantikai, a felszíni szerkezet pedig a morfoszintaktikai struktúrájának felel meg. A logikai predikátum-struktúrára támaszkodva, a mélyszerkezetben nem is igeről, hanem predikátumról beszél. A predikátumnak megvan az a képessége, hogy meghatározza az argumentumok helyeinek a számát. Ezt a képességet a valencia szó német megfelelőjével 'Wertigkeit'-nak (vegyértéknek) nevezi. A mélystruktúrában az argumentumok mindig a predikátumhoz kötöttek, kötelezőek. A felszíni struktúrában már ige, kötelező és fakultatív játékosok

szerepelnek; az ige uralkodó képességét pedig GÜNTHER is valenciának nevezi. A kötelező és a fakultatív játékosársak megkülönböztetésekor HELBIG és SCHENKEL módszereire támaszkodik, míg az argumentumok meghatározásához a FILLMORE-i esetgrammatikát hívja segítségül. A *GEBEN* igével kapcsolatban például az alábbi információkat adhatjuk meg GÜNTHER-re támaszkodva:

<i>geben</i>	
Esetkeret:	Agens, Ben[efizient], Objekt
Valencia:	3
Disztribúció:	Sn +Hum
	Sd +Hum
	Sa +Konkr[et]

Kételyeim, megjegyzéseim GÜNTHER modelljével kapcsolatban: Ha még nem ige a predikátum, akkor mi? Ha pedig a predikátum is ige, miért van szükség a két-féle szerkezet megkülönböztetésére? Mi az argumentum és a játékosárs realizációja közötti különbség? Vagy az argumentum nem tud testet öltetni – mondjuk – szófajként? Ha tud, akkor megint mi az értelme az argumentum és a játékosárs megkülönböztetésének?

Az esetkeret nem tartalmazza redundáns elemekként a +Hum és +Konkr[et] elemeket?

Az ellentmondások száma egyre nő a valenciaszintek mind határozottabb elkülönülésével, számuk növekedésével párhuzamosan.

LAPINSKAS disszertációja (1984:10–39) tömören és világosan ismerteti a valencia szintekre tagolódásának a folyamatát, ezért a továbbiakban, ennek az alfejezetnek a végéig az ő gondolatmenetét követem.

LAPINSKAS különösen gyakran hivatkozik WILHELM BONDZIORA, GERHARD HELBIGre, BARBARA és GERD WOTJAKra, így lehetőségünk nyílik arra is, hogy a németországi valenciakutatások egyes, sokszor idézett mestereinek fontosabb nézeteivel is megismerkedhessünk. Ezeket a nézeteket ugyan – több esetben személyes kapcsolatok révén is – elsődleges forrásokból is jól ismerem, de egy, a LAPINSKAS gondolatmenetéhez hasonló összefoglalást nem kívánok a magaménak vindikálni.

A hetvenes évek folyamán a valenciát egyre kevésbé tiszta szintaktikai, hanem sokkal inkább komplex logikai és szemantikai jelenségként kezdték értelmezni. A valenciaelmélet e fejlődésének, amely a valencia és a jelentéselemzés összekapcsolódásához vezetett, LAPINSKAS (1984:31) három fokozatát jelöli meg, amelyek szerint:

1. A valencia a mondat szemantikai kapcsolatainak indirekt szintaktikai kifejeződése. Lásd IRTENEVA (1971), FLÄMIG (1972), HELBIG (1976) (cit. LAPINSKAS 1984:31).

FLÄMIG (1972) a valencia három szintjét különítette el: a logikai-szemantikai valencia (logisch-semantische Valenz), a szemantikai esetek (semantische Rollen) és a szintaktikai valencia (syntaktische Valenz) szintjét. A logikai-szemantikai szinten megkülönböztet még egy gondolati-logikai szintet (gedanklich-logische Ebene) mint az objektív valóság közvetlen visszatükröződését, amelyen már elhelyezhető a valencia, legalábbis az üres helyek számát illetően, és egy szemantikai szintet

(semantische Ebene), amelyen a mondat szavai között levő szemantikai összeegyeztethetőségi viszonyok határozhatók meg.

2. A valencia közvetlenül az autoszemantikus állítmány szemantikája által determinált. Lásd MÜHLNER 1975 (cit. LAPINSKAS 1984:31).

3. A valencia a jelentés tulajdonsága, és maga is szemantikai jelenség. Lásd BONDZIO (1971), SOMMERFELDT–SCHREIBER (1977) (cit. LAPINSKAS 1984:31).

BONDZIO (1969, 1971, cit. LAPINSKAS 1984:11) megállapítja, hogy a logikai-szemantikai valenciakapcsolatok motivációt és alapot jelentenek a mondatalkotásra és más szintaktikai kifejezésekre.

Továbbra is fennáll azonban a kérdés, hogy a valencia az ige formális adottsága-e, és mint ilyen nyelvspecifikus, és csak a felszíni struktúra disztribúciós adataiban ragadható meg; vagy fogalmi természetű, és akkor univerzális, nyelvektől független, a relációs logikával leírandó sajátosság (vö. HELBIG (1982:10), valamint NIKULA (1976:10ff), cit. LAPINSKAS 1984:11). A probléma félreismerése ahhoz a feltevéshez vezetett, hogy a tartalmi és a formai szint egy-az-egyben megfeleltethető egymásnak. Lásd ADMONI (1971, 1979, cit. LAPINSKAS 1984:12).

A hetvenes évek második felében lett csak egyre világosabb, hogy minden morfoszintaktikai struktúrához legalább egy, de leginkább több tartalmi struktúra rendelhető. Végül is feladták a tartalmi szint és a kifejezés szintje közötti paralelizmus gondolatát (LINDGREN 1983:4, cit. LAPINSKAS 1984: 12). Ezek az ismeretek összegződtek végül abban a következtetésben, hogy a valenciának különböző szintjei vannak, amelyek egymással kapcsolatban állnak és integrálódnak, amelyeket komplex módon kell figyelembe vennünk akkor is, ha a valenciavizsgálatok csak egyetlen szintre korlátozódnak (HELBIG 1982:11, cit. LAPINSKAS 1984:12).

A logikai valencia kutatói a nyelvi jelentést mint a formatívával a jel egységéhez kapcsolódó eszméit veszik figyelembe, amely a visszatükröződési folyamatban keletkezik, és a tárgyak, folyamatok és azok tulajdonságainak invariábilis képét teremti meg az emberi tudatban. Az objektív valóság bizonyos jelensége ismertetőjegyeinek individuálisan nem variálható képét, amelyet a jelrendszerben egy meghatározott formatívával közvetítünk, nevezik denotatív jelentésnek, és ez a jelentés szolgál kiindulópontként a valencia vizsgálatához. A denotatív jelentést az elemek struktúrájaként fogják fel. Ezeket az elemeket szemantikai jegyeknek vagy szemáknak nevezik. A szemák eredetüket és primer funkciójukat illetően (mint a visszatükröződés egységei) a nyelvi rendszer nyelven kívüli elemei. Belső ismerettartalmi komplexitásuk foka egy adott nyelvben szisztematikusan determinált. Egy széma lehet egyszerű vagy komplex. A legtöbb szójelentés egy meghatározott számú, hierarchikusan elrendezett szemából, illetve szemastruktúrából áll. A szemantikai jegy fogalma pedig azon a feltevésen alapul, hogy a jeltartalmak mint a nyelvi formatíva denotatív jelentései a véges számú rekurrens, distinktív jegyekből álló formatívákhoz hasonlóan meghatározott szabályok szerint állnak össze, és egymással összehasonlíthatóak, illetve egymástól megkülönböztethetőek. A szemantikai jegyek vizsgálatához a komponenciális analízist hívják segítségül. (E bekezdéssel kapcsolatban lásd SCHIPPAN (1975:50, 1980), VIEHWEGER (1977:100, 110, 125), valamint B. WOTJAK (1982a:9); cit. LAPINSKAS 1984:16–17.)

Ha a szematípusokat a szemák belső struktúrája szerint különböztetjük meg, akkor egy-, két- vagy több helyértékű relációs szemákról beszélünk. Az egyhelyértékű szemák az objektív valóság tárgyainak vagy egyedeinek, tényállásainak, a tárgyai és tényállásai közötti relációknak a tulajdonságait fejezik ki. A modern logikában az egyhelyértékű szemát $f(a)$ formában jelölik, amelyben f -et funktornak vagy logikai predikátumnak nevezik, míg az a -nak argumentum a neve. Az a kifejezés, amely egy másik kifejezést meghatároz, a funktor; a meghatározott kifejezés pedig az argumentum. A kéthelyértékű szemák képlete: $R(a, b)$. Itt az R kéthelyértékű logikai predikátum vagy relátor. A relacionális szemák az objektív valóság tárgyai vagy egyedei, tényállásai, a tárgyak tulajdonságai és a tárgyak relációi közötti relációkat fejezik ki. Mind a két esetben állításról van szó, amely egy megnyilatkozás révén jön létre. A logikai állítás a nyelvi mondat váza, azaz a logikai predikátum és az általa nyitott üres helyek (argumentumok), amelyek még szintaktikailag nem törtek meg és még nem lexikalizálódtak, alapozzák meg a leendő mondat strukturális magvát. A proposíció [logikai predikátum + argumentum(ok)] tehát az objektív valóság tényállásait tükrözi vissza, és közvetít a valóság tényállásai és a nyelv szemantikai-szintaktikai struktúrája között (HELBIG 1982:11, cit. LAPINSKAS 1984:18).

Mínt hogy a logikai kifejezésstruktúrában a logikai predikátum és argumentumai között nyelven kívüli viszonyokról van szó, logikai valenciáról beszélnek. Feltételezik továbbá, hogy különféle predikátumok vannak, amelyek különböző, kisebb vagy nagyobb logikai mezőkhöz tartoznak. Lehetnek például fogalmi mezői a statív predikátumoknak vagy a cselekvést kifejező predikátumoknak. Minden ilyen logikai mezőhöz a predikátumok alosztályai tartozhatnak. A statív predikátumok osztályának lehetnek például 'ADESSE', 'HAVE', 'PARS' stb. alosztályai. Mínt hogy feltételezzük, hogy a predikátum és argumentumai a mondat logikai vázát alkotják, azt is állíthatnánk, hogy egy szemantikai-lexikai szómező egyszersmind fogalmi mező is, de azt nem, hogy minden fogalmi mező egyben szómező is (vö. VAN DER ELST 1982:10, cit. LAPINSKAS 1984:18). Ugyanis a lexikon egyrészt olyan igékből áll, amelyek közvetlenül egy bizonyos predikátumra vezethetők vissza, mint *ESSEN*, *HÖREN*, *LIEBEN*, *WISSEN*, másrészt viszont olyan igékből, mint *ÖFFNEN*, *TÖTEN*, amelyek több predikátumból tevődnek össze (ROSENGREN 1978: 200, cit. LAPINSKAS 1984: 18).

Az azonos szómezőhöz tartozó igék jelentésstruktúráját a modifikátorszemák módosítják. A predikátumszéma a funktor- és a modifikátorszemát egyesíti magában. Egy ige inherens szemantikai struktúrája az a jelentés, amely az igében önmagában is megvan. Ez a jelentés szemantikai jegyekkel leírható, mégpedig olyan szemantikai jegyekkel, amelyek egy durva klasszifikációt jelentenek, azaz funktorokkal, valamint egy funktor által kijelölt alosztályon belül az egyes igékig lehatoló, egy finomabb osztályozást lehetővé tevő modifikátorokkal. Ily módon a funktorokat jelentésszisztematizáló, jelentésidentifikáló, a modifikátorokat pedig jelentésszisztematizáló szemáknak tekinthetjük. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy egy és ugyanazon széma egyszerre identifikáló és differenciáló is.

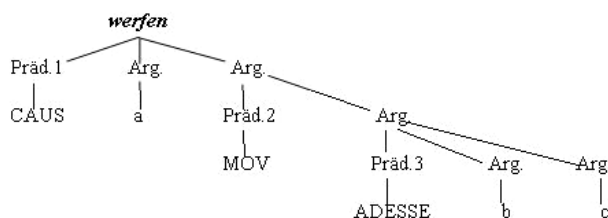
A funktorszemákkal szemben, amelyek csak az argumentumok számát adják meg, a modifikátorszemák az ige jelentését módosítják, és egyszersmind meghatá-

rozzák az argumentumok szemantikai-denotatív természetét, valamint szemantikai-funkcionális jellemzőit. Így jutunk el a szemantikai valenciáig.

A predikátumok argumentumait meghatározott szerepet játszó változók (lexikai egységek) töltik be a szemantikai valencia szintjén. A szavak mint valenciáhozozók meghatározott jelentésjegyeket viselő, meghatározott kontextuspartnereket igényelnek, míg másféle jelentésjegyekkel bíró másféle kontextuspartnereket kizárnak (HELBIG 1982:12, cit. LAPINSKAS 1984:20.). A szemantikai valencia tehát szabályozza a logikai predikátum által nyitott üres helyeknek a valenciapartnerek megfelelő osztályaival való betöltését. A megfelelő valenciapartnerek kiválasztása és a meg nem engedett valenciapartnerek kizárása az ige modifikátorszámára vonatkozva a partnerek jelentésjegyeinek kompatibilitása, illetve inkompatibilitása alapján történik.

Mint hogy az ige minden jelentésstruktúrája funktor- és modifikátorszámából áll, a logikai és a szemantikai valencia elválaszthatatlan egymástól, de paralelizmus nincs a valenciának e két szintje között, amint azt a *WERFEN* ige alábbi, logikai, illetve szemantikai struktúrája is példázza (LAPINSKAS 1984:21):

a) logische Aussagestruktur:

vereinfacht:

a) veranlaßt die Bewegung von b, die dazu führt, daß sich b in c befindet.

Archisemformel*: (ti Arg 2/PATIENS ADESSE LOK1 ARG 1/AGENS CAUS (ti+k Arg 2 ADESSE LOK2)) (vgl. B. WOTJAK 82a:96)

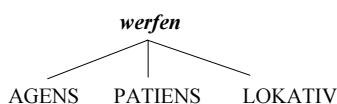
b) Modifikatorseme:

- a) (Aggregatzustand: /solid/)
- b) (Ortung: /Luft/)
- c) (direktionale Akzentuierung der FB: (+exog)//+pass//+dir/)
- d) /Richtung/
- e) (Zeit: /-ständig/)

c) semantische Kasus:

- Arg 1 → AGENS
- Arg 2 → PATIENS
- Arg 3 → LOKATIV GOAL

vereinfacht:

z. B.: *Peter wirft den Stein ans andere Ufer.*

*Darunter versteht man eine 'lexemfreie' Beschreibung der Proposition (vgl. dazu B. WOTJAK 82b:104).'

A *WERFEN* lexémának igei jelentése van, amely egy komplex logikai állításstruktúrából (három predikátumból és három argumentumból) és meghatározott modifikátorszámákból áll. A komplex logikai predikátum **ADESSE (b, c)** és a logikai predikátum **CAUS (a)** csak indirekt módon járul hozzá az **a, b,** és **c** argumentumok szemantikai szerepének a meghatározásához, amennyiben éppen ezek az állítmányok nyitnak argumentumokat mint üres helyeket, és a mondat szemantikai magstruktúrájában szemantikai esetekként helyezkednek el. Következésképpen a szemantikai esetek a logikai állításstruktúra argumentumainak szemantikai-funkcionális jellemzői, és az ige logikai állításstruktúrájából származnak, de a logikai állításstruktúrával szemben már szintaktikailag megtörtek és lexikalizáltak (HELBIG 1982: 24, cit. LAPINSKAS 1984:22).

Mindebből világos, hogy nincs direkt megfelelés a logikai állításstruktúra (= logikai valencia) és a szemantikai esetek (= szemantikai valencia) között. A szemantikai esetek számának nem kell megegyeznie a logikai állításstruktúra komponenseinek a számával, mert amikor a logikai struktúra szemantikai esetekké alakul át, nem csupán a logikai állításstruktúra hierarchizált viszonyai linearizálódnak, hanem redukálódik is a logikai komponensek száma, ugyanis nem minden logikai komponens lexikalizálódik, és nem minden komponens jelenik meg aktánsként a felszíni szerkezetben.

A fentiekből arra a végkövetkeztetésre juthatunk, hogy a valenciaviszonyok összességükben az elemi szemantikai egységek (predikátumok, illetve funktorok és argumentumok) közötti kapcsolatok szintaktizálódásának az eredménye, és magát a valenciát is komplex jelenségként kell értelmeznünk a hang- és jelentésstruktúrák kölcsönösen egymáshoz rendelt viszonyrendszerében (HELBIG 1982:15, cit. LAPINSKAS 1984:22). Létezik tehát egyrészt a logikai valencia, az egymás alatt hierarchikus viszonyban álló elemi logikai predikátum által nyitott argumentumokkal, másrészt pedig a szemantikai valencia, amelyben a szemantikai esetek az argumentumokból linearizációval és redukcióval állnak elő, amelyek az igejelentéstípusok közötti szemantikai viszonyok specifikumából absztrakciókat jelenítenek meg, és amelyek szintaktikailag már megtörtek, lexikalizáltak. A valencia e két szintjéhez jön még egy harmadik, a szintaktikai valencia szintje.

Az esetek (Kasus) lehetővé teszik a mondat szemantikai struktúrájának esetkeretekben (Kasusrahmen) való ábrázolását. Az esetkeretek tehát szemantikai mondatmodellek, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a morfoszintaktikai tulajdonságokkal, azoktól többnyire teljesen függetlenül jönnek létre (HELBIG 1982:76, cit. LAPINSKAS 1984:27). Az aktánsok a lexikalizálódás, a szintaktizálódás és a morfológizálódás széles folyamatában keletkeznek. Az aktánsok mondattagok (Satzglieder), és mint az ige valenciapartneri lexikalizáltak, az ige jelentésének a felszínen realizált argumentumai, amelyek az adott ige jelentésstruktúrájában a predikátum (funktorszéma) révén helyezkednek el, és mint szemantikai eseteket a lexikalizálódott predikátum tárja fel. A szintaktikai vegyértékkel (Wertigkeit) (= az aktánsok száma) és azok szintaktikai disztribúciójával foglalkozik a szintaktikai valencia.

Szintaktikai valencián a valenciahordozó által, nyelvenként differenciált módon megkövetelt és meghatározott számú és minőségű üres helyek kötelező vagy fakultatív betöltését értjük. A szintaktikai valencia szabályozza a logikai-szemantikai üres

helyeknek a megfelelő esetben (alanyesetben, tárgyesetben stb.) levő morfoszintaktikai szóosztályokkal és/vagy mondatrészekkel (alannal, tárggyal stb.) mint aktánsokkal való kötelező vagy fakultatív betöltését (vö. HELBIG 1982:12, cit. LAPINSKAS 1984:29).

B. WOTJAK (1982a:47, cit. LAPINSKAS 1984:29) szerint itt kétféle problémával van dolgunk: egyrészt az aktánsképzés [például az 'implicit' argumentumok felszíni realizása, illetve blokkolása és a szemantikai eseteknek (Kasusrollen) a legelőnyösebb szintaktikai funkciókra való kijelölése] problematikájával, másrészt pedig a szintaktikai vegyértéknek (Wertigkeit), azaz az ige bővítményeinek és a szabadhatározóknak (freie Angaben), valamint a kötelező és a fakultatív aktánsok megkülönböztetésének, a megkülönböztetésükre szolgáló kritériumoknak és műveleti teszteknek a problémájával.

LAPINSKAS (1984:29–30) kiinduló posztulátumként a következőket állapítja meg:

1. A morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szempontjából nagy jelentőségű az aktánsok számának és kötelező vagy fakultatív jellegének a meghatározása ugyanúgy, mint a valencia által kötött, illetve a valencia által nem rögzített mondatrészek elkülönítése. HELBIGhez (1979:72) csatlakozva azt mondja (1984:29), hogy ezekre a megkülönböztetésekre a végső motivációt a logikai-szemantikai szinten kell keresni.

2. A morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szintjén egy igei bővítmény kötelező vagy fakultatív jellege mindig csak a konkrét igejelentésre, illetve jelentésvariánsra vonatkoztatva érvényes.

3. Nem minden argumentumnak kell aktánsná válnia. Bizonyos argumentumok soha vagy csak meghatározott feltételek mellett válhatnak aktánsná, de hangsúlyoznunk kell, hogy aktánsok mindig csak argumentumok alapján szintaktizálódnak (vö. B. WOTJAK 1982a:50, cit. LAPINSKAS 1984:30).

4. Különbséget kell tenni logikai helyérték (Stelligkeit) (= az argumentumok száma) és szintaktikai vegyérték (Wertigkeit) (= az aktánsok száma) között. A logikai állításstruktúrában, valamint a szemantikai szinten minden argumentum kötelező, mert az igei jelentés része. A morfoszintaktikai szinten bizonyos argumentumoknak kell, másoknak lehet, míg megint másoknak bizonyos feltételek mellett szabad aktantiválódnuk. Egy konkrét igejelentés alapján létrejön egy grammatikailag helyes, szintaktikailag jól formált megnyilatkozás, amelyben csak bizonyos számú argumentumok realizálódnak, a nem aktantiválódott argumentumokat pedig mint a kontextustól függő vagy attól független preszuppozíciós argumentumokat implite hozzáértjük a megnyilatkozáshoz (vö. B. WOTJAK 1982a:52, cit. LAPINSKAS 1984:30).

Abból a tényből, hogy nem minden argumentum aktantiválódik, arra a következtetésre juthatunk, hogy a szemantikai esetek és a morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szintjei nem azonosak, és izomorfan nem is képezhetők le egymásra (HELBIG 1982:12, cit. LAPINSKAS 1984:30).

Annak a valenciakoncepciónak az eredményeként, miszerint a valencia a mondat szemantikai kapcsolatainak indirekt szintaktikai kifejeződése, a nyolcvanas évek elején kialakult egy olyan valenciamodel, amelynek lecsapódását a következő művekben találjuk meg: B. WOTJAK (1982a), HELBIG (1983) (cit. LAPINSKAS 1984:32).

Ez a modell a logikai-szemantikai valenciából indul ki, amely háttérként szolgál a morfoszintaktikai jelenségek magyarázatához, és semmiféle paralelizmust nem mutat a valencia szintjei között.

Mínthogy LAPINSKAS (1984) eddigi gondolatmenete megfelelő vitaalapul szolgál ahhoz, hogy az általa ismertetett nézetekkel kapcsolatban saját álláspontomat – legalábbis bizonyos nézetek, eljárások tagadásának az erejéig – a következő fejezetben kifejtsem, itt be is fejezem művének ismertetését.

2.1.3. Kritikai megjegyzések a valencia szintekre tagolódásához

A) Elég egy egyszerű, a logika elemeit ismertető tankönyvet fellapoznia a valenciakutatónak ahhoz, hogy kísértésbe essék, különösen akkor, ha nincs megelégedve a saját tudománya státusával, és mindenáron komolyabb ‘tudomány’-t szeretne csínlani belőle. Lássunk néhány sort egy ilyen csábító tankönyvből:

A funktorok olyan ‘befejezetlen’, ‘kitöltésre’ váró kifejezések, amelyek egy vagy több üres, kitöltetlen helyet tartalmaznak [...]. Az [...] üres helyeket argumentumhelyeknek, az üres helyek számát pedig a funktor argumentumszámának mondjuk. Egy funktort egy-, két-, három- stb. argumentumúnak mondunk, ha egy, két, három stb. argumentumhelyet tartalmaz (PÓLOS–RUZSA 1987:27).

FLÄMIG (1972) a logikai valenciát a mondatból mint a logikai állítás nyelvi kifejezéséből vezeti le. Az ige által nyitott üres helyeket a logikai predikátum által megkövetelt argumentumokkal veti össze. A nyelvi struktúrában a predikátumnak az ige, az argumentumoknak a játékosársak (Mitspieler) felelnek meg. A valenciának ezen a szintjén logikai formulákkal dolgozik: **F(x)** (eivalent), **a R b** (zweivalent), **a R b, c** (dreivalent). A szemantikai valencia dönti el, milyen szerepek töltik be az üres helyeket. Ezek a szerepek (Rollen) FLÄMIGNÉL megegyeznek a FILLMORE-i esetekkel.

Bármennyire csábítóan hangzanak is azonban a logika egyes megállapításai a valenciakutató számára, a logikához, a logikai valenciához közvetve, a visszatükröződési elmélet révén jutnak el a fentebb említett nyelvészek.

Úgy tűnik, hogy az egykori NDK nyelvészei számára szinte kötelező volt, hogy állandóan hivatkozzanak a marxista visszatükröződési elméletre. MÜHLNER (1984:174) például eléggé militáns hangnemben a kései kapitalizmus pragmatizmusával, agnoszticizmusával hozza kapcsolatba a polgári nyelvtudomány azon álláspontját, mely szerint:

...die Sprache nicht in erster Linie ein System von Zeichen sei, in deren Semantik sich die Wirklichkeit widerspiegelt.

Az csak a legtermészetesebb, hogy az emberi nyelv valamilyen módon, valamilyen tükörrel visszatükrözi a nyelven kívüli valóságot, hiszen enélkül nem tudná betölteni a nyelv sem kognitív, sem kommunikatív funkcióját, ami azonban még aligha jelentheti azt, hogy ennek a visszatükröződésnek nyelven kívüli, szisztematikusan felépülő és a nyelvi rendszernek is megfeleltethető rétegei lennének az emberi tudatban.

A feltételezett szintek közötti dialektikus kölcsönhatás felfedezéséhez, az izomorfizmus tagadásához, az egyes szintek bizonyos fokú autonómiájának a megállapításához azonban akár marxista alapon is hamarabb eljuthattak volna a volt NDK szóban forgó nyelvészei.

B) Amint az előző fejezetben olvasható volt, felmerült a valenciakutatók (pl. NIKULA 1976, HELBIG 1982) körében az a kérdés, hogy a valencia az ige formális, nyelvspecifikus, felszíni vagy fogalmi és akkor univerzális, tehát a relációs logikával leírandó tulajdonsága-e.

Mindaz, amit a valenciakutatásoktól remélünk, túl összetett ahhoz, hogy a kérdéseket ennyire sarkítva tehesük fel. Az adatok tekintélyes mennyiségére támaszkodva, meggyőződés, hogy az a valencia, amit egyáltalán lehet és következésképpen érdemes kutatni, nyelvi és nyelvspecifikus, ami nem jelenti azt, hogy nincsenek univerzális, de akkor is nyelvi tulajdonságai, mert végül is ugyanarról a bolygóról szemléljük a világmindenséget, szűkebb és tágabb környezetünket. Ez a szemléletmód azonban annyira specifikus is tud lenni egy-egy nyelvben, hogy a valenciakutatás alapvetően csak formai kiindulású, induktív lehet, ha félsikereknél többre vágyunk.

Az aligha vitatható, hogy megnyilatkozásainknak az esetek döntő többségében tartalmi természetű motivációi vannak, de ez még aligha jelentheti azt, hogy ezek a motivációk annyira strukturáltak, hogy a gondolatok kivilágosodó és elhomályosuló, villámszerűen cikázó vagy pislákoló világában logikai és/vagy szemantikai valenciáról beszélhetnénk. A kapcsolatok, az asszociációk rendkívül bonyolult rendszere jellemző kell, hogy legyen a gondolatok világára, de ezekről mint valenciakapcsolatokról beszélni aligha lehet. Ez a valencia fogalmát oly tágá, általánossá és főként megfoghatatlanná tenné, amely egyenértékű lenne magának a fogalomnak a megszűnésével.

A nyelvi formától függetleníthető, 'alap'-ot jelentő logikai-szemantikai struktúra nincs. Az egyes nyelvészek által szerkesztett alakzatok sok esetben az adott nyelv tényleges szerkezeiteinek a parafrázisai, és az egyes nyelvek leírásához konstruált 'mélyszerkezetek' esetleges hasonlóságai az adott nyelvek 'felszíni' struktúráinak a hasonlóságai. Megelégedhetnénk a józan ész érveivel is, de tekintélyekre, WITTGENSTEINra (1953) és másokra is hivatkozhatunk:

I am certain that something is fundamentally wrong with all the theories of absolute meaning that I have ever heard of (ROSS 1981:14).

Az 'abszolút jelentés'-t egyébként ROSS (1981:14) így határozza meg:

...theories that explain what meaning is and how symbols acquire it, and particularly, how symbols are related to things in the world, and to thought, I call theories of absolute meaning.

(ROSS saját álláspontját (1981:12) LYONS (1977) gondolataival rokonítja.)

Nagyon szellemes a következő gondolatsor:

There is an old tradition – which because he grew to such a ripe old age is usually associated with Bertrand Russell – that seeks to create an ideal language: to extend logic. That is a very laudable undertaking. On the other hand, linguists are engaged in excavating the surface phrases in search of the deeper meaning. Also a laudable

undertaking. BUT: you don't have to believe that these two undertakings will eventually meet in the middle in order to appreciate the value of both. The tunnel between thought and speech may never be completed, but the digging on either side is still worthwhile. The logician who knows that his formulae, however much he enriches them, are no more than distant reflections of human reasoning, and who has never promised anything else, that same logician feels, when confronted with certain linguists' activities, just like the dentist who advises his patients to brush their teeth and then finds that some of them think that tooth-paste will fill their cavities. Their behaviour is more sympathetic than that of people who refuse to brush their teeth altogether, but it is just as dangerous (CORSTIUS 1979:13–14).

Visszafelé haladva, azaz a formából kiindulva azonban fontosnak tartom annak a feltárását, hogy milyen jelentéstani tényezőkkel magyarázható egy-egy morfoszintaktikai struktúra. Több divathullámon túljutva, aligha érdemes vitatni a több mint három évtizeddel ezelőtti megállapítás helyességét:

...it is not the meaning that clues us to the form, but the form that clues us to the meaning (ROBERTS 1964:5).

Mindez összeegyeztethető azzal az igénnyel is, amely szerint a nyelv bármely modelljének az a legfontosabb feladata, hogy számot adjon a hang és a jelentés közötti kapcsolatról (CHAFE 1970:3). Ez fontos igény, amelyet meg kell próbálni kielégíteni, de a megfelelő úton, a megfelelő irányba kell haladni.

C) Az előző fejezetben HELBIG (1982) nevéhez kapcsolva, 'még nem lexikalizálódott' predikátumokról és üres helyekről (argumentumokról) mint a leendő mondat strukturális magváról is szó esett.

Miféle nyelvi ősköd az, amelyben valamik (mik?) még nem lexikalizálódtak? Ami még nem lexikalizálódott, az nem nyelvi. Ha a logikai állítás a nyelvi mondat váza lehet, akkor az azért van, mert a logikai állítás maga is egy nyelvi mondat. Ha képletbe van sűrítve a logikai állítás, akkor is kell, hogy verbálisan interpretálható legyen, egyébként nem tudhatnánk, mit fejez ki.

Nem könnyebb felfogni az alábbi, más néven nevezett fikciót sem:

A level at which semantic interpretation will be relevant will [...] be deeper than the level of 'deep structure' in syntax. This level will be derivationally prior to the attachment of lexical items to the base structure, which event constitutes the syntactic interpretation. Thus the underlying structures generated before semantic and syntactic interpretation or processing we will term the prelexical or underlying categorial structure (GRUBER 1976:2).

Vajon mit lehet szemantikailag interpretálni ott, ahol még nincsenek lexikai egységek? Honnan jönnek a kategóriák, ha nincsenek lexikai egységek? Vagy vannak, de úgy teszünk, mintha nem lennének? Úgy látszik, GRUBERnek is túl mélyre kellett ásnia ahhoz, hogy megtalálja a nyelv ténylegesen létező lexikai egységeit: 'MOTIONAL', 'POSITIONAL' stb. Attól lesz belőlük prelexikális kategóriai struktúra, mert nagybetűvel írja őket? Véleményemet erősítendő, idekívánkozik egy idézet:

I am very much afraid that if they eventually invent a natural logic in fifty years' time, the translation of 'Have you gone mad?' will run: 'HAVE YOU GONE MAD?' You could fill a thick volume with the countless attempts to realize the dream of a periodic table of meaningful elements. Such a book would be very useful, too: it would be a warning to all who want to have another go (CORSTIUS 1979:10–11).

Úgy tűnik, hogy azok a nyelvészek, akik ‘még nem lexikalizálódott’ argumentumokról, ‘prelexikális struktúrák’-ról beszélnek, sohasem olvasták SAUSSURE-t. Vagy olvasták, de nem hittek neki? Kár! Pedig aligha lehetne cáfolni a következő sorok igazát:

Pszichológiai szempontból gondolatunk, ha a szavakkal való kifejezésétől eltekintünk, csak amorf és körvonalazatlan tömeg. Filozófusok és nyelvészek mindig egyetértettek abban, hogy jelek segítsége nélkül képtelenek volnánk két fogalmat egymástól világosan és tartósan megkülönböztetni. A gondolat önmagában véve olyan, mint egy ködfolt, amelyben szükségképpen semmi sincs elhatárolva. Nincsenek előre meghatározott fogalmak, és semmi sem különül el addig, míg a nyelv meg nem jelenik (SAUSSURE 1967:144).

Mondhatja valaki, hogy a ‘prelexikális struktúra’ csak metodológiai segédfogalom, és van létjogosultsága, ha segít bennünket a lényeg megértésében. Lehet, bár erről nem nyilatkozik GRUBER (1976). FLÄMIG (1972) ‘gondolati-logikai’ szintje és az előző fejezetben ugyancsak előforduló ‘fogalmi mezők’ és a ‘logikai mezők’ azonban egyáltalán nem metodológiai fogásnak tűnnek.

D) Az előző fejezetben azt is megtudhattuk, hogy VAN DER ELST (1982) szerint vannak olyan igék, amelyek egy predikátumra vezethetők vissza (*ESSEN*, *HÖREN*, *LIEBEN*, *WISSEN* stb.), és vannak olyan igék, amelyek több predikátumból tevődnek össze (*ÖFFNEN*, *TÖTEN* stb.).

Egyáltalán nem könnyű belátni, hogy a példaként felsorolt igék mely jelentéseire, jelentésvariánsaira igaz ez az állítás. Mivel egyszerűbb a predikátumstruktúrája a *LIEBEN* igének, mondjuk a májusi estén a park kispadjait teleülő, csókolózó és egyéb -ó, -ő fiatalokra utaló *Sie lieben einander* mondatban, mint a *TÖTEN*-nek a *Der Mann hat die Frau getötet*-ben? Ki tudja, hány CAUS, MOV és ADESSE fér bele a fenti jelentésű *Sie lieben einander* mondatba. De ha tudjuk is, hogy hány, még mindig nem tudjuk, hogy mik a komponensei annak, hogy CAUS, MOV stb. Vagy mivel egyszerűbb a predikátuma az *ESSEN*-nek az *Ich habe mich krank gegessen*-ben, mint az *ÖFFNEN*-nek az *Ich habe die Tür geöffnet* mondatban?

Azt hihetnénk, hogy BOLINGER (1965) eredményesen vívta meg a csatát a jelentések atomizálói ellen, de ez nem így van, mert a jelentések dekompozíciójának az igénye, ha nem is a KATZ–FODOR-féle (1963) módon, de valamilyen formában újra és újra feltámad, ezért továbbra is van értelme az ellenérvek taglalásának. Az is igaz viszont, hogy bizonyos jelentéselemek elkülönítése hasznosnak bizonyulhat egyes összefüggések meghatározásakor.

A 2.1.2. részben a *WERFEN* ügyesen kiválasztott ige, de elemzése még ennek az igének is túl bonyolult, eléggé áttekinthetetlen, pedig a valóság, amelyet állítólag ‘visszatükröz’, még ennél is sokkal bonyolultabb.

El sem tudom képzelni, hogy a modifikátorszémák milyen sokaságára lenne szükség ahhoz, hogy jellemezni lehessen az olyan igét, mint például az angol *HECKLE*, amelyet én nyelvi ‘feketelyuk’-nak neveznék. A *HECKLE* dekompozíciója bonyolultságánál fogva bizonyára nagyon ‘tudományos’-nak és ezért egyesek számára igen tetszetősnek tünnék, de még akkor is csak halvány, a felismerhetetlenségig eltorzított tükörképe lenne a valóságnak.

Ez az ige önmagában, a kontextusból kiragadva is képes arra, hogy például a VAN EK (1975) által megfogalmazott szituáció valamennyi komponensét (setting, topic, roles) eléggé egyértelműen megjelenítse az anyanyelvi beszélő tudatában.

Ráírtam a *heckle* szóalakat egy üres lapra, majd arra kértem az anyanyelvi informánsokat, hogy mondják el, mi jut az eszükbe róla. Minden további töprengés nélkül az egyikük a következőket mondta: *a public meeting... probably political ... someone is making a speech... members of the audience disagree... expressing their disagreement by shouting... derogatory comments...* Ezek után mindössze ennyit kérdeztem: *Subject?* A válasz ez volt: *disruptive*. A leírások lényege egybehangzó volt.

Nem sokkal könnyebb a feladat a másik véglettel sem. A *heckle* után egy-egy üres lapra felírva a *get* és a *take* következett. A közvetlen reakció egy-egy kézmozdulat volt: a *get* esetében a beszélő felé, a *take* esetében pedig a beszélőtől távolodó mozdulat. Utána ilyen megjegyzések következtek a *get* igével kapcsolatban: *a stream of consciousness thing... an aura of directness... no lexical meaning... receive... US... get... get out... derogatory... get lost* stb. A *take* még nehezebbnek tűnt, hosszú hallgatás követte, majd jöttek a megjegyzések: *the same problem again...without an object... take what?... transitiveness... take a break... open-ended...*

A *GET* és a *TAKE* főként azért van egy mondatban, hogy legyen ott valami, ami 'ígélni' tud, ami a kapocs szerepét játssza a mondat egységei között. Ezen az alapfunkción túl csaknem minden elemezhető 'jelentése' a környezetéből ered. Igen változó lehet egy igének a környezetével szemben támasztott szelekciós igénye. Az ige hol eléggé pontosan meghatározható igényekkel lép fel környezetével szemben, hol pedig a környezetéből meríti kevéske jelentését, amely függő tagjai jelentésének ismeretében nála nélkül is világos lenne, és ilyenkor megelékszik a puszta verbum (finitum vagy infinitum) szereppel, amely szerep azonban nem is olyan kevés, ha az igei kategóriákra gondolunk.

E) Az számomra nem okoz gondot, hogy morfoszintaktikailag realizálódik-e egy argumentum vagy sem, vagy hogy egy vagy több argumentumból áll-e elő egy aktáns. A már meghatározott számú argumentumok szintaktizálódásának folyamata bizonyos szabály(sor)ok szerint viszonylag könnyen elképzelhető. Az azonban már kétséges a számomra, hogy különböző anyanyelvű nyelvészek, akik egymás nyelvét nem ismerik, saját anyanyelvükből kiindulva a morfoszintaktikailag különböző, de azonos jelentéstartalmú mondatok alapján mindig azonos számú argumentumot találnának. Ha ez így lenne, akkor nem lehetne kétségbe vonni az univerzális logikai valencia síkjának a létjogosultságát, legalábbis módszertani szempontból egy kontrasztív nyelvi elemzés keretein belül. A sorrenddel azonban továbbra is gond van, mert a kiindulópont még mindig a tényleges nyelvi szerkezet, nem pedig egy attól függetlenül megragadható logikai struktúra.

Ha igaz az, amit az előző fejezetben olvashattunk, hogy ti. aktáns csak argumentum alapján szintaktizálódhat – és mivel argumentumhasadásról sehol sem volt szó –, akkor legalább annyi argumentumot (entitást?) kell találnunk, ahány aktáns van a mondatban. Vajon hány argumentumból származnak a következő mondatok aktánsai?

(1a) *Er schleudert ihm den Handschuh ins Gesicht.*

(1b) *Az arcába vágja a kesztyűt.*

Az (1a) mondat ERBEN (1960:165, cit. WELKE 1988:12) egyik alapmodelljét példázza, amelyben négy kiegészítő (Ergänzung) található, míg az (1b)-ben, a rejtett alanyt is figyelembe véve, három. Vagy önálló argumentumból származik a birtokos személyjel is?

Az (1a)-hoz részben hasonló szerkező angol mondat:

(2a) *She hit him on the head (with a book).*

(2b) *Ráütött a fejére (egy könyvvel).*

(A fakultatív aktánsokat zárójelbe tettem.)

Hasonló a probléma az előbbihez: Önálló argumentum van-e a birtokos személyjel mögött? Ha igen, akkor egyszerűen csak névmáscseréről van szó a két nyelv viszonylatában az aktantizálódás folyamatában. Már nehezebb a helyzet, ha magyarul így mondom:

(2c) *Fejbe vágta (egy könyvvel).*

Ebből a mondatból már eltűnt a birtokos személyjel.

(3a) *He struck the table a heavy blow.*

(3b) *Nagyot ütött az asztalra.*

Magyarul is mondhatnám esetleg hasonlóan is:

(3c) *Nagy csapást mért az asztalra.*

Ennek a magyar mondatnak is megvan a maga problematikája.

A (3b)-ből kiindulva már nehéz lenne három argumentumot találni. Vagy lehet argumentum a határozók mögött is? Ugyanez a kérdés a (2c)-vel és a (3c)-vel kapcsolatban is felmerül. Mely határozók mélyén húzódnak meg argumentumok? És hol a határa az argumentumok számának?

Még tovább nehezítik az argumentumkeresést az alábbi mondatpárok. KOENIG (1972–73) más céllal, a szekunder tárgyak illusztrálására hozza ezeket a mondatpárokat. Azt bizonyítják példái, hogy szekunder tárgyak egy komplex NP (NP + of + NP vagy NP's + NP) hasadása útján is keletkezhetnek oly módon, hogy az alanyi pozícióban levő komplex NP determinánsa megmarad a mondat alanyának, az alaptagból pedig tárgy lesz (vö. BUDAI 1987:16–17):

(4a) *The seams of the sack split.*

(4b) *The sack split its seams.*

(4c) *A zsáknak a varrása szétfeszlett.*

(4d) *A zsáknak szétfeszlett a varrása.*

(5a) *The sail of the ship tore.*

(5b) *The ship tore its sail.*

(5c) *A hajónak a vitorlája elszakadt.*

(5d) *A hajónak elszakadt a vitorlája.*

(6a) *The bumper of the car broke.*

(6b) *The car broke its bumper.*

(6c) *Az autónak a lökhárítója letörött.*

(6d) *Az autónak letörött a lökhárítója.*

(7a) *The driver's eardrum/The eardrum of the driver burst.*

(7b) *The driver burst his eardrum.*

(7c) *A sofőrnek a dobhártyája megrepedt.*

(7d) *A sofőrnek megrepedt a dobhártyája.*

Hosszasan lehetne sorolni a hasonló példákat angolul is és magyarul is.

A (4)-(7) példában az angol a)-nak mindig a magyar c), az angol b)-nek pedig a magyar d) felel meg. A magyarban is van tehát két-két hasonló megoldás. Nagy különbség azonban, hogy míg a magyar mondatpárok között csak sorrendbeli különbség van, addig az angol nyelvi b) mondatokban megjelenik egy új elem, egy birtokos névmás. Továbbra is elfogadhatjuk, hogy a birtokviszony két argumentum alapján jön létre, de honnan jön most a b) mondatokba egy harmadik argumentum, amely birtokos névmásként aktantiválódik?

F) A három szintű (logikai valencia, szemantikai valencia, szintaktikai valencia) modell a WOTJAK házaspárnál (B. WOTJAK 1982a és G. WOTJAK 1977, 1983) négy, HELBIG-nél (1983:142) pedig már hat szintűre változik. Ez utóbbi különösen nagy változást jelent a HELBIG–SCHENKEL szótárhoz (1969, 1973) képest, ahol még csak három szintet találunk, és azok is lényegesen eltérnek az imént említett három szintű valenciamodelltől. Csak egyetlen példát a szótárból (HELBIG–SCHENKEL 1973:312) illusztrációképpen:

geben

- I. geben3 (V1 = reichen)
- II. geben → Sn, Sa, Sd
- III. Sn → Hum (*Der Schüler gibt dem Lehrer das Heft.*)
Sa → 1. +Anim (*Er gibt ihm das Kind, die Katze.*)
2. -Anim (*Er gibt dem Kind den Roller.*)
Sd → +Anim (*Er gibt dem Kind einen Apfel, den Tauben Futter.*)

HELBIG (1983:142) így képzelel el a hat szintű valenciát:

wohnen (*Er wohnt in Leipzig/am Bahnhof.*)

- I. a R b Zahl der logischen Leerstellen: 2
- II. a) valenzrelevante Merkmale des Prädikats:
,+ statisch', '+ Relation', '-symmetrisch',
,+ äußerlich', '+Ort'
- b) valenzirrelevante Merkmale des Prädikats:
, -Position', '+Haus', '+ständig' ...
- III. Semantische Kasus
a → Zustandsträger
b → Lokativ
- IV. Semantische Merkmale der Substantive:
a → '+Hum'
- b → '+konkret', '-organisch', '+fest';
,Ort', 'Gebäude'
- V. a) a → Subj
b → Adv
b) a → Sn
b → pS
- VI. wohnen2

Nem tudom, hogy egy ilyen szócikknek lehet-e még valamilyen gyakorlati, a nyelvoktatást segítő haszna, vagy ezt a célt végképp szem elől tévesztette HELBIG. Azt hiszem, hogy a legfőbb gyakorlati haszna a példamondat, illetve azok az elemek, amelyek megmaradtak az előző modelltől (IV. a), V., VI.)

Hogy mi az elméleti jelentősége a hatlépcsős új modellnek? Az új modell többi összetevéjéről részben már elmondtam a véleményemet. Summa summarum: Az I. lépcső nem nyelvi szempontokra épül, és a VI. lépcsőt is figyelembe véve részben redundáns; a II. és a IV. b) fok csaknem reménytelen vállalkozás, különösen a II. b), ahol a felsorolás elvileg végtelen; a III. iránt pedig közömbös a nyelv, vagy ha nem, akkor a szemantikai esetek egyes komponensei azok, amelyek iránt érzékenységet mutat az angol nyelv is.

Ha el is fogadjuk módszertani szempontból a komplex jelentések felbontásának a szükségességét, a II. ponttal kapcsolatban joggal hivatkozhatunk KIEFERnek (1984b:273) a jelentések felbontásával kapcsolatos intelmére, kérdéseire:

Ez az eljárás [...] semmiképpen sem lehet önkényes. [...] honnan vesszük a jelentésfelbontásban szereplő [...] elemeket? [...] hogyan igazolható egy ilyen felbontás helyessége? Hogyan döntjük el, hogy melyik a helyes vagy jobb felbontás? stb.

2.2. ALLERTON valenciamodellje

Elméletileg tetszetős lenne ugyan a valencia különböző szintjeit kijelölni, és egy bizonyos irányból, akár a forma, akár a tartalom felől a másik vagy a többi felé haladva a közös és az autonóm területek jellemzőit feltárni. Amint a fenti példák is tanúsítják, nem kevés nyelvész tévedt már ingoványos talajra e vágyak által vezéreltetve. Az alábbiakban ALLERTON (1982) példája is azt igazolja, hogy ténylegesen reális veszélyről van szó. Intő példaként főként azt a művet elemzem alaposabban, amely – legjobb tudomásom szerint – az egyetlen könyv (ALLERTON 1982), amely címe szerint is egyértelműen az angol ige valenciájával foglalkozik. Illik tehát ezt a művet alaposabban szemügyre venni.

ALLERTON könyvének előszavában afölötti örömeinek ad kifejezést, hogy a nyelvtudomány ma már megszabadult a dogmáktól, és jobban befogadja az újat, mint régebben. Ma már azt a kérdést is feltehetjük például, hogy a valencia fogalma milyen mértékben gazdagította szintaktikai ismereteinket, és közben nem kell azt is megkérdeznünk, hogy milyen makroteóriának része ez a fogalom. A valencia is alapvető fogalommá válhat egy új grammatikai teóriában vagy egy elméleti szintézisben. Néhány sorral lejjebb (1982:v) viszont már így ír:

Yet despite the acknowledged importance of the notion, it has not so far been given a clear theoretical basis or had its precise relationship to ‘dependency’ explained. The present volume aims to remedy this theoretical deficiency and also sets out to apply a more refined version of valency theory to the description of English verbs.

A rövid öröme az lett a végeredménye, hogy másfél száz oldalas elmélkedés után megszületett az a két oldalnyi minta, amely mindössze kilenc angol ige valenciáját mutatja be ilyen bevezetéssel (1982:148):

The following suggestions for the valency component of certain English verbs are intended only as a general schematic indication for a very small sample. Various aspects of the entries are debatable, as is clear from the text of this volume.

Aligha lehet mélyenszántó az az elmélet, amely csak ennyire tud számot adni bizonyos nyelvi jelenségekről. Persze akkor sem kel ki a mag, ha túl mélyre vetik.

Mivel csak ez az egyetlen angol nyelvű kötet a tényleges elődje a jelen munkának, mégiscsak fel kell tennünk a kérdést, hogy miről is szól akkor ez a mű. Igazságtalanok lennénk, ha tagadnánk, hogy nem tartalmaz a könyv nagyon lényeges megállapításokat is. Ugyanakkor annyira rabjává válik a szerző annak az elhatározásának, hogy átfogó elméleti keretbe foglalja a valenciát, hogy önmagával is állandó ellentmondásba keveredik. De nézzük sorjában az ellentmondásokat:

Nagyon fontosnak tartom ALLERTON alábbi megállapítását, amellyel egyet is értek:

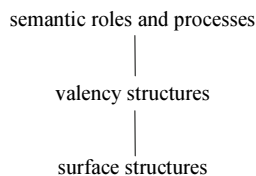
As the core element, the verb may be said to determine its elaborator(s), since it requires it/them to be of the right number and type(s). But looked at from another point of view, the verb may also be said to be dependent, in the sense that **it cannot occur unless the elaborator(s) is/are present** and in accordance with specifications; even apparently independent (i.e. intransitive) verbs must be able to rely on not being burdened with any surplus noun phrases or the like (1982:39).

Számomra a második mondat általam kiemelt része azt jelenti, hogy az ige teljes egészében felszíni jelenség, és addig nem is létezhet, amíg környezetével kölcsönhatásban, egy tényleges megnyilatkozásban a felszínen meg nem testesül. Csak azt nem értem, hogy az egyértelműen csak a felszínen előforduló ige mi lehet megtestesülése előtt, hogyan kerülhet az ige valenciaszintje a felszín alá és csak oda, azaz önmaga alá, amint azt a 48. oldalon található cím is elárulja: **RELATING SEMANTIC, VALENCY AND SURFACE LEVELS**. Hogyan vállalkozhat a szerző az angol ige valenciájának a leírására, amikor az általa kijelölt valenciaszinten még nem lehet ige az ige? A valenciaszintet megelőző szemantikai szint helyét és tartományát sem találom, hiszen amikor az ige megtestesül, már szemantikailag is az, ami. Ezt maga ALLERTON is vallja a 48. oldalon, bár nem teljes meggyőződéssel:

When a verb is used in an actual sentence, it is presumably chosen from the lexicon with a view to portraying the semantics of an actual event or state.

A szintekből azonban továbbra sem enged ALLERTON, és ezt írja az 52. oldalon:

We have [...] proposed a three level analysis of valency patterns, which may be represented in a simplified form:

(Nem értem, de csak ábrázolásbeli furcsaságnak tekintem, hogy miért a felszíni szerkezetek (surface structures) kerültek alulra.)

Aligha értjük meg pontosabban, hogy hol is helyezkednek el ezek a szintek, hogyan is lehetne kapcsolataikat érzékletesebbé tenni, ha az 57. oldalt hívjuk segítségül:

...there is a need for three levels of semantic-grammatical description: at the semantic level we require semantic roles like agent and patient; at the valency level we require functions like valency subject and object which have an independent semantic basis (principal, subprincipal participant etc.); and at the surface level we require syntactic slots clustering around the surface subject, which is selected on an independent basis.

Mindössze az lett világosabb, ami persze csak fokozza zavarunkat, hogy meglehetősen függetlenek (independent) egymástól ezek a szintek. A könyv ismeretében az is világos, hogy ALLERTON mindenáron a szintaktikai funkciókról és a szemantikai szerepekről kíván értekezni, és ez irányú szándékát próbálja megindokolni. Elemében is van, amikor újabb és újabb neveket kell kitalálnia a szintaktikai funkciók határeseire ('objoid', 'perject' stb.).

ALLERTON már a 45. oldalon bemutat egy táblázatot, amelynek a címe: **Correlation of Valency and Surface Functions**. Itt mindössze ennyi a különbség a két szint között: 'Valency Gap' van az ún. meteorológiai igék oszlopában a 'Surface Subject'-tel szemben; a tárgyatlan igék és a cselekvő tárgyias igék esetében nincs különbség a két szint alanya és tárgya között; a szenvedő tárgyias igének viszont van a 'Valency Subject'-tel szemben 'Surface Perject'-je, a 'Valency Object'-tel szemben pedig 'Surface Subject'-je. Ennél több igazi támpontot nem kapunk a szintek közötti különbségek megértéséhez. Ez pedig igazán nagyon kevés. Annyit megtudhatunk, hogy az angol meteorológiai igék avalensek, amit mások is állítanak, bár állításukkal nem tudok azonosulni. A többit érthetőbb megfogalmazásban az angol nyelvet tanuló diáknak is tudnia kell.

Amennyiben a valenciát morfoszintaktikai jelenségnek vagy annak is tekintjük, a meteorológiai igéknek is van egy kötelező valenciája, bár nincs referenciája. Az ige megtestesülése, azaz morfoszintaktikai jelenséggé válása előtti állapotot pedig homály fedi.

Tegyük fel, hogy nem jól értelmezem ALLERTON sorait, és tényleg elkülöníthetők egymástól, és meg is feleltethetők egymásnak az általa javasolt szintek: a szemantikai szerepek, a valenciastuktúra és a felszíni struktúra szintje, a valenciaírásnak ezt a keretét akkor is el kell utasítanunk, mert a szemantikai szerepek [pl. performer, recipient, affected stb. (1982:148)] és a szintaktikai funkciók [pl. subject, object, prepositional objoid stb. (1982: 148)] túl általános rovatfogalmak ahhoz, hogy velük az ige minőségi valenciája jellemezhetővé váljék. A szintaktikai funkcióknak, de különösen a szemantikai szerepeknek a kategóriái alkalmatlanok arra, hogy elkülönítsük egymástól a szószerkezeteket és a tagmondatokat mint igei valenciákat, nem is beszélve a tagmondatok különböző fajtáiról. Csak ezekkel a kategóriákkal dolgozva, le kellene mondanunk arról a sok száz ígéről, amely valenciaigényeinek egy részét tagmondatokkal elégíti ki. Nem véletlen, hogy ALLERTON könyvében az **Overall List of English Verb Valency Structures** cím alatt, ahol 31 valenciastruktúrát sorol fel egy-egy példamondattal, a példamondatokban egyetlenegy tagmondatot sem találunk (1982: 145–47).

A különböző szintek elleni ágálásom nem jelenti azt, hogy fölöslegesnek tartom a valencia sokoldalú vizsgálatát, jellemzését, és hogy metodológiai megfontolásokból sem fogadok el feltételezett nyelvi szinteket. KIEFER (1984b: 281) álláspontját készséggel elfogadom, miszerint értelmes egy nyelvészeti fogalom, ha mond a

nyelvről valamit, ha megmagyaráz bizonyos nyelvészeti jelenségeket, de két dolog a nyelvleírás szintje és a leírandó nyelvi jelenség, és módszertani hiba a két szint összekeverése. A fentebbiekben ismertetett, a visszatükröződés elméletére épülő valencialeírásokban viszont nem hipotézisként, hanem pszichológiai realitásként, nyelvi tényként kezelték az általuk megnevezett logikai vagy logikai-szemantikai szintet.

2.3. A morfoszintaktikai valencia

1. Elhatárolhatók-e egyáltalán egymástól az aktánsok és a cirkonsztánsok, vagy csak az igéhez való kötődésük különböző fokozatai állapíthatók meg?

2. Milyen módon határozhatjuk meg e fokozatokat: szintaktikailag (operációs tesztekkel), szemantikailag (a predikátum-argumentum struktúrával) vagy pragmatikailag (szcénákba ágyazva)? Vagy egyszerre több szempontot figyelembe véve?

3. Milyen szintaktikai tesztek állnak a rendelkezésünkre e feladatok megoldásához?

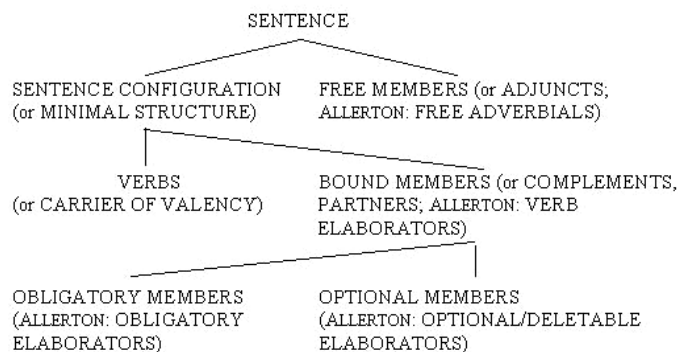
4. Az ún. eliminációs tesztek alkalmasak-e arra, hogy segítségükkel elkülönítsük egymástól a kötelező és a fakultatív aktánsokat?

5. Hogyan lehet az igéket morfoszintaktikai valenciájuk alapján osztályokba sorolni?

A szintaktikai valencia keretében a kutatók különféle módszereket dolgoztak ki egyrészt az aktánsok (actants; Aktanten/Argumente/Mitspieler/ Ergänzung(sbestimmung)en/Valenzpartner; complements/elaborators/partners) és a cirkonsztánsok (circonstants; (freie) Angaben; adjuncts/free adverbials), másrészt pedig a kötelező és a fakultatív aktánsok közötti határok megvonására, de egyik módszer sem bizonyult tökéletesnek. Vannak, akik eleve kétségbe vonják az ilyen határok létezését, mint például VATER (1978:21):

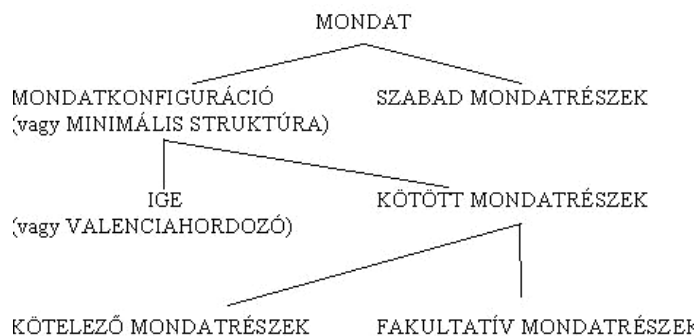
...it might be more realistic to speak of different grades of verbal dependants, extending from those that are required by the majority of verbs (like the subject) to those that occur most frequently (but not exclusively!) freely (like place and time phrases).

Angol nyelvi terminológiát használva, és ahol lehetséges, ALLERTON (1982) terminusait is feltüntetve, MÜHLNER–RADTKE (1971) nyomán a következőképpen ábrázolhatjuk a mondat részeinek a fentebbi értelemben vett osztályozását:

5. ábra

Magyarul a fentiek lényegét így foglalhatjuk össze:

6. ábra

Nézzük meg példaként három angol mondatnak a fenti ábrák szerinti komponenseit:

(8a) *He put his hands into his pockets.*

(8b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*

(8c) *I was at home alone in the evening.*

Mondatkonfigurációk (félkövérrel szedve):

(9a) ***He put his hands into his pockets.***

(9b) ***Tom is writing a letter to Betty in red ink.***

(9c) ***I was at home alone in the evening / I was at home alone in the evening.***

Szabad mondatrészek (kerek zárójelben):

(10a) ---

(10b) *Tom is writing a letter to Betty (in red ink).*

(10c) *I was at home (alone) (in the evening) / I was (at home) alone (in the evening).*

Kötött mondatrészek (aláhúzva):

(11a) *He put his hands into his pocket.*

(11b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*

(11c) *I was at home alone in the evening / I was at home alone in the evening.*

Kötelező mondatrészek (kétszer aláhúzva):

(12a) *He put his hands into his pocket.*

(12b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*

(12c) *I was at home alone in the evening / I was at home alone in the evening.*

Fakultatív mondatrészek (szögletes zárójelben):

(13a) ---

(13b) *Tom is writing [a letter] [to Betty] in red ink.*

(13c) ---

Az a) és a b) példákban minőségi szempontok szerint, az ige szemantikai és szintaktikai igényei alapján döntünk a mondatrészek státusáról, mennyiségi jellemzőiről, míg a c) példákban a kettős lehetőség a mennyiségi követelmények erősödését jelzi.

Ennyi példa is elegendő a nehézségek érzékeltetéséhez. Minthogy az idevágó kérdések újra és újra előjönnek a dolgozatban, ezekről itt bővebben nem kívánok szólni.

2.4. A valencia és a mondatmodellek

1. Milyen összefüggések vannak az ige valenciája és a mondatmodellek között?
2. A mondatmodellek mindenféle rendszerezésének formai kiindulásúnak kell-e lennie?
3. Van-e a morfoszintaktikai mondatmodelleknek általánosítható jelentéstartalma?
4. Van-e szoros kapcsolat a morfoszintaktikai és a szemantikai mondatmodellek között?
5. Hogyan feleltethetők meg egymásnak a formai kiindulású (morfoszintaktikai) és a tartalmi kiindulású (szemantikai) mondatmodellek?
6. Milyen kapcsolatok vannak a szemantikai mondatmodellek (vagy esetkeretek) és az esemény-, illetve szituációtípusok között?

Már GLINZ (1952) is vallotta, hogy a mondat sarkpontja a *verbum finitum*, és őrá is támaszkodva ERBEN (1960) volt az első, aki összekapcsolta a valenciát a mondatmodellekkel.

A kezdetben még alapvetően szintaktikai beállítottságú HELBIG (1965) számára is az idegennyelv-oktatást szolgáló mondatmodellek összeállításának a lehetősége tette vonzóvá a valenciát. A szintaktikai mondatmodellek mellett megjelent az igény a szemantikai mondatmodellek megalkotására is, főként WELKE (1965) és BONDZIO (1969, 1971) munkásságában. Maga WELKE (1988:14) is elismeri, hogy nagy hatással volt rá CHOMSKY (1965) (vö. WELKE 1988:11–20).

Az angol nyelvi szakirodalomban a valenciától függetlenül nagy hagyományai vannak a különféle szempontok alapján összeállított mondatmodelleknek. (Erről bővebben lásd a 5.3. fejezetet!)

Mínt hogy az idevonatkozó kérdések a dolgozat és a valenciaszótár központi kérdései közé tartoznak, a továbbiakban még több helyen is bőven lesz róluk szó.

2.5. A valencia kapcsolata más nyelvészeti irányzatokkal

1. Hogyan feleltethetők meg az ige valenciájának az esetgrammatika szemantikai esetei?

2. A nem kötelező határozók (freie Angaben) felfoghatók-e szemantikai eseteként?

A valenciaelméletek keretein belül is továbbfolytatódik a válaszkérés az esetgrammatika alapvető kérdéseire:

3. A szemantikai esetek alternatívái-e a mondatrészeknek?

4. Mi a státusa a szemantikai eseteknek?

5. Milyen kapcsolatai vannak a szemantikai eseteknek a felszíni, illetve a szemantikai struktúrával?

6. Milyen mértékben morfoszintaktikai, szituatív, szignifikatív-szemantikai természetűek az esetgrammatika esetei?

7. Kategóriák-e vagy relációk a szemantikai esetek?

8. Milyen magyarázóerővel bírnak a szemantikai esetek?

Az esetgrammatika és a valencia legszembetűnőbb hasonlóságait az esetkeretek és a valenciaképletek között fedezhetjük fel, ugyanis mind a kettő az ige kiegészítőinek a számát és fajtáit határozza meg. Mindez természetesen még nagyobb hasonlóságot mutat azokban a művekben, amelyekben a szerzők tudatosan alkalmazzák a másik diszciplína modelljeit. HELBIG (1976) is azt javasolja, hogy az esetgrammatika eseteit fel kell használni a logikaiszemantikai valencia síkján, szemantikai mondatmodellek reményében. Az esetgrammatika és a valenciaelméletek integrációját javasolja többek között FINK (1978) is.

FILLMORE, akit ténylegesen az esetgrammatika megalapozójának tekinthetünk, mindig is tudott a valenciáról. Már az 'eset' (case) terminust bevezető műve (FILLMORE 1968) előtt is hivatkozik TESNIÈRE-re (1959) mint forrására, amikor a 'case' helyett még csak 'nominal elements'-ről beszél ('nominal elements which are relevant to the subclassification of verbs') (FILLMORE 1966:22). Utána úgy tűnik, mintha csak a valenciaelméletek képviselői tudnának az esetgrammatikáról, az esetgrammatika művelői viszont csak saját táboruk nyelvészeivel lennének összhangban vagy még inkább vitában. Egy évtizeddel később FILLMORE (1977a) ismét megemlékezik a valenciaelméletekről, és újra hivatkozik TESNIÈRE-re (1959), majd HELBIG–SCHENKEL-re (1973). Egy másik művében pedig – bírálóihoz intézve megjegyzéseit – az esetgrammatikának a védelmében többek között azt is megemlíti, hogy az esetgrammatika is hozzájárult a valencia leírásához:

The theory of cases can also be seen as offering at least part of the semantic valence descriptions of verbs and adjectives, comparable to the syntactic valence descriptions given by [TESNIÈRE, 1959; HELBIG and SCHENKEL, 1973; etc.] (FILLMORE 1977b:60).

Kétségtelen azonban, hogy a két teória (a kétféle teóriahalmaz?) egymás iránti vonzalma egészében véve meglehetősen egyoldalú. A valenciálméletek képviselői azok, akik többé-kevésbé sikeresen, de megpróbálják beépíteni elméletükbe az esetgrammatika különféle irányzatait. Az egyes disszertációk szerzői általában nem mulasztják el felsorolni az esetgrammatikusokat. Nem véletlen, hogy a CHOMSKY-féle grammatika reakciójaként megjelent mű (CHAFE 1970) németül (CHAFE 1976) is hamarosan közismert lesz. Nem csoda, ha a valenciakutatók rokonra lelnek abban a műben, amely a mondatot olyan szerkezetnek tekinti, amely egy állítmányi elemből (az igéből) és általában egy vagy több nominális argumentumból (főnévből) áll; és rámutat, hogy vannak olyan alapvető igeosztályok, amelyek meghatározzák a főnevek számát és típusát a mondatban, valamint az igével való kapcsolatukat. CHAFE után már természetes, hogy a valenciáról szóló művekben sorra megjelennek CHAFE elméletének közvetlen folytatói is (COOK 1979, LONGACRE 1976). Megjelennek azonban a valenciáról szóló dolgozatokban más esetgrammatikusok is: ANDERSON (1971), STAROSTA (1979), DIK (1978) stb.

DIK egyaránt közel áll mind CHAFE-hez, mind a valenciához. Csaknem ugyanazt mondja a predikátumkeretéről, amit HELBIG–SCHENKEL (1973). DIK (1978:29) szerint a predikátumkeretek (predicate-frames) a lexikonban találhatóak, és a következő információkat nyújtják:

- (i) the form of the predicate
- (ii) the syntactic category to which the predicate belongs
- (iii) the number of arguments that the predicate requires
- (iv) the selection restrictions which hold for the terms which are to fill the argument slots...
- (v) the semantic function of the arguments

Az egyetlen lényeges különbség DIK (1978), valamint HELBIG–SCHENKEL (1973) között, hogy a DIK-féle keretek nem tartalmazzák az argumentumok szintaktikai funkcióit, mert ezeket szerinte általános szabályok adják.

A példák is azt mutatják, hogy az esetgrammatika és a valencia között mind a két irányban átjárhatóak a határok, bár a valencia irányában kevesebb a határátlépők száma, vagy legalábbis közülük kevesebben vallják be, hogy átlépték azt a szinte láthatatlan határt, hogy saját védjegyük csempészárut takar. (A esetgrammatika és a valenciálmélet kapcsolatairól lásd még WERNER 1978, WELKE 1988.)

Az esetgrammatika és a valenciálmélet kapcsolatáról több helyen is kifejttem a véleményemet a dolgozatban, ezért itt megelégszem a problémakör bemutatásával.

A lexikai-funkcionális grammatika számos meglátása is inspiráló hatással van a valenciakutató számára, sőt a lexikai-funkcionális grammatika egyik kulcsfontosságú szakkifejezése, a ‘poliadicity’ tulajdonképpen a valencia szinonimája, ami eléggé egyértelmű a terminus technicus definíciója alapján:

The poliadicity of a predicate is the number and kind of arguments it has. In the theory of lexical forms, the predicate argument structures of lexical items are represented as functions of a fixed number of grammatically interpretable arguments; that is, each predicate argument structure has *n* arguments to which grammatical functions can be assigned (BRESNAN 1981:105).

Szükséges még a pontosabb megértéshez a 'lexikai forma' meghatározása:

A lexical form is a predicate argument structure together with an assignment of grammatical functions. An assignment of grammatical functions to a predicate argument structure $P(1, \dots, m)$ can be represented as a list of grammatical function expressions g_1, \dots, g_n such that for every predicate argument i , there is a corresponding g_i . A grammatical function expression is either a grammatical function name (such as SUBJ, OBJ, or TO OBJ) surrounded by one or two sets of parentheses, or the null grammatical function symbol 'O' (BRESNAN 1981: 111).

Az elmondottakat BRESNAN (1981:111) a következőképpen példázza:

a. <(SUBJ), ((S-COMP))>	[grammatical function assignment]
b. inquire (1, 2)	[predicate argument structure]
c. inquire ((SUBJ), ((S-COMP)))	[lexical form]
d. <i>Mary inquired who was coming.</i>	[example sentence]

A valenciakutatók szolidabb elméleti alapok után kutatva, eljutottak a mezőelmélethez (TRIER 1931, 1934, JOLLES 1934, PORZIG 1934, WEISBERGER 1953–54, LEISI 1967 stb.) is, ami nem meglepő, mert a mezőelmélet általában is nagy hatással van a német nyelvészetre.

A valenciaelmélet alapfeltevései indirekt módon (az esetgrammatika révén) behatoltak mind a kognitív pszichológiába, mind a számítógépszemantikába, de találtak maguknak analóg területeket a generatív grammatikában is (vö. WELKE 1988:9).

A valencia egyre kiterjedtebb rokonságrendszere nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy többféle valenciaelméleti koncepció alakuljon ki, amelyek nemcsak a valencia fogalmában térnek el egymástól, hanem abban a grammatikaelméletben is, amelybe a valenciát beágyazni próbálják. Ma már egyértelműen megállapítható, hogy egységes valenciaelméletről nem beszélhetünk.

2.6. A többi szófaj valenciája

1. Mely szófajoknak van valenciája?

2. Az ige alárendelt tagjainak a fajtáit elkülönítő kritériumok vonatkozhatnak-e más szófajokra?

Minthogy az angol ige valenciáját választottam feladatul, amely önmagában is sokszorosan meghaladja terjedelmi lehetőségeimet, a más nyelvi egységekre vonatkozó valenciakutatásokkal kapcsolatban mindössze a következőket kívánom megemlíteni:

Mint mondtam, már BÜHLER (1934:173) is az egyes 'szóosztályok', tehát nem csupán az ige által nyitott üres helyekről beszélt, de maga TESNIÈRE is általában a nyelvi egységek közötti függőségi viszonyokról írt.

2.7. Valencia és lexikográfia

1. Hol van a helye a valenciának: a grammatikában és/vagy a szótárban?
2. Mivel gazdagítja a valencia a lexikográfiát?
3. Milyen mértékben különböznek a valenciából nyert lexikográfiai információk a szintaktikai (a mondatrészekkel kapcsolatos) és a szemantikai (a szemantikai jegyekre utaló) adatoktól?
4. Inkorporálhatók-e a valenciászótárba bizonyos kognitív és/vagy pragmatikai jellegű információk (szcénák, eseménytípusok)?

Az első kérdésre bizonyára az a helyes válasz, hogy a valencia része mind a grammatikának, mind a lexikának. Többek szerint a valencia igazi helye a grammatika és a lexika metszéspontjában található. Ha egy valenciászótár jellemzőit kívánjuk meghatározni, elfogadhatjuk LEECH (1981:198) javaslatát, miszerint egy szócikknek mind morfológiai, mind szintaktikai, mind szemantikai információkkal kell szolgálnia. Érdekes módon azt egyetlen szerző sem említi, hogy egy valenciászótárnak használhatónak is kell lennie. Talán ezért láttak napvilágot legtöbbször áttekinthetetlen, valamilyen elképzelt valenciászótár számára alkotott szócikkek, mint a következők:

STOCKWELL *ET AL.* (1973) – nem kifejezetten a valencia keretében:

```
BELIEVE
+V
-ADJ
+[ _____ + NEUT + DAT -LOC -INS -AGT]
-FACT
-IMPER
-WH-S
*PASS
+ STAT-REDUCT
*RAISE-TO-OBJ
```

(+ positive, - negative, * obligatory, +/- optional)

STOCKWELL *ET AL.* (1973:723) szerint egy címszónak a következő jegyeket kell tartalmaznia:

1. 'category features (e.g. verb, noun)';
2. 'contextual features (case-frame)';
3. 'inherent features (animate, human, abstract)';
4. 'rule features (refer to the transformations which can apply to the lexical item)'.

Az általam készített valenciászótárban az 1. pont megvalósulása eleve biztosított, hiszen csak az ige valenciászótáráról van szó. A 2. pontot nem tartom szükségesnek. Ennek indoklása több helyen is megtalálható a dolgozatban. A 3. pontot illetően a legfontosabb jegyeknek az ÉLŐ-ÉLETTELEN, az utóbbin belül pedig a KONKRÉT-ABSZTRAKT jegypárt tartom. Megfigyeléseim egybeesnek ROT (1984) megállapításával:

Azon főnevek alosztályai, melyeket lexikai-grammatikai valenciájuk közös volta alapján különítettek el, feltehetően a következők: élő főnevek ('antroponimák' és 'faunonimák') és élettelenek (konkrétak és nem konkrétak) ROT (1984:463).

(Az 'élő' szétválasztása 'antroponimá'-ra és 'faunonimá'-ra nem tűnik igazán fontosnak a határokat állandóan elmosó, de a nyelvben sűrűn előkerülő metaforákra gondolva.)

(A 3. ponttal kapcsolatos CHOMSKY-féle táblázat (CHOMSKY 1965:83) meggyőződésem szerint deduktív, nem az angol nyelv valódi természetére épül.)

A 4. pontot igen lényegesnek tartom, és a valenciászótárban igyekeztem minél több adatot megadni egy-egy igei lexéma transzformációs lehetőségeit illetően. Nem minden transzformációs művelet tartozik azonban a valencia hatáskörébe.

EMONS (1974:177–178) – kimondottan egy valenciászótárra gondolva javasolja az alábbi szerkezetű képleteket:

believe 12

S12[P12+E1[NOM1/ES1]+E2[NOM2/ES2[that]]]

(1) *I believe that story.*

(2) *I believe that you come.*

believe 13

S13[P13+E1[NOM1/ES1]+E3[NOM3][in]/IK3[in+ -ing]/ES3[in]]

(1) *I believe in the bible.*

(2) *I believe in going to the doctor. stb.*

Gyakorlati hasznuk csak a példamondatoknak van egy ilyen valenciászótárban. A képletek is főként csak a példamondatra támaszkodva értelmezhetők különösebb fejtörés nélkül. Helye lehet persze a szakirodalomban olyan valenciászótáraknak is, amelyek nem pedagógiai indíttatásúak. Addig nincs is semmi probléma, amíg a szerző is annak tartja művét, ami.

A példamondatok hasznosságának a megemlítésével azt is el kell ismernem, hogy példamondatok nélkül kevésbé hasznos egy valenciászótár, mint példamondatokkal. Végül is terjedelmi kérdés, hogy az általam elkészített valenciászótárnak egy későbbi változata tartalmaz-e példamondatokat is. Készséggel elfogadom LEECH fentebb említett igényeit egy valenciászótárral kapcsolatban, és mindaddig nem tekinthetem igazán teljesnek a valenciászótárt, amíg a morfoszintaktikai képleteket nem egészítik ki szemantikai információk és példamondatok. Ahhoz azonban bizonyára nagymértékben le kell csökkenteni a címszók mennyiségét szógyakorisági statisztikák figyelembevételével.

Azt már kétlem, hogy egy valenciászótár következetesen elláthassa használóját pragmatikai információkkal is. Ismét csak LEECHre kell hagyatkoznom, ha az anyanyelvi beszélők igen változatos reagálására gondolok egy-egy valenciajelenséggel kapcsolatban. A valenciával kapcsolatban LEECH megállapítása szerintem helytálló:

...it is a model of competence rather than of performance (LEECH 1981:202).

Konkrét esetekben természetesen akár egyértelműen is azonosíthatók egy-egy valenciajelenség pragmatikai jellegű tulajdonságai, de mindezek a tulajdonságok kevés általánosítható információval szolgálhatnak egy valenciászótár számára.

Tudomásom szerint eddig a következő, a hasznossági szempontot is figyelembe vevő valenciászótárak láttak napvilágot: HELBIG–SCHENKEL (1969, 1973) (a német ige

valenciaszótára), SOMMERFELDT–SCHREIBER (1974) (a német melléknév valenciaszótára), (1977) (a német főnév valenciaszótára) APRESZJAN–PÁLL (1982) (az orosz ige valenciaszótára kontrasztív alapon, magyar anyanyelvűek számára), MEL'CUK *ET AL.* (1984) (a francia nyelv valenciaszótára), MEL'CUK–ZHOLKOVSKII (1984) (az orosz nyelv valenciaszótára), BUDAI (1997a) (az angol ige morfoszintaktikai valenciaszótára), de idesorolható több szempontból a BBI (1986) is.

A témával kapcsolatos fontos tanulmányok: APRESYAN *ET AL.* (1969), APRESJAN *ET AL.* (1973), MEL'CUK (1982), BENSON *ET AL.* (1986), HERBST (1987), ILSON (1987).

3. A VALENCIAELEMZÉS ELŐKÉSZÜLETI MUNKÁLATAI: A TESZTEK TESZTELÉSE

3.1. Az anyanyelvi informáns

Mielőtt anyanyelvi informánsokat vontam volna be a kutatómunkába, szükségesnek éreztem, hogy megvizsgáljam, mennyire kompetens az anyanyelvi beszélő kompetenciája, legalábbis az általam kitűzött feladatok megvalósíthatóságának szempontjából. Az anyanyelvi beszélőkkel kapcsolatos nem mindig pozitív élményeim csak erősítették kételyeimet. Egyben az a kérdés is régóta izgatott, hogy vajon mindig olyan egyértelműen igazak-e azok a határozott állítások, amelyek az angol nyelv egyes jellemzőivel kapcsolatban olvashatók a legkülönbélebb nyelvészeti munkákban. A kérdés tehát úgy is feltehető, hogy mennyire kompetens a nyelvész anyanyelvi kompetenciája.

Gyakran tapasztalhatjuk, hogy ha angol nyelvi problémáinkkal egyetlenegy anyanyelvi beszélőhöz fordulunk, más különösebb dolog nem történik, mint hogy vagy kapunk kielégítő választ kérdéseinkre, vagy sem. Ha azonban egyszerre több anyanyelvi beszélőnek is feltesszük ugyanazokat a kérdéseket, elég gyakran előfordul, hogy különböző véleményen vannak, és problémáink száma nemhogy csökkenne, hanem tovább gyarapszik.

Bizonyára érdemes különbséget tenni az anyanyelvi kompetencia produktív és receptív megnyilvánulási formái között. Produktív megnyilvánulásakor általában minden nyelvi és nyelven kívüli tényező együtt van ahhoz, hogy az anyanyelvi kompetencia a leoptimálisabban működjék, míg bizonyos, a tesztek által felkínált megnyilatkozások helyességének vagy helytelenségének az eldöntésekor a szükséges nyelvi és/vagy nyelven kívüli tényezők részleges vagy teljes hiányában vagy nem aktivizálódik kellőképpen az anyanyelvi kompetencia, vagy pedig a fantáziadús anyanyelvi beszélő olyan kontextusokat, szituációkat is kreál magának, amelyekben a mindennapi nyelvhasználattól eltérő nyelvi jelenségek is elfogadhatóvá válnak. A kutatómunka alapját képező sok ezer angol ige valamennyi, a valencia szempontjából releváns jellemzőjének kontextusban, szituációkban való vizsgálatára azonban aligha lehetne vállalkozni egy hasonló program keretén belül, ezért a szakirodalomban fellelhető adatokon túl az adatbázis csak tudatosan, meghatározott céllal szerkesztett tesztekkel kiprovokált információkkal bővíthető.

Sok olyan tesztet ismer a szakirodalom, amelynek a segítségével a nyelvész ellenőrizheti bizonyos nyelvi szabályok helyességét vagy helytelenségét, alakilag azonos szerkezeteket különíthet el egymástól stb. Nem sok nyoma van azonban a szakirodalomban a tesztek tesztelésének, bár egyes tesztekkel kapcsolatban merülnek fel ugyan kételyek, különösen a valenciakutatók körében – legtöbbször talán az eliminációs teszttel kapcsolatban –, de a tesztek sorozatának a szisztematikus felül-

vizsgálatával még nem találkoztam; ezért elhatároztam, hogy tesztelni fogok jó pár, a nyelvészeti szakirodalomból jól ismert és kevésbé ismert, a valenciakutatás szempontjából lényeges tesztet, bizonyos határozott állításokat 'bizonyító' nyelvi szerkezeteket azzal a szándékkal, hogy kvantifikálható információkat gyűjtssek az angol anyanyelvi beszélő kompetenciájának a kompetenciájáról és a tesztek megbízhatóságáról.

A következő – kissé talán hosszúra sikerült, de nem kevés tanulsággal járó – exkurzus megvizsgálja a nyelvészeti munkákban, legtöbbször csak a szerző nyelvére és szándéka által ellenőrzött állítások és példák, valamint a segítségül hívott tesztek megbízhatóságát, hogy a leszűrhető tanulságok figyelembevételével nagymértékben csökkenteni lehessen a dolgozatban közölt eredmények kétségbevonhatóságát. E cél érdekében huszonegy brit anyanyelvi beszélőt kértem fel az alábbiakban sorrakerülő, tesztként szolgáló szerkezetek tesztelésére. A feladat megoldásában hűz egyetemi, illetve főiskolai hallgató és egy egyetemi oktató vett részt, tehát valamennyi informáns a művelt beszélők köréből került ki.

Az informánsokat semmiféle különleges utasítással nem befolyásoltam, csupán arra kértem őket, hogy nyelvére támaszkodva adják meg válaszukat a **Correct** (helyes), **Odd** (szokatlan) és az **Incorrect** (helytelen) rubrikákban. A feladatot időhöz nem kötöttem, de arra kértem az informánsokat, hogy lehetőleg első benyomásuk alapján döntsenek, és ne próbálják kitalálni, mi lehet a céloom az egyes struktúrákkal. Az egy bizonyos szerkeztípushoz tartozó tesztpontok más típusú szerkezetekkel összekeverve fordultak elő a tesztlapokon. Egy-egy teszt megbízhatóságának az ellenőrzésére általában egynél több példát kínáltam fel az informánsoknak.

Az alábbiakban az egyes tesztelt szerkezetek után szögletes zárójelben adom meg az összesített eredményeket a **Correct**, **Odd**, **Incorrect** sorrendben. Egy esetben eggyel kevesebb választ kaptam, amire a zárójelen kívüli a -1 utal. Amennyiben egy-egy jelenség vizsgálatára egynél több feladatot is adtam, a feladatokat és az eredményeket az adott nyelvésznek a tesztel szemben támasztott elvárásainak csökkenő mértéke szerint szedem sorra. Azonos eredmények esetén a kulcsszavak betűrendje dönt. Ha az eredmény az ellenkezőjét mutatja a nyelvész elvárásainak, azaz tizenegy vagy több a teszt ellen szóló pontok száma, az eredményt magába foglaló zárójel után felkiáltójelet teszek. A zárójelben levő adatok önmagukért beszélnek, ezért nem tartottam szükségesnek, hogy verbálisan is részletesen értékeljem az eredményeket.

Néhány vizsgált jelenség megértéséhez a tesztelt feladatok között nem szereplő példákra is szükség van az eredmények ismertetésekor. Ilyenkor a példák után természetesen nem találunk eredményekre utaló számokat.

3.2. Az ige morfológiai osztályait elkülönítő tesztek

Először olyan teszteket kerestem, amelyeknek a segítségével az igék morfológiai osztályai különíthetők el egymástól.

Az angol nyelvtanoknak az igével foglalkozó fejezetei lényegében csak az egy szóból álló igékkel foglalkoznak. Némileg kivételnek számít QUIRK *ET AL.* (1985), bár

még mindig inkább csak apró betűkkel hozza a nem egy szóból álló igékkel foglalkozó részeket. A korpusz tanúsága szerint viszont az angol igék tekintélyes százaléka tartozik ezekbe az elhanyagolt igeosztályokba.

Vannak jól ismert eljárások az A-igék, a P-igék és az AP-igék elkülönítésére (pl. FRASER 1976 és számos más helyen), mégis egyszerűségénél fogva különösen hasznosnak tűnt a P-igéknek az [egy szóból álló ige + prepozíciós szó szerkezet]-től, illetve az AP-igéknek az [A-ige + prepozíciós szó szerkezet]-től való elkülönítésére LEVIN (1982) 'sluicing'-nak nevezett interpretációs művelete, amelyet a szerző így definiál:

Sluicing is an elliptical construction in which a sentence contains an embedded question consisting only of a *wh*-phrase (LEVIN 1982:590).

A művelettel kapcsolatban három fogalmat kell tisztázni:

- fragmentum (fragment), azaz a beágyazott *wh*-szerkezet;
- kontextus mondat (context sentence), amelyre a beágyazott elliptikus szerkezet vonatkozik;
- interpretáció (interpretation), amely a teljes beágyazott kérdést tartalmazza.

Például:

Someone likes Janet, but I don't know who.
(kontextus mondat) (fragmentum)

'I don't know who likes Janet.' (interpretáció)

A kontextus mondat vagy összekapcsolódik a 'lecsapolt' (sluiced) mondattal, azaz a fragmentummal, mint a fentebbi példában, vagy különáll attól, pl. egy másik beszélő megnyilatkozásaként:

Speaker A: *Jill went home.* (kontextus mondat)

Speaker B: *I wonder why.*
(fragmentum)

'I wonder why Jill went home.' (interpretáció)

LEVIN azt állítja (1982:609), hogy a fragmentum az antecedensét helyettesíti, és átveszi annak grammatikai funkcióját. Gyakran előfordul azonban, hogy a fragmentumnak nincs antecedense; ilyenkor a lehetséges, de a szerkezetből törölt antecedens válik fragmentummá (1982:593):

(1a) *Jenny was eating, but nobody knows what.*

(1b) *Seymour sliced the salami, but it's not clear with what.*

Az (1a)-hoz hasonló mondatok segítségével a 'tárgyhagyó' igék (Object-Deleting Verbs) lennének azonosíthatók. Minket azonban most jobban érdekelnek a P- és az AP-igék.

LEVIN (1982:608–609) szerint az alábbi mondatokba ágyazott fragmentumok és interpretációik (zárójelben) elfogadhatatlanok azon egyszerű oknál fogva, hogy a bennük szereplő igék nem egy szóból álló igék (*DO*, *COUNT*, *HEAR*, *DEAL*), hanem P-igék (*COUNT-on*, *HEAR-from*, *DEAL-with*), illetve a *DO-away-with* AP-ige, ami azt jelenti, hogy az utánuk álló tárgy nem lehet prepozíciós tárgy (LEVIN rövidítése szerint: *POBJ*), hanem csak *OBJ*:

(2) **They did away with someone, but I forgot with whom.* [6, 2, 13]

- (3) *(*I forgot with whom they did away.)*
 (3) **They dealt with some of the issues, but we don't know with which.* [12, 0, 9]
*(*We don't know with which issues they dealt.)*
 (4) **They were counting on someone, but I don't know on whom.* [13, 0, 8]!
*(*I don't know on whom they were counting.)*
 (5) **They heard from someone, but they won't tell us from whom.* [15, 1, 5]!
*(*They won't tell us from whom they heard.)*

A fenti mondatok helytelenségét bizonyítják a belőlük származó szenvedő szerkezetű mondatok is (1982:609):

- (6a) *Some requirements have been done away with.*
 (6b) *She can be counted on.*
 (6c) *He hasn't been heard from in ages.*
 (6d) *These are problems that have to be dealt with.*

Az anyanyelvi informánsoknak felkínáltam tesztelésre a (7)-(10), helyesnek tartott változatokat is, de személyre utaló fragmentum esetén a LEVIN-nél szereplő *who* névmáson kívül *whom* névmással alkotott példákat (11)-(12) is adtam:

- (7) *They were counting on someone, but I don't know who.* [20, 0, 1]
 (8) *They did away with someone, but I forgot who.* [20, 0, 1]
 (9) *They dealt with some of the issues, but we don't know which.* [16, 0, 5]
 (10) A: *Jenny was eating.* [15, 2, 4]
 B: *I wonder what.*
 (11) *They were counting on someone, but I don't know whom.* [15, 0, 6]
 (12) *They did away with someone, but I forgot whom.* [11, 2, 8]

LEVIN azt mondja továbbá, hogy ha egy igének tárgyias és tárgyatlan használata is van (nem egyszerűen 'tárgyhagyó' ige!), akkor tárgyias változata nem szerepelhet ilyen elliptikus mondatokban:

- (13) **John moved, but I don't know what.* [1, 2, 18]

A szintaktikai információ tehát nem elegendő ahhoz, hogy teljes egészében számot adjon a 'sluicing'-ről. A (13)-ban két különböző címszóról van szó (1982:612). A tárgyatlan *MOVE* egyetlen argumentumának a grammatikai funkciója alany, tematikai funkciója pedig *movee*. A tárgyias *MOVE* azonban az alanyi funkciót a *mover* szereppel társítja, és a tárgya lesz a *movee*:

	SUBJ		SUBJ	OBJ
MOVE	movee	MOVE	mover	movee
	a		a	b

A *John ate, but I don't know what* helyes mondatban az *EAT*-nek akkor is van egy, a felszínen nem realizálódó második tematikus argumentuma (a képletben az *x*), ha tárgyhagyó ige tárgyatlan használatában szerepel (1982: 613):

EAT	SUBJ	OBJ		SUBJ	
	eater	eatee	x	eater	eatee
	a	b		a	x

3.3. Az ige tartalmi jellemzőit feltáró tesztek

A valencia minőségi jellemzése szükségessé teszi, hogy az igéket bizonyos belső tulajdonságaik alapján is osztályozzuk. Minthogy sok ezer igével van dolgunk, tartalmi jegyekkel történő osztályozásukat is csak valamilyen könnyen kezelhető, megbízható tesztekkel lehet elképzelni. Ilyen egyszerű tesztekkel találtam összefoglaló táblázatban DOWTY-nak az ige lexikai szemantikai osztályozását végző könyvében (DOWTY 1979:60). Ez a táblázat másoknak is nagyon megtetszhetett, mert újra és újra találkozhattam vele a különféle disszertációkban, tanulmányokban, de nem minden szerző fogadta fenntartások nélkül a táblázat tesztjeit. Legutóbb VAN VALIN (1990) tanulmányában láttam viszont a táblázatot. Úgy tűnik, hogy VAN VALIN gyanútlanul hisz DOWTY tesztjeinek a megbízhatóságában, mert RRG (Role and Reference Grammar) teóriáját (VAN VALIN 1991a) DOWTY-ra alapozza. VAN VALIN reményei szerint DOWTY alapján néhány absztrakt operátor (BECOME, DO, CAUSE) segítségével leírhatja az angol igék logikai struktúráját.

A szóban forgó műben DOWTY kísérletet tesz az angol igék aspektuális osztályainak az elkülönítésére, nem minden előzmények nélkül.

Az aspektuális igeosztályok meghatározásának az igénye állítólag először ARISZTOTELÉSZ-nél merült fel, bár KAPOOR (1985:33) művéből azt tudhatjuk meg, hogy az ősi Indiában VARSHAYAYANI volt az, aki az igéket jelentésük alapján hat osztályba sorolta: 'to be born', 'to be', 'to change', 'to wax (grow)', 'to wane (decay)', 'to be destroyed'. ARISZTOTELÉSZ azt figyelte meg, hogy bizonyos igék jelentésében a 'vég' vagy az 'eredmény' foglaltatik benne, míg más igékből ezek a jegyek hiányoznak. Metafizikájában ennek megfelelően különbséget tett kineseis (mozgások) és energiai (aktualítások) között.

Századunkban először RYLE (1949) és KENNY (1963) vállalkozott az arisztotelészi igeosztályok pontosítására, majd az ő eredményeiket is figyelembe véve, VENDLER (1967) volt az, aki az igék négy aspektuális osztályát (States, Activities, Accomplishments, Achievements; a továbbiakban: ST-igék, ACT-igék, ACC-igék, ACH-igék) különítette el az egyes osztályokra jellemző, illetve az egyes osztályok által kizárt időhatározók, az igeidők és a logikai következmények alapján.

3.3.1. LAKOFF tesztjei

Mielőtt a VENDLER, majd később a DOWTY által is elkülönített aspektuális igeosztályokra rátérnék, bemutatom a többek között DOWTY (1979:55–56) és NILSEN–NILSEN (1975:132) által is figyelembe vett, egyébként jól ismert LAKOFF-féle (1966) tesztek alapján végzett vizsgálódásaim eredményeit. LAKOFF tesztjei állítólag alkalmasak arra, hogy segítségével elkülönítsük egymástól a statív és a

többi, nem-statív igéket. (A LAKOFF-féle tesztek bírálatát lásd MUFWENE (1984)-ben. MUFWENE több olyan tanulmányt is idéz, amely LAKOFFot bírálja, számos ellenpéldát sorolva fel.) Lássuk, mit mutatnak a felmérés eredményei az egyes tesztekkel kapcsolatban:

I. Csak nem-statív igék fordulhatnak elő folyamatos igeidőkben:

(14a) <i>I'm learning the language.</i>	[21, 0, 0]
(14b) <i>*I'm knowing the language.</i>	[0, 0, 21]
(14c) <i>*He was seeing the cloud.</i>	[4, 1, 16]

II. Csak nem-statív igék szerepelhetnek kauzatív igék, mint például a *FORCE* és a *PERSUADE* igék bővítményeként (complement):

(15a) <i>I persuaded her to learn the language.</i>	[21, 0, 0]
(15b) <i>John forced Harry to build a house.</i>	[17, 2, 2]
(15c) <i>*John forced Harry to know the answer.</i>	[2, 2, 17]
(15d) <i>*I persuaded her to know the answer.</i>	[3, 2, 16]

III. Csak nem-statív igéknek lehet felszólító módja:

(16a) <i>Learn the language!</i>	[21, 0, 0]
(16b) <i>*Know the language!</i>	[11, 1, 9]!

IV. Csak nem-statív igéknek lehetnek olyan határozói, mint a *deliberately* vagy a *carefully*. DOWTY (1979:59) emlékeztet rá, hogy már RYLE (1949) is megfigyelte, hogy van a határozóknak egy olyan osztálya, amely szemantikailag nem egyeztethető össze az ACH-igékkel. Minthogy a *deliberately* és a *carefully* is idetartozik, ez a teszt a statív és az ACH-igéket különíti el a többi igétől. Ezek tulajdonképpen módhatározószók, amelyek csak élőlényekre utaló alannal egyeztethetők össze. Megbízhatósága esetén ez a teszt fontos szerepet játszana az igék osztályozásában, ezért az átlagosnál több példával szerepeltettem:

(17a) <i>The show was deliberately stopped.</i>	[20, 0, 1]
(17b) <i>John carefully built a house.</i>	[19, 1, 1]
(17c) <i>I bought the book intentionally.</i>	[19, 1, 1]
(17d) <i>I learned the language only reluctantly.</i>	[16, 1, 4]
(17e) <i>?John studiously detected an error.</i>	[12, 3, 6]
(17f) <i>*The show was deliberately stopped by the rain.</i>	[0, 1, 20]
(17g) <i>*I knew the language only reluctantly.</i>	[0, 3, 19]
(17h) <i>??John attentively discovered the solution.</i>	[2, 4, 15]
(17i) <i>*John obediently noticed the painting.</i>	[6, 1, 14]
(17k) <i>*John vigilantly found a penny.</i>	[5, 3, 13]
(17l) <i>?Their luggage was resentfully packed.</i>	[8, 3, 10]

V. Csak nem-statív igék szerepelhetnek az ún. 'pseudo-cleft' szerkezetben:

(18a) <i>What I did was to learn the language.</i>	[18, 0, 3]
(18b) <i>What I did was learn the language.</i>	[16, 0, 5]
(18c) <i>What he did was look at the cloud.</i>	[10, 4, 7]
(18d) <i>What John did was run.</i>	[9, 2, 10]!
(18e) <i>What John does is build a house.</i>	[3, 1, 17]!
(18f) <i>*What I did was to know the language.</i>	[0, 0, 21]
(18g) <i>*What I did was know the language.</i>	[3, 0, 18]
(18h) <i>*What he did was see the cloud.</i>	[5, 5, 11]

(A főnévi igenevet *to*-val és *to* nélkül is szerepeltettem. Egyszer *to*-val (18a), egyszer pedig *to* nélkül (18g) tartották jobbnak a szerkezetet az informánsok. Ebből aligha juthatunk bármiféle következtetésre a kétféle főnévi igenevet illetően.)

VI. Csak nem-statív igék mellett állhat a *for ... sake* szerkezet:

(19a) *I learned the language for my fiancée's sake.* [18, 1, 2]

(19b) **I knew the language for my fiancée's sake.* [5, 3, 13]

A (14)-(19) példák főként DOWTY (1979) könyvéből valók, de némelyikük megtalálható a QUIRK ET AL. kötetben is egy, a tesztek (I-VI.) összefoglaló táblázatban (1972:94).

VII. Ugyancsak a statív és a nem-statív igék különíthetők el egymástól a *do so* szerkezettel (NILSEN–NILSEN 1975:132 példái):

(20a) *John persuaded me to come, but Mary didn't do so.* [13, 2, 7]

(20b) **John believed that I came, but Mary didn't do so.* [9, 0, 13]

VIII. NILSEN–NILSEN (1975:132) szerint az aktív (nem-statív) igék mellett tagadható a megengedés (permission), a statív igék mellett viszont nem:

(21a) *He may not persuade me to come.* [16, 1, 5]

(21b) **He may not believe that I came.* [19, 0, 3]!

3.3.2. DOWTY tesztsjei

Az igék aspektuális osztályaival kapcsolatos DOWTY-féle (1979:60) táblázatból csak azokat a tesztek idézem, amelyek különösen felkeltették az érdeklődésemet:

2. táblázat

TESZTEK	ST-igék	ACT-igék	ACC-igék	ACH-igék
(3) <i>ø for an hour/ spend an hour øing</i>	OK	OK	OK	bad
(4) <i>ø in an hour/ take an hour to ø</i>	bad	bad	OK	OK
(7) <i>complement of stop</i>	OK	OK	OK	bad
(8) <i>complement of finish</i>	bad	bad	OK	bad
(11) <i>occurs with studiously, attentively, carefully, etc.</i>	bad	OK	OK	bad

A táblázatból világos, hogy ha elvégezzük a (3)-as és a (4)-es tesztet, akkor már is elkülönítettük a másik kettőtől az ACC-igéket (két 'OK') és az ACH-igéket [a (3)-as tesztben 'bad', a (4)-esben 'OK']. A maradékot pedig szétválasztja a (3)-as és a (11)-es teszt: ST-igékre [a (3)-as tesztben 'OK', a (11)-es tesztben 'bad'] és ACT-igékre [mind a (3)-as, mind a (11)-es tesztben 'OK', de összevethetjük a (4)-es és a (11)-es tesztet is. A (7)-es és a (8)-as is azonosítja mind az ACC-igéket (kétszer 'OK'), mind az ACH-igéket (kétszer 'bad'). Az egyes tesztek tehát egymás kontrolljaként is szolgálhatnak.

DOWTY (1979) a forrása a példamondatoknak.

Az ACH- és az ACC-igék mellett állhat *in* előljárószóval időhatározó, de ST- és ACT-igék mellett nem. Az ACC-igék csak marginálisan tűrik meg a *for* kezdetű időhatározót, az ACT-ige viszont csak a *for*-t engedi maga mellé (DOWTY 1979: 56):

(22a) <i>He wrote the article in a day.</i>	[21, 0, 0]
(22b) <i>John painted pictures in an hour.</i>	[7, 4, 10]!
(22c) <i>John noticed the painting in a few minutes.</i>	[5, 1, 15]!
(22d) <i>*He hit the dog in a day.</i>	[0, 0, 21]
(22e) <i>(*)John walked in an hour.</i>	[1, 0, 20]
(23a) <i>John walked for an hour.</i>	[21, 0, 0]
(23b) <i>We did not find the error for two days.</i>	[19, 0, 2]
(23c) <i>John painted pictures for an hour.</i>	[19, 0, 2]
(23d) <i>?John painted a picture for an hour</i>	[17, 2, 3]
(23e) <i>He knew the answer for two days.</i>	[5, 3, 13]!
(23f) <i>??John noticed the painting for a few minutes.</i>	[2, 4, 15]
(23g) <i>*We found the error for two hours.</i>	[0, 0, 21]
(23h) <i>*For how long did he kill the pig?</i>	[3, 1, 17]

Párhuzamos a fenti két előjárósós teszttel a *TAKE* (mint a *for*) és a *SPEND* (mint az *in*) igét tartalmazó teszt (DOWTY 1979:56):

(24a) <i>It took John an hour to paint a picture.</i>	[21, 0, 0]
(24b) <i>It took John a few minutes to notice the painting.</i>	[20, 0, 1]
(24c) <i>(*)It took John an hour to walk.</i>	[11, 2, 8]!
(25a) <i>John spent an hour painting a picture.</i>	[21, 0, 0]
(25b) <i>John spent an hour walking.</i>	[21, 0, 0]
(25c) <i>John spent an hour loving her.</i>	[6, 2, 13]!
(25d) <i>John spent an hour believing it.</i>	[4, 2, 15]!
(25e) <i>??John spent a few minutes noticing the painting.</i>	[2, 2, 17]

Az ACT-igék és az ACC-igék a *STOP* bővítményeként (complement) eltérő következménnyel (entailment) járnak (DOWTY 1979:57):

(26a) <i>John stopped painting the picture.</i>	[21, 0, 0]
(26b) <i>John stopped walking.</i>	[21, 0, 0]

A (26b)-ből az következik, hogy *John* valóban sétált, míg a (26a)-ból nem következik, hogy *John* valóban festett egy képet, hanem csak az, hogy festette a képet, amelyet vagy befejezett, vagy sem. Az ACH-igék ('habitualis' olvasatukat kivéve) nem szerepelhetnek a *STOP* bővítményeként:

(27) <i>*John stopped noticing the painting.</i>	[3, 1, 17]
--	------------

A táblázat viszont megengedi ('OK'), hogy az ST-igék a *STOP* bővítményeként szerepeljenek! A következő példa ugyan nem szerepel DOWTY-nál, de a táblázat alapján elfogadhatónak kellene lennie:

(28) <i>John stopped knowing the language.</i>	[3, 1, 17]
--	------------

Főként csak ACC-ige fordul elő a *FINISH* bővítményeként (DOWTY 1979:57):

(29a) <i>John finished painting a picture.</i>	[18, 1, 2]
(29b) <i>John finished painting pictures.</i>	[11, 3, 7]
(29c) <i>*John finished walking.</i>	[11, 3, 7]!
(29d) <i>*John finished walking in the garden.</i>	[15, 2, 4]!
(29e) <i>*John finished loving her.</i>	[7, 2, 12]
(29f) <i>*John finished noticing the painting.</i>	[0, 2, 19]

Egyik-másik követőjével ellentétben DOWTY nem hitt saját tesztjeinek egyértelműségében, és gyakran óvatosságra intette olvasóit. Az az ACT-ige például, amely

mozgást fejez ki, ACC-igeként viselkedik, ha mellette célt megjelölő határozó (a FILLMORE-i Goal) vagy mértékhatózó (adverbial of extent) áll (1979:60–61):

(30a) *John walked to the park.*

(30b) *John walked a mile.*

Ilyenkor az ACT-igék megfelelnek az ACC-igékkel szemben támasztott követelményeknek, és mondhatjuk:

(31a) *John walked to the park in an hour.*

(31b) *It took John an hour to walk to the park.*

(31c) *John finished walking to the park.* [11,0,10]

Fontos még megjegyeznünk, hogy DOWTY az aspektus összetett természetére is felhívta a figyelmet VERKUYLre hivatkozva:

Actually Verkuyl later concludes (VERKUYL, 1972, pp. 107ff) that the subcategorization with respect to aspect must take place at an even higher node than the VP since information outside the VP... must be taken into account (DOWTY 1979:64).

Mindez jól összecseng a következő megállapítással:

Az aspektus ... mondatok tulajdonsága, nem pedig lexikális elemeké. A mondat aspektusát különböző tényezők határozzák meg, az ige alakja csak egyike ezeknek a tényezőknek. Az ige alakján kívül döntő mértékben még a következő tényezők járulnak hozzá a mondat aspektusához: (a) időhatározók; (b) helyhatározók; (c) az ige valenciastruktúrája (hány és milyen típusú argumentumokat kíván meg az ige); (d) a főnévi csoportok szerkezete (határozott, határozatlan, zéró névelő (KIEFER 1984a:130).

Hasonlóan vélekedik GAREY (1957) és BULL (1960) nyomán ALLEN (1966), amikor a telikus-atelikus dichotómiáról értekezik, valamint COMRIE (1976: 45) és HOEPELMAN (1978:49) is. E megállapítások eleve kétségessé teszik, hogy az ige aspektuális jellemzőit a nagyobb összefüggésekből kiragadott mondatokkal eredményesen tesztelhesük.

3.3.3. GRUBER tesztjei

A igei bővítmények némely szemantikai jellemzőit tárhatjuk fel GRUBER (1976) tesztjeinek a segítségével:

A célhatározói mellékmondat csak akkor lehetséges, ha a főmondat alanya ágens, egyébként nem (1976:161–162):

(32a) **John inherited the money in order to get rich.* [3, 2, 16]

(32b) **The ball is rolling down the hill in order to reach the bottom.*
[5, 4, 12]

(32c) **John lost the money in order to look poor.* [14, 1, 6]!

GRUBER (1976:162–163) szerint ágens alanyú ige nem lehet a következő igék -ing végződésű bővítménye: *ACCEPT, IGNORE, PROTEST, REQUIRE, RESENT, SUFFER*:

(33a) **He required digging in the garden.* [2, 1, 18]

(33b) **She suffered working a lot.* [3, 0, 18]

(33c) **He ignored climbing the tree.* [1, 3, 17]

(33d) **John protested giving Bill the book.* [3, 1, 17]

- (33e) *John ignored telling Bill the answer. [3, 1, 17]
 (33f) *John accepted teaching Bill the answer. [4, 1, 16]
 (33g) *I accepted reading the book. [5, 1, 15]
 (33h) *He protested going home. [7, 0, 14]
 (33i) *John resented fetching so little money. [10, 0, 10]

Az alábbi mondatok azonban helyesek, mert a gerundiumnak nem ágens az alanya:

- (34a) John resented inheriting so little. [21, 0, 0]
 (34b) She resented resembling her mother. [18, 0, 3]
 (34c) John accepted remaining in the room alone. [15, 1, 5]
 (34d) John resented floating across the lake. [9, 5, 7]
 (34e) John ignored being told the answer. [9, 1, 10]-1
 (34f) John accepted knowing the answer. [5, 1, 15]!
 (34g) John protested getting the book. [4, 1, 16]!
 (34h) John protested losing the book. [3, 1, 17]!
 (34i) He required loving her. [0, 1, 20]!

GRUBER is megjegyzi (1976:164–164), hogy instrumentális sem állhat az ige mellett, ha nem ágens az alany, még akkor sem, ha ugyanaz az ige szerepel mind az ágenst tartalmazó, mind az ágens nélküli mondatban:

- (35a) John broke the window with a hammer.
 (35b) The hammer broke the window.
 (35c) *The window broke with a hammer.
 (35d) *The door opened with a key. [13, 0, 8]!
 (35e) *The door opened with the new key. [17, 0, 4]!

GRUBER a mozgást jelentő igeek tárgyias és tárgyatlan használatával kapcsolatban a következőket állítja (1976:264–265):

- (36a) The balls are rolling down the hill. [21, 0, 0]
 (36b) These balls roll well.

A fenti két mondatban a *ROLL* ige tárgyatlan. A (36b)-hez képest a (36a) az elsődleges, és a neki megfelelő ágrajz az ige alábbi, kauzatív-tranzitív használatának az alkomponense:

- (37) He is rolling the balls down the hill. [18, 1, 2]

A (36b)-nek viszont egy kauzatív-tranzitív alkomponense van:

- (38) One can roll these balls well. [11, 3, 7]

Hogy a (36b)-ben a *ROLL* a kauzativitást és a tranzitivitást is tartalmazza, azzal bizonyítható, hogy instrumentálist vehet maga mellé:

- (39) ?The balls roll well with a stick. [6, 3, 12]

A (36a) mondat *ROLL* igéje viszont nem állhat instrumentálisszal:

- (40) *The balls are rolling down the hill with a stick.

A folyamatos szemlélet csak akkor fordulhat elő, ha a főige valamilyen állapot- vagy helyzetváltozás irányát, nem pedig végpontját fejezi ki. Ez azt jelenti, hogy a mozgást jelentő igeek, az ún. aktív igeek az ágenst igénylő igeekhez hasonlóan viselkednek (GRUBER 1976:267):

- (41a) He is walking to the river. (agentive) [21, 0, 0]
 (41b) He is remaining in the room. (agentive) [14, 1, 6]

(41c) <i>It is rolling toward the river. (motion)</i>	[13, 0, 8]
(41d) <i>*It is remaining in the room. (non-motion)</i>	[8, 1, 12]
(41e) <i>*It is rolling to the river. (not toward)</i>	[14, 1, 6]!

3.4. Az igék morfoszintaktikai tulajdonságait tesztelő tesztek

Az igék egyes morfoszintaktikai tulajdonságainak a feltáráshoz reméltem hathatós segítséget a LEES (1966) alapján összeállítható tesztektől. LEES 1966:33 megállapítja, hogy a szigorúan vett tárgyias igék nem állhatnak tárgy nélkül:

(42a) <i>The boy uses scissors.</i>	
(42b) <i>*The boy uses.</i>	[4, 1, 16]

Az álintranzitív (Pseudo-Intransitive) igék azok, amelyek mellől elmaradhat a tárgy. (Mások 'Object-Deleting' igékről beszélnek, amelyeket én – jobb elnevezés híján – 'tárgyhagyó' igéknek nevezek.)

(43a) <i>The boy steals scissors. ⇒</i>	
(43b) <i>The boy steals.</i>	[21, 0, 0]

Az álintranzitív ige nem abszolút intranszitiv ige, ezért prenominalis modifikátorként nem szerepelhet. Nem fogadhatók el tehát az alábbi szó szerkezetek:

(44a) <i>*the going man</i>	[1, 1, 19]
(44b) <i>*a reading child</i>	[5, 0, 16]
(44c) <i>*the lying baby</i>	[5, 1, 15]
(44d) <i>*cooking women</i>	[8, 3, 10]
(44e) <i>*the stealing boy</i>	[7, 4, 10]

Csak abszolút intranszitiv igék szerepelhetnek prenominalis modifikátorként (LEES 1966:97):

(45) <i>arriving guests</i>	[13, 0, 8]
-----------------------------	------------

Az álintranzitív igék nominalizációjára is vonatkozik a tárgy, pontosabban a tárgyból lett *of*-szerkezet elhagyhatósága:

(46a) <i>the boy's stealing of the scissors ⇒</i>	
(46b) <i>the boy's stealing</i>	

Az igének a csekvést (action), a cselekvés módját (a way of doing something) kifejező nominalizációjával (1st Nominal / Action Nominal / nomen actionis, másoknál: Verbal Noun) ellentétben a gerundium (2nd Nominal / Gerundive Nominal, másoknál egyszerűen csak: Gerund) tény (fact) fejez ki. A sok esetben azonos alakú két nominalizáció (-ing) több szerkezeti eltérést is mutat a szemantikai különbségek következményeként. A LEES által felsorolt, az eltéréseket taglaló hét pont (1966:65–69) közül most csak három érdemel figyelmet:

Az 5. pont (1966:66) szerint tárgyias igék esetében prepozíció kerül a nomen actionis és volt tárgya közé. Ez vagy az ige eredeti prepozíciója, vagy ennek hiányában az *of*:

(47a) <i>his looking at the house</i>	
(47b) <i>his looking up of the information</i>	[9, 1, 11]

Saját példák:

- (47c) *his reading of it* [11, 2, 8]
 (47d) *his writing of it* [7, 1, 13]

E pont alapján a P-igék különíthetők el az egy szóból álló igéktől, valamint a tárgy-as A-igéktől.

A 6. pontban LEES (1966:66) megállapítja, hogy bizonyos igéknek (Middle Verbs, Non-Action Verbs) egyáltalán nincs ilyen nominalizációjuk (1st Nominal):

- (48a) **his catching of her working* [0, 1, 20]
 (48b) **his having of a hat* [2, 0, 19]
 (48c) **his considering of her silly* [3, 1, 17]
 (48d) **his resembling of his mother* [3, 1, 17]
 (48e) **his believing of it* [6, 0, 15]
 (48f) **his admiring of her* [8, 0, 13]

A 7. pont (1966:67–69) azt mondja, hogy a nomen actionis és az azt követő, a tárgyból lett *of*-szerkezet, különösen akkor, ha a nominalizált ige nem *-ing* végződésű, a nominalizált szerkezet élére kerülhet, az alanyból származó ragos birtokos eset pedig *by* előjárószerű szerkezetként a nominalizált alak után kerül. Például a *The committee appoints John* mondatból kiindulva:

- (49a) *the committee's appointment of John*
 (49b) *the appointment of John by the committee*

A birtokos szerkezet parafrázisa is lehetséges:

- (49c) *John's appointment by the committee*

Tesztként EMONDS (1976:96) hasonló példái szerepelnek:

- (49a) *the destruction of the city by the enemy.* [19, 0, 2]
 (49b) *the enemy's destruction of the city* [18, 0, 3]
 (49c) *the city's destruction by the enemy* [16, 1, 4]

LEES (1966:67) hozzátézi, hogy a nominalizált igének és volt tárgyának a szerkezet élére helyezése nem megengedett, amennyiben a két szerkezeti elemet nem az *of* kapcsolja össze. A *The committee objects to John* mondatot alapul véve:

- (50a) *the committee's objection to John*
 (50b) **John's objection (to) by the committee*

LEES (1966:104–105) azt mondja, hogy a nominalizált tárgyatlan ige (nomen actionis) eredeti élettelen alanyával tetszés szerint, stílusvariánsként ragos vagy prepozíciós birtokos szerkezetet alkothat:

- (51a) *the machine's humming* [19, 0, 2]
 (51b) *the humming of the machine* [19, 0, 2]

Amennyiben azonban az ige tárgy-as, *by* prepozícióval kerül hátra a volt alany:

- (52a) *the machine's grinding of the metal* ⇒ [12, 2, 7]
 (52b) *the grinding of the metal by the machine* [17, 0, 4]

Ha birtokos névmás kerül az eredeti, személyes névmással kifejezett alany helyére, a birtokos hátravetése nem megengedett:

- (53a) *his humming* ⇒
 (53b) **the humming of him* [1, 0, 20]

A LEES (1966:104–105) által képletekbe foglalt szabályok automatikusan kiszűrik a tárgy nélküli tárgy-hagyó igéket. Így mondhatjuk:

- (54a) *the man's drinking of the beer* ⇒

(54b) *the drinking of the beer by the man* [4, 6, 11]

Nem mondhatjuk azonban az elfogadható *the man's drinking*-ből kiindulva:

(55a) **the drinking by the man* [6, 2, 13]

(55b) **the drinking of the man*

LEES (1966:34) is szemügyre veszi a tárgyas igékből módhatározóval előállított tárgyatlan igéket, de nem tud velük mit kezdeni ('their particularities are not yet clear'):

(56a) *John frightens Bill (easily)*. ⇒

(56b) *Bill frightens easily*. [17, 0, 4]

Egy másik példa:

(57) *These shirts wash easily*. [20, 0, 1]

3.5. A szórendre vonatkozó tesztek

Bizonyos tárgyas igék tárgyi kiegészítőt (Predicate Attribute / Object Complement), míg mások körülményhatározói szerepű melléknévi alaptagú szószerkezetet (Circumstantial AP) vehetnek maguk mellé. A főnévi vagy melléknévi szószerkezet által realizált 'tárgy' állapotváltozást kifejező ige ('Change of State' Verb) tárgya után 'rezultatív' jelentésű (EMONDS 1976: 109):

(58a) *They painted the house red*.

(58b) *Bill cooked the meat [until it was] dry*.

Ezeknek az igéknek némelyike körülményhatározói szerepű melléknévi szerkezetet is vehet maga mellé:

(59a) *They painted the house unsanded*.

(59b) *Bill cooked the meat unsalted*.

(59c) *Bill cooked the meal dry [without water]*.

Amikor együtt fordulnak elő, a tárgyi kiegészítő megelőzi a határozói szerkezetet:

(60a) *They painted the house red unsanded*. [0, 1, 20]!

(60b) **They painted the house unsanded red*. [9, 1, 11]

(61a) *Bill cooked the meat dry unsalted*. [3, 2, 16]!

(61b) **Bill cooked the meat unsalted dry*. [0, 2, 19]

'Alanyi kiegészítő'-vel (Subject Complement) is társulhat határozó:

(62) *He sounds intelligent young*. [0, 0, 21]!

Két, irányt kifejező határozó is állhat egymással hierarchikus viszonyban (Quirk ET AL. 1972:476):

(63a) *He came to London from Rome*. [20, 0, 1]

(63b) *He went from Rome to London*. [18, 1, 2]

Az ige jelentésével összhangban helyezkednek el ezek a határozók a mondatban. A *COME* rendeltetési helyet jelöl, ezért rendszerint a célállomást (*to London*) említjük a kiindulópont (*from Rome*) előtt, míg a *GO* kiindulópontra utal, ezért a fentiek a fordítottja a határozók szokásos sorrendje; bár mind a két esetben a kiindulópont (*from Rome*) a fölérendelt, mert csak az emelhető ki a mondat élére. Nézzük, mit mutatnak a teszt eredményei, ha megfordítjuk a 'szokásos' sorrendet:

(64a) **He came from Rome to London*. [16, 2, 3]!

(64b) **He went to London from Rome*. [19, 0, 2]!

3.6. A tesztek tesztelésének tanulságai

A legfőbb tanulság, hogy kevés kivételtől eltekintve a nyelvi szabályok csak **tendenciaszerűen** érvényesülnek. Csupán azok az eredmények az érthetetlenek számomra, amelyek a helyesnek vélt jelenséget – a ‘szavazati’ arányokat figyelembe véve – helytelennek minősítik. (Lásd a felkiáltójeleket!)

Az eredmények láttán még egy eljárással próbálkoztam. Abból indultam ki, hogy könnyebb például arra a kérdésre válaszolni, hogy valaki alacsonyabb-e vagy magasabb valakinél, ha szorosan egymás mellé állítunk két személyt, mint arra, hogy valaki alacsony-e vagy magas, anélkül, hogy egy másik személlyel hasonlítsunk össze. Ezen megfontolásból az előző tesztekben szereplő szerkezeteket ellenpárokba állítva, minden tesztpontra két választási lehetőséget kínáltam fel. Ez az eljárás a következő eredményekkel járt:

1. Itt is csak kis százalékban volt teljes az egyetértés az informánsok között.
2. Volt, aki nem tudott különbséget tenni a felkínált lehetőségek között [pl. (70)].
3. Volt, aki egyik lehetőséget sem tudta elfogadni:

(65a) *They painted the house red unsanded.*

(65b) *They painted the house unsanded red.*

Ilyen volt még például a (68) is.

4. A legjellemzőbb azonban az volt, hogy a szembeállított példák egymás fényében vagy árnyékában önálló életre keltek, és mind a kettőnek meglett a maga funkciója:

(66a) *John finished walking.*

(66b) *John stopped walking.*

Mind a kettő jó, mert (66a) azt jelentheti, hogy ‘finished on that day taking that particular walk’, a (66b) jelentése pedig ez lehet: ‘stopped walking as a daily exercise habit’.

(67a) *John finished loving her.*

(67b) *John stopped loving her.*

Elfogadható az (67a) is, ha erre utal: ‘the physical act’.

(68a) *John accepted reading the book.*

(68b) *John accepted remaining in the room alone.*

Az egyik informáns szerint jó a (68a) is ilyen jelentésben:

(69) *‘John accepts the fact that he has to read the book.’*

(70a) *He went from Rome to London.*

(70b) *He went to London from Rome.*

Az egyik megoldás: *‘this depends entirely on what you’re stressing’.*

Végző tanulásként úgy határoztam, hogy az írásos tesztek alapján csak az egyértelmű vagy a csaknem egyértelmű, tehát tendenciaszerűen érvényes megoldásokat fogadom el, a vitás kérdésekben pedig a tesztek eredményeit kiegészítő **szóbeli interjúk** alapján döntök. Az interjúkban mindig két anyanyelvi, egy amerikai vagy egy kanadai és egy brit informáns vett részt. Nagyon vitás esetekben több informánst is bevontam a feladatok megoldásába.

4. AZ INTEGRÁLT VALENCIAFOGALOM

A valenciát mint az elemzés számára hozzáférhető, objektíve jellemezhető nyelvi tulajdonságot alapvetően morfoszintaktikai és bizonyos mértékig morfofonológiai, azaz egyértelműen ‘felszíni’, egyszerű vagy komplex jelenségnek tekintem. A valenciajelenségeket megtestesítő nyelvi alakzatokhoz azonban, azokat motivációkként megelőzően vagy velük szimáltán, általában ugyancsak azonosítható, ontológiai eredetű és/vagy nyelvspecifikus egyszerű vagy komplex jelentéselemek tapadnak, ami nem zárja ki sem a valenciatulajdonságot hordozó nyelvi alakzatok autonómiáját, sem az implicit, testet nem öltő jelentéselemek kikövetkeztethetőségét.

A valencia általános fogalmát, a nyelvi egységek kategóriáit figyelmen kívül hagyva, tehát általában a nyelvi egységekre (pl. akármelyik szófajra) vonatkoztatva a következőképpen határozom meg:

A valencia egy nyelvi egységnek más nyelvi egységekkel kapcsolatban megnyilvánuló általános vagy specifikus, variábilis, mennyiségileg és minőségileg jellemezhető és magát az adott nyelvi egységet is minősítő kapcsoló és kapcsolódó képessége, illetve e képességek hiánya. (A ‘képességek hiánya’ kitétel ki is hagyható a meghatározásból, hiszen a képességek pontosítására csak akkor van szükség, ha valaki vagy valami nem omnipotens, az-az képességeinek korlátai is vannak.) E könyv szempontjából azonban csak az ige valenciafogalmának a definiálására van szükség. A valencia általános fogalmából kiindulva, az ige valenciáját így határozom meg:

A valencia az ige azon általános és specifikus, variábilis kapcsoló és kapcsolódó képessége, amely lehetővé teszi, hogy az ige mennyiségileg és minőségileg jellemezhető és magát az igét is osztályozó nyelvi egységekkel változó erejű, általában kölcsönös függőségi kapcsolatokba lépjen.

A valencia terminust – a szakirodalomban elfogadott gyakorlatnak megfelelően – egyrészt egy-egy konkrét jelenségre (pl. a *HECKLE* ige valenciája) vagy egy-egy jelenségfajta (pl. kvantitatív valencia) vonatkoztatva, másrészt viszont gyűjtőfogalomként használom. Szűkebb értelemben használva, jelzővel pontosítom.

4.1. Általános és specifikus valencia

A valencia konkrét és egyben specifikus nyelvi jelek tulajdonsága. A nyelvi jelben egységben vannak formai és tartalmi jellemzők, amelyek meghatározzák egy adott nyelvi jelnek más egyszerű vagy komplex jelekkel való összeszerkeszthetőségét vagy annak korlátait. A kapcsolatok lehetőségeinek és korlátainak a szempontjából a formai és a tartalmi jellemzők nem egyforma erővel hatnak, sőt autonóm módon is viselkedhetnek, de autonómiájuk is egy nyelvi jel valamelyik aspektusának autonómiája. Teljesen azonban nem válhatnak el egymástól, nem alkothatnak önálló szinteket, amelyek között összekötő szálakat kellene keresni. A ‘szint’ terminus technicust csak akkor lehet elfogadni, ha az a fentebbi értelemben vett aspektus szinonimája.

A valencia mint a nyelvi jelek specifikuma mind formailag, mind tartalmilag általánosítható jellemzőkkel is bír. A nyelvi jelek egy-egy halmazának vagy részhalmazának vannak közös formai és/vagy tartalmi tulajdonságai, amelyeknek az elemzése a valenciakutatás részét képezi. A specifikus valencia a lexika, az általános valencia pedig a grammatika hatáskörébe tartozik.

Vannak a valenciának a mindenkori beszédhelyzettől, a szövegtől függő, részben specifikus, részben általánosítható megnyilvánulási formái is, amelyekről a pragmatikai valencia keretén belül adhatnánk számot. A kimondottan pragmatikai jellegű kérdésekkel azonban nem foglalkozom, bár nem igazán tudható, hogy a valenciakutató mikor téved a pragmatika területére, vagy hogy nem az-e a legfőbb tartózkodási helye.

Az angol ige valenciaszótárának a munkálatai alapvetően az igei lexémák specifikus mennyiségi és minőségi tulajdonságainak a feltárását és rögzítését jelentik, míg könyvem fő célja az angol igei lexémák specifikus valenciájából kiindulva, tehát induktíve, az angol ige általános, de alapvetően nyelvspecifikus valenciajellemzőinek a megállapítása. A két feladat azonban nem választható szét egymástól, kölcsönösen feltételezik, kiegészítik egymást.

Az angol ige általános valenciájának formai és tartalmi jellemzőit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a forma és a tartalom nagyobb önállóságot élvez, mint a specifikus valencia esetében. A formailag azonos valenciaképletekbe sokféle, heterogén tartalom fér bele, míg a valencia általánosítható tartalmi jegyeire épülő modellek változatos formát mutató struktúrákban nyernek kifejezést. A valenciaelemzés és a valenciaírás, azaz a formai, illetve a tartalmi kiindulású valenciakutatás, amennyiben a tartalom és a forma ténylegesen létező összefüggéseit akarja feltárni, sikereit elsősorban az igei egyes részhalmazain belül remélheti. Minél nagyobb az általánosítás foka a valencia formai és tartalmi jellemzői terén, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy a valencia két aspektusa között izomorf jelenségekre találunk, ezért a dolgozat II. részében, ahol az egyes valenciaképletek jellemzésére kerül sor, a tartalmi jegyek feltárására, a homonimák elkülönítésére általában csak az adott valenciaképlethez tartozó igei lexémák részhalmazaira vonatkozóan lesz lehetőség.

4.2. Az ige kapcsoló képessége

Az ige kapcsoló képessége azt jelenti, hogy az ige inherens tulajdonságaitól és egyéb feltételektől függően egy meghatározott számú és minőségű nyelvi egységet képes magához kötni.

BÜHLER (1934) óta a szakirodalomban igen gyakori az a kijelentés, hogy az ige üres helyeket (Leerstellen) nyit maga mellett. Üres helyekről beszélni azonban helytelen, mert a valencia lényege éppen annak a ténynek a megállapítása, hogy az ige kiegészítésre szorul. Ez pedig azt jelenti, hogy az ige valamilyen szempontból hiányos szófaj. Nem egyértelmű a válasz arra a kérdésre, hogy mi az, ami hiányzik az igéből. Általános érvényű választ aligha lehet adni a kérdésre. Van, amikor az ige jelentése hiányos, és van, amikor a jelentése nagyon is tömör, de például a nyelv valamelyik morfoszintaktikai természetű kényszere gyakorol rá hatást, és e kényszer miatt igényelhet valamilyen bővítményt nyelvenként eléggé eltérő módon, mert a

jelként testet öltő ige ugyanúgy, mint a vonzaskörébe kerülő nyelvi egységek alapvetően nyelvspecifikus természetűek. Az ige kapcsoló képességének az erősségét a mennyiségi valencia (4.4.) keretein belül szokás vizsgálni.

4.3. Az ige kapcsolódó képessége

Az ige kapcsolódó képessége egyrészt azt jelenti, hogy infinitum formát öltve maga is egy másik ige vonzaskörébe kerülhet annak igényei szerint, másrészt pedig szemantikailag nézve, egy-egy konkrét esetben általában nem az ige a választó, hanem ő a választott. Az ige inkább csak a környezetének nagyobb halmazáival szemben támaszt jelentéstani igényeket.

Szólni kell itt néhány szót az igecentrikus szemlélettel, illetve a mondat dualista felfogásával kapcsolatos lényegében meddő vitákról is. Legtöbbször a nézőpontok tisztázása nélkül, féligazságokról folyik a vita. Természetes, hogy más és más lehet a státusa, a viselkedése az igei állítmány alanyának, sőt a tárgyának is attól függően, hogy szemantikailag vagy morfoszintaktikailag, vagy pragmatikailag vizsgáljuk-e őket. A valencia szempontjából az igecentrikus felfogás egyértelműen csak annyit jelent, hogy ha ismerem az ige jelentését, akkor a szükséges és lehetséges igei kategóriákat kifejező igealak pontosan meghatározza a mondat morfoszintaktikai alapstruktúráját. Különösen igaz ez a magyarra vonatkoztatva. Ha kimondom ezt az egyszerű igét, hogy *ÍR*, akkor pontosan körül tudom rakni megfelelő esetben levő kérdő vagy határozatlan névmással: *ki? mit? kinek? mivel? valaki, valamit, valakinek, valamivel*.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy szemantikailag is mindig az ige gyakorol szelekciós hatást a környezetére.

...semantic tailoring seems to proceed from noun to adjective, from noun to preposition [...], from verb to preposition and from noun to verb. Nouns seem to have the most fixed of meanings, and there seems to be a scale of precedence (or hierarchy) for semantic 'tailoring': Noun > Verb/Adjective > Preposition (ALLERTON 1982:27).

Már PORZIG (1934) is megfigyelte az alanyi, a tárgyi és a határozói funkcióban levő főnévnek az igével alkotott szorosabb jelentésbeli kapcsolatát, amit a dolgok lényegéből fakadónak tekintett (vö. ZSILKA 1975).

Nagyon sokszor egy 'nem-ige' kerül a figyelem központjába vagy témapozícióba, és mondatot indítunk vele anélkül, hogy egy konkrét ige megjelenne a tudatunkban. Ilyenkor a mondatkezdő mondatrész(ek) szelektíve hat(nak) az igére. Hasonló mondanivaló esetében is más és más igét használhatunk, sőt sok esetben kénytelenek is vagyunk más és más igét választani, ha másképpen indítjuk a mondatot:

- (1a) *Az elnök az eredményekkel kezdte a beszámolót.*
- (1b) *Az elnöki beszámoló az eredményekkel kezdődött.*
- (1c) *Az elnök az eredményekről számolt be először.*
- (1d) *Az eredmények kerültek az elnöki beszámoló élére.*
- (1e) *Az elnök először az eredményekről adott számot.*
- (1f) *Az elnöki beszámoló eleje az eredményekről szólt.*
- (1g) *Az elnöki beszámoló elejét az eredmények képezték.*

Az (1g) azt példázza, hogy a legnyakatekertebb mondatok is...

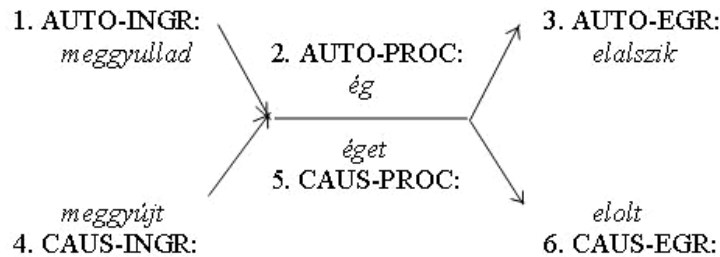
Leírtam eddig a mondatot, de nem tudtam folytatni, nem találtam megfelelő igét. Folytathattam volna a mondatot, de akkor éppen a 'nyakatekertség'-re adtam volna újabb példát. Lehetett volna a folytatás: *előállhatnak/megszülehetnek/létrejöhetnek/napvilágot láthatnak/elhagyhatják a szánkat* stb. Nekem egyik sem tetszik, ezért inkább újakezdtam a mondatot: *Az (1g) azt példázza, hogy ilyenkor igen nyakatekert mondatokat is szerkesztünk.* Úgy tűnik, hogy az *igen nyakatekert mondatokat is* könnyebben folytatható, mint a *legnyakatekertebb mondatokat is*. Ki tudja, hány és hány kényszernek kell engedelmesskednünk, hogy elfogadhatóak legyenek megnyilatkozásaink. Mindenedenesetre szóban nehezebben megy az újrafogalmazás a beszélőre ható, általában kedvezőtlen tényezők miatt.

A főnévnek az igére gyakorolt szelekciós hatását példázzák a lejjebb következő igei részhalmazok és társulási lehetőségeik is.

Megfigyeléseim szerint a magyar igék tekintélyes része aspektuális és kauzális triászokat és szextetteket képez rendezett részhalmazokban, és egy-egy ilyen részhalmaz elemeire bizonyos főnevek hatnak szelektíve, sőt a hiányzó hálószemek oka is egy-egy főnév denotációjának a jellegzetességeiben keresendő.

Az igék jellemzéséhez a következő szemantikai jegyekre van szükségünk: AUTO (nem-kauzatív), CAUS (kauzatív), PROC (processzus, történes, folyamat, állapot), INGR (ingresszív, beálló), EGR (egresszív, befejeződő).

Vonatkoztassunk példaként igéket a *GYERTYA* főnévre:

7. ábra

Vizsgáljunk meg néhány más, az égéssel kapcsolatba hozható főnevet is:

<i>CIGARETTA</i>	<i>TŰZ</i>	<i>LÁNG</i>	<i>PAPÍR</i>	<i>HÁZ</i>
1. <i>meggyullad</i>	<i>felgyullad</i>	<i>fellobban</i>	<i>meggyullad</i>	<i>kigyullad</i>
2. <i>ég</i>	<i>ég</i>	<i>ég</i>	<i>ég</i>	<i>ég</i>
3. <i>elalszik</i>	<i>elalszik</i>	<i>elalszik</i>	?	---
4. <i>meggyújt</i>	<i>meggyújt</i>	---	<i>meggyújt</i>	<i>felgyújt</i>
5. <i>szív</i>	---	---	<i>éget</i>	---
6. <i>elolt</i>	<i>elolt</i>	<i>elolt</i>	<i>elolt</i>	---

A *MEGGYULLAD* ige a *CIGARETTA* főnévre vonatkoztatva inkább csak akkor természetes, ha önálló akarattal ruházzuk fel az alanyt: *A cigarettám nem akar meggyulladni.* A *RÁGYÚJT* igének a vonzata is más. A *LÁNG*gal is jó a *MEGGYÚJT* a *Meggyújtotta az olimpiai lángot* mondatban.

Lássunk még néhány más főveget is másfajta igékkel! Amint látni fogjuk, nem minden esetben lexikalizálódik az aspektuális vagy a kauzális jegy:

<i>MOTOR</i>	<i>VONAT</i>	<i>ESŐ</i>	<i>HÓ</i>	<i>AJTÓ</i>
1. <i>beindul</i>	<i>elindul</i>	<i>elered</i>	<i>elkezd esni</i>	<i>(ki)nyílik</i>
2. <i>jár</i>	<i>megy</i>	<i>esik</i>	<i>esik</i>	<i>nyitva van</i>
3. <i>leáll</i>	<i>megáll</i>	<i>eláll---</i>	<i>bezárul</i>	
4. <i>beindít</i>	<i>elindít</i>	---	---	<i>kinyit</i>
5. <i>járat</i>	---	---	---	<i>nyitva tart</i>
6. <i>leállít</i>	<i>megállít</i>	---	---	<i>becsuk/bezár</i>

Lehet, hogy nem mindenki ugyanezeket az igéket használná az adott fővegekkel kapcsolatban, de ez most lényegtelen is a mondanivaló szempontjából.

Ha ezeket a magyar nyelvi jelenségeket összehasonlítjuk angol megfelelőikkel, akkor azt tapasztaljuk, hogy a magyarban az aspektus, a perspektívaváltás sokkal inkább szelektíve hat az igére, mint az angolban, ezért a magyar igék általában specifikusabbak, és valenciájuk könnyebben megragadható mind mennyiségileg, mind minőségileg.

Az ún. szabad határozók is valószínűsíthetők, hogy melyik igéről van szó. Ha csak annyit mondok, hogy *Andrea könyvet...*, akkor az ige lehet *OLVAS*, *ÍR*, *VESZ*, *VÁSÁROL* stb., de ha azt mondom, hogy *Andrea olcsón... a könyvet*, akkor már nagy a valószínűsége, hogy a *VESZ* vagy a *VÁSÁROL* ige valamelyik alakjára lesz szükség, míg a *hangosan* minden bizonnyal csak az *OLVAS* igével lesz összeegyeztethető.

Még tovább menve, azt is állíthatjuk, hogy az NP elemei is szelektíve hatnak az igére. Ha ilyesmit mondok, hogy *Az én kis Andreám minden féltve őrzött könyvemet...*, akkor nagyon valószínű, hogy valami negatív jelentésű ige következik.

A fentiekből azonban – különösen, ha a *HECKLE*-hez hasonló igékre (2.1.3.) gondolunk – nem vonhatunk le ilyen következtetéseket:

It is argued [...] that verbal concepts do not originate in the mind of a human being except in connection with nominal concept or concepts which may 'mentally' exist on their own, and that the pivotal nature of verbs in sentences is a syntactic, not semantic phenomenon (KONDRSKI 1973:70).

Az idézet utolsó tagmondata már közelebb áll a valósághoz, de ennyire határozottan ezt sem állíthatjuk. A 'szintaktikai' szó elé odakíváncoznék az 'elsősorban'.

A főnévnek az igére gyakorolt szelekciós hatásával kapcsolatban meg kell még jegyeznem, hogy a BBI (1986), amelyet lényegében egyfajta valenciászótárnak is tekinthetünk, a szerzők kifejezett szándéka szerint egyértelműen a főnévből indul ki. Egy-egy főnévi szócikkben megtalálhatjuk az alanyi vagy tárgyi pozícióba kerülő főnévre jellemző igéket is.

Mások is hoznak példákat a tárgyias igének a tárgytól, a tárgyatlan igének pedig az alanytól való függőségére: *strip the bed/tree/moose/girl/cupboard/engine*, etc.

(SMITH 1980: 159, cit. ALLERTON 1982:28); (*his*) *child/fish/nose/tap runs* (KEENAN 1978:306–307, cit. ALLERTON 1982:28).

Általában azonban érdemesebb kölcsönhatásokról beszélni. Ezt a véleményt támasztják alá ALLERTON sorai (1982:29) is:

...what seems uncontroversial is that semantic ‘tailoring’ applies to noun phrases only in particular functions, and in particular to the function most closely associated with the verb.

A baj csupán az, hogy azt nem könnyű megállapítani, hogy melyek azok a funkciók, amelyek a legszorosabban kapcsolódnak az igéhez. Egy-egy konkrét példa esetén jóval könnyebb a dolgunk, de célunk olyan tulajdonságok feltárása, amelyek nemcsak egy konkrét igére vonatkoztathatók, hanem az igék több elemű halmazaira is.

Nem könnyű választ adni arra a kérdésre, hogy a következő példákban (BUDAI 1984b:72–73) a különböző jelentésű ige választja-e ki magának a megfelelő szemantikai jegyű társakat, vagy az igétől függő mondatrészekről kapja az ige a különböző jelentéseit:

- (2a) *He didn't agree with me.*
- (2b) *The food didn't agree with me.*
- (3a) *The boys have gone out.*
- (3b) *Waistcoats have gone out.*
- (4a) *He pulled up a daisy on the lawn.*
- (4b) *He pulled up at the traffic lights.*
- (5a) *He stood out by reason of his ability.*
- (5b) *He stood out against her demands for years.*
- (6a) *She run up a huge bill at the grocer's.*
- (6b) *She ran up a dress for her sister.*

Az alábbi mondatokban teljesen más az ige jelentése attól függően, hogy hol van a mondat vége:

- (7) *They had to climb down / in their demands.*
- (8) *She was cut up / by the bad news.*
- (9) *He ran after her / for years.*
- (10) *She cleared out / the attic.*
- (11) *She let him in / for a lot of trouble.*

A példákat hosszasan sorolhatnánk, de talán ennyi is elegendő annak bizonyítására, hogy egy-egy igének a jelentését mennyire a környezete határozza meg, és hogy mennyire nehéz – ha egyáltalán lehetséges – nemcsak szintaktikailag, hanem szemantikailag is elkülöníteni egymástól egyrészt a kötelező és a fakultatív bővítményeket, másrészt pedig a bővítményeket és a határozókat. A nehézségek csak fokozódnak, ha két vagy több nyelv hasonló jelentésű egységeit vetjük egybe, ami ismételten azt húzza alá, hogy a valenciaelemzés kiindulópontja csak a tényleges nyelvi és egyben nyelvspecifikus konstrukció lehet, és a logikának vagy a szemantikának csak ebből a konstrukcióból kiindulva, regresszíve lehet jelentősége a valencia leírásában.

A morfoszintaktikai struktúrájának mint a valenciaelemzés kiindulópontjának és indukciós bázisának a hangsúlyozása nem mond ellent NILSEN–NILSEN megállapításának (1975:132):

...in general, it is the semantics that is placing the constraints on the syntax rather than the other way about.

4.4. Az ige mennyiségi valenciája

Az ige mennyiségi vagy kvantitatív valenciájának a problematikájához az igétől mint valenciához tartozóktól függő mondatrészek, a **bővítmények** (Complements) számának a meghatározása, ezeken belül pedig a **kötelező** és a **fakultatív** bővítményeknek (Obligatory and Optional Complements) az elkülönítése tartozik (vö. WELKE 1988:15).

A mennyiségi valenciával kapcsolatban fontos kérdés, hogy milyen nyelvi egységeknek a száma adja meg az ige valenciájának a számát, azaz mi számít bővítménynek. Hagyományos szintaktikai funkcióneveket használva, bővítmény az **alany** (Subject), a **tárgy** (Object), a magyar terminológiában ismeretlen **‘alanyi kiegészítő’** (Subject Complement) és **‘tárgyi kiegészítő’** (Object Complement). A tárgy vagy **közvetlen tárgy** (Direct Object), vagy **közvetett tárgy** – szinonimaként részeshatározó – (Indirect Object), vagy **előjárós/prepozíciós tárgy** (Prepositional Object), bár ez utóbbi ritkán fordul elő az elemzésekben; a kötelező bővítmény előtti prepozíciót ugyanis a **P-**, illetve az **AP-**igéhez tartozónak tekintem. A bővítményekhez tartozik még a **határozók** (Adjuncts) egy része is. A felsorolt bővítmények a különböző feltételektől függően **kötelezőek** vagy **fakultatívak**.

Az ige vonzáskörén kívül eső egységek egyrészt határozók (Subjuncts, Disjuncts, Conjuncts, vö. GREENBAUM–QUIRK 1990), másrészt periferikus elemek (a megszólítás, a töltelék szó, a káromkodásszerű kifejezések), bár az ige alarendelt szerkezeteken keresztül valamilyen jelentéstani kapcsolata ezeknek is lehet az igevel. Az ergatív ige alanyát például azért káromolhatjuk, mert önálló akaratot tulajdonítunk neki, akkor pedig már az ige alarendelt tag szemantikai jeggyel is jellemezhető tulajdonságáról van szó:

(12a) *The door won't lock.*

(12b) *The engine just wouldn't start.*

Bizonyos, ‘subjunct’-oknak nevezett határozók (GREENBAUM–QUIRK 1990: 176–181) is lehetnek ige-specifikusak. A példák az imént említett könyvnek az alapjául szolgáló műből (QUIRK ET AL. 1972:448) valók:

(13a) *I entirely + agree*

(13b) *I badly + need/want*

(13c) *I completely + forget*

(13d) *They greatly + admire/enjoy*

Van, amikor az ige szemantikai osztálya hat szelektíve a határozószóra. A *greatly* például a ‘kedvező’ (favourable), míg az *utterly* a ‘kedvezőtlen’ (unfavourable) implikációjú igékkel fordul elő; a *deeply* határozószót viszont az érzelmet kifejező igék (Emotive Verbs) igénylik:

(14a) *They wounded him deeply* (emotional wounding).

(14b) *They wounded him badly* (physical wounding).

Hogy a szelekció szabályai mégse legyenek olyan egyszerűek, mindig lehetnek kivételek. A *deeply* például jó a *HATE*, a *DISLIKE*, az *ADMIRE*, a *LOVE* és a *VALUE* mellett, de már nem egyeztethető össze a *LIKE* igével.

Summázva a fentieket, a szerzők megjegyzik:

Further investigation may also show that semantically-definable classes of amplifiers tend to cooccur with semantically-definable classes of verbs (QUIRK ET AL. 1972:448).

Ez utóbbi megállapítás minden bizonnyal általánosabb érvényű, és nemcsak az ‘amplifier’ osztályára vonatkozik, ami csak további nehézségek forrása.

Akkor sem könnyebb a helyzetünk, ha nem ‘subjunct’-oknak nevezzük a fenti határozószókat, hanem a szerzők korábbi felfogása szerint ‘adjunct’-oknak, amelyeknek a halmaza közelebb van az ige vonzásköréhez, bár általában ‘szabad’ határozóknak (Free Adjuncts, freie Angaben) nevezik őket a valenciakutatók. Hogy egyikük-másikuk mennyire nem ‘szabad’, azt jól példázza a (14a) és (14b). Amennyiben a (14a)-ban ‘emotional wounding’, a (14b)-ben pedig ‘physical wounding’ jut kifejezésre, akkor a *deeply* és a *badly* határozószóknak jelentésmegkülönböztető szerepük van, tehát szemantikailag kötelező bővítményei is lehetnek egy adott igének.

Még az ige transzformációs lehetőségeit is befolyásolhatják a határozók. ALEXANDER–KUNZ (1964:24) megállapítja például, hogy a (15a)-nak mint szenvedő szerkezetnek jóval kisebb az előfordulási valószínűsége, mint a (15b)-nek, amely egy, az ágenst is valószínűsítő határozót tartalmaz:

(15a) *It can be grasped that the problem is solvable.*

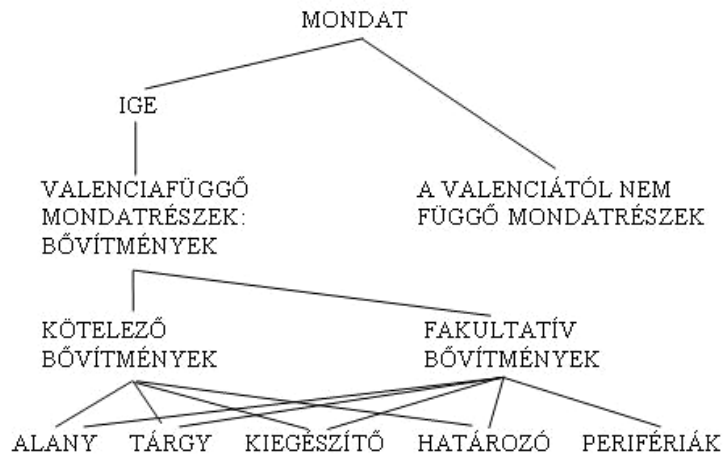
(15b) *It can be readily grasped that the problem is solvable.*

A határozók közül a valencia szempontjából főként azok a részhalmazok az érdekesek, amelyek bővítményként, azaz kötelező vagy fakultatív mondatrészként szerepelnek. Ezeket a határozókat kötelező, illetve fakultatív határozói bővítményeknek nevezem, míg a közelebről meg nem jelölt ‘határozó’ terminus a mások által ‘szabad határozó’-nak (Free Adjunct, freie Angabe) nevezett mondatrészt jelenti. Nem könnyű feladat a fakultatív határozónak a (szabad) határozótól való elkülönítése sem.

Érdekes, amit SCHUBERT (1987:61) a valenciával kapcsolatban a határozókról mond. Megállapítja, hogy az igének szófaji mivoltából fakadóan egyedül csak határozók (Adjuncts) lehetnek függő tagjai. Valenciatulajdonságainál fogva az ige csak a bővítmények fölött uralkodik, ezért a határozókat kizárja a valencia hatásköréből. Leszűkített valenciafogalmát így definiálja:

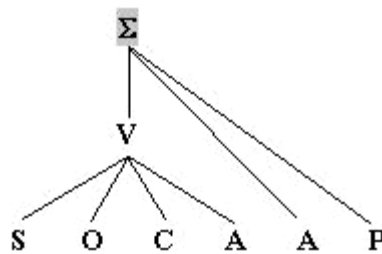
Valency is subclass-specific government capacity.

A mondat részeiről elmondottakat összegezve, a valencia szempontjából a mondatot a következő részekre tagolom:

8. ábra

Az angol mondatnak az ige valenciájára épülő függőségi viszonyait a következőképpen ábrázolom:

9. ábra

Jelző nélkül a **mondat** a fenti elemeknek a mondatszerkezet szempontjából szükséges néhány, illetve valamennyi elemét jelenti. **Mondatkonfiguráció**nak nevezem az ige és a tőle függő mondatrészek, azaz a kötelező és a fakultatív bővítmények együttesét, míg csak a kötelező mondatrészekkel az ige a **magmondatot** alkotja.

A valencia számának a meghatározásakor számításba vehetjük mind a kötelező, mind a fakultatív bővítményeket. Amennyiben csak a kötelező bővítményeket vesszük figyelembe, a **minimális valencia** számát és ezzel együtt a magmondatot határozzuk meg. A minimális valencia alapján az angol ige vagy **monovalens** (Monovalent), vagy **divalens** (Divalent), vagy **trivalens** (Trivalent). Minthogy a valenciát elsősorban morfoszintaktikailag megragadható nyelvi jelenségnek tartom, **avalens** (Avalent) igéről nem beszélek. Ha a fakultatív bővítményeket is számbavesszük, akkor a **maximális valencia** számát és egyben a mondatkonfigurációt adjuk meg. Megadhatjuk azonban mind a két számjegyet is a valenciakutatá-

sokban szokásos módon, azaz a kötelező valencia száma után a fakultatív valencia számát zárójelbe téve.

EHNERT (1974) nyomán a finn valenciakutatók például (KORHONEN 1977, SEPPÄNEN 1981, TARVAINEN 1981) egy alapvalenciából (Grundvalenz) indulnak ki, míg mások a maximális valenciából (EROMS 1981, B. WOTJAK 1982a, G. WOTJAK 1984, 1985, WEGENER 1985 stb.) (vö. WELKE 1988:53–70). Ez utóbbiak közé sorolható NILSEN–NILSEN (1975) is, bár náluk nem valenciáról, hanem esetkeretéről van szó.

Néhány példa NILSEN–NILSEN (1975:92) maximális eseteire vagy argumentuma-
ira:

<i>kiss</i>	[----+A,O]
<i>give</i>	[----+A,E,O]
<i>make</i>	[----+A,O,(S),(I)]
<i>buy</i>	[----+A,O,(E),(S),(I)]
<i>transport</i>	[----+A,O,(S),(G),(P),(I)]

(A = Agent, O = Object, E = Experiencer, I = Instrument, S = Source, P = Path,
G = Goal)

Megjegyzik, hogy azokat az eseteket, illetve argumentumokat tették kerek záró-
jelbe, amelyek az angol mondatstruktúrában prepozíciós szerkezetekként jelennek
meg. Ezek a prepozíciós szerkezetek ugyanis törölhetők az angol mondatból anélkül,
hogy megváltoznék a mondatstruktúra grammatikai minősége, bár szemantikailag
kevésbé marad komplett a mondat. Hangsúlyozzák azonban, hogy ezeknek az argu-
mentumoknak a mondatstruktúrából való törlése nem jelenti egyszerre azt is,
hogy a mélyszerkezetből is töröljük őket. (A valenciakutató számára különösen
hasznos információkkal szolgálnak a fenti képletekben a kerek zárójel, de ugyan-
akkor ellentétben vannak azzal a megállapítással, hogy a mélyszerkezetben mindig
jelen kell, hogy legyenek a zárójelbe tett argumentumok is. Az esetkeretek által
kifejezett mélyszerkezetben ugyanis, ha már feltételezzük, hogy van mélyszerkezet,
nem lehet különbséget tenni kötelező és fakultatív argumentumok között.)

NILSEN–NILSEN (1975:9293) szerint ezek azok a mélyesetek (a fenti **A, O, E, I, S, P, G**,
de említik még a Force-t is), amelyeket az ige kontrollál. Az idő-, hely- és
módhatározók mint modális esetek (modal cases) azonban, amelyek az egész mondat
modifikátorai, kívül esnek az ige hatáskörén.

Kiderül azonban, hogy az időhatározók és az ige viszonya sem ilyen egyszerű,
ha szemügyre vesszük MEL'CUK példáját. MEL'CUK (1988:63) a *RENT* ('obtain
temporary occupancy') igenek öt aktánsot tulajdonít: 1. [who?] (tenant), 2. [what?]
(apartment), 3. [from whom?] (landlord), 4. [for how much?] (rent), 5. [for how
long?] (period). Az aktánsok között tehát időhatározó is szerepel. Egyébként itt is
maximális valenciáról van szó.

NILSEN–NILSEN (1975:92–93) alapján viszonylag könnyű lenne elhatárolni
egymástól az ige kötelező és fakultatív kiegészítőit, illetve ezeket az ige vonzáskör-
rén kívül eső nyelvi egységektől, ha pontosan tudnánk, hogy melyik mélyeset mi-
lyen szintaktikai funkcióként realizálódik. Reményeinket azonban maguk a szerzők
osztatják el:

...there is only a loose relationship between deep cases and sentence function [...] in English it is possible for any deep case to occur as the subject, as the direct object, or as the object of a preposition (NILSEN–NILSEN 1975:93).

Amennyiben ez így igaz, akkor viszont a zárójelek is értelmüket veszítik, hiszen nem tudhatom, hogy melyik mélyesetből lesz a felszínen prepozíciós szerkezet. A kötelező és a fakultatív bővítmények és határozók elkülönítésére tehát csak egy konkrét megnyilatkozás alapján van lehetőség, és a prototipikus valenciaképletek meghatározásának is formai kiindulásúnak kell lennie, ha valamennyi igét tekintetbe kívánjuk venni. Azok a valenciakutatók, akik a jelentésből indulnak ki, csak egy-egy vagy néhány igeosztályra korlátozzák vizsgálódásaikat. Ily módon látványos eredményeket érnek el, de arról a trükkéről nem tesznek említést, amely a sikerük nyitja: Az ún. mélyeseteket vagy argumentumokat is a tényleges nyelvi szerkezetekből, leginkább azok prototípusaiból vonják ki, és vetik össze tényleges nyelvi szerkezetekkel. A logikám is azért diktál annyi argumentumot egy ige esetében, amennyit diktál, mert kötődik a nyelvhez, a nyelv pedig olyan prototipikus szerkezeteket is tud kreálni, amelyekben összhang van a logikai és a nyelvi egységek között. Véredményben tehát a tartalmi kiindulású valencialeírás is formai kiindulású valenciaelemzés.

Az argumentumok számának a logikai-szemantikai – vagy mondjuk inkább úgy, hogy ‘denotatív-ontológiai’ (WELKE 1988:59) – alapon történő meghatározásába belejátszik a fantázia is, és nem lehet tudni, hogy mi a minimuma vagy a maximuma a maximális valenciának. B. WOTJAK (1982a) és G. WOTJAK (1984, 1985) modelljükben (Aktantifizierungsmodell), a maximális valenciából kiindulva, a ‘továbbmozgás’-t, ‘továbbhaladás’-t (Fortbewegung) jelentő igék esetében öt argumentummal számolnak:

FORTBEWEGUNG (X, Y, LOC1, LOC2, LOC3).

A jeleket pontosítva: X (Agens), Y (Instrument), LOC1 (Herkunft), LOC2 (Weg), LOC3 (Richtung).

Ha példaként a *REISEN* igét vesszük, valakinek az is fontos lehet, hogy mi az utazás célja (*Er reist zum Vergnügen. Er reist in die Ferien.*), hogyan utazik, mennyiért utazik stb., de ezeket a szempontokat B. és G. WOTJAK már figyelmen kívül hagyja. A maximális valenciából kiindulva tehát ugyanolyan önkényes eredményekhez juthatunk, mint amit B. és G. WOTJAK a HELBIG–SCHENKEL (1969) szótárral kapcsolatban kifogásolt, hogy tudniillik következtlen és önkényes a fakultatív valencia számának a meghatározása.

A maximális valencia a kiindulópontja az APRESZJAN–PÁLL (1982) szótárnak is. A szerzők az ‘átszállít’ igéről ezt írják a 72. oldalon:

Az átszállítás szituációjának [...] hat résztvevője, aktánsa van: 1. az, aki átszállít (X, a szubjektum), 2. az, amit átszállítanak (Y, az objektum), 3. az, ahonnan átszállítanak (Z, a kiindulópont), 4. az, ahová átszállítanak (W, a végpont), 5. az, amin keresztül átszállítanak (P, az útvonal), 6. az, amin átszállítanak (Q, az eszköz és egyben hely).’

Nem igazán értem, miért kell az *át-* igekötő, de ez a kisebbik gondom. A 6. aktáns például kettéválhat járműre és a csomagolás módjára, és a szállításnál igen fontos a fizettség, az ellenszolgáltatás. Ha akarom tehát, akár nyolc ‘aktáns’ is lehet

az (ÁT)SZÁLLÍT ige mellett. Angolul is mondhatok ilyen tekervényes, de az anyanyelvi informáns által elfogadott, tehát grammatikailag helyes mondatot:

(16) *An Austrian firm transports/exports/imports machines for agricultural products by train in containers from Vienna through Hungary to the Ukraine.*

KAPOOR (1985:55–56) a WRITE igével kapcsolatban például a következő kérdéseket tartja lehetségesnek:

1. Who is the addressee of the statement? (ADDRESSEE)
2. Who is the doer of the action? (DOER)
3. For whom is the action done? What purpose does the doer have in mind?(PURPOSE)
4. What is the motive of the doer in undertaking the action? (MOTIVE)
5. Whom does the doer have in mind as the destination/goal of his action? (GOAL)
6. What attitude does the doer bring to bear on the action? (ATTITUDE)
7. With what instrument does the doer perform the action? (INSTRUMENT)
8. With what medium does the doer operate the instrument? (MEDIUM)
9. At what time did the action take place? (TIME)
10. At what place did the action take place? (PLACE)
11. In what manner did the doer perform the action? (MANNER)
12. What is the result of the action? (RESULT)

Merészen összekapcsolva az ige szemantikai struktúráját a gondolatok struktúrájával, ezt állítja a fenti kérdésekkel kapcsolatban:

These dimensions represent not only the structure of the verb-semantics but also the structure of thought. Our thoughts about events resolve themselves into such and similar dimensions i.e., we make sense of events in terms of these and other similar action-functions and, it is not possible to introduce many more coordinates besides these, to the 'structure of thoughts', which, in other words, is constrained by these possible dimensions. The following appears to be the MAXIMUM EXPANSION for verbs:

1. who1	6. what with	11. to whom/what/where
2. who2	7. what in	12. from whom/what/where
3. why	8. whom	13. how
4. what	9. with whom	14. where
5. about what	10. for whom	15. when

This seems to be one of the places where perception, linguistic expression, and concepts meet fairly directly. What we have here are 'filters in the transformation of thoughts into language (STEFAN FINK 1978:180)' (KAPOOR 1985:56–57).

Nem szaporítom tovább az összhangról egyáltalán nem árulkodó, inkább egymásnak ellentmondó példák számát. Az értelmileg lehetséges vagy szükséges, kinél 'argumentumok', kinél 'aktánsok', kinél 'expanziók' száma nem határozható meg még konkrét szövegösszefüggés alapján sem egyértelműen. Egyszer a bőbeszédűség, máskor a szűkszavúság, ideális esetekben a pontos fogalmazás miatt annyi az ige vonzáskörébe sorolható nyelvi egységeknek száma, amennyi, de bizonyára közrejátszanak pszichológiai tényezők is. Kell, hogy legyen pszichológiai alapja annak is, hogy bármely angol ige megelékszik maximum három bővítménnyel, néhány vitás esettől eltekintve.

Arra én sem vállalkozhatom, hogy minden kétséget kizáróan megoldjam a menyiségi valencia problematikáját, de választhatok a lehetőségek között. A minimális valencia, illetve a magmondat meghatározása tűnik a megbízhatóbb megoldásnak, legalábbis morfoszintaktikailag. A minimális valencia meghatározásában egyrészt a

korpuszra, másrészt az erre alkalmas tesztekre támaszkodom. A kötelező bővítmények meghatározása a dolgozatban és a valenciaszótárban nélkülözi a pedagógiai megfontolásokat, míg a valenciaszótárban a fakultatív valencia száma és fajtája egyrészt a gyakoriság, másrészt pedig a tanulási feladatok függvénye.

4.5. Az ige minőségi valenciája

Minőségi vagy kvalitatív valencián azt értjük, hogy az ige a neki alárendelt bővítményekkel szemben morfoszintaktikai, relációs és logiko-szemantikai ismérvekkel jellemezhető igényekkel lép fel többnyire a saját, ugyancsak jellemezhető inherens tulajdonságaival összhangban.

1. Az ige egy bizonyos szituációt (vö. KIEFER 1984a:130) leíró jelentésében meghatározza, hogy az általa igényelt mondatrészek milyen szintaktikai funkciót töltsenek be, milyen morfológiai esetben kerüljenek, és hogyan kapcsolódjanak egymáshoz, azaz meghatározza az egész mondat grammatikai vázát.

2. Az ige meghatározza függő tagjainak egymáshoz való viszonyát. Ezt a viszonyrendszert relációs jegyekkel (cause – effect, actor – receiver, controller – controlled, source – goal, etc. vö. NILSEN–NILSEN 1975:77) jellemezhetjük, de lényegét általában egyszerű nyilakkal is ki tudjuk fejezni. Például: *GIVE (Peter → a rose → Kate)*.

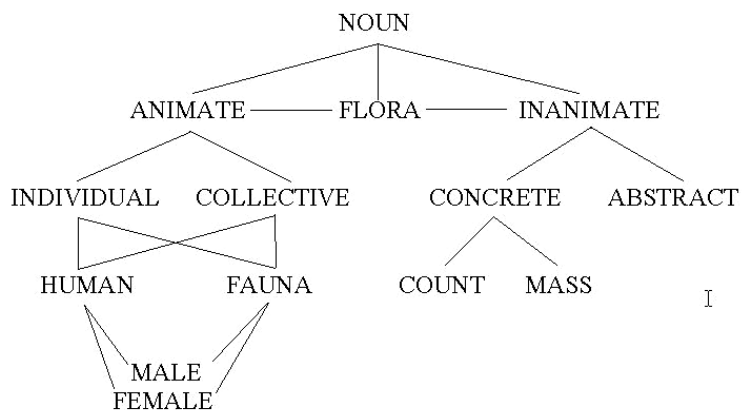
Leírhatjuk a szituációban résztvevő szereplők egymáshoz való viszonyát az esetgrammatika eseteivel is, bár ezek az esetek általában mind a relációs, mind az inherens szemantikai jegyeket magukba foglalják:

Deep cases can be considered bundles of features. (NILSEN–NILSEN 1975:91)

Az esetgrammatika eseteivel kapcsolatban megjegyzem, hogy a nyelvek általában közömbösek irántuk. Amennyiben monovalens az ige, a nyelv nem törődik azzal, hogy a szintaktikai alanyként funkcionáló mondatrészt ‘Agent/Force/Affected/Patient/Experiencer/Dative’ stb. nevű esetként fogjuk-e fel. Amikor azt mondom, hogy mindezek iránt közömbös az angol nyelv, akkor azt állítom, hogy ezeknek a szemantikai eseteknek semmiféle morfoszintaktikai ismerve sincs a prototipikus monovalens igék alanyát illetően. A di- és a trivalens igék esetében már bizonyos relációs és/vagy inherens szemantikai jegyeket érdemes figyelembe venni, de még ezekben az esetekben is eltekinthetünk az esetgrammatikai esetek gyűjtőfogalmaitól.

3. Az ige meghatározhatja a vonzáskörébe fogott egységek inherens szemantikai jegyeit. Ezek a szemantikai jegyek az angol nyelv szókincsének változó elemű halmazait jellemezhetik.

Az angol főnévnek az igei valencia szempontjából leginkább releváns inherens, azaz valóságselemeket is tartalmazó szemantikai kategóriái a következők:

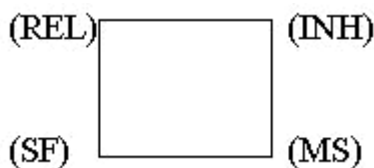
10. ábra

A fentiek alapján az angol főnév főbb inherens szemantikai osztályai és alosztályai ezek lehetnének:

ANIMATE: ANIMATE INDIVIDUAL
 ANIMATE INDIVIDUAL HUMAN
 ANIMATE INDIVIDUAL HUMAN MALE
 ANIMATE INDIVIDUAL HUMAN FEMALE
 ANIMATE INDIVIDUAL FAUNA
 ANIMATE INDIVIDUAL FAUNA MALE
 ANIMATE INDIVIDUAL FAUNA FEMALE
 ANIMATE COLLECTIVE
 ANIMATE COLLECTIVE HUMAN
 ANIMATE COLLECTIVE HUMAN MALE
 ANIMATE COLLECTIVE HUMAN FEMALE
 ANIMATE COLLECTIVE FAUNA
 ANIMATE COLLECTIVE FAUNA MALE
 ANIMATE COLLECTIVE FAUNA FEMALE
 FLORA ANIMATE
 FLORA INANIMATE

INANIMATE: INANIMATE CONCRETE
 INANIMATE CONCRETE COUNT
 INANIMATE CONCRETE MASS
 INANIMATE ABSTRACT

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy az igének alárendelt valamennyi főnevet (N) egymást többé-kevésbé determináló négy szempont szerint jellemezhetünk az ige minőségi valenciájának keretében:

11. ábra

- (REL): Relációs jegy
- (INH): Inherens szemantikai jegy
- (SF): Szintaktikai funkció
- (MS): Morfoszintaktikai realizáció

4.6. Az ige valenciájának variabilitása: prototípus és deviancia

A prototipikus és a deviáns valenciaképletek (BUDAI 2002a) variációi – eltekintve bizonyos nyelvspecifikus és idioszinkretikus okoktól – a kommunikáló egyén szándékának megfelelően a fókuszváltás, a fókusz tágítása, illetve szűkítése eredményeként állnak elő. A figyelem központja eltolódhat a tényállást kifejező prototipikus valenciaképlet egyik eleméről a másikra, a fókusz tágítható vagy szűkíthető, miközben a tényállás más és más keresztmetszetét szemléljük, juttatjuk kifejezésre. A fókusz tágítása a prototipikus vagy deviáns szerkezetekbe plusz elemek, tipikusan prepozíciós szerkezetek bevezetésével, míg szűkítése a prototipikus vagy deviáns szerkezetek bizonyos kötelező elemének vagy elemeinek az elhagyásával jár együtt. A két folyamat nem zárja ki egymást.

Egy ige prototipikus valenciaképletének a meghatározásakor kiindulhatunk mind a mondatkonfigurációból, mind a magmondatból a kutatómunka céljának megfelelően. A mondatkonfiguráció a legtágabb perspektívában mutatja be a tényállást, míg a magmondat csak a tényállás egy metszetének, egy szűkebb perspektívájú szituációnak a nyelvi kifejezése. (A tényállásnak mint nem nyelvi kategóriának, valamint az egy bizonyos tényállás egy-egy metszetét kifejező szituációnak mint nyelvi kategóriának a bővebb kifejtését lásd KIEFER 1984a:129–130.) Kiindulópontként a valencialeírásnak a mondatkonfiguráció, a valenciaelemzésnek a magmondat felel meg jobban.

Különösen célszerű a mondatkonfigurációból kiindulni akkor, ha a jelentésük alapján egymással kapcsolatba hozható igealmozok, illetve azok egyes elemeinek a hasonlóságait és különbözőségeit kívánjuk jellemezni akár egy nyelven belül, akár két vagy több nyelv viszonylatában, azaz kontrasztív alapon. A mondatkonfigurációban szereplő entitásokból – vagy ha úgy tetszik –, az argumentumokból, de min-

denképpen nyelvileg is megnevezett egységekből kiindulva, megállapíthatjuk, hogy egy-egy ilyen egység realizálódik-e, illetve realizálódhat-e a mondatstruktúrában az összehasonlított, szűkebb vagy tágabb perspektívát kifejező igék egyikének vagy másikának az esetében, de megvizsgálhatjuk azt is, hogy valamelyik entitásnév nem veszi-e át a verbum finitum szerepét. A valenciáírásban a prototipikustól eltérő deviáns valenciaképletek a **valenciaredukció** (Valency Reduction) és/vagy az entitásokat kifejező nyelvi egységek szintaktikai funkciójának a megváltozása révén jutnak kifejezésre. Egy-egy konkrét ige esetében ilyenkor **valencianövekedésről** (Valency Augmentation) nem beszélhetünk, mert a mondatkonfiguráció a fakultatív elemeket is tartalmazza, ezért egy megnövelt valenciaszám egy másik igei lexémát, például a kiinduló lexéma kauzatív származékát eredményezné. (A maximális valencia meghatározásának a nehézségeire nem kívánok újból kitérni.)

A minimális valenciából, azaz a magmondatból kiindulva, a deviancia a valenciaredukció és/vagy a szintaktikai funkcióváltáson kívül valencianövekedést is jelenthet, mivelhogy a magmondatból hiányoznak a valencia szempontjából fakultatív mondatrészek. Az általam választott módszer alapján tehát a magmondatoknak mint prototipikus valenciaképleteknek a meghatározása, valamint az ezektől pozitív vagy negatív irányban eltérő valenciaszámú és/vagy szintaktikai funkcióváltást mutató deviáns képletek azonosítása és mindezek okainak a feltárása a megoldandó feladat.

A nyelvi tényeket tiszteletben tartó valenciáírásnak természetesen megvan a maga fontos szerepe a valenciakutatásban, de az általam vállalt feladat csak a valenciaelemzés segítségével valósítható meg, amely azonban az igék egyre kevesebb elemű halmazait vizsgálva átmehet valenciaelemzésbe is.

Az ige kvantitatív és kvalitatív valenciájának jellemzői alapján elkülöníthetjük egymástól a prototipikus és a deviáns, azaz a perspektívaváltás következményeképpen előálló valenciaképleteket, ami azonban nem mindig könnyű feladat a valenciakutató számára, főként azért, mert a deviancia sok esetben nem hagy nyomot az ige alakján. A devianciát vizsgálva általában megállapíthatjuk, hogy egy és ugyanazon ige hasonló jelentéssel, azaz ugyanarra a tényállásra utalva, különböző képletekben fordulhat elő valenciahordozóként, bár igen nagy a száma azoknak az igéknek is, amelyek a mennyiségi valenciát véve alapul csak egyetlenegy képletben szerepelhetnek.

A mennyiségi valencia szempontjából eltérő magyarázatokat adhatunk a prototipikus és a deviáns valenciaképletek eredeztetésére. Mondhatjuk, hogy a kisebb valenciájú ige a neki megfelelő nagyobb valenciájú igéből származik, vagy fordítva. Bizonyos igék inherensen monovalensek, következésképpen divalens használatuk a prototipikus monovalens képletből származtatható, míg más igék inherensen divalensek vagy trivalensek, és valamennyi, a valenciaredukció folytán keletkező származékaik ezekből a prototipikus di- vagy trivalens valenciaképletekből eredeztethetők. Minthogy igen nagy az eltérés az anyanyelvi informánsok között abban a tekintetben, hogy melyik szerkezet tekinthető elsődlegesnek, didaktikai megfontolásokból is azt a képletet tekintem **prototípusnak**, amelyben **a kötelező elemek a legnagyobb számban fordulnak elő**, és a fókusz tágítása vagy szűkítése következtében keletkező deviáns képleteket ebből a prototípusból vezetem le.

A valencia variabilitását, azaz a perspektívaváltozások következtében előálló valenciacsökkenést vagy valencianövekedést, illetve szintaktikai funkcióváltást, másképpen mondva, a prototipikustól eltérő, tehát deviáns valenciaképleteket meghatározó tényezőket akkor tudjuk sorraszedni, ha megvizsgáljuk az ige teljes paradigmáját az igei kategóriák (diatézis, igemód, aspektus, igeidő, szám és személy) alapján, valamint a mondatokat fajaik, szerkezetük, a beszélő szándéka és logikai minősége szerint.

4.6.1. A diatézis és a valencia

A **diatézis** [diathese: sens dans lequel l'action exprimée par un verbe s'exerce d'un actant vers un autre (TESNIÈRE 1959:667)] az igének azt a képességét fejezi ki, hogy a perspektívaváltozásnak megfelelően képes a hatáskörébe vont elemeket saját tengelye körül forgatni, valamelyik elemet a nézőpontba helyezni, más eleme(ke)t pedig kevésbé fontossá változtatni vagy homályban hagyni, miközben önmaga alakilag vagy megváltozik, vagy sem. Az angolban a perspektívaváltás eszközei közül csak a grammatikai passzivizáció jár együtt az ige alakjának a megváltozásával.

Az angolban a perspektívaváltásnak nincsenek olyan gazdag lexikai és morfoszintaktikai eszközei, mint a magyarban, ahol a gazdag igeképzőrendszer következtében a perspektívaváltás általában igecserével jár együtt, ezért az angolban a mondatrészeknek a prototipikus helyéről (primer alany, primer tárgy) való elmozdítása (szekunder alany- vagy tárgyválasztás) az ige alakjának változatlanul hagyásával vagy esetleges megváltoztatásával (szenvető igealak) ki tudja fejezni a megváltozott perspektívát. Ez viszont szükségessé teszi, hogy az ugyanazon igei lexémát tartalmazó mondat valamelyik valenciaképletét prototipusként, a többit pedig annak deviáns változataként kezeljük.

A diatézis szempontjából az angolban a prototípus és a deviancia problémáját kétféleképpen közelíthetjük meg. Választhatjuk akármelyik megközelítési módot, de választásunk meghatározza a valenciaelemzés menetét.

Mondhatjuk például, hogy ugyanarról a *READ* lexémáról van szó mind a három mondatban:

(17a) *He has read the letter.*

(17b) *His work is not much read nowadays.*

(17c) *The story reads well.*

Azt is mondhatjuk, hogy három különböző igei lexémáról van szó, és a (17b), valamint a (17c) mondatok igei lexikai művelettel (Passivization, Activo-Passivization or Middle Formation) állíthatók elő (BRESNAN 1981:116). Előnye ennek a leírási módnak, hogy nagymértékben lecsökkenti a deviáns modellek számát. Hátránya azonban, hogy az angol nyelvtől idegen paradigmát kényszerít a nyelvre ugyanúgy, mint amikor a latin mintájára az angol főnevet is 'deklinálni' próbálták. Az angol nyelv természetével összeegyeztethetőbbnek tartom az első megoldást, és mind a három mondat igealakját ugyanabból a *READ* lexémából származtatom anélkül, hogy lexikai műveletet tételeznék fel. A perspektívaváltásnak ezen lehetőségei a *READ* mint egyetlen igei lexéma tulajdonságaiból fakad, amely tulajdonságok a valencia hatáskörébe tartoznak. A monovalens igeik esetében természetesen nem beszélhetünk

perspektívaváltásról, a perspektívaváltás kifejezésére csak divalens és trivalens igék képesek.

A két N-t igénylő divalens igék a perspektívaváltásnak, illetve a fókusz szűkítésének és bővítésének a lehetőségeit figyelembe véve leginkább a következő képletekben fordulhatnak elő:

1. **N1 ~.. N2** [Prototípus. Lásd a (17)-t!]
2. **N1 ~.. (N3) N2** [Valencianövekedés. Lásd a 7.1. pontot!]
(18) *She is reading the child a story.*
3. **~.. imp N2** [Felszólító módban levő ige. Lásd a 7.2.1. pontot!]
(19) *Read this story.*
4. **N1 ~.. del** [Tárgyhagyó ige. Lásd a 7.2.2. pontot! Intransitivization (BRESNAN 1981:116)]
(20) *She is reading.*
5. **N1 ~.. erg** [Ergatív ige. Lásd a 7.2.3. pontot!]
(21) *The window broke.*
6. **N2 ~.. quasi-pass** [Kvázi-passzív ige. Lásd a (17c)-t és a 7.2.4. pontot!]
7. **N2 ~.. pass** [Szenvedő ige. Lásd a (17b)-t és a 7.2.5. pontot!]

[A 3-7. képletek a valenciaredukciót példázzák. A jelek magyarázatát lásd a II. rész elején.]

Felmerül a kérdés, hogy a perspektívaváltás legkézenfekvőbbnek tűnő képlete (**N2 ~.. N1**) miért nem szerepel a sorozatban. Ennek közismert oka az angol nyelv morfológiai szegénysége, aminek következtében egy ilyen sorrendcsere jelentésváltozással jár együtt. Ezért az angolban az ilyen perspektívaváltást csak igecserével (lexikai passzivizációval) lehet kifejezni:

(22a) *I like it.*

(22b) *It pleases me.*

Vannak azonban az angolban is olyan igék, amelyek mellett a két N felcserélése nem jár együtt jelentésváltozással, hanem csak perspektívaváltással. Ilyenek a reciprok igék (7.4.). Ezeket az igéket a következőképpen foglalom képletbe:

N1/2 ~.. rec N2/1

(23a) *Jim met Jane.*

(23b) *Jane met Jim.*

Nincs lehetőség perspektívaváltásra, amennyiben a második N visszaható vagy kölcsönös névmás, illetve rész-egész viszony van a két N között. Ez utóbbiak közé sorolom az olyan igéket is, mint a *COST*, *WEIGH*, *MEASURE* stb. Ezeknek az igéknek a képlete:

N1 ~.. ←N2

Nem tekintem perspektívaváltásnak például a *WALK* kauzatív használatát. A perspektívaváltás ugyanis nem járhat együtt a kötelező valencia növekedésével. A perspektívaváltás következtében vagy változatlan marad, vagy csökken az ige mennyiségi valenciája. Ilyen értelemben a *WALK* esetében egy prototipikus divalens (24a) és egy deviáns monovalens (24b) igről beszélhetünk:

(24a) *He walked the horse up the hill.*

(24b) *We walked slowly home.*

A perspektívaváltás korlátairól már volt szó, amelyek kizárják a deviáns változat lehetőségét, de konkrét mondatokra vonatkoztatva a prototípus meghatározásáról még nem. Intuitíve általában könnyebb megállapítani, hogy az ige melyik használata prototipikus, mint arra szabályt adni. A válaszadásnak az ige valenciatulajdonságai-ból, azaz a mennyiségi és a minőségi valenciából kell kiindulnia, amelyen nyomot hagy mind a perspektívaváltás, mind az ige bővítményei által kifejezett entitások körének a kiterjesztése.

A prototípus meghatározásához a következő támpontok adhatók:

1. A magmondat mennyiségi valenciájának csökkenése perspektíva-szűkülés következménye, ezért a legmagasabb számú bővítményt tartalmazó, azaz a legtágabb perspektívát kifejező magmondat azonos lehet a prototípussal.

2. Egy angol igének azt a valenciaképletét tekinthetjük elsődlegesnek, azaz prototipikusnak egy másik képletével szemben, amely egy nem teljesen egyértelmű szituációban mint társalgást kezdeményező megnyilatkozás nem provokál pronominális kérdést (természetesen kivéve azokat az eseteket, amelyekben a kérdés félrehallás vagy meg nem értés miatt hangzik el). Figyeljük meg a társalgás két indítási lehetőségét:

(25A): *I'm waiting.*

(25B): *What/Who are you waiting for?*

[Ha egy villamosmegállóban hangzik el a (25A), akkor természetellenes a (25B), mert világos a szituáció.]

(26A): *I'm waiting for my friend.*

Erre a megnyilatkozásra nem vonatkozhatnak a (25B) kérdései. Kezdődhet ugyan egy kérdés ilyenkor is például *who*-val (*Who is your friend?*), de ez a kérdés nem tartalmazza az A személy által használt igét.

3. Az azonos tényállások különböző metszeteit leíró mondatok közül az a prototípus, amelyiknek az alanya prominensebb (*cause, controller, source; animate, human, concrete stb.*), mint a másiké vagy a többié.

A perspektívaváltás nem minden eszköze tartozik a valenciakutatások hatáskörébe, mert a perspektívaváltásnak tisztán szintaktikai és fonológiai eszközei is vannak.

4.6.2. Az igemód és a valencia

Az igemód is hatással van a mennyiségi valenciára. Ennek legközismertebb esete az N1 törlése a felszólító módban – amennyiben van az igének felszólító módja. Az, hogy egy igének lehet-e vagy nem lehet felszólító módja, az ige inherens tulajdonságainak a függvénye, és az igék osztályozásának egyik tényezője. A felszólító módban levő igealakokkal és az általa alkotott valenciaképlettel szemben, amelyet valenciacsökkentő, tehát deviáns változatnak tekintek, a kijelentő módot tartalmazó képlet a prototípus.

4.6.3. Az aspektus és a valencia

Az aspektus [Perfect(ive) és/vagy Progressive/Continuous Aspect] és a valencia kapcsolatának a vizsgálatát érdemes ROT (1984a:460) megállapításával kezdeni:

Elemzésnek vetjük alá a befejezett igével rendelkező szerkezeteket, amikben a legteljesebben tükröződnek az igék kombinatorikus sajátosságai – realizálódnak szubjektív, objektív, állítmányi és határozói valenciái.

Nem teljesen világos, hogy itt csak a befejezett szemléletről (Perfective Aspect) van-e szó, vagy ide kell vennünk a Simple Past Tense-t is.

Zavart okoz a mennyiségi valencia meghatározásában az aspektus, pontosabban az aspektus és az igeidő néhány kombinációja. Míg például az ige bizonyos igeidőkben [(27a) és (28a)] nem igényel kötelező határozói bővítést, addig más igeidőkben [(27b) és (28b)] csak egy vagy két kötelező határozói bővítéssel fordulhat elő:

(27a) *I have finished this work.*

(27b) *I will have finished this work when you return.*

(28a) *We are studying English.*

(28b) *We will have been studying English for four years by the time we leave the school.*

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a kötelező és a fakultatív határozói bővítés mellett egy harmadik fajtáját is el kell különítenünk a határozói bővítésnek, amelynek a neve **‘függő határozói bővítés’** lehetne, és amely egy bizonyos, akár verbum finitumként, akár verbum infinitumként szereplő igealak függvénye. Minthogy egy igealaknak a függő határozói bővítés iránti igénye nem az adott ige lexikai jelentéséből és/vagy grammatikai tulajdonságaiból, hanem az igealaknak a jeletéséből fakad, a függő határozói bővítéseket a valencia hatáskörén kívül kell hagynunk, ha nem akarjuk megoldhatatlan feladatok elé állítani magunkat a mennyiségi valencia terén.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a prototípus meghatározásakor el kell tekintenünk a folyamatos szemlélettől és a vele kombinált igealakoktól.

4.6.4. Az igeidő és a valencia

Az előző pontban kiesett igealakokat most már figyelmen kívül hagyva, kizárhatjuk a prototípus szempontjából a jövő időt körülményesen és ritkán egyértelműen kifejező igealakokat is. A Simple Present Tense is mellőzhető, mert általános jelentésénél fogva nélkülözni tudja a valencia bizonyos elemeit, azaz gyakori mellette a valenciacsökkenés. A gyakoriság alapján könnyen kiszűrhetjük a Past Perfect Tense-t is, de még mindig megmarad a Present Perfect mellett a Simple Past. A Present Perfect mellett szól az az érv, hogy főként olyankor használjuk, amikor a csekvés eredményességét akarjuk kifejezni, az eredmény pedig az N2-re és/vagy az N3-ra

orientált, tehát a Present Perfect Tense-t tartalmazó képlet igényli a maximális kitöltöttséget, ezért őt tekinthetjük a prototipikus igeidőnek.

4.6.5. Az ige száma, személye és a valencia

Az ige számát és személyét érdemes együtt kezelni a valenciakutatás során. Kiindulópontként a következő megállapítást vesszük figyelembe:

Csak azok az igék rendelkeznek a ragozás teljes paradigmájával és a lehetséges transzformációs kapcsolatok széles terjedelmével, amelyek kizárólag emberi tevékenységet jelölnek, úgy a jelentések összességében, mint az egyes lexémákban. A többi igenél a morfológiai formák realizálása az egyes és többes szám 3. személyre korlátozódik... (ROT 1984a:464).

Ez a megállapítás azt is jelenti, hogy az angol igék mindegyikének van harmadik személye, tehát a harmadik személy prototipikusabb, mint az első vagy a második személy. A harmadik személy általában nincs jelen a kommunikációs szituációban, ezért a rá utaló képleteknek kitöltöttebbeknek kell lenniük. A többes szám harmadik személy gyakran szerepel generikus funkcióban, ezért az egyes szám harmadik személyt tekinthetjük az ige prototípusára jellemző igealaknak.

4.6.6. A mondat fajtái és a valencia

A mondatok szerkezetük szerint mindenekelőtt vagy egyszerű vagy összetett mondatok. Az egyszerű mondatok vagy teljes vagy hiányos szerkezetűek. A teljes mondatok tagoltak vagy tagolatlanok. A tagolt teljes mondatok tőmondatok vagy bővített mondatok. (Vö. BENCÉDY *ET AL.* 1988: 210–212.)

A tagmondatot nem tartalmazó magmondat és mondatkonfiguráció az előző bekezdés terminológiája szerint tagolt teljes egyszerű mondat. Mind a kettő lehet tőmondat is és bővített mondat is. Csak a fakultatív elemeket kizáró monovalens ige alkothat olyan mondatkonfigurációt, amely megfelel a tőmondatnak. Ilyenkor nincs különbség a mondatkonfiguráció és a magmondat között. A hiányos mondatok közül csak azok tartoznak a valenciakutatás hatáskörébe mint deviáns valenciaképletek, amelyek összefüggésben állnak az igemóddal. A tagolatlan mondat eleve kívül esik a valencia hatáskörén.

A tagmondatot – eltekintve az ige bővítvényein belüli tagmondatoktól – is tartalmazó magmondat vagy mondatkonfiguráció alárendelt összetett mondat. A *verbum infinitum* alkotta tagmondat teljes vagy hiányos. Az alárendelő összetett mondatban a *verbum infinitum* alkotta, alany nélküli, tehát hiányos tagmondat a valenciakutatások részét képezi.

A mellérendelő összetett mondatban gyakran találkozunk hiányos tagmondatokkal. A mellérendelő összetett mondatok tagmondataiban a hiányzó bővítvények általában nem a valenciaredukció következményei. Ezeket a hiányos tagmondatokat elliptikus mondatoknak tekintem; az ellipszist pedig kívül rekesztem a valencián. (Az ellipszisnek az angol nyelvre vonatkozó részletes elemzését lásd QUIRK *ET AL.* 1972:536–620.)

A beszédhelyzet hármass vonatkozását (beszélő, hallgató, valóság) illetően az angol mondat fajtái szoros kapcsolatban vannak az igemóddal, ezért az idevonatkozó valenciakérdések a 4.6.2. pontban találhatók.

Logikai minőségük szerint a mondatok állítóok vagy tagadóok. A tagadó mondatnál szemben az állító mondatot tekintem prototípusnak.

HARNISH (1976:265) – nem mint valenciakutató – bemutat egy táblázatot, amelyben a nem perfekt igeidők, a személyek és a mondatok logikai minősége szerint sorra veszi a *LURK* ige egyes alakjait, és megvizsgálja, mennyire állják meg a helyüket bővítménnyel vagy anélkül:

PERS	TENSE		
	PAST	PRESENT	FUTURE
Aff. 1st	<i>I lurked</i>	? <i>I lurk...</i> (habitual)	? <i>I will lurk...</i>
2nd	<i>I was lurking</i>	? <i>I am lurking</i>	? <i>I will be lurking</i>
	<i>You lurked...</i>	? <i>You lurk...</i> (habitual)	? <i>You will lurk...</i>
3rd	<i>You were lurking</i>	? <i>You are lurking</i>	<i>You will be lurking</i>
	<i>He lurked...</i>	<i>He lurks...</i>	<i>He will lurk...</i>
Neg	<i>He was lurking</i>	<i>He is lurking</i>	<i>He will be lurking</i>
	(All OK)	<i>I do not lurk</i> (habitual)	(All OK)
		<i>I am not lurking</i> (All OK)	

3. táblázat

PERS. = PERSON, Aff. = Affirmative, Neg. = Negative

A táblázat jól mutatja, hogy a vizsgált három szempont szerint ténylegesen vannak eltérések a szerkezetek elfogadhatóságát illetően. Bizonyára azt is könnyen ki lehetne mutatni, hogy igénként is nagyok lehetnek az eltérések, ha meg is tartjuk konstansként a fenti szempontokat.

II. RÉSZ

AZ ANGOL IGE MORFOSZINTAKTIKAI VALENCIAKÉPLETEI

A II. és – bizonyos, az adott helyen megnevezett kisebb módosításokkal – a III. rész valenciaképleteiben a következő jelek és rövidítések fordulnak elő:

←A/A	Koreferenciális, illetve nem koreferenciális kötelező határozó (Adverbial)
(A	Kötelező vagy fakultatív határozó
Acc	Tárgyesetben levő névmás
Action	A mellékmondat állítmánya cselekvést fejez ki.
ADJ	Partikulaként szereplő melléknév (Adjective)
ADV	Partikula (Adverbial Particle)
ADJ>	A melléknévi partikula vagy megelőzi, vagy követi az N2-t.
ADV>	A partikula vagy megelőzi, vagy követi az N2-t.
...ADV...	Az inzerthe beágyazott partikula
...ADV prep...	Az inzerthe beágyazott partikula és előljárószó
BE	A mellékmondat állítmánya statív ige (jellegzetesen a <i>BE</i> vagy a <i>HAVE</i>).
C	Alanyi vagy tárgyi kiegészítő (Subject/Object Complement)
[CI]	Mellékmondat (Clause), illetve a mellékmondatot helyettesítő elvont főnév
<conj>	“Conjunct Movement” (A társhatározó az alany részévé válik.)
<conv>	Konverzek (Két különböző előljárószót tartalmazó igei szerkezet szinonim jelentéssel)
<dat>	A részeshatározó (Dative, ill. Indirect Object) áthelyezése a mondatban
Full Nom	A teljes nominalizáció (Full Nominalization) gyakoribb (pl. <i>his eating sardines</i> helyett <i>his sardine-eating</i> ; <i>destroying the city</i> helyett <i>the destruction of the city</i>).
imp	Felszólító mód (Imperative Mood)
N	Főnévi szó szerkezet (gyakoribb jele: NP) vagy nominális jelzői mellékmondat
N1, N2 stb.	Az N utáni számok az N-eknek a prototipikus valenciaképletben elfoglalt sorrendjére utalnak. Az egyes képletek összehasonlíthatósága érdekében azonban az N-ek a szinonim vagy a deviáns képletekben is megőrzik azonosító számukat akkor is, ha megváltoztatták a helyüket. (Az <i>IT</i> és a <i>THERE</i> is N-ként szerepel az N-ek számozásakor.)
N1	A prototipikus mellékmondat alanya
(N1)	A mellékmondat alanya fakultatív az [(N1)V-ing] inzertheben.
((N1))	Az alany lehetséges, de kevésbé valószínű az [(N1)V-ing] inzertheben.
[N1 to V]	Mellékmondat mint inzerthe alannyal rendelkező, <i>to</i> -val álló főnévi igenévvvel

[N ₁ V]	Mellékmondat mint inzert alannyal rendelkező, <i>to</i> -nélküli főnévi igenévvel
[N ₁ V-ing]	Alannyal rendelkező gerundiumos vagy participiumos mellékmondat
[N ₁ V-en]	Alannyal rendelkező előidejű participiumos mellékmondat
O	Tárgy (Object)
<i>one's WAY</i>	N ₂ = <i>WAY</i> a megfelelő birtokos névmással: <i>my WAY, your WAY</i> stb.
pass	Szenvedő szerkezet (Passive Voice)
Pl	Többes szám (Plural)
Poss	Birtokos névmás (Possessive Pronoun: <i>my/your</i> stb.) vagy birtokos esetben levő főnév
prep	Előjárósó (Preposition)
Q	Melléknévi szószerkezet (a Qualifier szóból)
S	Alany (Subject)
SELF	A megfelelő visszaható névmás (<i>MYSELF/YOURSELF</i> stb.)
SV	Subject - Verb
SVA	Subject - Verb - Obligatory Adverbial
SVC	Subject - Verb - Subject Complement
SVO	Subject - Verb - Object
SVOO	Subject - Verb - Object - Object
SVOA	Subject - Verb - Object - Adverbial
SVOC	Subject - Verb - Object - Object Complement
[th]	Mellékmondat <i>that</i> kötőszóval (<i>that</i> -clause)
[(th)]	A mellékmondat <i>that</i> kötőszava elhagyható.
[th (sh)]	A mellékmondatból elhagyható a <i>should</i> .
[(th) (sh)]	A mellékmondatból elhagyható mind a <i>that</i> , mind a <i>should</i> .
[to V]	Grammatikai alannyal nem rendelkező, <i>to</i> -val álló főnévi igeneves mellékmondat inzerként
V	Igei állítmány (Verb)
[V]	Grammatikai alannyal nem rendelkező, <i>to</i> -nélküli főnévi igeneves mellékmondat inzerként
[V-en]	Grammatikai alany nélküli előidejű melléknévi igeneves mellékmondat inzerként
[V-ing]	Grammatikai alannyal nem rendelkező gerundiumot vagy participiumot tartalmazó mellékmondat mint inzert
[wh]	<i>wh</i> -elemet tartalmazó mellékmondat (<i>wh</i> -clause)
[wh to V]	<i>wh</i> -elemet és <i>to</i> -val álló főnévi igenevet tartalmazó mellékmondat
~	A tilde a címszót helyettesíti.
~..	Bármilyen (egy vagy két, vagy három elemből álló) ige
*	A csillag a valenciaképlet vagy egy információ végén azt jelenti, hogy a szerkezet, illetve az információ megkérdőjelezhető, kevésbé jellemző.

- ← Annak a jele, hogy a jel utáni egység koreferenciális viszonyban van a jelet megelőző első N-nel.
- ←← A jel utáni egység koreferenciális viszonyban van a jelet megelőző második N-nel.
- ←→ Kétirányú koreferenciára utal (pl. **N1 ~ IT ←N3→ [th]** vagy **N1 ~ IT ←Q→ [th]**).
- ⇒ A nyíl bal oldalán látható szerkezetből **lesz** a nyíl jobb oldalán található szerkezet.
- ∕ Jelentése: és/vagy
- / Jelentése: vagy
- () Kerek zárójelbe kerülnek a valenciaképletek tetszőleges/fakultatív elemei.
- [] a) Szögletes zárójelben vannak a beágyazott mellékmondatok.
b) Szögletes zárójel szerepel a kerek zárójelen kívüli zárójelként is.
- { } Kapcsos zárójelben találhatók a fakultatív partikulák vagy előljárósók.
- z inzerthelye

Megjegyzés:

A **[th]**, **[wh]**, **[wh to V]**, **[to V]**, **[for N₁ to V]** inzerterek nagybetűkkel kezdődnek, amennyiben a valenciaképlet első elemét képezik: **[Th]**, **[Wh]**, **[Wh to V]**, **[To V]**, **[For N₁ to V]**.

Ebben a részben az egyes prototipikus valenciaképletekkel kapcsolatos információkat a következő betűjelek után találhatjuk:

M	Monovalens egyszavas ige
MA	Monovalens partikulás ige
D	Divalens egyszavas ige
DP	Divalens előljárósós ige
DA	Divalens partikulás ige
DAP	Divalens partikulás–előljárósós ige
T	Trivalens egyszavas ige
TP	Trivalens előljárósós ige
TA	Trivalens partikulás ige
TAP	Trivalens partikulás–előljárósós ige

A betűjelek után található információk:

- a) egy-egy ige a szóban forgó valenciaképlettel;
- b) táblázatba foglalva, az alkotóelemeket elkülönítve láthatjuk az általánosított prototipikus valenciaképletet, majd alatta a már megnevezett igt/igéket tartalmazó példamondatokat;

c) a táblázat alatt található a példamondat(ok) magyar fordítását.

A nagybetűk melletti kisbetűk (pl. **DAa**, **DAb**, **DAc**) az adott valenciaképlet alakváltozatait jelzik.

A példamondatok magyar megfelelői után szükség esetén megjegyzések következnek a partikulás ige nék a partikula, illetve az előljárósós– partikulás ige nék az

előjárószo és/vagy a partikula helyének esetleges variánsaival és egyebekkel kapcsolatban. Végezetül – apróbb betűkkel szedve – megadjuk a prototipikus képletek variánsait és a deviáns képleteket.

5. A PROTOTIPIKUS VALENCIAKÉPLETEK

5.1. A prototipikus valenciaképletek összetevői

A korpusz, valamint az anyanyelvi informánsoktól szerzett adatok alapján az angol ige prototipikus morfoszintaktikai valenciaképleteinek a 4. táblázatba foglalt összetevői állapíthatók meg. Amint a táblázatból láthatjuk, a csak mátrixból álló monovalens ige kivételével az angol nyelv prototipikus morfoszintaktikai valenciaképletei **mátrixból** és **inzertből** állnak. A mátrix legfontosabb összetevője a valenciahordozó **igei lexéma**. A táblázat mátrixigéje mindig *verbum finitum*, míg az inzertben szereplő igei lexémák vagy *verbum finitum*, vagy *verbum infinitum* alakot öltenek. A mátrixige inzertigévé válhat egy újabb mátrixige mellett, megőrizve az eredeti mátrixige valenciatulajdonságait. A mátrixigei és az inzertigei lexéma közös szerkezeti tulajdonságokkal rendelkezik. A mátrixok és az inzertek taglalása előtt megvizsgáljuk az igei lexéma struktúráját.

5.1.1. Az angol nyelv igei lexémáinak szerkezete

Morfoszintaktikailag az angol **igei lexéma** (a továbbiakban egyszerűen csak: **ige**) **egy vagy több szóból álló nyelvi egység** (Single-Word Verb vagy Multi-Word Verb). (Nem kívánom elemezni a ‘szó’ fogalmát, a cél érdekében elegendőnek tartom az írott képet az igt alkotó szavak számának a megállapításához.)

A több szóból álló ige **P-ige** (Prepositional Verb) vagy **A-ige** (Phrasal Verb), vagy **AP-ige** (Phrasal-Prepositional Verb). A több szóból álló ige a **főigén** (Main Verb) kívül a szó szerinti, átvitt vagy idiomatikus jelentésnek megfelelően a főige általt kiválasztott **partikulát (ADV)** [ritkábban **melléknevet (ADJ)**] vagy **előjárószt (prep)**, illetve **partikulát/melléknevet és előjárószt (ADV/ADJ prep)** tartalmaz.

A divalens és a trivalens A-igében a partikula vagy megelőzi, vagy követi a második bővítményt. A partikula nem lépheti át az ige harmadik bővítményét. A P-ige divalens vagy trivalens. A divalens P-ige a második bővítményt, a trivalens P-ige pedig a második és/vagy a harmadik bővítményt köti magához előjárószóval. Az AP-ige divalens vagy trivalens. A divalens AP-igék esetében a két bővítmény között van a partikula és az előjárószo. A trivalens AP-igék szerkezetében az előjárószo mindig a harmadik bővítmény előtt áll, a partikula pedig vagy megelőzi, vagy követi a második bővítményt. A több szóból álló ige tehát sok esetben szakaszos (Discontinuous) szerkezetű.

Hangsúlyoznom kell, hogy az igék fentebbi osztályai **morfoszintaktikai igeosztályok**, amelyeknek a meghatározásakor figyelmen kívül hagytam a jelentést, amennyire az lehetséges. A jelentés egyrészt az előljárósó és a partikula alkalmi vagy állandó jellegét és ezzel szoros összefüggésben a főigével való kapcsolatának az erősségét befolyásolja döntő mértékben. A hagyományos értelemben vett partikulálás és/vagy előljárósós igék morfoszintaktikai és szemantikai kategóriák. Minthogy a főige és a partikula és/ vagy az előljárósó kapcsolatának az erőssége szemantikailag determinált, és egy bizonyos ige esetében is nagy változatosságot mutat, a több szóból álló igék osztályozásával nemigen tud megbirkózni a jelentést is következetesen figyelembe vevő grammatikus vagy lexikográfus. Nem könnyű megállapítani ugyanis, hogy egy egyszerű vagy – viszonylag ritkábban – egy komplex ige (lásd lejjebb) csak alkalmi-e a találkozási pontja a partikulával és/vagy az előljárósóval, és honnan számíthatnak több szóból álló igéknek, kielégítve a több szóból álló igék szemantikai kritériumait is. Vítathatatlan, hogy itt is a tipikus és a deviáns esetek között elhelyezkedő különböző fokozatokkal van dolgunk, amelyek végeláthatatlan kategorizálási bonyodalmakhoz vezethetnek. Anélkül, hogy lemondanánk a különböző alosztályok szemantikai jellemzéséről, a több szóból álló igék morfoszintaktikai osztályozásának alapjaként érdemes elfogadnunk egy kevésbé rigorózus, de a nyelvpedagógia igényeit kielégítő kritériumrendszert, amely elsősorban a valenciát, azaz a partikulának és/vagy a prepozíciónak a főige általi meghatározottságát tekinti fő szempontnak, nem téve különbséget a főige, valamint a partikula és/vagy az előljárósó kapcsolatának lazább, illetve a megváltozott jelentés következtében állandó jellege között.

Egy ilyen kevésbé szigorú feltételrendszer alapján is világos például, hogy az alábbi mondatokban nem beszélhetünk több szóból álló igékről, mert az előljárósókat nem az igék választják ki maguknak, hanem a mondanivaló és a főnév jelentése miatt esik rájuk a választás:

(1a) *Who can you see in/*on this picture?*

(1b) *The child is sitting on/*in the floor.*

(1c) *The bird has flown through/*across the window.*

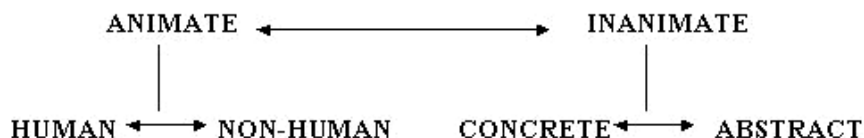
Az ige jelentését azonban még ilyen esetekben sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni. A *FLOOR* főnév például megtúrná maga mellett a *through* prepozíciót is, de az (1b)-ben a *SIT* jelentése miatt ez az előljárósó is csillagos lenne.

Amennyiben viszont a partikula és/vagy az előljárósó a főige függvénye, akár a legkonkrétabb jelentésben is, mindig megvan a lehetősége annak, hogy megváltozzék az ige valamelyik bővítményének a szemantikai jegye, és az így létrejött A- vagy P-, vagy AP-ige a több szóból álló igékkel szemben támasztott szigorúbb kritériumoknak is megfeleljen. Ezt támasztják alá az alábbi idézetek is:

Any language, synchronically considered, contains an infinite potential for new metaphor, just as it contains an infinite potential for new sentences (COHEN–MARGALIT 1972:724).

Modification and metaphor are the two main instruments of semantic flexibility in natural language (COHEN–MARGALIT 1972:737).

Fokozottan így van ez, ha a szépirodalom nyelvét is figyelembe vesszük, de a mindennapi nyelvhasználatban is állandóan megvan a lehetősége annak, hogy az ige egy vagy több bővítményének a prototipikus szemantikai jegye akármelyik irányban megváltozzék:

12. ábra

A fentiek értelmében azt mondhatjuk, hogy minél inkább deviáns a több szóból álló ige egy vagy több bővítményének a szemantikai jegye, annál jobban megerősödik az igének mint A- vagy P-, vagy AP-igének a státusa, azaz annál prototipikusabb több szóból álló ige lesz az ige. A jelentésbővülést tehát morfoszintaktikai megszorításokkal ellensúlyozza a nyelv.

A LONGMAN-szótár 1987-es kiadása alapos munkát végzett a több szóból álló igék feldolgozása terén. Ezekről az igékről (pontosabban – amint az idézetből kiderül – csak egy részhalmozukról) a következőket mondja:

A ‘phrasal verb’ (sometimes called a two-part verb) is a fixed expression that consists of a verb followed by an adverb (like **give out**), or a preposition (like **look after**), or sometimes both (like **put up with**). Phrasal verbs have their own special meanings, and these are often quite different from the meaning of the main verb from which they are formed (LONGMAN:F32).

A terminológiai vitáktól most eltekintve, csak két szóra hívom fel a figyelmet: ‘special meanings’. Ez az a kizáró ok, ami miatt a *WAIT* és a *for* kapcsolatát a szótár szerkesztői nem tekintik egy külön szócikkre jogosultnak, és a *WAIT* igét egy szóból álló igeként kezelik. Példamondataik között azonban ilyenek is vannak a szótár 1182. oldalán:

- (2a) *I'm waiting for John (to come).*
- (2b) *She waited anxiously/impatiently for him to make up his mind.*
- (2c) *Your supper's waiting (for you); don't let it get cold.*
- (2d) *Don't wait dinner for me; I shall be late.*

A (2a)-ban minőségileg nem azonos az ige második valenciája a *to come* nélkül, illetve a *to come*-mal. *John* szemantikai jegyei: ANIMATE, HUMAN; *John to come* szemantikai jegyei pedig: INANIMATE, ABSTRACT, azaz egy bizonyos propozíció. A (2b)-ben még erősebb az elvontság foka. A (2c)-ben az ige első valenciájának a prototipikus minősége változott meg: ANIMATE → INANIMATE. A (2d)-ben pedig már a magmondat szempontjából egyértelműen divalens, a mondatkonfiguráció szempontjából pedig trivalens a *WAIT*.

Az a tény, hogy egy szócikken belül a *WAIT* igének például ennyi változata lehet, felveti a kérdést, hogy melyik alakja tekinthető prototípusnak. A kérdésre kétféle választ adhatunk:

1. A LONGMAN-szótár azt sugallja, hogy a *WAIT*, azaz az egy szóból álló ige a prototípus, és mellette a *for* egy fakultatív előljárós szó szerkezet prepozíciója. A monovalens prototipikus képlethez viszonyítva tehát a deviáns képletben valencia-növekedésről van szó.

2. Az ige a *WAIT for*, azaz egy két szóból álló P-ige a prototípus, és az előljárós szó szerkezet elhagyásával keletkezik, azaz valenciaredukcióval áll elő a deviáns egy szóból álló ige.

(A kétféle elemzési móddal kapcsolatban lásd többek között QUIRK ET AL. 1972:818–819.)

A HORNBY- és a LONGMAN-szótárral ellentétben COURTNEY (1983:706) önálló címszóként kezeli a *WAIT for* igét, mert két idiomatikus kifejezést (*wait for a dead man's shoes*, *wait for it!*) is szerepeltet a szócikkben, és ez elegendő ok nála arra, hogy az ige valamennyi jelentésében több szóból álló igének minősüljön a címszóban. A szócikkben az egyes jelentések a következő sorrendben jelennek meg:

1. Ordinary meanings
2. Idiomatic meanings, marked with a star *
3. Fixed idioms in which the phrasal verb is used. (Számolatlan oldal)

A fenti példák a harmadik pontnak ('fixed idioms') felelnek meg, és bennük – a jelen dolgozat terminológiáját használva – tényleg egy minden igényt kielégítő P-ige van. Nem világos azonban az idézetből, hogy a második pontnak megfelelő igék hasonló elbírálás alá esnek-e. A fenti idézetet megelőző oldal megjegyzései szerint azonban egyértelmű, hogy mind a második, mind a harmadik pontnak megfelelő igék a 'phrasal verb' kategóriájába esnek. Az első pontnak megfelelő, tehát szokásos, rendes jelentéseket ('ordinary meanings') tulajdonít COURTNEY (1983:706) a *WAIT for* igének az alábbi példákban:

(3a) *You must wait for permission to enter.*

(3b) *I can't wait for this week to end.*

(3c) *Don't wait dinner for me, I may be late.*

Szerintem a *WAIT for* 'rendes', – mondjuk így – prototipikus jelentésében az N2 szemantikai jegye: ANIMATE/INANIMATE: CONCRETE.

Egyetlenegy, viszonylag egyszerű szócikk is meggyőzhet bennünket arról, hogy az angol igék sok ezer elemű halmazának, a több szóból álló igéknek az általános osztályozása lehetetlen feladat a jelentés következetes figyelembevételével, ami nem jelentheti azt, hogy lemondunk a jelentésről, de tudomásul vesszük a nyelv flexibilitását. Nagyobb fokú precizításra csak konkrét esetekben van lehetőségünk.

A jelentésről valójában akkor sem mondhatunk le, amikor tisztán szintaktikai alapon próbáljuk osztályozni az angol nyelv több szóból álló igéit. FRASER (1976:1) ugyan azt állítja, hogy meg lehet oldani a feladatot a igék jelentésére való hivatkozás nélkül is ('without reference to their semantic interpretation'), de ha jobban szemügyre vesszük az általa használt eljárásokat, megállapíthatjuk, hogy a szerkezetek

eltérő szintaktikai viselkedése mögött legtöbbször jelentésbeli különbözőségek húzódnak meg.

Érdeemes részletesebben is megvizsgálunk FRASER (1976) tanulmányát, hiszen a több szóból álló angol igékkel foglalkozó, gyakran idézett műről van szó. FRASER (1976) a kétszavas igei idiomák ('two-word verbal idioms'), azaz az ige-partikula kombináció ('verb-particle combination') tanulmányozására vállalkozik. Az általa ige-partikula kombinációnak nevezett szerkezet csak részben felel meg az itt tárgyalt A-igéknek. FRASER (1976) háromféle kétszavas igéről beszél: ige-partikula ('verb-particle'), ige-elöljárósó ('verb-preposition'), valamint ige-határozósó ('verb-adverb') kombinációról. Egyrészt az ige-elöljárósó kapcsolatot határolja el a másik kettőtől, majd ez utóbbiakat egymástól. Ismerős kritériumokkal dolgozik; felsorolja a – szerinte – négy legfontosabb ismervét az ige-prepozíció kombinációnak: (1) a prepozíciós szerkezetet megelőzhetik bizonyos rövid határozósók; (2) az elöljárós szerkezet gyakran a mondat élére kerülhet; (3) a prepozíciós szerkezet egyetlen szintaktikai egységként viselkedik azokban a hiányos mondatokban, amelyekben kimarad az állítmány a következő mellérendelő mondat újabb alanya és újabb határozója között ('gapping'); (4) általában gyenge hangsúly esik az elöljárósóra. Az elöljárósó tehát szorosabb szintaktikai kapcsolatban van az utána álló főnévi szerkezettel, mint magával az igével.

A fenti tulajdonságok egyike sem vonatkozik az ige-partikula kombinációra. FRASER (1976) azonban nem a prepozíciós igék felől közelíti meg a feladatot, hanem az ige-partikula kombináció legfőbb tulajdonságát, hogy tudniillik a partikula a tárgy (Direct Object) után kerülhet, tekinti elégséges ismervnek az ige-prepozíció és az ige-partikula kapcsolat elkülönítésére.

A legmerészebb kijelentése – lásd fentebb –, hogy a jelentés figyelembevétele nélkül, csupán az ismertetett szintaktikai kritériumokra támaszkodva elkülöníthetők egymástól az angol nyelv több szóból álló igei kombinációi. Különösen bízik a partikula mozgathatóságának perdöntő voltában:

It is this property of being able to appear after the direct object which we claim to be sufficient to distinguish a verb-particle from a verb-preposition combination (FRASER 1976:1).

Az, hogy FRASER (1976) nem hivatkozik a jelentésre, még nem jelenti azt, hogy nem is támaszkodik a jelentésre. Elég, ha szemügyre vesszük a fentebb ismertetett kritériumok első pontját illusztráló mondatpárt, máris láthatjuk, milyen nagy szerepet játszik a jelentés. A szerkezetek szintaktikai viselkedésbeli különbözősége is a jelentésbeli eltérésekből fakad:

(4a) *Harry looked furtively over the fence.*

(4b) **Harry looked furtively over the clients.*

Honnan tudja FRASER (1976:2), hogy melyik mondatot kell megcsillagoznia, ha csak a szintaktikai szerkezetre figyel? Csak akkor tudja eldönteni, hogy melyik mondat helyes vagy helytelen, ha felfedezi a szemantikai különbözőségét az *over* utáni *FENCE*, illetve a *CLIENTS* főneveknek (INANIMATE, illetve ANIMATE). (A felfedezés természetesen intuitív is lehet.)

Hogy mennyire a szemantikai jegyekre (ABSTRACT, CONCRETE) támaszkodik – továbbra sem véve minderről tudomást –, azt az ige-partikula és az ige-határozószó kombinációk elkülönítését tárgyaló rész példái is bizonyítják (FRASER 1976:3):

- (5a) *He threw up his dinner (vomited).*
- (5b) *He threw up the ball (tossed upward).*
- (6a) *Jones pulled off the deal (succeeded).*
- (6b) *Jones pulled off the tablecloth (yanked).*
- (7a) *The debator drew out his opponent (elicited).*
- (7b) *The debator drew out the lucky number (took).*

[Megtévesztő lehet a (7a), de tulajdonképpen ott sem magáról az *opponent*ről van szó, hanem egy mellékmondatról, egy proпозициóról.]

- (8a) *Johnson carried on the family tradition (continued).*
- (8b) *Johnson carried on the extra pop (conveyed).*

Az a) mondatokban átvitt jelentésükben szerepelnek az igék a konkrétól absztraktra váltó **N2** következtében.

Itt most nem lényeges, hogy tovább elemezzük a példákat, és felsoroljuk FRASER (1976:3) megkülönböztető kritériumait. A lényeg annak a ténynek a hangsúlyozása, hogy mindenkor fennáll a lehetősége annak, hogy – először talán csak eredetieskedésből – megváltoztassuk az ige által uralt valamelyik főnév prototipikus szemantikai jegyét, és új jelentést hozunk létre, megváltoztatva ezáltal az ige és környezete szintaktikai viselkedését, elmosva az éles határokat az igék egyes osztályai között.

Célszerűbbnek tartom, ha mind az ige-partikula, mind az ige-határozószó kombinációt egy névvel (A-igék) illetjük, de a mindenkori konkrét jelentéstől függően vagy az egyik, vagy a másik variánsról beszélünk.

Tisztán szintaktikai kritériumok nem elégíthetnek ki bennünket, amikor az A-igéket elemezzük. Ez egyértelművé válik akkor is, ha azt a tényt vesszük figyelembe, hogy találunk olyan igéket, amelyek egyik jelentésükben az **N1 ~ ADV > N2** (= **N1 ~ ADV N2** vagy **N1 ~ N2 ADV**), a másikban az **N1 ~ ADV N2**, míg megint másikban az **N1 ~ N2 ADV** variánst preferálják, illetve választják kizárólagosan. A választás azonban beszélőnként is nagy eltéréseket mutathat.

Később maga FRASER (1976:13) is elbizonytalanodik, és egyre több szempontot (szintaktikait, szemantikait, fonológiai) vesz szemügyre, míg le nem vonja a következő konklúziót:

...we presently have no way of determining from any syntactic or semantic properties associated with a verb whether or not it will combine with a particle in one way or another.

Mihelyt feladja a reményét annak, hogy egy mindent megoldó szabályra bukkanhat, értékes megfigyeléseket tesz a részleteket illetően, természetesen csak a látókörébe kerülő jelenségekkel kapcsolatban; ezért megfigyelései több esetben pontosítandók vagy akár elvetendők. FRASER (1976) művének a tanulmányozása is arról győzhet meg bennünket, hogy ezen a területen is csak több szempontú megközelítéssel érhetünk el eredményeket, bár majd azt is látni fogjuk a későbbiekben, hogy egy-egy szempont, például akár a fonológiai is, önmagában is döntő érveket

szolgáltathat számunkra egy-egy jelenség okának a vizsgálatakor. Azt is tényként fogadhatjuk el, hogy az egyes igei lexémáknak, sőt a hozzájuk tartozó partikuláknak, határozószóknak vagy prepozícióknak is meglehetnek az egyedi, a többitől különböző jellemvonásai:

Actually, the systematic cases amount to only a small part of the total part of the total verb-particle combinations in the language. The unsystematic cases are much more frequent (FRASER 1976:7).

(Az A-, P- és AP-igékkel kapcsolatban lásd még: BOLINGER 1971, NICKEL 1968, SROKA 1972, WITTON 1979.)

Visszatérve arra a kérdésre, hogy a *WAIT* vagy a *WAIT for* lexémát tekinthetjük-e prototipikusnak, én a második válasz mellett érvelek, bár jól tudom, nem könnyű feladatra vállalkozom. Ha csak nyelvpedagógiai célokat szolgáló valenciászótárról van szó, könnyebb a dolgom; elég annyit mondanom érveként, hogy az igeire jellemző előljárószót mindig meg kell adni az igével együtt, különösen akkor, ha az a prepozíció más, mint amit a magyar anyanyelvű tanuló várna. A nyelvpedagógiai szempontok ugyan döntöek, de most megpróbálok más kritériumokat is találni.

A prepozíciónak a már említett, az ige által való determináltságát másképpen is megközelíthetjük:

Kiindulhatunk abból is, hogy az ige minőségi valenciája meghatározza a bővítmények morfoszintaktikai jellemzőit, amelyek a morfológiai eseteket is magukba foglalják. Az angolban ezeket az eseteket egyrészt a prepozíciók, másrészt pedig a kötött szórend pótolják. (Eltételezve a *me, him, her, us, them* és egyre ritkábban a *whom* névmásoktól.) Az **N2** tehát vagy a kötött szórend követelményeként közvetlenül követi az igét, vagy prepozícióval kapcsolódik hozzá. Amennyiben prepozícióval kapcsolódik az **N2** az igehez, holott elvileg anélkül is kapcsolódhatnék, és ezt a prepozíciót perspektívaváltás esetén, például a szenvedő igealakban is megőrzi, akkor az ige jelentésétől függetlenül ezt a prepozíciót az ige szerkesztésének tekintem, és az adott igét P-igének minősítem.

Újabb megoldandó feladatokat jelentenek a következő mondatok (EMONDS 1976:103):

(9a) *The thief/soap slipped into the closet.*

(9b) *The closet was slipped into by the thief/*soap.*

(10a) *The bird/dictionary flew across the room.*

(10b) *The room was flown across by the bird/*dictionary.*

Ezekben a mondatokban a *SLIP*, illetve a *FLY* az ige, tehát egyik sem P-ige, mert a prepozíció nem az ige, hanem az **N2** által determinált. Ezek a hagyományosan tárgyatlannak nevezett igék – a tárgy-as-tárgyatlan dichotómiában kategorizálási zavarokat okozva – egyszerűen azt példázzák, hogy bizonyos szemantikai feltételek mellett a tárgyatlan ige is képes perspektívaváltásra a szenvedő szerkezet segítségével. A valencia szemszögéből nézve ez a jelenség is világosabb:

Az irányhatározó az adott mondatokban kötelezőnek minősül a beszélő szándéka, perspektívája szerint, és az ige a magmondatban divalenssé válik. Minthogy a két **N** egyszerű cseréje jelentészavart okozna, a perspektívaváltást igealakváltozás is kíséri. Mindebből arra a következtetésre is juthatunk, hogy **a szenvedő igealak az angolban nem a tárgyas ige jellemzője, hanem a perspektívaváltás egyik eszkö-**

ze függetlenül a tárgy-as-tárgyatlan dichotómiától. Az természetesen igaz, hogy prototipikusan – a beszélő látókörébe kerülő két N következményeként – főként a tárgy-as ige jellemzője, bár tudjuk azt is, hogy nem minden tárgy-as ige szerepelhet a szenvedő szerkezetben.

GRUBER (1979:248) mindenkor a prepozíciós igét tartja prototipikusnak, bár ő ezt a terminust nem használja:

...the verb-prepositional phrase type structure is the universally pervasive pattern.'It may be possible for the following rules to be the universal verb-phrase expansion:

VP → V PP
PP → P NP'

Eleve P-igéknek minősülnek azok az igék, amelyek nem lehetnek monovalensek (pl. *CONSIST off/in*), amelyek morfoszintaktikai eszközökkel nem tudnak perspektívát váltani. Mindettől függetlenül igaz az, amit a *WAIT for* típusú igékről tudunk, hogy például az ige és az előjárósó közé ékelődhet egy határozósó, hogy a prepozíció megelőzheti a vonatkozó névmást vagy a kérdőnévmást stb., de a valencia szempontjából szoros kapcsolat van a P-ige két eleme között, és amint már említettem, mindig fennáll a lehetősége annak, hogy ez a kapcsolat még szorosabbá váljék egy deviáns szemantikai jegyű N1 vagy N2 esetén.

Az angol igének a valencia szempontjából lényeges további osztályozási lehetőségei:

Az angol ige morfoszintaktikailag **egyszerű** (Simple Verbs) és **összetett igékre** (Complex Verbs) is felosztható (vö. CARLSON–ROEPER 1981: 124), mely kategóriák fontos szerepet játszanak mind a mennyiségi, mind a minőségi valencia szempontjából. Összetett igéket toldalékolással, azaz prefixumokkal (Prefixation) (pl. *DISLIKE*) és szuffixumokkal (Suffixation) (pl. *ROMANTIZE*), a partikulának vagy melléknévnek a főigéhez való hozzáadásával (lásd A-igék), szóösszetétellel (*BRAIN-WASH*, *LIP-READ*, *DAY-DREAM*, etc.), illetve konverzióval (Conversion/Zero-Affixation) (pl. *CATALOGUE*, *GROUP*, *SKIN*) alkothatunk. (Amint az A-igék példája mutatja, átfedés van a fentebbi és a jelenlegi osztályozás között.)

Az egyszerű igék bármilyen, a jelentésükkel összeegyeztethető inzeret maguk mellé vehetnek, míg az **összetett igék elsősorban csak a tárgyként funkcionáló N-t mint inzeret tűrik meg maguk mellett.** A [V-ing] mint az N-hez közel álló inzeret ugyancsak szerepelhet bizonyos összetett igék mellett:

(11) *I dislike attending meetings.*

(12) *The smell put me off eating meat for a year.*

Az általános tendencia alóli kivételnek számítanak például az *OUT* partikulával képzett kommunikációs igék:

(13) *He yelled out that we should obey him.*

(14) *She hollered out that she didn't want to see us.*

A denominális igék, bár összetett igéknek minősülnek, inkább az egyszerű igékhez hasonlóan viselkednek.

Nemcsak a monovalens A-igékre, hanem általában az A-, illetve az AP-igékre is vonatkoznak az alábbi megjegyzések: KENNEDYre (KENNEDY 1920) hivatkozva FRASER (1976:13) megállapítja, hogy nagymértékben meghatározzák az igének a

partikulával való társulási képességét az ige fonológiai tulajdonságai. Rámutat, hogy azoknak az igéknek a többsége, amelyek partikulával társulhatnak, egy szótagosak, a többi pedig az első szótagján hangsúlyos két szótagos szó. KENNEDY (1920) például 988 esetből – FRASER (1976:13) szerint nem mind felel meg az általa definiált ige-partikula kombinációnak – csak egyetlenegy három szótagos igét talált: *PARTITION OFF*, *PARTITION OUT*. FRASER (1976:13) még további két példát említ: *APPORTION OUT*, *TELEPHONE IN*. CHOMSKY–HALLE (1968) szerint azonban – folytatja FRASER (1976:13) – sok olyan két szótagos ige, amely az ige-partikula kombinációban előfordulhat, fonológiailag egy szótagú, második szótagjaként ugyanis egy likvida ([l], [r]) vagy egy nazális ([m], [n]) szerepel. Viszonylag kevés a fonológiailag is két szótagos, élhangsúlyos olyan ige, amelyik partikulával társulhat. Mindezt azzal magyarázza FRASER (1976: 15), hogy a több szótagos igék, mint például a *SURRENDER*, már tartalmazzák azt a szemantikai jegyet, amelyet a partikula (pl. az *UP* a *GIVE UP*-ban) adhatna neki, ezért a **SURRENDER UP* szemantikai redundáns lenne. Azt azonban továbbra sem tudjuk – teszi hozzá FRASER (1976:15) –, hogy végül is melyek azok az igék, amelyek valóban társulhatnak partikulákkal, és melyek nem. Csak annyit tudunk megállapítani, hogy csaknem az összes több szótagos szó kívül esik ezen a társulási lehetőségen, de ugyanakkor sok olyan egy szótagos ige is van (*NOD*, *ROCK*, *CHIDE*, *DIVE*, *FAST* stb.), amelyek ugyancsak távol tartják magukat a partikuláktól. Tehát önmagukban a fonológiai kritériumok sem elégségesek.

Jómagam több szótagos monovalens A-igének tekintem a *GALLIVANT ABOUT/AROUND/OFF*, *PERCOLATE THROUGH* és divalensnek a *BARRICADE IN/OFF* lexémákat. Például:

- (15) *The mother has shown a poor sense of responsibility, often gallivanting off somewhere and leaving the children on their own.*
- (16) *Slowly the idea percolated through, and at last he understood.*
- (17) *The police barricaded off the entrance to the square.*

Fraser (1976:15) megállapításával ellentétben a *NOD*, a *ROCK* és a *DIVE* megtűri maga mellett a partikulát. Van például *NOD OFF*, *ROCK ABOUT/ AROUND* (monovalens vagy divalens), *DIVE IN* lexéma is:

- (18) *I hope the Minister didn't notice that I nodded off in the middle of his speech.*
- (19) *The waves were rocking the little boat about/around.*
- (20) *When the argument started, I wanted to dive in.*

FRASER (1976:15) szerint az ige fonetikai alakjának a jelentőségét húzza alá az is, hogy a hangsúlytalan produktív, a jelentést szisztematikusan megváltoztató prefixummal ellátott ige, illetve az élhangsúlyos, két szótagos, hangsúlyos vagy hangsúlytalan igekötőt felvevő ige nem léphet kapcsolatba partikulával, amint az alábbi példapárok elfogadhatatlan b) mondatai is bizonyítják:

- (21a) *The lady sewed up the hole in his shirt.*
- (21b) **The lady resewed up the hole in his shirt.*
- (22a) *The shopkeeper tried to polish up the counter.*
- (22b) **The shopkeeper tried to overpolish up the counter.*

FRASER (1976:32) azt is mondja, hogy a prefixum legalább két szótagossá teszi az igét, de nem válik élhangsúlyossá, minthogy az igekötő mindig hangsúlytalan. Ez a tény is fonológiai akadály a annak, hogy az igekötős ige ige-partikula kombinációban szerepeljen. A prefixum felől nézve a dolgot, úgy fogalmazhatunk, hogy blokkolt a prefixálás, ha már ige-partikula kombinációról van szó.

Azt hiszem, hogy a prefixum és a partikula a fentebb említett redundancia miatt is kizárja egymást.

A szótár készítése közben feltűnt, hogy bizonyos betűkkel kezdődő szavak között jóval több vagy jóval kevesebb A-, illetve AP-ige található. Elég összehasonlítanunk az **A** és a **B** betűvel kezdődő szavakat ahhoz, hogy megállapíthassuk a feltűnő különbséget az ige-partikula kombinációk számát illetően. Ez a tény közvetve ténylegesen összefügg az igék hosszúságával, a szavak hosszúsága azonban függ a szavak eredetétől. Közismerten hosszabbak a latin-francia eredetű szavak, mint a germán eredetűek. Az ige-partikula kombináció lehetőségének tehát etimológiai okai is vannak.

Amikor FRASER (1976:11) arról panaszkodik, hogy nem sok biztos tudásunk van afelől, hogy milyen ige milyen partikulával társulhat, vagy nem társulhat, azt mondja, hogy egyetlen általánosítható szintaktikai (?) tulajdonság állapítható meg az ige-partikula kombinációra vonatkozóan, mégpedig a statív–nem-statív dichotómiával kapcsolatosan:

Stative verbs such as *know, want, see, hear, hope, resemble*, etc. practically never combine with a particle.

Kivételnek csak a *HEAR OUT* számít, de szerinte ez már nem-statívvá vált, amit az is bizonyít, hogy felszólító módban is használható (*Hear out my talk!*), ami viszont csak a nem-statív igékre jellemző. (Az idevágó teszt megbízhatóságával kapcsolatban már ismertettem az eredményeket.) A fenti megállapítást másképpen is megfogalmazza ugyanazon az oldalon:

Thus the only statement we can make is a negative one: no verb marked as stative can combine with a particle.

Nem tudni, hogy végül is FRASER (1976) melyik definícióját hogyan kell értelmezni, vagy csak jó pár igei lexéma elkerülte a figyelmét, de vajon minek minősülnek a következő, statív ige + partikula (nem partikula?) kombinációk:

(23) *Will our supplies see the winter out?*

(24) *He had just enough money to see him through.*

A FRASER (1976:2) által elégségesnek tartott kritériumnak tökéletesen megfelelnek a fenti példamondatok igéi:

... being able to appear after the direct object...

A *THROUGH* egyébként nem is szerepel FRASER (1976:5) partikulái között:

To date, the following sixteen formatives have been observed to function as a particle with at least one verb: *about, across, along, around, aside, away, back, by, down, forth, in, off, on, out, over, up*.

Hiányoznak még továbbá: *BEHIND, BELOW, BEYOND, FORWARD, ROUND* (bár van *AROUND*), *TOGETHER, UNDER*, illetve a kevésbé lexikalizálódott *ABOARD, ABROAD, ADRIFT, AHEAD, ALONGSIDE, APART, ASTRAY, DOWNSTAIRS, HALFWAY, HOME, INSIDE, OUTSIDE, OVERBOARD, UPSTAIRS*.

A fenti partikulák (?) is kielégítik, különösen divalens igék esetén a partikulákkal szemben támasztott igényt:

- (25) *The cold weather put the crops behind by a month.*
- (26) *This warm weather should bring the crops forward.*
- (27) *I can just manage to string a few words of French together.*
- (28) *Jim kept his feelings under with an effort.*
- (29) *After the cook had spoiled the meal, he was kicked downstairs and given a job sweeping the floors.*
- (30) *The chairman seems to have thrown all his principles overboard, acting like that.*

(A *BEYOND*, az *ALONGSIDE*, az *OUTSIDE* például csak monovalens kombinációban szerepel.)

Nemcsak az e pontban szereplő képletekre vonatkozik, de minthogy itt fordul elő a legtöbb A-ige, itt említtem meg, hogy érdemes lenne külön-külön is alaposan tanulmányozni, hogy az egyes határozószók – vagy ha úgy tetszik, a partikulák – mennyire térnek el egymástól viselkedésben, általánosítható jelentésekben, illetve mennyire hasonlítanak egymásra. Ugyanez vonatkozik a P-, illetve az AP-igék prepozícióira is. (Az ige melletti prepozíciókkal kapcsolatban, angol–magyar kontrasztív alapon lásd KORPONAY 1986.)

A divalens A-igék számát nagymértékben megnövelhetnénk, ha felvennénk a lista minden olyan szót, amely társulhat az *UP* partikulával. WHORF (1956:70), röviden érintve az angol partikula problémáját, azt írja, hogy az *UP* 'completely, to a finish' jelentésben négy speciális kriptotípus kivételével bármelyik angol igéhez járulhat: *break it up, cover it up, eat it up, twist it up, open it up* stb. A négy kriptotípus a következő:

- (1) 'dispersion without boundary' (**spread it up, *waste it up, *scatter it up* stb.);
- (2) 'oscillation without agitation of parts' (**rock up a cradle, *wave up a flag, *nod up one's head* stb.);
- (3) 'non-durative impact which also includes psychological reaction: *KILL, FIGHT, etc.*' (**whack it up, *stab it up, *hate it up* stb.);
- (4) 'verbs of direct motion: *MOVE, LIFT, PULL, PUSH, PUT*' stb.

Az utóbbi igék esetében a *UP* irányt fejez ki, vagy teljesen megváltoztatja az ige jelentését, akár az ésszerűség ellen is vétve, mint például: *drip it up*. Én ilyennek tekintem a *SLOW UP* igét is.

Sok divalens A-ige származtatható a főnévnek és a *DOWN, IN, OVER, OUT* partikula kombinációjából (vö. FRASER 1976:22–24). E származtatást a következő képletekkel fejezhetjük ki:

1. **N1 FASTEN DOWN N2 (with N3) ⇒ N1 ~ DOWN N2 [~ = N3]**
2. **N1 CLOSE IN N2 (with N3) ⇒ N1 ~ IN N2 [~ = N3]**

3. N1 COVER OVER N2 (with N3) ⇒ N1 ~ OVER N2 [~ = N3]

4. N1 CROSS OUT N2 (with N3) ⇒ N1 ~ OUT N2 [~ = N3]

A főnévből a fenti módon származtatott A-igék nem vehetnek maguk mellé fakultatív eszközhatározót.

FRASER (1976:4) a *DROP IN on*, *FALL IN with* és a hozzájuk hasonló lexémákkal kapcsolatban például azt mondja, hogy [tárgyatlan ige-partikula + prepozíciós szerkezet]-ként kell őket kezelnünk. Megállapítja róluk, hogy viszonylag ritkán fordulnak elő. Hivatkozik azokra a szintaktikai eljárásokra, amelyek bizonyítják, hogy bennük valóban prepozíciós szerkezet van, amely általában elhagyható. FRASER (1976), aki csak a kétszavas igei idiomákkal foglalkozik, nem ismeri el a három elemből álló kombinációkat (AP-igék) önálló lexémákként. Az kétségtelen, hogy bizonyos jelentéseikben kételeműekre redukálódhatnak az AP-igék, de ismét csak azt tudom bizonyítani, hogy más jelentéseik viszont csak akkor jutnak kifejezésre, ha egy egységként, háromelemű lexémaként jelennek meg a mondatban:

(31) *The boy has fallen in with criminals.*

(32) *I'm glad to see that you all fall in with me on this question.*

(33) *I cannot put up with your behaviour any longer.*

A fenti mondatok aligha jelenthetik azt, amit jelentenek, ha elhagyjuk belőlük az ige-partikula utáni előjárós szerkezetet.

Szinte hihetetlen, hogy FRASER (1976) nem is említi, hogy a fentiekhez hasonló szerkezetek között tárgyas, azaz trivalens igeik is vannak szép számban.

5.1.2. A monovalens igeik valenciaképletei

A monovalens ige vagy egyszavas ige, vagy partikulás ige:

M: **SKATE** N1 ~

MA: **GIVE OUT** N1 ~ OUT

	N1	V..
M:	<i>The children</i>	<i>ARE SKATING.</i>
MA:	<i>The engine</i>	<i>GAVE OUT.</i>

1. modell

M: *A gyerekek korcsolyáznak.*

MA: *Leállt a gép/motor.*

Variánsok:

N1 ~ {ADV} vagy N1 ~ ADV {ADV} (Mátrix-alternáció)

Deviáns képletek:

N1 ~.. (prep N2) / N1 ~.. (prep N2 / N3) / N1 ~.. (prep N2 / N3 / N4)

(Valencianövekedés:)

Megjegyzés:

A monovalens egy szóból álló igék jelentésváltozatai nagymértékben függenek az N1 jelentésétől. Egyetlen példaként lássuk a *DIE* igét:

(34a) *His brother died last year.* (Tavaly halt meg a fivére.)

(34b) *Flowers soon die without water.* (A virág hamar elhervad/elszárad víz nélkül.)

(34c) *The flame died.* (Kialudt a láng.)

(34d) *The engine died.* (Leállt a motor.)

(34e) *His smile died.* (Eltűnt a mosolya.)

(34f) *My love for you will never die.*

(Az irántad érzett szerelmem sohasem ér véget.) Stb.

A monovalens partikulás ige jelentésváltozatait is alapvetően az N1 jelentése határozza meg. Példaként vizsgáljuk meg a *COME IN* és a *GO OUT* igét:

COME IN:

(35a) *The cat came in.* (Bejött a macska.)

(35b) *The tide is coming in.* (Jön a dagály.)

(35c) *Strawberries are coming in.* (Érik a földi eper. / Már kapható földi eper.)

(35d) *Did your plane come in on time?* (Pontosan érkezett a géped?)

(35e) *When did the short skirt first come in?*

(Mikor jött először divatba a rövid szoknya?)

GO OUT:

(36a) *The boys have gone out.* (Kimentek a fiúk.)

(36b) *The fire has gone out.* (Elaludt a tűz.)

(36c) *Waistcoats have gone out.* (A mellény kiment a divatból.)

Amint a *COME IN* és a *GO OUT* alatti példákból láthatjuk, a partikula részben vagy egészében megtarthatja eredeti határozószói jelentését (pl. a (35a)-ban, esetleg a (35b)-ben, valamint a (36a)-ban), vagy teljesen új jelentést hordoz a főigével. Tulajdonképpeni partikulás igeikről csak ez utóbbi esetben beszélhetünk.

Hatással lehet az ige jelentésére a mondat más része is, különösen egy-egy határozó:

(37a) *My friend went out to Australia.*

(A barátom kiment/kivándorolt Ausztráliába.)

(37b) *She goes out a lot.*

(Gyakran eljár otthonról.)

(37c) *He didn't let her go out with boys.*

(Nem engedte meg neki, hogy fiúkkal járjon.)

(37d) *He went out like a light.*

(Hirtelen elaludt/elájult.)

A jelentésváltozást előidéző határozó növeli az ige valenciájának a számát, és a fenti példákban az eredetileg monovalens *GO OUT* ~ divalensre változik: *GO OUT* ~ A.

A valenciakutatók fekete bárányainak tekinthetjük az időjárással kapcsolatos igéket, mert hovatarozásuk sok vitát kavart. Logikai-szemantikai szempontból avalenseknek minősülnek, mert az előttük alanyként funkcionáló *IT*-nek nincs, vagy

csak nagyon általános referenciája van. Az előttük kötelező alany azonban szintaktikailag monovalenssé teszi őket. Fokozza a nehézséget, hogy viselkedésükben különbözőségek mutatkoznak. A *BLOW*-nak, a *DAWN*-nak, a *POUR*-nak és a *THAW*-nak például lehet megnevezett referenciája:

(38a) *The wind is blowing hard tonight.*

(38b) *The morning dawned fresh and clear after the storm.*

(38c) *The rain is really pouring (down).*

(38d) *The snow is thawing.*

A *RAIN* megtartva az *IT* névmást mint alanyt, divalenssé is válhat: *rain cats and dogs, rain buckets.*

5.1.3. A di- és a trivalens igék prototipikus morfoszintaktikai valenciaképleteinek összetevői

A di- és a trivalens igék prototipikus morfoszintaktikai valenciaképleteinek összetevői

INZERTEK→	1 N	2 Q	3 A	4 [th]	5 [wh]	6 [wh to V]	7 [to V]	8 [N1 to V]	9 [V]	10 [N1 V]	11 [V- ing]	12 [N1 V- ing]	13 [V- en]	14 [N2 V- en]
MÁTRIXOK↓	Divalens igék													
N1~□	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
N1~prep□	+	+	o	o	+	+	o	+	o	+	+	+	o	o
N1~ADV×□	+	+	+	+	+	+	+	+	o	o	+	+	+	o
N1~ADV prep□	+	+	o	o	o	o	o	+	o	o	+	+	o	o
Trivalens igék														
N1~N2×□	+	+	+	+	+	+	+	o	+	o	o	o	o	o
N1~N2×prep□	+	+	+	+	+	+	o	o	o	o	+	+	o	o
N1~ADV×N2□	+	+	+	+	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
N1~ADV×N2 prep□	+	+	o	+	+	+	o	o	o	o	+	+	o	o

+ Azonosított valenciaképlet

o Nem létező vagy nem azonosított valenciaképlet

4. táblázat

A 4. táblázatból kiderül, hogy a di- és a trivalens angol igék prototipikus valenciaképletei változatlan és változó összetevőkből épülnek fel. A táblázat bal oldalán találjuk a változatlan összetevőket, a mátrixokat, a táblázat tetején pedig a változó összetevőket, az **inzertereket**. A mátrix, pontosabban a mátrixban szereplő ige határozza meg, hogy a kitöltendő helyre (jele: □) milyen inzerter kerülhet.

Az egyes szerkezeti típusok jellemzésekor a táblázat alapján két irányban is haladhatunk: (1) függőleges irányban, azaz a mátrixok sorrendjében; illetve (2) vízszintesen, az inzertereket sorra véve.

A [V-en] és az [N₂V] inzerterek szempontjából csaknem mindegy, hogy melyik irányt választjuk, hiszen csak egy-egy metszéspontban fordulnak elő. A többi eset-

ben azonban fontos tudni, hogy melyik irányban haladva válik áttekinthetőbbé az elemzés, és nyílik több lehetőség a mátrixok és az inzertek halmazán belüli, illetve a mátrixok és az inzertek közötti összefüggések feltárására.

A függőleges irányt követve, tapasztalhatjuk, hogy sok ige több mátrixhoz is tartozhat, nem ritkán ugyanazon tényállás különböző metszeteit tükrözve:

(39a) *The lamp stood on the desk.* N1 ~ ←A

(39b) *Tom stood the lamp on the desk.* N1 ~ N2 ←A

A két N-t tartalmazó megnyilatkozások elemzésekor ügyelni kell a prototipikus és a deviáns képletek szétválasztására, ami nem könnyű feladat.

A szerkezetek leírásakor érdemes vízszintesen is széttekinteni, mert az oszlopok között is fedezhetünk fel fontos összefüggéseket. Például:

(40a) *We will call the baby Daniel.* N1 ~ N2 ←N3

(40b) *He called me stupid.* N1 ~ N2 ←Q

A beágyazott mondatok között is lényeges összefüggésekre világíthatunk rá, akármelyik irányban is haladunk. Fontos tudnunk például, hogy van-e korreláció a beágyazott *wh*-tagmondat és a mátrix mondat alánya között. El kell különítenünk egymástól a szerkezeti homonimákat:

(41a) *I know how to do it.* N1 ~ ←[wh to V]

(41b) *John explained how to teach it.* N1 ~ [wh to V]

Közismert szerkezeti homonimák továbbá:

(42a) *We asked Kate to come with us.* N1 ~ [N₁ to V]

(42b) *We persuaded Kate to come with us.* N1 ~ N2 ←[to V]

(Amint láthatjuk, a képletek egyértelműen elhatárolják egymástól ezeket a szerkezeti homonimákat.)

Azt is érdemes megvizsgálnunk többek között, hogy van-e lényeges jelentésbeli különbség a [th], a [to V], valamint a [V-ing] között, amennyiben ugyanazon ige környezetében fordulnak elő:

(43a) *I told him that we ate crabs.* N1 ~ N2 [(th)]

(43b) *I told him to eat crabs.* N1 ~ N2 ←[to V]

(43c) *I told him about eating crabs.* N1 ~ N2 prep [V-ing]

Míntehogy az angol igék valenciaképleteit elsősorban az inzertek alapján lehet osztályozni, míg a mátrixok főként az egyes inzertekre hatnak szelektíve, ezért az elemzés menete az inzertekre épül. A prototipikus és a deviáns valenciaképletek elemzését nem érdemes mindig határozottan szétválasztani egymástól, ha az összefüggések a szerkezetek egymás mellé állítása révén válnak világosabbá. A keresztbeutalásokat sem lehet elkerülni.

Külön gond annak az eldöntése, mennyit érdemes írni egy-egy mátrixról vagy inzertről, különféle összefüggéseikről, mert végül is más címeken, más elméleti kereteken belül a dolgozatban is taglalt jelenségekről szól a múlt és a jelen angol nyelvészeti szakirodalmának tekintélyes része. Az a kérdés már eleve fel sem merülhet, hogy mennyit lehetne írni a valenciaképletek sokaságáról. Elég csak két műre (JESPERSEN 1909–1949, QUIRK ET AL. 1985) gondolnunk, máris könnyen elképzelhetjük, hányszorosan lépnénk túl egy könyv megengedett terjedelmét, ha mindössze az angol nyelvnek e két csodálatos tárházából a témával kapcsolatos tudnivalók kis

százalékára is hivatkoznánk. A terjedelmi korlátok tehát eleve lehetetlenné teszik azt is, hogy annyit lehessen írni róluk, amennyit ténylegesen érdemes lenne. Nem marad más lehetőség, mint arra koncentrálni, ami eleve adódik a dolgozat gondolatmenetéből, rendszeréből, a valencia mint elméleti keret és nézőpont nyújtotta lehetőségekből. Így is óhatatlanul egymás mellé kerülnek régi, de másként látott ismeretek és újabb megfigyelések, a lehetőségek és a korlátok által megszabott arányokban, amiben benne van az arányosság éppen úgy, mint az aránytalanság. Nagyon sok esetben azonban semmiféle szöveges megjegyzés nem kapcsolódik egy-egy variánshoz – a terjedelmi korlátoktól eltekintve – két oknál fogva:

Egyrészt a jelek nem nehezen vagy alig értelmezhető absztrakt szimbólumok, hanem könnyen szavakba önthető rövidítések; nem mások, mint egyértelmű információkat kifejező mondatok tömörítései. Például:

N1 ~ prep [(N₂) V-ing/having V-en] = Egy olyan divalens prepozíciós igének a képlete, amely után fakultatív alannal gerundium használható perfekt vagy nem perfekt alakban.

Nem ritkán előfordul viszont az is, hogy egyelőre nincs több vagy érdemleges mondanivalóm az adott jelenségről, további kutatómunka szükséges a jelenség jellemzőinek a feltárásához.

5.1.3.1. A mátrixok

A mátrix mint a di- és a trivalens ige valenciaképletének egyik összetevője egy igei központú szerkezet, amely megadja az ige mennyiségi valenciáját, és meghatározza a mondat alapstruktúráját. A valenciahordozó ige kivül a prototipikus mátrix a következő összetevőkből áll:

1. a divalens ige mátrixa **N1**-ből és egy inzer által betöltendő üres helyből (jele: \square);
2. a trivalens ige mátrixa **N1**-ből, **N2**-ből és egy inzer által betöltendő üres helyből.

A **divalens mátrix** és alakváltozatai az inzer helyével

	N1	V..	\square
D:	N1	~	\square
DP:	N1	~ prep	\square
DA:	N1	~ ADV><	\square
DAP:	N1	~ ADV prep	\square

2. modell

Megjegyzés:

Amennyiben az inzer (\square) helyét **N2** foglalja el a 3. mátrixváltozatban, a partikula (**ADV**) változtathatja a helyét, aminek a jele: **ADV><**. Ez a jel a következő lehetőségeket takarja:

1. **N1 ~ ADV> N2** (Az **N2**-t vagy megelőzi, vagy követi az **ADV**.)

- (44a) ***That he doesn't write surprises me.*** ⇒
 (44b) ***It surprises me that he doesn't write.*** (Nagyon meglep(ő), hogy nem ír.)
 b) [CI] = [to V]: [To V] ~ N1 ⇒ IT ~ N1 [to V]
 (45a) ***To hear her say that surprised me.*** ⇒
 (45b) ***It surprised me to hear her say that.***
 (Meglepődtem/Meglepett, amikor hallottam, hogy ezt mondta.)

2. A divalens és a trivalens mátrixok variábilis elemeket is tartalmazhatnak, különösen az összehasonlítást és a viszonyítást kifejező igék mellett. Az egyébként invariábilis elemek (az N1, illetve az N2) mellékmondatra, azaz [CI]-re is cserélhető, amely mellett az inzert is tipikusan [CI]. Például:

- a) **DEPEND on: N1 ~ on □ ⇒ [CI] ~ on [CI] = [Wh] ~ on [wh]**
 (46) ***Whether he will agree to go depends on who is appointed leader.***
 (Hogy hajlandó lesz-e menni, attól függ, kit neveznek ki vezetőnek.)
 b) **COMPARE with: N1 ~ N2 with □ ⇒**
N1 ~ [CI] with [CI]: N1 ~ [V-ing] with [V-ing]
 (47) ***She compared lying in the sun with going to a party.***
 (Azt mérlegelte, hogy napozzon-e, vagy partira menjen.)
 c) **COMPARE with: [V-ing] ~ (A with [V-ing])** (Kvázi-passzív képlet)
 (48) ***Lying in the sun compares favourably with going to a party.***
 (A napozás kellemes választási lehetőség a partival szemben.)

3. Az ölelkező mátrixok és inzertek megszakítottak (Discontinuous):

- N1 ~ [N...ADV...V-ing]**
 (49) ***We started him off telling about his adventures.***
 (Rávéttük, hogy kezdjen mesélni a kalandjairól.)

4. Különleges mátrixok a hozzájuk tartozó igék teljes listájával:

- N1 ~ ADV ADV: LAG ALONG BEHIND, TRAIL ALONG BEHIND;**
N1 ~ □ ADV ADV: PUT BACK ON, TURN INSIDE OUT, TURN UPSIDE DOWN;
N1 ~ □ ADV prep: GET OVER with.

5.1.3.2. Az inzertek

Az **inzert** mint a di- és a trivalens ige morfoszintaktikai valenciaképletének egyik összetevője szerkezetileg azonosítható **szó(szerkezet)** vagy **tagmondat**.

A **szószervezetek**et viszonylag egységesen osztályozza a szakirodalom. Beszélünk endocentrikus és egzocentrikus szerkezetekről. A 4. táblázatban elkülönített vagy elkülöníthető szerkezetek közül az előbbihez a főnévi, a melléknévi és a határozói szószervezetek, az utóbbihoz pedig a prepozíciós szószervezetek tartoznak. A prepozíciós szószervezet csak fakultatív bővítményként szerepel, a prepozíciós szerkezet által realizált kötelező határozói bővítményt kivéve. Az egyéb kötelező bővítmény előtti prepozíciót az ige szerves részének tekintem, és az **ige + prepozíció + kötelező bővítmény** szerkezetet így tagolom: **P-ige/AP-ige + kötelező bővítmény**.

A **tagmondatok** osztályozásában a legnagyobb eltérés a verbum infinitumot tartalmazó tagmondatok, valamint az **-ing** végződésű igenév státusát illetően mutatkozik. A dolgozatban az igeneves szerkezetek tagmondatoknak minősülnek.

A mátrixban a \square jel az ige valenciaigényeit kielégítő variábilis vagy invariábilis szerkezetek, azaz az inzertek valamelyikének a helye. A prototipikus valenciaképletek mátrixaiban azonban **nincsenek betöltetlenül hagyott helyek**. A mátrixban a \square jelnek csupán az inzertek helyét meghatározó szerepe van. Azt is láthatjuk, hogy az inzertjel megjelenésének előfeltételei vannak: A divalens igék esetében előfeltétel az **N1**, a trivalens igék esetében pedig az **N1** és az **N2**. A \square jelet megelőző **N1** és **N2** tehát az adott igei alosztály valenciaigényeinek egy részét kielégítő invariábilis nyelvi egység szimbóluma. Mindebből az is kiderül, hogy a valenciaképletek további alosztályokba sorolása az inzertek alapján történik, tehát ebből a szempontból az **N1**-nek, illetve a trivalens igék mellett az **N1**-nek és az **N2**-nek nincs jelentősége. Ez utóbbi megállapítás azonban csak a prototipikus valenciastruktúrákra érvényes. Minthogy az **N1**-et vagy az **N2**-t semmiféle szintaktikai funkcióval nem azonosítottuk, ezeknek a szimbólumoknak megkülönböztető szerep juthat a deviáns valenciaképletekben, és ezért nem mondhatjuk ki általános érvénnyel, hogy az **N1**-nek és az **N2**-nek nincs szerepe az igék osztályozásában. A mi esetünkben nem érvényes egy ilyen megállapítás:

We have noted that the subject NP is non-distinctive for purposes of verb subclassification [...]. Since all sentences require a subject NP, only what follows the verb can be distinctive (BROWN–MILLER 1980:69).

Jegyezzük meg, hogy egy és ugyanazon ige többféle inzertet is igényelhet hasonló vagy különböző jelentéseiben.

A 4. táblázat szerint balról jobbra, illetve fentről lefelé haladva az alábbi szó szerkezetek és mellékmondatok szerepelhetnek a di- és a trivalens igék inzertjeként.

Megjegyzések:

1. Az angol példamondatokban az igealakok **félkövérrel**, az inzertek pedig **dült betűvel** szerepelnek.

2. Az egyes inzertekről szóló részekben három csillaggal (***) választjuk el egymástól a di- és a trivalens igékre vonatkozó információkat.

5.1.3.2.1. A főnévi szó szerkezet mint inzert

A főnévi (alaptagú) szó szerkezethez, az N-hez (gyakoribb rövidítése: **NP**) tartoznak a főnévi szó szerkezetet helyettesítő névmások is. Ugyanez a szerkezet szerepel valamennyi prototipikus mátrix kötelező **N1**-jeként, illetve a prototipikus trivalens mátrix kötelező **N2**-jeként is.

Az alábbi divalens képletekben az \leftarrow **N2** az **N1**-ről, a trivalens képletekben pedig az \leftarrow **N3** az **N2**-ről állít valamit.

A) A koreferenciális \leftarrow **N** mint inzert

Itt is és a továbbiakban is a koreferencia azt jelenti, hogy egy adott valenciaképlet valamelyik két eleme valamilyen kölcsönös jelentéstani viszonyban van egymással.

D: **BECOME** N1 ~ ←N2
 DP: **POSE as** N1 ~ as ←N2
 DA: **TURN OUT** N1 ~ OUT ←N2
 DAP: **FINISH UP as** N1 ~ UP as ←N2

N1	V..	←N2
D: He	BECAME	<i>a teacher.</i>
DP: He	POSED as	<i>an engineer.</i>
DA: The party	TURNED OUT	<i>a great success.</i>
DAP: You	WILL FINISH UP as	<i>Prime Minister.</i>

4. modell

D: *Áruló lett.*
 DP: *Mérnöknek adta ki magát.*
 DA: *Végül is nagyon sikeres lett az összejövétel.*
 DAP: *Még egyszer majd miniszterelnök lesz belőled.*

Deviáns képlet:

N1 ~.. (prep N3) ←N2 (Valencianövekedés)

T: **CALL** N1 ~ N2 ←N3
 TP: a) **TAKE for** N1 ~ N2 for ←N3
 b) **LOOK on as** N1 ~ on N2 as ←N3
 TA: **MAKE OUT** N1 ~ N2 OUT ←N3
 TAP: **MARK DOWN as** N1 ~ DOWN> N2 as ←N3

N1	V..	N2	←N3
T: He	CALLED	his opponents	<i>traitors.</i>
TP: a) He b) I	TOOK LOOK on	me him	<i>for a fool. as a friend.</i>
TA: I	MADE	him OUT	<i>a liar.</i>
TAP: a) She b) She	MARKED MARKED DOWN	her son DOWN her son	<i>as a genius. as a genius.</i>

5. modell

T: *Az ellenfeleit árulóknak nevezte.*
 TP: a) *Bolondnak nézett.*
 b) *Barátomnak tartom.*
 TA: *Hazugnak tartottam.*
 TAP: *Lángésznek tartotta a fiát.*

Variáns:

N1 ~.. ←SELF ←N3 (Visszaható ige)

Deviáns képletek:

N2 ~.. ←N3 (Ergatív ige)

N2 ~.. pass ←N3 (Szenvedő ige)

N1 ~.. N2 (prep N4) ←N3 (Valencianövekedés)

Megjegyzések:

1. Szerkezeti homonima:

(50) *They submitted it a finished project.*

Ennek a mondatnak nincs meg a kívánt parafrázisa:

(51)**They submitted it to be a finished project.*

Ugyanakkor van olyan átalakítási lehetősége, amely még egyértelműbben mutatja, hogy az **N3** nem lehet a mondatban tárgyi kiegészítő:

(52)*They submitted it, but/however it wasn't a finished project.*

2. Vannak olyan igék (pl. *PAINT*, *COLOUR*), amelyeknek a tárgyi kiegészítője csak valamilyen, színre utaló főnév lehet, illetve olyanok (pl. *CONFESS*), amelyeknek a tárgya kötelezően visszaható névmás:

(53a) *I painted it a matching colour.*

(53b) *She confessed herself a guilty woman.*

(53c) **She confessed me a guilty man.*

B) A nem koreferenciális N mint inzer

D: **FEEL**

N1 ~ N2

DP: **SKATE through**

N1 ~ through N2

DA: a) **STICK OUT**

N1 ~ OUT> N2

b) **PUT UP**

N1 ~ UP N2

c) **TALK DOWN**

N1 ~ N2 DOWN

DAP:

MADE OFF with

N1 ~ OFF with N2

N1	V..	N2
D: The doctor	FELT	<i>my pulse.</i>
DP: He	SKATED through	<i>all his exams.</i>
DA: aa)She ab) She b) They c) She	STUCK OUT STUCK PUT UP TALKED	<i>her tongue. /</i> <i>her tongue OUT.</i> <i>much resistance.</i> <i>her husband DOWN.</i>
DAP: The dog	MADE OFF with	<i>the sausage.</i>

6. modell

D: *Az orvos megnézte a pulzusomat.*
 DP: *Könnyen túljutott minden vizsgáján.*
 DA: a) *Kinyújtotta a nyelvét.*
 b) *Erős ellenállást tanúsítottak.*
 c) *Letorkolta/túlkiabálta a férjét.*
 DAP: *A kutya elszaladt/elillant a kolbással.*

Variánsok:

N1 ~ {prep} □ vagy N1 ~ {ADV}>< □ (Mátrix-alternáció)
 N1 ~.. ←SELF (Visszaható ige)
 N1/2 ~.. N2/1 (Reciprok ige)
 N1 ~ prep₁ N2 □ N2 ~ prep₂ N1 (Konverzek)
 N2 ~.. N1 (A [CI] ~ N1 egyik változata.) (Pszichológiai igék)

Deviáns képletek:

~.. imp IT (Felszólító módban levő ige)
 N1 ~.. (N2) (Tárgyhagyó ige)
 N2 ~.. (Ergatív ige)
 N2 ~.. (A (Kvázi-passzív ige)
 N2 ~.. pass (Szenvedő ige)
 N1 ~.. N2 (prep N3) // N1 ~.. N2 (prep N3 / N4) //
 N1 ~.. N2 (prep N3 / N4 / N5) (Valencianövekedés)
 (Valencianövekedés az ergatív ige után is előfordulhat.)

Megjegyzések:

1. Az N1 ~.. N2 valenciaképletben az igei lexéma jelentésváltozatait főként az N2 jelentései határozzák meg. Nézzük a *KILL* példáját:

(54a) *He killed his friend.* (*Megölte a barátját.*)
 (54b) *He killed the radio.* (*Lekapcsolta a rádiót.*)
 (54c) *The cold weather killed all the plants.*
 (*A hideg idő elpusztított minden növényt.*)
 (54d) *The red sofa kills the grey wall.*
 (*A piros divány nem illik a szürke falhoz.*)
 (54e) *Give me something to kill the pain.*
 (*Adj valamit, ami megszünteti a fájdalmat!*) Stb.

2. A magyarban az is befolyásolja, hogy milyen igét választunk a *KILL* megfelelőjeként, hogy mi a cselekvés eszköze:

(55a) *She killed him with a knife.* (*Késsel szúrta le/agyon.*)
 (55b) *The guard killed him with a rifle.* (*Az őr puskával lőtte agyon.*)
 (55c) *She killed him with a hammer.* (*Kalapáccsal ütötte agyon.*) stb.

3. A jelentésekkel kapcsolatos, a monovalens ige után és az imént tett megjegyzésekből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy **egy-egy valenciaképlet még egyetlenegy ige esetében is többféle jelentést takar attól függően, hogy ténylegesen milyen konkrét nyelvi eszköz kerül a képlet elvont szimbólumának a helyére.**

4. Több mint kétezer olyan ige található az angolban, amelynek csak egyetlenegy, az N1 ~ N2 képlettel leírható prototipikus előfordulási lehetősége van. Azt lehetne gondolni, hogy örülhet a kutató, hiszen van az angol igék között egy sok elemű halmaz, amellyel nem lesznek problémái, legalábbis a morfoszintaktikai valencia szempontjából. A kutató számára azonban nemcsak az az kérdés, hogy milyen igék mellett milyen okokkal magyarázhatóan milyen bővítmények fordulhatnak elő, hanem az is, hogy más esetekben viszont miért nem engedi meg a nyelv valamilyen szabálya, hogy egy bizonyos bővítmény megjelenjék egy-egy ige mellett, holott az adott ige az adott bővítménnyel semmiféle értelmi zavarhoz nem vezetne. Miért nem mondhatjuk például a következő mondatok b) változatait, pedig pontosan értjük, mit jelentenek?

(56a) *I told him to leave.*

(56b) **I retold him to leave.*

(57a) *She believed me a fool.*

(57b) **She disbelieved me a fool.*

(58a) *They miscalculated the time of his arrival.*

(58b) **They miscalculated that he would arrive at nine.*

(59a) *She re-boiled the eggs.*

(59b) **She re-boiled me the eggs.*

Itt van jelentősége az egyszerű és a komplex igék megkülönböztetésének. A komplex igék után általában csak N állhat bővítményként.

T:	a) GIVE	?N1 ~ N2 N3
	b) ALLOW	N1 ~ N3 N2
TP:	TAKE into	N1 ~ N2 into N3
TA:	MAKE OUT	N1 ~ N3 OUT> N2
TAP:	a) TAKE OUT on	N1 ~ OUT> N2 on N3
	b) RAIN DOWN on	N1 ~ DOWN N2 on N3
	c) LET IN on	N1 ~ N2 IN on N3

	N1	V..	N2	N3
T:	a) I b) The teacher	GAVE ALLOWED	it the pupils	<i>him.</i> <i>a ten-minute break.</i>
TP: What		HAS TAKEN	you	<i>into politics?</i>
TA:	a) The doctor b) The doctor	MADE MADE	him OUT him	<i>a prescription.</i> <i>a prescription OUT.</i>
TAP:	aa) He ab) He b) She c) She	TOOK OUT TOOK RAINED DOWN LET	his unhappiness his unhappiness OUT curses me IN	<i>on his dog.</i> <i>on his dog.</i> <i>on our heads.</i> <i>on a secret.</i>

7. modell

- T: a) *Neki adtam.*
 b) *A tanár tíz perc szünetet engedélyezett a számunkra.*
 TP: *Mi vitt a politikára?*
 TA: *Az orvos felírt neki egy gyógyszert.*
 TAP: a) *A boldogtalanságát a kutyáján bosszulta meg.*
 b) *Szitkokat zúdított ránk.*
 c) *Beavatott egy titokba.*

Jegyezzük meg, hogy bármely ige mellett állhat ún. **nominális vonatkozó mellékmondat** (Nominal Relative Clause) a nem koreferenciális N inzert helyett. Például:

(60) *I've eaten what I found in the fridge.* (Azt ettem, amit a hűtőben találtam.)

Variánsok:

- N1 ~.. ←SELF N3 // N1 ~.. ←SELF N2 (←SELF = N3) //**
N1 ~.. N2 ←SELF // N1 ~.. ←SELF₁ ←SELF₂ (←SELF₁ =
N2) (←SELF₂ = N3) (Visszaható ige)
N1 ~ N2/3 prep N3/2 (Reciprok ige)
N1 ~.. N2 to/for N3 □ N1 ~.. N3 N2 (A részeshatározó áthelyezése)
N1 ~ N2 prep₁ N3 □ N1 ~ N3 prep₂ N2 (Konverzek)

Deviáns képletek:

- N1 ~.. (N2) N3 (Tárgyhagyó ige)**
N2 ~.. N3 (Ergatív ige)
N2 ~.. N3 (A (Kvázi-passzív ige)
N2 ~.. pass N3 (Szenvedő ige)
N1 ~.. N3 N2 (prep N4) // N1 ~.. N2 (from N4) N3 stb. (Valencianövekedés)

5.1.3.2.2. A melléknévi szószerkezet mint inzert

- D: **BECOME** N1 ~ ←Q
 DP: **COUNT a** N1 ~ as ←Q
 DA: **COME IN** N1 ~ IN ←Q
 DAP: **COME ACROSS as** N1 ~ ACROSS as ←Q

	N1	V..	←Q
D:	She	BECAME	<i>angry.</i>
DP:	This degree	COUNT as	<i>equal to the doctorate.</i>
DA:	This pocket-knife	WILL COME IN	<i>useful.</i>
DAP:	She	CAME ACROSS as	<i>very intelligent.</i>

8. modell

D: *Mérges lett.*
 DP: *Ez a fokozat egyenlőnek számít a doktorátussal.*
 DA: *Még majd jól jön ez a zsebkés.*
 DAP: *Nagyon intelligensnek tűnt.*

Deviáns képletek:

N1 ~.. (prep N2) ←Q / N1 ~.. ←Q (prep N2) (Valencianövekedés)

T: **TURN** N1 ~ N2 ←Q
 TP: **DEPICT as** N1 ~ N2 as ←Q
 TA: **SERVE OUT** N1 ~ OUT> N2 ←Q
 TAP: **PUT DOWN as** N1 ~ DOWN> N2 as ←Q

	N1	V..	N2	←Q
T:	The heat	TURNED	the milk	<i>sour.</i>
TP:	He	DEPICTED	women	<i>as inferior to men.</i>
TA:	a) She b) She	SERVED OUT SERVED	the coffee the coffee OUT	<i>hot.</i> <i>hot.</i>
TAP:	a) I b) I	PUT DOWN PUT	his rudeness his rudeness DOWN	<i>as accidental.</i> <i>as accidental.</i>

9. modell

T: *A hőségben megsavanyodott a tej.*
 TP: *A férfiaknál alacsonyabb rendűeknek festette le a nőket.*
 TA: *Forróan szolgálta fel a kávé.*
 TAP: *Véletlenül tekintettem a durvaságát.*

Variáns:

N1 ~.. ←SELF ←Q (Visszaható ige)

Deviáns képletek:

N2 ~.. ←Q (Ergatív ige)

N2 ~.. pass ←Q (Szenvedő ige)

N1 ~.. N2 (prep N3) ←Q / N1 ~.. N2 ←Q (prep N3) (Valencianövekedés)

Megjegyzések:

1. Az inzert koreferenciális az előtte álló N-nel, azaz a divalens mátrixban az N1-gyel, míg a trivalens mátrixban az N2-vel. A koreferencia itt azt jelenti, hogy értelmileg a ←Q az N1-nek, illetve az N2-nek valamilyen jellemzőjére, tulajdonságára utal. A fenti képletek, ha esetleg feltételesen is, a következő kijelentéseket is tartalmazták:

A divalens igék esetében:

- (61a) *She is/was angry.*
- (61b) *This degree is equal to the doctorate.*
- (61c) *This pocket-knife is useful.*
- (61d) *She is very intelligent.*

A trivalens igék példái az N1 ~ ←Q képletet is magukban hordják:

- (62a) *The milk is/was sour.*
- (62b) *Women are inferior to men.*
- (62c) *The coffee was hot.*
- (62d) *His rudeness is/was accidental.*

2. A trivalens képletekben a melléknévi szószerkezetet csak akkor tekinthetjük az ige által igényelt kötelező bővítménynek, ha a mondatnak kauzatív (okozati) olvasata van:

- (63) *The heat turned the milk sour. (The heat caused the milk to turn sour.)*
- (64) *He flung the window open. (He caused the window to fling open.)*

Amikor a mondatnak nincs kauzatív olvasata, a melléknévi szószerkezet fakultatív elemnek számít, és bármely divalens ige mellett megjelenhet:

- (65) *The doctor examined the patient (naked).*
- (66) *I ate the fruit (fresh).*

3. Szerkezeti homonimák:

- (67a) *We began the day cheerful.*
- (67b) *He abandoned his friend lost.*
- (67c) *He pushed the door open.*
- (67d) *I think it unwise to spend the night here.*

A (67a)-ban koreferenciális viszony nem az N2 (*the day*) és a ←Q (*cheerful*), hanem az N1 (*We*) és a ←Q között állapítható meg. A melléknév itt nem tartozik az ige valenciája által igényelt bővítmények közé.

A (67b)-nek nincs **He abandoned his friend to be lost* transzformációja, de mondható, hogy *He abandoned his friend when/and he was lost*. A *lost* tehát nem tárgyi kiegészítője az N2-nek, és kívül esik az ige valenciájának hatáskörén.

A (67c)-ben ugyan tárgyi kiegészítő a melléknév, de idiomatikus kapcsolat van az ige és a melléknév között. Erősen korlátozott azoknak a mellékneveknek a száma, amelyek – rezultatív jelentésben – egy-egy igehez járulhatnak. Például:

- BEND (crooked, straight);*
- CROP (close, short);*
- KNOCK (open, flat, silly, free);*
- PULL (open, loose, shut, free);*
- SHAKE (open, free);*
- STRETCH (wide, open, tight);*
- WRENCH (free, loose).*

Amint láthatjuk, egy-egy melléknév (*open, free* stb.) viszont több igevel is társulhat.

A (67d) példamondat szemantikailag ugyan megfelel a képletnek, mert tulajdonképpen **I think to spend the night here unwise*-ről lenne szó, ha az angol mondattan

megengedné a főnévi igeneves szerkezetet a tárgyi kiegészítő előtt. A szerkezet hátradobása miatt viszont a [to V] helyét az *IT* foglalja el, amely háromról négyre emeli az ige kötelező valenciájának a számát.

4. Megkérdőjelezhető, hogy létezik-e a TA: **N1 ~ ADV > N2 ← Q** valenciaképlet, mert az azonosított egyetlen példában is fakultatív az **ADV**. A *to serve the coffee hot* szerkezet bővíthető partikulával:

(68a) *She served **out** the coffee hot.*

(68b) *She served the coffee **out** hot.*

A képlet pontosítva: **N1 ~ (ADV >) N2 ← Q**

5.1.3.2.3. A kötelező határozóként szereplő szerkezet mint inzert

Kötelező határozóként szó szerkezetek vagy tagmondatok szerepelnek.

D: **LIVE** N1 ~ ← A
DA: **END UP** N1 ~ UP ← A

	N1	V..	← A
D:	My uncle	LIVES	<i>abroad.</i>
DA:	He	HAS ENDED UP	<i>in prison.</i>

10. modell

D: *A nagybátyám külföldön él/lakik.*

DA: *Végül a börtönben kötött ki.*

Deviáns képletek:

N1 ~. (prep N2) ← A // N1 ~. ← A (prep N2) (Valencianövekedés)

T: **PUT** N1 ~ N2 ← A
TA: **SHUT UP** N1 ~ UP > N2 ← A

	N1	V..	N2	← A
T:	I	PUT	the books	<i>on the shelf.</i>
3. TA:		SHUT	him UP	<i>in a mental hospital.</i>
a) They		SHUT UP	him	<i>in a mental hospital.</i>
b) They				

11. modell

T: *A polcra tettem a könyveket.*

TA: *Elmegyógyintézetbe zárták.*

Variánsok:

N1 ~.. N2 ←A (N2 = *one's WAY*)

N1 ~.. ←SELF ←A (Visszaható ige)

Deviáns képletek:

N1 ~.. (N2) ←A (Tárgyhagyó ige)

N2 ~.. ←A (Ergatív ige)

N2 ~.. pass ←A (Szenvedő ige)

Jegyezzük meg, hogy nominális vonatkozó mellékmondat is szerepelhet kötelező határozóként. Például: *I live where my parents lived.* (Ott lakom, ahol a szüleim laktak.)

Megjegyzések:

1. A fenti két képlethez tartozó igék bizonyos jelentésükben/jelentéseikben határozó nélkül nem képezhetnek grammatikailag helyes mondatokat.

2. Ezek az igék olyan határozókkal fordulnak elő, amelyek megváltoztatják az ige jelentését, következésképpen az A-t valencianövelő kötelező bővítménynek kell tekinteni.

3. Az inzert általában koreferenciális az előtte álló N-nel, azaz a divalens mátrixban az N1-gyel, míg a trivalens mátrixban az N2-vel. A koreferencia itt azt jelenti, hogy a ←A az N1-nek, illetve az N2-nek valamilyen határozója, jellegzetesen helyhatározója. (A fenti megkérdőjelezett 2. példa eltér a tipikustól, de erre a képletre csak ezt az egy igét találtuk.)

4. Ehhez a képlethez sok olyan ige tartozik, amelyik mellett az **N2 ←A = ONE'S WAY + prepozíciós szerkezet:**

(69a) *I fought my way through the aisles.*

(69b) *I jostled my way into seeing the performance.*

(69c) *He pushed his way through the customs.*

Amint a (69b) példázza, ezekben a szerkezetben a prepozíció után gerundium is állhat.

5. Azoknak az igéknek a számát aligha lehetne megmondani, amelyek bizonyos formájukban és egy-egy jelentésükben valamilyen határozói funkcióban levő bővítményt kívánnak maguk mellé. A határozót, különösen a nem koreferenciális határozót általában függetlennek vélhetnénk a valenciától, de ha alaposabban megvizsgáljuk, hogy milyen hatással van egy-egy határozó az ige jelentésére, akkor láthatjuk, hogy a kérdés jóval bonyolultabb annál, hogy egyszerű következtetéseket vonhasunk le.

Még a P- és az AP-igék jelentését is meg tudja változtatni egy-egy határozó. A következő a) és b) mondatokban például nem azonos az ige jelentése:

(70a) *She looks at work.*

(70b) *She looks at work in a different way now she's in charge.*

(71a) *He came down on me.*

(71b) *He came down on me for immediate payment.*

Mint ahogy a határozóknak az ige jelentésére gyakorolt hatása egyelőre nem foglalható megbízható szabályokba, az inzerteket tartalmazó táblázatban nem veszem figyelembe a nem koreferenciális kötelező határozói bővítményt, bár minden bizonnyal jó pár képletben érezteti alkalmoszerű, de az ige jelentését lényegesen befolyásoló hatását.

5.1.3.2.4. A *that*-kötőszós mellékmondat mint inzert

Az insert variánsai:

1. [th] (A *that* kötőszó használata kötelező.)
2. [(th)] (A *that* kötőszó elhagyható.)
3. [th (sh)] (A *should* segédige elhagyható.)
4. [(th) (sh)] (Elhagyható mind a *that*, mind a *should*.)

Az elhagyhatóságot csak mint tendenciát kell tudomásul vennünk. Egyrészt az 1. és a 2., másrészt pedig a 3. és a 4. halmaz igéi között nehéz lenne éles határvonalat húzni.

D: *KNOW* N1 ~ [(th)]
 DA: *MAKE OUT* N1 ~ OUT [th]

N1	V..	[th]
D: The girl	KNEW	<i>that the boy loved her.</i>
DA: She	MADE OUT	<i>that her watch had been stolen.</i>

12. modell

D: *A lány tudta, hogy a fiú szereti őt.*
 DA: *Azt állította, hogy ellopták az óráját.*

Variánsok:

A variánsok egyrészt az inzert variánsai: [th], [(th)], [th (sh)], [(th) (sh)]; másrészt az inzertet helyettesítő so/not: N1 ~ so // N1 ~ not

Deviáns képletek:

N1 ~.. (N2) [th] ⇒ [Th] ~.. pass (N2) // N2 ~.. pass [th] (Valencianövekedés; Szenvedő ige)

N1 ~.. (to N2) [(th)] ⇒ [Th] ~.. pass (to N2) (Valencianövekedés; Szenvedő ige)

N1 ~.. (N3) (N2) [(th)] (Valencianövekedés)

[Th] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [th] // [Th (sh)] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [th (sh)]
 (Szenvedő ige; Valencia-reduplikáció)

So IT ~ // IT ~ not (Valencia-reduplikáció)

T: **TELL** N1 ~ N2 [(th)]
 TP: **KEEP from** N1 ~ from N2 [th]
 TA: **TIP OFF** N1 ~ OFF> N2 [th]
 Ebben a képletben csak egyetlenegy ige, a **TIP OFF** szerepel.
 TAP: **BRING HOME to** N1 ~ HOME to N2 [th]

	N1	V..	N2	[th]
T:	He	TOLD	me	<i>that he had been operated on.</i>
TP:	He	KEPT from	us	<i>that he had been ill.</i>
TA:	a) He	TIPPED OFF	his friend	<i>that the team will lose.</i>
	b) He	TIPPED	his friend OFF	<i>that the team will lose.</i>
TAP:	I	BROUGHT HOME to	him	<i>that I had no money.</i>

13. modell

T: *Azt mondta nekem, hogy megoperálták.*
 TP: *Eltitkolta előlünk, hogy beteg volt.*
 TA: *Arra tippelt a barátjának, hogy veszít a csapat.*
 TAP: *Értésére adtam, hogy nincs pénzem.*

Variánsok:

A variánsok az inzert variánsait jelentik: [th], [(th)]

Deviáns képletek:

[Th] ~.. pass N2 // N2 ~.. pass [th] (Szenvedő ige)

[Th] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [th] (Szenvedő ige; Valencia-reduplikáció)

N1 ~ IT prep N3 [th] // N1 ~ IT ADV prep N3 [th] (Valencia-reduplikáció)

N1 ~ N2 so (Csak a **TELL** igével.)

Megjegyzések:

1. A legtöbb esetben a *that* kötőszó elhagyható. Vannak azonban igék, amelyek mellett kevésbé valószínű, hogy elmarad a *that*. Ezek az igék főként faktív igék, tehát melléjük a *that* helyett *the NP that* is állhatna:

(72) *Tom volunteered (the information) that the results were correct.*

2. A *should* használatával, elhagyásával kapcsolatban nagy különbségek mutatkoznak nyelvterületenként, beszélőnként.

3. Szerkezeti homonimák:

(73a) *She marvelled that the astronauts had reached the moon.*

(73b) *He lamented that he wasn't included.*

A fenti mondatokban a *that*-kötőszós mellékmondat kauzális jelentésű, és a *that* 'because' jelentésben szerepel, tehát a mellékmondat nem tárgya a főmondatnak. Az ilyen mondatok ma már többnyire archaikusnak számítanak. A képlethez csak olyan igék tartozhatnak, amelyek mellett a *that*-kötőszós mellékmondat tárgyként funkcionál.

4. Külön gondot okoznak azok az igék, amelyeknek az alanya csak az *IT* lehet: N1 ~ [th] (N1 = IT).

Az *IT* alanyt valenciaköteles bővítménynek tekintem, melynek egyetlen referenciája a **that-clause**.

Szerkezeti homonimák azok a mondatok, amelyeknek **[Th]** inzerttel kezdődő parafrázisuk is van:

(74a) *It helps that you listen when I speak.* ⇒

(74b) *That you listen when I speak helps.*

Ilyen alapon kizárt igék: *COUNT*, (*won't*) *DO*, *HELP*, *HOLD*, *HURT*, *MATTER*, *OBTAIN*, *SHOW*, *STICK*, *SUFFICE*, *TICKLE*.

Nem mondhatjuk:

(75) **That you were wrong seems.*

Az **N1 ~ [th]** (N1 = IT) képletben az alábbi igék után szerepelhet egy fakultatív prepozíciós szerkezet (**to N2**) is: *APPEAR*, *COME*, *OCCUR*, *SEEM*.

5. A *that*-kötőszós mellékmondatot helyettesítő proformák:

N1 * so/not. / **N1 * N2 so.**: *TELL* *

Jegyezzük meg a következő képleteket is:

a) **So IT** * : *SEEM*

b) **IT** * **not**: *SEEM*

5.1.3.2.5. A *wh*-kötőszós mellékmondat mint inzert

A következő szavak számítanak *wh*-elemnek:

- a) névmások: *who(m)*, *whose*, *which*, *what*;
- b) determinánsok: *what* + N, *which* + N stb.;
- c) határozószók: *why*, *when*, *where*, *how*;
- d) kötőszók: *if/whether*.

D: **WONDER** N1 ~ [wh]
 DP: **DEPEND on** N1 ~ on [wh]
 DA: **LET ON** N1 ~ ON [wh]

	N1	V..	[wh]
D:	I	WONDER	<i>why he never married.</i>
DP:	The salary	MAY DEPEND on	<i>how old you are.</i>
DA:	He	DIDN'T LET ON	<i>where the gold was hidden.</i>

14. modell

D: *Vajon miért nem nősült meg soha?*
 DP: *A fizetés függhet attól is, hogy hány éves vagy.*
 DA: *Nem árulta el, hogy hol van az arany elrejtve.*

Deviáns képletek:

[Wh] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [wh] (Szenvedő ige; Valencia-reduplikáció)

N1 ~.. (N2) [wh] // N1 ~.. (to N2) [wh] (Valencianövekedés)

T: *ASK* N1 ~ N2 [wh]
 TP: *MENTION to* N1 ~ to N2 [wh]
 TAP: *DRIVE HOME to* N1 ~ HOME to N2 [wh]

N1	V..	N2	[th]
T: He	ASKED	Ann	<i>if she was frightened.</i>
TE: I	MENTIONED to	him	<i>why I hadn't come earlier.</i>
TPE: He	DRIVE HOME to	us	<i>what the difficulty was.</i>

15. modell

T: *Azt kérdezte Annától, hogy fél-e.*
 TP: *Említettem neki, hogy miért nem jöttem korábban.*
 TAP: *Megértette velünk, hogy mi a nehézség.*

Deviáns képletek:

IT ~.. pass [wh] (Valencia-reduplikáció)

N1 ~ IT prep N3 [wh] // N1 ~ IT ADV prep N3 [wh] (Valencia-reduplikáció)

Megjegyzések:

1. A mellékmondatnak függő kérdésnek kell lennie. Nem szerepelhetnek tehát a listákban olyan igék, amelyek után függő kérdés nem állhat.

Könnyen megtévesztő szerkezeti homonima az ún. nominális vonatkozó mellékmondat (Nominal Relative Clause), amely viszont bármely ige mellett állhat egy N helyett, ha azzal értelmileg összeegyeztethető. A HORNBY-szótár (HORNBY 1989) például sok olyan ige mellett szerepelteti a *wh*-kötőszós mellékmondat jelét (Tw), amelyeknek N-nel realizált tárgyon kívül semmiféle más bővítménye nem lehet.

Lássuk például, hogy az említett szótárban a *MIS*- igekötős igék némelyike mellett Tw, azaz a *wh*-clause lehetőségére utaló jel után milyen példamondatokat találunk:

(76a) *You have completely misconstrued what I said.*

(76b) *I must have misheard what she was saying.*

(76c) *You misquoted what I said.*

(76d) *I misread what the instructions said.*

(76e) *Don't misunderstand what I'm trying to say.*

Szerepel még a Tw-jel a *MISINTERPRET* és a *MISJUDGE* címszók alatt is, de példák nélkül.

Valamennyi fenti példában a nominális vonatkozó mellékmondat legtipikusabb névmása a *what* (= *azt, amit*) szerepel, tehát ezek az igék nem kerülhetnek bele a *wh*-kötőszós mellékmondatot megengedő igék listájába.

A *MISCALCULATE* címszó alatt is szerepel a Tw-jel a következő példamondattal:

(77) *I must have miscalculated how much I needed.*

Nem tartozhat az **N1 ~.. [wh]** képlethez az az ige sem, amely mellett **how + melléknév, határozószó** szerkezet áll, amely nem függő kérdés.

Azok az igék viszont alkalmasak az **N1 ~ [wh]** képletben való szerepre, amelyek után **what + főnévi szerkezet** áll:

(78a) *Did you discover what method they were using?*

(78b) *I don't know what time he is due to arrive.*

Vannak olyan szerkezeti homonimák is, amelyekben a *wh*-kötőszós mellékmondat egy *that*-kötőszós mellékmondat szinonimája:

(79) *She boasted how/that she had broken the hearts of so many men.*

2. Tetravalens (?) képletek:

a) **N1 * IT prep N3 [wh]:** *KEEP* from, RUB into*

b) **N1 * IT ADV prep N3 [wh]:** *PUT* UP to*

5.1.3.2.6. A *wh*-kötőszós főnévi igeneves mellékmondat mint inzert

A következő szavak számítanak *wh*-elemnek:

a) névmások: *who(m), whose, which, what*;

b) determinánsok: *what + N, which + N* stb.;

c) határozószók: *when, where, how*;

d) kötőszó: *whether*.

D:	CONSIDER	N1 ~ [wh to V]
DP:	LOOK into	N1 ~ into [wh to V]
DA:	PUZZLE OUT	N1 ~ OUT [wh to V]

N1	V..	[wh to V]
D: We	CONSIDERED	<i>when to go home.</i>
DP: They	WILL LOOK into	<i>how to reduce taxes.</i>
DA: We	COULDN'T PUZZLE OUT	<i>how to go home.</i>

16. modell

D: *Fontolóra vettük, hogy mikor menjünk haza.*

DP: *Megvizsgálják, hogyan lehet csökkenteni az adót.*

DA: *Nem tudtunk rájönni, hogyan menjünk haza.*

Variánsok:

N1 ~.. ←[wh to V]

Az idetartozó igék esetében gyakran van valamiféle koreferenciális kapcsolat a verbum finitum és a főnévi igenév logikai alanya között. Ennek bizonyítéka, hogy ez a képlet így is értelmezhető: **N1 ~.. [wh N1 should V]**.

Például:

(80a) *I wonder how to do it. ⇒*

(80b) *I wonder how I should do it.*

Vannak természetesen vitatható esetek is, amelyekben az igenév alanya azonos is lehet a verbum finitum alanyával, és nem is:

(81) *We discussed how to do it.*

N1 ~.. [wh to V]

Sok ige esetében nincs koreferenciális viszony a verbum finitum és a főnévi igéért a képlet parafrázisa csak a következő lehet:

N1 *.. [wh N2 should V]. Például:

(82a) *He explained how to do it.* ⇒

(82b) *He explained how I should do it.*

(Meg kell mondanom, hogy nem minden informáns értett egyet azzal, hogy itt ki van zárva a koreferencia.)

Deviáns képletek:

[Wh to V] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [wh to V] (Szenvedő ige; Valenciareduplikáció)

N1 ~ (N2) [wh to V] / N1 ~ (to N2) [wh to V] (Valencianövekedés)

Az **N2** fakultatív részeshatározó (Indirect Object) a mondatban. Koreferencia itt

is gyakorta felfedezhető vagy a verbum finitum és a főnévi igenév logikai alanya, vagy a részeshatározó és az igenév logikai alanya között, vagy akár mind a három között. Többféle olvasata lehet egy-egy ilyen mondatnak:

(83) *He told me how to do it.*

T: **TELL** N1 ~ N2 [wh to V]
 TP: a) **EXPLAIN to** N1 ~ to N2 [wh to V]
 b) **INFORM on** N1 ~ N2 on [wh to V]
 Csak egy ige, az **INFORM on** szerepelhet a TP b) képletben.
 TAP: **SPELL OUT to** N1 ~ OUT to N2 [wh to V]

N1	V..	N2	[wh to V]
T: He	TOLD	me	<i>how to behave.</i>
TP: a) He	EXPLAINED to	us	<i>how to find the station.</i>
b) He	INFORMED	them	<i>on how to find the thief.</i>
TAP: She	SPELLED OUT to	me	<i>how to behave.</i>

17. modell

T: *Megmondta, hogy hogyan viselkedjem.*
 TP: a) *Elmagyarázta, hogyan találjuk meg az állomást.*
 b) *Megmondta nekik, hogyan találják meg a tolvajt.*
 TAP: *Részletesen elmondta, hogyan viselkedjem.*

Deviáns képletek:

[Wh to V] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [wh to V]
(Szenvedő ige; Valencia-reduplikáció)
N1 ~ (IT) from N2 [wh to V] (Valencia-reduplikáció)

5.1.3.2.7. A grammatikai alany nélküli *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondat mint inzert

Az alábbi inzertek esetében az ‘alany nélküli’, illetve az ‘alannyal rendelkező’ jelzők pontos jelentése: ‘kifejezett alany nélküli’, illetve ‘kifejezett alannal rendelkező’.

D: **FORGET** N1 ~ [to V]
DA: **TURN OUT** N1 ~ OUT [to V]

N1	V..	[to V]
D: He	FORGOT	<i>to lock the door.</i>
DP: She	TURNED OUT	<i>to live in the same village.</i>

18. modell

D: *Elfelejtette bezárni az ajtót.*
DA: *Kiderült, hogy ugyanabban a faluban él.*

T: **ASK** N1 ~ N2 [to V]

N1	V..	N2	[to V]
T: I	ASKED	him	<i>to help me.</i>

19. modell

T: *Arra kértem, hogy segítsen.*

Megjegyzések:

1. A divalens mátrixban az **N1**-nek, a trivalens mátrixban pedig az **N2**-nek kettős funkciója van: a főnévi igenév logikai alanyaként is szolgálnak.

2. A főnévi igenévnek tárgyként kell funkcionálnia a mondatban, ezért elkülönítendő szerkezeti homonimák az alábbiak:

(84a) *I went to see what he wanted.*

(84b) *I arrived to find my room cleaned.*

(84c) *She laughed to see that he had put his coat on wrong side out.*

A (84a)-ban a főnévi igeneves szerkezet célhatározó; a (85b)-ben kapcsolatos mellérendelő tagmondattá alakítható (*I arrived and found my room cleaned*); a (85c)-ben pedig okhatározó.

3. Vannak igék, amelyeknek az esetében nem beszélhetünk a *verbum finitum* és a főnévi igenév közötti koreferenciális viszonyról. Ilyen például a *MOTION*:

(85) *She motioned to sit down.*

Itt tulajdonképpen egy kihagyásos mondatról van szó:

(86) *She motioned to me/you... to sit down.*

5.1.3.2.8. A grammatikai alannyal rendelkező *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondat mint inzert

A mellékmondat alanyát (N_1) realizáló elemek:

a) egyes vagy többes számban levő főnév;

b) személyes névmás tárgyesetben: *me, him, her, it, us, you, them.*

D: *WANT* $N_1 \sim [N_1 \text{ to } V]$
 DP: *PREVAIL upon* $N_1 \sim \text{upon } [N_1 \text{ to } V]$
 DA: *MAKE OUT* $N_1 \sim [N_1 \dots \text{OUT} \dots \text{to } V]$
 DAP: *COME DOWN on* $N1 \sim \text{DOWN on } [N_1 \text{ to } V]$

	$N1$	$V..$	$[N_1 \text{ to } V]$
D:	They	WANTED	<i>the children to stay at home.</i>
DP:	She	CAN'T PREVAIL upon	<i>her son to eat.</i>
DA:	People	MAKE	<i>him OUT to be very rich.</i>
DAP:	Mother	CAME DOWN on	<i>me to clean my room.</i>

20. modell

D: *Azt akarták, hogy a gyerekek maradjanak otthon.*
 DP: *Nem tudja rávenni a fiát arra, hogy egyék/egyen.*
 DA: *Nagyon fontosnak tartja magát.*
 DAP: *Anyám rám parancsolt, hogy takarítsam ki a szobám.*

Variánsok:

$N1 \sim.. [N_1 \text{ to } V]$ ($V = \text{Cselekvés}$)

$N1 \sim.. [N_1 \text{ to } V / \text{to have } V\text{-en}]$ ($V = \text{Cselekvés}$)

$N1 \sim.. [N_1 \text{ to } V]$ ($V = \text{BE}$)

$N1 \sim.. [N_1 \text{ to } V / \text{to have } V\text{-en}]$ ($V = \text{BE}$)

A *BE* csak reprezentánsa a képlethez tartozó igék után lehetséges főnévi igeneveknek. Szerepelhet főnévi igenévi funkcióban a *BE*-n kívül a *HAVE*, a *MEASURE*,

a *WEIGH*, általában az ún. ‘middle verbs’, de nem állhatnak a csoport igéi után cselekvést kifejező igék nem szokást kifejező jelentésükben.

(Ezek a megállapítások a későbbi, *BE*-t tartalmazó képletekre is vonatkoznak.)

N1 ~.. [for N₁ to V]

Deviáns képletek:

N₁ ~.. pass [to V] // N₁ ~.. pass [to V / to have V-en]

Szerkezeti homonimák:

1. Az alábbi a) mondatban az **N1** (*I*), nem pedig az **N2** (*STAMPS*) a főnévi igenév alanya.

(87a) *I collected stamps to put in my book.*

(87b) *He painted the door to match the walls.*

A (87b)-ben célhatározói jelentése van az igenévnek, és a mondat a következőképpen át is alakítható:

(88) *He painted the door so that it would match the walls.*

2. A következő mondatban az *I*, nem pedig a *him* az alany:

(89) *I cooked the meal for him to fulfil the promise I made.*

5.1.3.2.9. A grammatikai alannal nem rendelkező *to* nélküli főnévi igeneves mellékmondat mint inzert

A divalens mátrixban az **N1**-nek, illetve a trivalens mátrixban az **N2**-nek kettős funkciója van, ők szolgálnak ugyanis a főnévi igenév logikai alanyaként is.

D: **DARE** N1 ~ [V]

N1	V..	[V]
D: She	DIDN'T DARE	<i>leave the room.</i>

21. modell

D: *Nem mert kimenni a szobából. // Nem merte elhagyni a szobát.*

T: **HELP** N1 ~ N2 [V]

N1	V..	N2	[V]
T: I	HELPED	him	<i>find his things.</i>

22. modell

T: *Segítettem neki megkeresni a holmiját.*

A 9. ponthoz tartozó igék mellett a főnévi igenév *to*-val is állhat.

5.1.3.2.10. A grammatikai alannyal rendelkező *to* nélküli főnévi igeneves mellékmondat mint inzert

A mellékmondat alanyát (N_1) realizáló elemek:

- a) egyes vagy többes számban levő főnév;
 b) személyes névmás tárgyesetben: *me, him, her, it, us, you, them*.

D: *MAKE* N1 ~ [N_1 V]
 DP: *LISTEN to* N1 ~ to [N_1 V]

N1	V..	[N_1 V]
D: The dog	MADE	<i>him run.</i>
DP: I	LISTENED to	<i>the rain patter on the shrubs.</i>

23. modell

D: *A kutya megszalasztotta.*
 DP: *Hallgattam, ahogy az eső esett a bokrokra.*

Deviáns képletek:

Kifejezésekben előfordul a *LET**:

LET [V N_1] Pl.: *LET DROP/FALL/ FLY/GO/PASS.*

LET [**THERE BE** $\leftarrow N_2$] (*THERE* = N_1)

Két divalens P-ige mellett is állhat *to*-nélküli főnévi igenév:

N1 ~ prep [N_1 V]: *LOOK at, LISTEN to*

5.1.3.2.11. A grammatikai alannyal nem rendelkező *-ing* végződésű igeneves mellékmondat mint inzert

Az *-ing* végződésű igenév hagyományos két kategóriája a gerundium (Gerund) és a participium (Participle). A kettőt egymástól alapvetően az általuk betöltött szintaktikai funkciók alapján lehet elkülnöíteni. Ezzel kapcsolatban lásd BUDAI (1994:207–315).

A divalens mátrixban az **N1**-nek, illetve a trivalens mátrixban az **N2**-nek kettős funkciója van, ők szolgálnak ugyanis az igenév logikai alanyaként is.

D: *LIKE* N1 ~ [V-*ing*]
 DP: *ABSTAIN from* N1 ~ from [V-*ing*]
 DA: *GIVE UP* N1 ~ UP [V-*ing*]
 DAP: *GO IN for* N1 ~ IN for [V-*ing*]

	N1	V..	[V-ing]
D:	I	DON'T LIKE	<i>doing sloppy work.</i>
DP:	He	ABSTAINED from	<i>voting.</i>
DA:	She	HAS GIVEN UP	<i>smoking.</i>
DAP:	His brother	WENT IN for	<i>teaching.</i>

24. modell

D: *Nem szeretem a felületes/hanyag munkát.*
 DP: *Tartózkodott a szavazástól.*
 DA: *Abbahagyta a dohányzást.*
 DAP: *A fivére a tanári pályára lépett.*

Variánsok:

N1 ~.. [V-ing] (V = Cselekvés)
 N1 ~.. [V-ing] (V = BE)
 N1 ~.. [V-ing] (V-ing = BEING)
 N1 ~.. [V-ing / having V-en]
 N1 ~.. ←[V-ing] // N1 ~ [V-ing]

A koreferenciát illetően lehetnek véleménykülönbségek. Az amerikai angolt beszélő informánsok például egyértelműbben a koreferenciára szavaztak a vitás kérdésekben is.

TP: **TALK into** N1 ~ N2 into [V-ing]
 TAP: **PUT UP to** N1 ~ N2 UP to [V-ing]

	N1	V..	N2	[V-ing]
TE:	She	TALKED	him	<i>into buying a new hat.</i>
TPE:	I	PUT	him UP	<i>to reading English novels.</i>

25. modell

TP: *Rábeszélte, hogy vegyen egy új kalapot.*
 TAP: *Rávettem arra, hogy angol regényeket olvasson.*

Variánsok:

N1 ~.. ←SELF [V-ing] // N1 ~.. (←SELF) [V-ing]
 N1 ~.. N2 [V-ing / having V-en]
 ?N1 ~ to N2 about [V-ing]
 N1 ~ [V-ing] prep [V-ing]
 N1 ~.. N2 ←[V-ing] // N1 ~ N2 [V-ing]

Az **-ing** végződésű igenév általában koreferenciális az **N2**-vel [vagy az **N1**-gyel, amikor az **N2** élettelen (**INANIMATE**)], de a viszonyok kétértelműek is lehetnek.

Deviáns képlet:

N2 ~. pass [V-ing]

Megjegyzések:

1. Szerkezeti homonimák:

(90a) *She died asking to be forgiven.*

(90b) *He prescribed taking the medicine daily.*

(90c) *My car needs/requires looking after.*

A (90a)-ban nem tárgy az **-ing** végződésű igenév, hanem határozó, amely kívül esik az ige valenciájának hatáskörén. A (90b)-ben ugyan tárgy az **-ing** végződésű igenév, de nincs koreferenciális viszony a verbum finitum és az igenév alanya között. A (90c)-ben az **N1** (*My car*) az igenév tárgya.

Szerkezeti homonimák az alábbiak is:

(91a) *He left without telling anybody about it.*

(91b) *Tom always brushes his teeth before going to bed.*

(91c) *He entered the room without knocking.*

Nemcsak a divalens, hanem a trivalens igékre vonatkozóan is igaz, hogy mellettük időhatározói vagy más határozói jelentésben sokféle prepozíció után állhat gerundium.

Az 5.1.3.2.11.-hez tartozó divalens vagy trivalens szerkezetekben a prepozíció és az utána álló gerundium két lényeges vonásban különbözik a fenti homonimáktól:

Az itt felvett prepozíciós szerkezetek (*about/against/at/beyond/by/for/from/in/into/ off/(up)on/over/to/towards/with* + gerundium) a szerkezeti homonimákban szereplő hasonló struktúrákkal ellentétben – a *for* bizonyos jelentéseitől eltekintve – nem állhatnak a mondat élén.

Általában nincs szünet az előjárósó előtt. Az egyes előjárósóknak azonban meglehetnek a saját jellegzetességeik. Különbségek vannak mind a divalens, mind a trivalens igék esetében a főige és a prepozíciós szerkezet kapcsolatának az erőssége között prepozícióként, sőt igéként változóan is. Minthogy azonban a gerundiumos szerkezetek mint propozíciót kifejező nyelvi egységek eleve ABSTRACT szemantikai jegyűeknek minősülnek, és az őket igénylő egyes igék valamelyik valenciájának szemantikai jegye CONCRETE ⇒ ABSTRACT irányban mindenképpen megváltozik, az 5.1.3.2.11. igéinek listái a P- és az AP-igékkal szemben támasztott szigorúbb kritériumoknak is megfelelnek.

Az 5.1.3.2.11. listáiban az *in* nem lehet a szinonimája a *while* és a *when* kötőszónak. Az *on* előjárósó mindenkor használható az *upon* helyett, fordítva azonban nem. Nem hangzik jól az *upon* a társalgási stílusban, például a *BARGAIN* ige mellett. Ezekben a listákban az *on/upon* nem lehet a szinonimája a *when* és az *as soon as* kötőszónak.

2. Az 5.1.3.2.11. mondatait jellemző **SVOO** képletben az **OO** = Direct Object + Prepositional Object.

Az első tárgy (Direct Object) kettős funkciót tölt be a képlet által reprezentált mondatokban: (a) szintaktikai tárgya a mátrix igének és (b) logikai alanya az inzert igének, amikor koreferenciális viszony van az **N2** és az igenév között.

3. A *for* prepozíciót tartalmazó szerkezeteknek (**N1 * N2 for ←[V-ing]**) két részhalmaza különíthető el az ige és az előjárós szerkezet kapcsolatának az erőssége, illetve a *for* jelentése alapján:

Az egyikben prepozíciós szerkezet valamilyen érzelmet fejez ki.

A másikban az ige és a prepozíciós szerkezet kapcsolata erős, a szerkezetnek a mondat élére helyezése nem lehetséges; a *for* jelentése 'for the job of'. Egyik csoport igéje után sem állhat perfekt gerundium ebben a jelentésben.

Tulajdonképpen megfelelő kontextusban a legtöbb divalens ige mellett állhat *for*-szerkezet, látszólag trivalens igét eredményezve, ezért az itt listába vett igék inkább csak a legtipikusabbaknak mondhatók. Viszonylag laza a kapcsolat az ige és a *for*-szerkezet között. A *for*-szerkezet ezekben a mondatokban fakultatív, ezért inkább a valencianövekedésről szóló részben lenne a helye.

Vannak azonban olyan igék is, amelyek a hasonló jelentésű prepozíciós szerkezettel szoros kapcsolatot alkotnak, az ige gyakran fordul elő e szerkezettel. Ezen igék mellett a prepozíciós szerkezet nem állhat a mondat élén, és az előjárós szerkezetre nem a *Why...?*, hanem inkább a *What...for?* kezdetű kérdőmondatokkal kérdezhettünk.

Az **N1 ~ N2 prep ←[V-ing / having V-en]** képlethez tartozó *for*-szerkezet dicséretet vagy szidalmat fejez ki, jutalmazásra vagy büntetésre utal. A legtöbb divalens ige mellett előfordulhat *for*-szerkezet hasonló jelentésben.

5.1.3.2.12. A grammatikai alannyal rendelkező *-ing* végződésű igeneves mellékmondat mint inzert

Az insert variánsai:

1. [**N₁ V-ing**] (Kötelező az alany.)
2. [(**N₁**) **V-ing**] (Lehetséges az alany.)
3. [(**(N₁)**)**V-ing**] (Az alany lehetséges, de kevésbé valószínű.)

A mellékmondat alanyát – **N₁ / (N₁) / ((N₁))** – realizáló elemek:

- a) egyes vagy többes számban levő főnév vagy személyes névmás tárgyestben:
me, him, her, it, us, you, them;
- b) egyes vagy többes szám birtokos esetben levő főnév vagy birtokos névmás:
my, his, her, its, our, your, their.

D:	LIKE	N1 ~ [N₁V-ing]
DP:	a) COMMENT on	N1 ~ on [(N₁)V-ing]
	b) BOAST of as	N1 ~ of [N₁...as...V-ing]
DA:	a) SET OFF	N1 ~ OFF [N₁ V-ing]
	b) SET OFF	N1 ~ [N₁...OFF...V-ing]
Csak két ige tartozik ide: SET OFF, START OFF.		
DAP:	LOOK DOWN on	N1 ~ DOWN on [N₁V-ing]

	N1	V..	[N₁ V-ing]
D:	I	DON'T LIKE	<i>her coming home late.</i>
DP:	a) He b) He	COMMENTED on BOASTED of	<i>(your) playing truant.</i> <i>himself as being the greatest.</i>
DA:	a) The dog b) The dog	SET OFF SET	<i>the child crying.</i> <i>the child OFF crying.</i>
DAP:	They	LOOKED DOWN on	<i>her marrying a farmer.</i>

26. modell

- D: *Nem szeretem, ha későn jön haza.*
 DP: a) *Kinyilvánította a véleményét a lógás(od)ról.*
 b) *Azzal hencegett, hogy ő a legkiválóbb.*
 DA: *A kutya miatt elkezdett sírni a gyerek.*
 DAP: *Lenézték, amiért egy farmerhoz ment feleségül.*

Variánsok:

[N₁ V-ing] // [(N₁) V-ing] // [(N₁))V-ing]

N1 ~.. [N₁ V-ing] (N₁ = Acc)

Amint a képlet is sugallja, csak olyan igék vehetők fel a listába, amelyeknek az esetben az **N₁** és a **V-ing**, nem pedig az **N1** és a **V-ing** között van koreferenciális viszony. Nem tartozik tehát ide: *I met him walking in the street.*

Nem lehet eleme a halmaznak olyan ige sem, amelyik mellet az igenév parafrázisa egy *when...* kezdetű tagmondat. Az előző példamondat itt is megemlíthető. Más példa:

(92) *I photographed my son sitting on a camel.*

Így is mondhatjuk:

(93) *I photographed my son when he was sitting on a camel.*

Nem könnyű azonban ezektől a kirekesztett igéktől elkülöníteni például a **SEE** vagy a **HEAR** igét, amelyek viszont jól ismert elemei e listának. Talán segít, hogy az *I saw/ heard him singing* mondatra utalva mondhatom:

(94a) *I saw/heard it happening.*

(94b) *I saw/heard him doing it.*

De nem mondhatom:

(95a) **I met/photographed it happening.*

(95b) **I met him doing it.*

Ez azonban már elfogadható:

(96) *I photographed him doing it.*

Ugyancsak nehézséget okoz a **KEEP*** ige is. Hasonló ugyan a **HEAR** és a **SEE** igékhez, de az utána álló **V-ing**-nek határozói jelentése is van.

N1 ~.. [N₁ (to be) V-ing] (N₁ = Acc)

N1 ~.. [N₁ V-ing] (N₁ = Acc) // N1 ~.. [N₁ to be V-ing]

- N1 ~.. [N₁ V-ing]** (*N₁ = Poss/Acc*)
N1 ~.. [N₁ V-ing (/ having V-en)] (*N₁ = Poss/Acc*)
N1 ~.. [N₁ V-ing / having V-en] (*N₁ = Poss/Acc*)
N1 ~.. [N₁ V-ing] (*N₁ = Poss/Acc*) // **N1 ~.. [N₁ to be V-ing]**
N1 ~.. [N₁ V-ing (/ having V-en)] (*N₁ = Poss/Acc*) // **N1 ~.. [N₁ to be V-ing]**
N1 ~.. [N₁ V-ing / having V-en] (*N₁ = Poss/Acc*) // **N1 ~.. [N₁ to be V-ing]**
N1 ~.. [N₁ V-ing] (*N₁ = Poss/Acc; Full Nom*)
N1 ~.. [N₁ V-ing (/ having V-en)] (*N₁ = Poss/Acc; Full Nom*)
N1 ~.. [N₁ V-ing / having V-en] (*N₁ = Poss/Acc; Full Nom*)

A fenti három részhalmozban olyan igék vannak, amelyek mellett természetesebb a teljes nominalizáció (Full Nominalization).

- N1 ~.. [N₁...prep...←V-ing]**
N1 ~.. [N₁...prep...←V-ing / having V-ing]
N1 ~.. [N₁...prep...←V-ing / having V-ing] (*N₁ = Non-Personal N*)
N1 ~ about/of [N₁...as...←V-ing] (*Verbs of Communication*)
 Deviáns képlet:
N1 ~ pass [V-ing]

- TP: **BASE on** N1 ~ N2 on [(N₁) V-ing]
 TAP: **FILL IN on** N1 ~ IN> N2 on [N₁ V-ing]

N1	V..	N2	[N ₁ V-ing]
TP: She	BASED	her hopes	on (my) winning the race.
TAP: a) He	FILLED IN	the teacher	on (my) having been absent.
b) He	FILLED	the teacher IN	on (my) having been absent.

27. modell

- TP: *Abban reménykedett, hogy megnyeri/ megnyerem a versenyt.*
 TAP: *Részletesen tájékoztatta a tanárt a hiányzás(om)ról.*

Variánsok:

- N1 ~ ←SELF prep [(N₁) V-ing / having V-en]**
N1 ~.. N2 [N₁ V-ing / having V-en]

Deviáns képlet:

- N2 ~ pass [(to be) V-ing]**

5.1.3.2.13. A grammatikai alannal nem rendelkező előidejű paticipiumos mellékmondat mint inzert

A divalens mátrixban az N1-nek kettős funkciója van, ő szolgál ugyanis az ige-név logikai alanyaként is.

D: *FEEL* N1 ~ [V-en]

N1	V..	[V-en]
D: I	FELT	<i>flattered.</i>

28. modell

D: *Hízelgőnek találtam rám nézve.*

5.1.3.2.14. A grammatikai alannal rendelkező előidejű participiumos mellékmondat mint inzert

Az N₂ realizációja:

- a) egyes vagy többes számban levő főnév;
- b) személyes névmás tárgysetben: *me, him, her, it, us, you, them.*

D: *WANT* N1 ~ [N₂V-en]

N1	V..	[N ₂ V-en]
D: He	WANTS	<i>the project finished by next week.</i>

29. modell

D: *Azt akarja, hogy a tervet fejezzék be a jövő hétre.*

Megjegyzés:

A fenti inzertben az N₂ az N₁ helyett arra utal, hogy a V-en szenvedő jelentésű.

5.2. A tagmondat mint alany

A divalens mátrix N1 ~.. □ fordított sorrendű az **érzelmet kifejező** vagy **pszichológiai igék** esetében: □ ~.. N1 (Stimulus + Verb + Experiencer). Az egyszerűség kedvéért a fordított sorrendet csak akkor jelöljük, ha az inzert [CI].

Az inzert ilyenkor tipikusan egy mellékmondat, de főnévi szerkezet is helyettesítheti a mellékmondatot: [CI] ~ N1, illetve N2 ~ N1. A mellékmondat az N1 után helyezhető, és eredeti helyét az IT névmás foglalja el: [CI] ~ N1 ⇒ IT ~ N1 [CI] Pl.

[Th] ~ N1 <=> IT ~ N1 [th]:

(97) *That he doesn't write surprises me.* <=>

(98) *It surprises me that he doesn't write.*

[To V] ~ N1 <=> IT ~ N1 [to V]:

(99) *To hear her say that surprised me.* <=>

(100) *It surprised me to hear her say that.*

A divalens és a trivalens mátrixok ugyancsak tartalmazhatnak variábilis elemeket, N1-et, illetve N2-öt, különösen az összehasonlítást és a viszonyítást kifejező igék esetében. A variábilis elemek tipikusan a [CI] mint tagmondat értékű inzerttel váltakoznak. Pl.

a) N1 ~ prep □ <=> [CI] ~ prep [CI]: [Wh] ~ prep [wh]:

(101) *Whether he will agree to go depends on who is appointed leader.*

b) N1 ~ N2 prep □ <=> N1 ~ [CI] prep [CI]

N1 ~ [V-ing] prep [V-ing]:

(102) *She compared lying in the sun with going to a party.*

És még: [V-ing] ~ q-pass (<X prep [V-ing]:

(103) *Lying in the sun compares favourably with going to a party.*

5.3. A különféle mondatmodellek és a valenciaképletek összehasonlítása

Az angol mondatok alapformáinak, a mondatmodelleknek a számában, meghatározásában és elnevezésében igen nagyok az eltérések az egyes művekben attól függően, hogy számításba vesznek-e transzformációkkal előállítható mondatokat is, vagy hogy mennyire részletezik a bővítmények fajtáit, mennyire szerepeltetik modelleikben a határozókat az egyes kutatók. Nagy eltéréseket mutatnak a jelölési rendszerek is főként attól függően, hogy kategóriaszimbólumokat vagy szintaktikai funkciójeleket találunk-e a modellekben. (Lásd pl. KRUISINGA 1925, FRIES 1952, HORNBY 1954, 1989, ROBERTS 1956, 1961 [cit. GLEASON 1965], HARRIS 1957, FRENCH 1960, CLARKE–MACKENZIE 1963, CARROL 1964, STOCKWELL *ET AL.* 1965, ALLEN 1966, ALEXANDER 1967, DINNEEN 1967, SCOTT *ET AL.* 1968, BELASCO 1969, NIDA–TABER 1969, WALLWORK 1969, LONGMAN 1978, 1987, BROWN–MILLER 1980, HUDDLESTON 1988).

A csak kategóriaszimbólumok a morfoszintaktikai valencia formális elemzésének jobban megfelelnek, mint a szintaktikai funkciójelek:

Since complements are seen as forms expressing semantic roles, the formal classification of the components need not, and indeed should not, reflect any semantic properties (because this is part of the semantic description of the same complement). This is one of the reasons why traditional categories such as object or attribute provide an unsuitable basis for the description of complement classes, at least as long as semantic criteria are crucial to their definition HERBST URL).

Az összehasonlítás kedvéért az alábbiakban a QUIRK *ET AL.* (1972:343) mondatmodelljei szerepelnek. A nekik megfelelő valenciaképletek jobbra találhatóak:

1. SVC N1 ~.. ←N2 / N1 ~.. ←Q
2. SVA N1 ~.. ←A

3. SV	N1 ~.
4. SVO	N1 ~. N2
5. SVOC	N1 ~. N2 ←N3 / N1 .. N2 ←Q
6. SVOA	N1 ~. N2 ←A
7. SVOO	N1 ~. N2 N3 / N1 ~. (N3) N2

Lényeges mennyiségi különbség, hogy az 1., az 5. és a 7. sorban a jobb oldalon két-két formula szerepel, ami inkább a jobb oldalon levő képletek előnye, mert az ←N és a ←Q alapján elkülöníti egymástól a két alosztály modelljét, illetve a tárgyak különböző fajtáit; bár az is igaz, hogy a bal oldali képleteknek nagyobb az általánosító szerepe.

Nagy előnye a valenciaképleteknek, hogy a szintaktikai funkciókat realizáló kategóriaszimbólumok mellett az N1-nek, az N2-nek és az N3-nak az igehez és egymáshoz viszonyított helye, valamint a relációjel (←) alapján elegendő információval szolgál a szintaktikai funkciók azonosításához is.

A főnévi alaptagú szószervezetek konstans indexei arra adnak lehetőséget, hogy az egymással kapcsolatba hozható prototipikus és deviáns struktúrák is egyértelmű kifejezést nyerjenek. Lássuk példaként a szenvedővé alakítható négy modellt (SVO, SVOC, SVOA, SVOO, vö. QUIRK *ET AL.* 1972: 346) mind a két jelölési móddal:

S V O	S Vpass [A]	N2 ~.pass (by N1)
S V O C	S Vpass Cs [A]	N2 ~.pass ←N3 (byN1)
		N2 ~.pass ←Q (by N1)
S V O A	S Vpass A _{loc} [A]	N2 ~.pass ←A (by N1)
S V O O	S Vpass O _d [A]	N2 ~.pass N3 (by N1)
	S Vpass O _i [A]	N2 ~.pass N2 (by N1)

A bal oldali modellek esetében még a cselekvő és a szenvedő szerkezetek egymás mellé helyezésével sem mindig válik világossá, hogy miből mi lesz, míg a jobb oldali képletek ebből a szempontból is egyértelműek, és önmagukban is teljes értékűek.

A szintaktikai funkciókat bemutató formulákat és a kategóriaszimbólumokkal kifejezett valenciaképleteket esetleg együtt is alkalmazhatjuk a mondatok szerkezetének az ábrázolásakor:

(104)	<i>I</i>	<i>can't put up with</i>	<i>your friend.</i>
	S	V	O
	N1 ~	ADV prep	N2
(105)	<i>I</i>	<i>asked</i>	<i>him to help me.</i>
	S	V	O O
	N1	~	N2 [to V]
(106)	<i>They</i>	<i>goaded</i>	<i>him into doing it.</i>
	S	V	O A
	N1	~	N2 prep ←[V-ing]

A valenciaképleteknek még egy előnyére kívánok rámutatni:

A kategóriaszimbólumokat további egyszerű jelekkel ellátva, az N-nel kifejezett igei valencia szemantikai kategóriák szerint is jellemezhető, és ezzel együtt valamennyi N hármas jellemzésére nyílik lehetőség. Az esetgrammatikából ismert legfontosabb szemantikai szerepek egy-egy képleten belül az inherens szemantikai jegyek és a vizuálisan is percipiálható relációs jelek segítségével azonosíthatók. E tekintetben NILSENÉK megállapításával értek egyet:

...deep cases represent a relationship between inherent features, like animate, and relational features, like cause ... the term Agent is nothing more than a short-cut way of saying Animate Cause... (NILSEN–NILSEN 1975:97).

Bizonyos célok érdekében természetesen hasznosak a szintaktikai funkciók és a szemantikai szerepek is; mondjuk, ha le akarjuk rövidíteni az utat ('short-cut'), ha nem akarunk valamit részletezni, de az itteni céloknak, az ige morfoszintaktikai valenciája sokoldalú jellemzésének jobban megfelel, ha az inherens szemantikai jegyeket és a relációs jegyeket egymástól elválasztva kezeljük, nem feledkezve meg természetesen összefüggéseikről.

A jelen könyvben kidolgozott jelölésrendszer segítségével egy egyszerű képletbe sűrítve adhatjuk meg mindazt a szükséges információt, amelyet például HELBIG–SCHENKEL (1973:312) oly körülményesen tált:

N1n ~. N2a N3d

Az angolban pedig még az esetekre (**n/a/d**) sem kell külön jelekkel utalnunk.

Ha az ALLERTON (1982:150) által javasolt néhány szócikket vesszük szemügyre, azt állapíthatjuk meg, hogy az áttekinthetőség szempontjából azok a HELBIG–SCHENKEL-féle valenciaszótár szintjét sem érik el. (Igaz ugyan, hogy ALLERTONT HELBIG–SCHENKELLEL és jómagammal szemben nem vezérelték nyelvpedagógiai célok.) Például:

teach imparting of knowledge or skill to someone'
 1. subject 'performer'
 (2. object 'mental focus (= knowledge/skill)')
 (3. to-indirect object 'recipient')
e.g. *Oliver taught (me) (history).*

A jelen könyvben használt jelekkel: **N1 ~ N2 (to N3) <dat> N1 ~ (N3 /V N2)**

A két szócikk (*GEBEN*, *TEACH*) eltérő jellemzői: HELBIG–SCHENKEL kategóriaszimbólumokat és a morfológiai esetekre utaló jeleket, valamint szemantikai jegyeket használ; míg ALLERTON gyűjtőfogalmakat, szintaktikai funkciókat és szemantikai szerepeket nevez meg.

Összehasonlíthatjuk e könyv ábrázolásmódját a lexikai grammatika formuláival (BRESNAN 1981:111) is:

a) <(SUBJ), ((S-COMP))>
b) inquire (1, 2)
c) inquire ((SUBJ), ((S-COMP)))
d) *Mary inquired who was coming.*

Egyáltalán nem világos, hogy BRESNAN miért tartja szükségesnek az a) és a b) pontokat, hiszen a c) mind mennyiségileg, mind minőségileg kifejezi mindazt az információt, amely az előző két pontban szerepel. Igen egyszerű és áttekinthető formában a c)-ben foglaltakat az alábbi képlet is tartalmazza:

N1 ~.. [wh]

A **[wh]** pontosabb is, mint az **S-COMP**, mert ez utóbbi a beágyazott mondatok akármelyik fajtájára utalhat, míg a valenciaképletben a szögletes zárójelnek van ugyanaz az általánosító jelentése.

A jelen könyvben használt formulák ellen fel le lehetne hozni, hogy kevésbé explicitek, mint a BRESNAN által használt lexikai formák. A jeleket azonban egyszer mindenképpen értelmezni kell, és akkor már a **SUBJ** a mi jeleinkkel is egyszerűen azonosítható: **SUBJ** = a tildétől balra eső **N** vagy fordítva: a tildétől balra eső **N** = **SUBJ**. A számozott **N** és helyértéke, valamint a koreferenciára utaló jel azonosítási alapul szolgál a szintaktikai funkciók számára, és máris grammatikai funkciókat rendeltünk az itt pontosabban megnevezett, az inzerteket is azonosító 'argumentum'-okhoz.

Végül is használhatnánk kettős jelölést is ugyanúgy, mint fentebb, és még akkor is áttekinthetőbb maradna a képletünk:

SUBJ S-COMP
N1 ~ [wh]

(Szintaktikai funkciójelekként szívesebben használnám az egyszerűbb rövidítéseket: **S**, **O**.)

További példák a lexikai grammatikából (BRESNAN 1981:115–116) a zéró grammatikai funkció kifejezésére (immár viszonylag egyszerűbb formában):

- a) read ((SUBJ), (OBJ))
- b) read ((SUBJ), O)
- c) read (O, (SUBJ))

A fenti lexikai formákat az alábbi mondatok példázzák:

(107a) *Fred reads Russian novels easily.*

(107b) *Fred reads easily.*

(107c) *Russian novels read easily.*

A jelen dolgozat ábrázolásmódjával, amely a mondatrészek kötelező és fakultatív jellegére, valamint a szerkezet közötti szoros kapcsolatokra is utal:

N1 ~ N2 (A) ↔ N1 ~ del (A) ↔ N2 ~ q-pass (←A)

6. A PROTOTIPIKUS VALANCIKÉPLETEK VARIÁNSAI

6.1. A mátrix-alternáció

A prototipikus valenciaképletek mátrix-alternációinak típusai lényegében azonos jelentéssel:

1. A monovalens egyszavas ige váltakozhat a monovalens partikulás igével:

FIDDLE: N1 ~ {ABOUT} = N1 ~ / N1 ~ ABOUT

(1a) *He's fiddling.* /

(1b) *He's fiddling about.* (Valamivel babrál/játszadozik.)

2. A monovalens partikulás igék között van olyan, amelyik hol egy, hol két partikulával áll:

CUDDLE UP:

N1+2 ~ UP {TOGETHER} = N1+2 ~ UP / N1+2 ~ UP TOGETHER

(2a) *The children cuddled up.* /

(2b) *The children cuddled up together.* (A gyerekek összebújtak.)

3. A divalens egyszavas igék váltakozhatnak:

a) Divalens előljárós igékkel:

CHASE: N1 ~ {after} N2 = N1 ~ N2 / N1 ~ after N2

(3a) *He's always chasing the girls.* /

(3b) *He's always chasing after the girls.* (Állandóan a lányokat hajkurássza.)

b) Divalens partikulás igékkel:

YELL: N1 ~ {OUT} > □ N2 (prep N3) =

N1 ~ N2 (at N3) *He yelled orders (at everyone).* /

N1 ~ OUT N2 (at N3) *He yelled out orders (at everyone).* /

N1 ~ N2 OUT (at N3) *He yelled orders out (at everyone).*

(Ordítózva parancsokat osztogatott mindenkinek.)

4. A trivalens egyszavas igék váltakozhatnak:

a) Trivalens előljárós igékkel:

JOIN: N1 ~ {with} N2 [to V] = N1 ~ N2 [to V] / N1 ~ with N2 [to V]

(4a) *Everybody joined us to sing the song.* /

(4b) *Everybody joined with us to sing the song.*

(Mindenki csatlakozott hozzánk, hogy énekeljen.)

CONCEIVE:

N1 ~ {of} N2 as ←Q = N1 ~ N2 as ←Q / N1 ~ of N2 as ←Q

(5a) *The ancients conceived the earth as flat.* /

(5b) *The ancients conceived of the earth as flat.*

(Az ókoriak azt hitték, hogy lapos a föld.)

b) Trivalens partikulás igékkel:

SAND: N1 ~ {DOWN} > □ N2 ← Q =

N1 ~ N2 ← Q / N1 ~ ADV N2 □ / N1 ~ N2 ADV ← Q

(6a) *He sanded the wood smooth.* /

(6b) *He sanded down the wood smooth.* /

(6c) *He sanded the wood down smooth.* (Simára csiszolta a fát.)

5. A trivalens partikulás-előjárós igék váltakozhatnak a trivalens előjárós igékkel:

SPLIT: N1 ~ {UP} > □ N2 into N3 =

N1 ~ N2 into N3 / N1 ~ UP N2 into N3 / N1 ~ N2 UP into N3

(7a) *She split the children into groups.* /

(7b) *She split up the children into groups.* /

(7c) *She split the children up into groups.* (Csoportokra osztotta fel a gyerekeket.)

Jegyezzük meg, hogy valencia-alternáció deviáns képletekben is előfordulhat:

GRIND: N2 ~ {DOWN} = N2 ~ / N2 ~ DOWN

(8a) *It won't grind.* / (8b) *It won't grind down.* (Nem akar apró lenni.)

6.2. A visszaható igék

A következő főbb igeosztályok vehetnek maguk mellé visszaható névmásokat:

1. A kötelezően visszaható igék:

ABSENT from: N1 ~ ←SELF (from N3):

(9) *They absented themselves from the meeting.* (Távolmaradtak a gyűlésről.)

2. A tárgyhagyó visszaható igék:

BEHAVE: N1 ~ (←SELF):

(10) *Behave (yourself) now!* (Próbáld meg viselkedni!)

3. Azok az eredetileg nem visszaható igék, amelyek visszaható igékként is szerepelhetnek. Az eredetileg nem visszaható igék **reflexivizációja** megváltoztatja a valencia-képletekben szereplő főnévi szószerkezetek koreferenciáját. Például:

a) **LOOK:** N1 ~ at N2 ⇒ N1 ~ at ←SELF:

(11) *She is looking at me.* (Engem néz.) ⇒

(12) *She is looking at herself.* (Önmagát nézi.)

b) **FAMILIARISE with:**

N1 ~ N2 with N3 ⇒ N1 ~ ←SELF with N3:

(13a) *He familiarized his students with the rules.*

(Megismertette tanítványait a szabályokkal.) ⇒

(13b) *He familiarized himself with the rules.* (Megismerkedett a szabályokkal.)

c) **BUY:** N1 ~ N2 (for N3) ⇒ N1 ~ N2 (for ←SELF):

(14a) *She bought a ring for her daughter.* ⇒ (Vett egy gyűrűt a lányának.)

(14b) *She bought a ring for herself.* (Vett egy gyűrűt magának.)

d) **BUY:** N1 ~.. (N3) N2 ⇒ N1 ~ (←SELF) N2 (←SELF = ←N3):

(15a) *She bought her daughter a ring.* (Vett egy gyűrűt a lányának.) ⇒

(15b) *She bought herself a ring.* (Vett egy gyűrűt magának.)

6.3. A részeshatározó áthelyezése

Bizonyos trivalens előljárósós, valamint jóval kisebb számban trivalens partikulás-elöljárósós igék megengedik a részeshatározó áthelyezését (Indirect Object Movement), azaz az N3-nak az N2 elé helyezését, és egyben a *to*, illetve a *for* előljárósó törlését:

1. a) **GIVE: N1 ~ N2 to N3 <dat> N1 ~ N3 N2:**
(16a) *Tom gave a rose to Mary.* <dat>
(16b) *Tom gave Mary a rose.* (Tamás rózsát adott Máriának.)
b) **BUY: N1 ~ N2 (for N3) <dat> N1 ~ (N3) N2:**
(17a) *Tom bought a ring for Mary.* <dat>
(17b) *Tom bought Mary a ring.* (Tamás gyűrűt vett Máriának.)
2. a) **GIVE BACK: N1 ~ BACK> N2 (to N3) <dat>**
N1 ~ (N3) BACK> N2:
(18a) *Mary gave the ring back to Tom.* /
(18b) *Mary gave back the ring to Tom.* <dat>
(18c) *Mary gave Tom back the ring.* /
(18d) *Mary gave Tom the ring back.* (Mária visszaadta a gyűrűt Tamásnak.)
b) **RUSTLE UP: N1 ~ UP> N2 (for N3) <dat> N1 ~ (N3) UP> N2**
(19a) *She rustled up an omelette for Tom.* /
(19b) *She rustled an omelette up for Tom.* <dat>
(19c) *She rustled Tom up an omelette.* /
(19d) *She rustled Tom an omelette up.* (Összeütött egy omlettet Tamásnak.)

Megjegyzések:

1. A fentiek értelmében a *to*, illetve a *for* előljárósókat tartalmazó képleteket tekintjük ugyan elsődlegesnek, de a <dat> mind a két oldalán levő változatot prototipikusnak tartjuk.

2. Bár a részeshatározóként funkcionáló N3 sok esetben fakultatív bővítménynek tekinthető, akár követi az N2-t a *to* vagy a *for* előljárósó után, akár megelőzi előljárósó nélkül az N2-t, mégis az ezen képletekben szereplő igéket trivalens igéknek tekintjük, mert mind a három bővítményük jellemzője az általuk kifejezett tényállásnak.

Vannak azonban olyan igék is ebben a halmazban, amelyeket ténylegesen csak az N1 * N3 N2 képlet tud reprezentálni, nem vethetők alá az imént megnevezett transzformációnak: *ASK, BEAR, BET, BLOW, BODE, BUNG, CACKLE, ENVY, FINE, GRUDGE, LAST, LOSE, MEAN, NICK, OCCASION, PROFIT, RUN, STAND*. Ugyanakkor több olyan ige is van, amelynek az esetében erősen megoszlanak a vélemények az anyanyelvi informánsok között, hogy tudniillik transzformálhatók-e vagy sem: *ASSURE, CAUSE, CHOOSE, CHUCK, COST, DO, EARN, EXCUSE, FIGURE, FILL, FORGIVE, INTEND, KISS, NOTCH, OVERCHARGE, PARDON, PHONE, PLUCK, PREACH, PULL, REACH, ROLL, SCORE, SET, SLING, SLIP, SPARE, SPOT, SWEEP, TELEPHONE, TELL, TIP, VOTE, WAGER, WIN*. Tapasztalataim szerint az amerikai angol sokkal több esetben engedi meg a transzformációt, mint a brit angol. Itt most

természetesen csak a *to/for* prepozíciós szerkezeteket tartalmazó transzformációkról van szó, nem például az *ask him a favour – ask a favour of him* lehetőségéről.

Bizonyos esetekben viszont az **N1 * N2 to N3** szerkezet nem alakítható át **N1 * N3 N2** szerkezetté, például a *DESCRIBE* vagy a *MENTION* esetében.

Az is meglepő volt számomra, hogy egyes anyanyelvi informánsok milyen könnyen elfogadják számos ige mellett mind a *to*, mind a *for* prepozíciót azonos jelentésben.

A valamilyen dativusi funkcióban levő **N** nagyon sokféle képletbe be tud furakodni anélkül, hogy az ige valenciája ténylegesen igényelné a jelenlétét. Ilyenkor az **N3** valóban fakultatív bővítménynek tekinthető. Ez az a szerkezet, amelyről többen is azt állítják, hogy nem létezik. A COBUILD-nyelvtan egyik megállapítása – mint már idéztem is – így szól:

It is not possible to have indirect objects with phrasal verbs. The only objects you can have are direct objects of the verb and objects of prepositions. (COBUILD 1990:170)

Példák a szerintük nem létező szerkezetre:

(20A) *Would you like me to pour out the tea?*

(20B) *Yes, please pour **me** some out straight away, before it gets too strong.*

(21) *I hope that the holiday will give **me** back my good spirits.*

(22) *That car must have knocked **her** back a few pounds!*

(23) *Can you reach **me** over my slippers?*

Azt gondolhatnánk, hogy a szerzők a szigorúbb kritériumok alapján vett A-igékre gondolnak. Nem, mert mindössze ennyi áll a több szóból álló igékről a 162. oldalon:

There is a special group of verbs which consist of two or three words. These are called phrasal verbs.

Ilyen és hasonló példák vannak:

(24a) *He sat down.* (162. o.)

(24b) *Gretchen took off her coat.* (166. o.)

Aligha lehetne bármiféle különleges jelentésváltozásról, idiomatikus kifejezésről beszélni az iménti mondatokban szereplő igékkel kapcsolatban.

3. Amikor mind az **N2**-nek, mind az **N3**-nak névmási realizációja van, a részes-határozónak, azaz az **N3**-nak az **N2** elé helyezése csak a brit angolban megengedett. Például:

(25a) *I gave it to him* <dat> (25b) *I gave him it*, sőt *I gave it him*. (Neki adtam.)

6.4. A konverzek

A konverzek azok a valenciaképletek, amelyekben a perspektívaváltás eredményeként két **N** helyet cserélhet egymással. Az **N**-ek helycseréjét az előljárószo cseréje is követi. A reciprok igék melletti szerkezetektől eltérően az itt felcserélhető szó-szerkezetek nincsenek egymással szemantikai kapcsolatban.

A konverzek di- és trivalens típusai:

1. **SWARM in: N1 ~ in N2 <conv> SWARM with: N2 ~ with N1:**

(26a) *Bees swarm in the garden* (Méhék hemzsegnek a kertben.) <conv>

(26b) *The garden swarms with bees*. (A kert hemzseg a méhéktől.)

2. **SMEAR on: N1 ~ N2 on N3 <conv> SMEAR with: N1 ~ N3 with N2:**

(27a) *She smear cream on her face*. (Krémet kent az arcára.) <conv>

(27b) *She smear her face with cream*. (Bekente az arcát krémmel.)

A különböző igepárok mint szemantikai konverzek (*LIKE – PLEASE, BUY – SELL, ROB – STEAL* stb.) kívül esnek a kutatás témakörén.

7. A DEVIÁNS VALENCIAKÉPLETEK

A prototipikus valenciaképletek egyes variánsai, valamint a deviáns valenciaképletek a **perspektívaváltás** következményei. A figyelem a tényállást kifejező prototipikus szituáció egyik vagy másik résztvevőjére irányítható, de ki is tágítható vagy szűkíthető is a perspektíva az ugyanazon tényállás újabb és újabb keresztmet-szetében. A perspektíva kitágítása mind a prototipikus, mind a deviáns képletek esetében fakultatív elemek, tipikusan előljárószerű szerkezetek hozzáadásával, **valencianövekedéssel** jár együtt, míg a perspektíva szűkítése, azaz egy vagy két kötelező elem törlése a valencia számának a csökkenéséhez, **valenciaredukcióhoz** vezet.

Különböző álláspontokat képviselhetünk, amikor a prototipikus és a deviáns valenciaképleteket kapcsolatba hozzuk egymással. Egy alacsonyabb valenciaszámú ige származtatható egy magasabb valenciaszámú igéből, de ennek a fordítottja is lehetséges. Bizonyos igék eredetileg monovalens igék, tehát divalens használatukat a prototipikus monovalens képletből lehet származtatni; más igék viszont eredetileg divalens vagy trivalens igék, ezért minden olyan származékuk, amely a valenciaredukció révén keletkezik, a prototipikus di-, illetve trivalens képletre vezethető vissza. Minthogy az elsődlegesség kérdésében igen nagyok a véleménykülönbségek az anyanyelvi informánsok között, az ige egy adott jelentésében a **legnagyobb számú kötelező elemet tartalmazó képletet tekintjük prototipikusnak, és ebből származtatjuk a valencianövekedés, illetve a valenciaredukció során keletkező deviáns képleteket.**

A két folyamat, a valencianövekedés és a valenciaredukció nem zárja ki egymást. Például a valenciaredukció révén előálló ergatív igék is bővíthetők fakultatív előljárószerű szerkezettel:

BREAK: N2 ~ (into N3)

(1) *The vase broke (into pieces).* (Darabokra tört a váza.)

SPLIT OFF: N2 ~ OFF (from N3)

(2) *The branch split off (from the trunk).* (Az ág lehasadt a fatörzsről.)

7.1. A valencianövekedés

Valencianövekedésről akkor beszélünk, amikor egy vagy több **fakultatív** elemmel bővítjük a prototipikus vagy a deviáns valenciaképletet.

A valencianövekedés következő eseteivel találkozhatunk:

- a) bővítés egy, két vagy három fakultatív **előljárószerű szerkezettel**;
- b) bővítés **részeshatározói (Indirect Object)** szerepű N3-mal.

A fakultatív elemek külön-külön is és együttesen is szerepelhetnek, ha közöttük a /V jelet látjuk. Például:

a) **ARGUE: N1 ~ (with N2 /V about N3):**

N1 ~ (with N2):

(3a) *She is arguing (with him).* (Vitakozik vele.)

N1 ~ (about N3):

(3b) *She is arguing (about money).* (A pénzről vitatkozik.)

N1 ~ (with N2 about N3):

(3c) *She is arguing (with him about money).* (A pénzről vitatkozik vele.)

b) **PAY: N1 ~ (N3 / N2 / for N4):**

N1 ~ (N3):

(4a) *I paid (the waiter).* (Fizettem a pincérnek.)

N1 ~ (N2):

(4b) *I paid (ten pounds).* (Tíz fontot fizettem.)

N1 ~ (for N4):

(4c) *I paid (for the meal).* (Fizettem az ételért.)

N1 ~ (N3 N2):

(4d) *I paid (the waiter ten pounds).* (Tíz fontot fizettem a pincérnek.)

N1 ~ (N3 for N4):

(4e) *I paid (the waiter for the meal).* (Fizettem a pincérnek az ételért.)

N1 ~ N2 for N4):

(4f) *I paid (ten pounds for the meal).* (Tíz fontot fizettem az ételért.)

N1 ~ (N3 N2 for N4):

(4g) *I paid (the waiter ten pounds for the meal).*

(Tíz fontot fizettem a pincérnek az ételért.)

Megjegyzések:

1. Néha megfordítható a fakultatív elemek sorrendje:

N1 ~ N2 (for N3 / from N4) / N1 ~ N2 (from N4 / for N3)

(5a) *I bought a book (for ten pounds from him).* /

(5b) *I bought a book (from him for ten pounds).*

(Vettem tőle egy könyvet tíz fontért.)

2. A fakultatív előjárás szerkezet állhat az inzert előtt is:

IT ~ (to N2) [th]

(6) *It seems (to me) that you are right.* (Nekem úgy tűnik, hogy igazad van.)

3. A „rokon tárgy” (Cognate Object) növeli a valencia számát:

(7) *He lived all his life in Scotland.* (Az egész életét Skóciában élte le.)

(8) *She died a horrible death.* (Borzalmas halállal halt.)

4. A fakultatívitas nagymértékben függ a jelentéstől, azaz a mátrix N-ek és az inzert N-ek szemantikai jegyeitől. Például:

aa) **ARRIVE (at)** (elér egy helyre):

(9a) *We arrived (at the airport).* (Megérkeztünk a repülőtérre.)

ab) **ARRIVE at** (elhatározásra, egyezsége jut):

(9b) *The committee couldn't arrive at a decision.*

(A bizottság nem jutott elhatározásra.)

ba) **FADE {AWAY}** (fokozatosan eltűnik):

(10a) *The shapes faded {away} into the night.*

(Az alakok beleolvadtak az éjszakába.)

bb) **FADE AWAY** (meghal):

(10b) *He's fading away.* (Haldoklik.)

7.2. A valenciaredukció

7.2.1. A felszólító módban levő igék

Az ige felszólító módja is valenciaredukcióval, azaz az alany törlésével jár együtt. Minthogy a felszólító módra vonatkozó megengedő és korlátozó szabályok alapvetően jelentéstani jellegűek, a szócikkekben (BUDAI 1997a) csak a felszólító mód különleges eseteit találjuk. Például:

(11) *Stow it.* (*Fogd be a szád! Kuss!*)

(12) *Spit it out.* (*Ki vele! Nyögd ki!*)

7.2.2. A tárgyhagyó igék

A tárgyhagyó igék (Object-Deleting Verbs) azok a prototipikusan di- vagy trivalens igék, amelyek mellől a szövegösszefüggésből kiemelt mondatban is elmaradhat az N2 inzert, aminek következményeként egy monovalens, illetve egy divalens deviáns képletet kapunk:

a) **READ: N1 ~ N2 ⇒ N1 ~ (N2):**

(13) *The child is reading (a book).* (*A gyerek [könyvet] olvas.*)

b) **BACK into: N1 ~ N2 into N3 ⇒ N1 ~ (N2) into N3:**

(14) *She backed (her car) into a tree.* (*Nekitolatott egy fának.*)

Megjegyzés:

Nem mindig könnyű elkülöníteni egymástól a tárgyhagyó igét, valamint a szövegben a tárgya nélkül álló igét (ellipszis), amely értelmileg a szövegösszefüggésből egészíthető ki.

7.2.3. Az ergatív igék

Az **ergatív** terminus az 'okoz', 'létrehoz' jelentésű görög szóból származik, amely sokat vitatott elnevezése a szakirodalomnak. Azokban a nyelvekben, amelyekben valódi ergatív igék találhatók, a monovalens ige alanyából lesz a divalens ige tárgya, és az ige az általa kifejezett cselekvés ágenseként vagy okaként funkcionáló alanyt (N2) kap maga mellé:

N1 ~.. ⇒ N2 ~.. N1

A dolgozatban tágabb értelemben használom az ergatív ige fogalmát. Ergatív igeként kezelek minden olyan divalens vagy trivalens igét, amely mellett a tárgyként (Direct Object) funkcionáló N2 egy deviáns képletben alannyá válhat anélkül, hogy megváltoznék az ige alakja. Ilyenkor eltűnik az N1-gyel kifejezett eredeti alany, a deviáns képletek ergatív igéje mellett ugyanis nem tételezünk fel ágenst. A valenciaképletekben **az első helyre kerülő N2 utal az ergativitásra**. A szenvedő szerkezet is N2-vel kezdődik, de ilyenkor az ige helyét jelző tilde után ott van a **pass** rövidítés is.

Sokszor nem könnyű eldönteni, hogy az N2 külső erő hatására vagy belső tulajdonságánál fogva kerül-e a megnevezett helyzetbe, ezért gyakran vagylagosan jelenik meg a prototipikus és a deviáns monovalens képlet:

ACCUMULATE: N1 ~ / N2 ~:

(15) **Dust and dirt soon accumulate if a room is not cleaned regularly.**

(A por és a piszok hamar összegyűlik, ha egy szobát nem takarítanak rendszeresen.)

Az N1 ~ N2 ⇒ N2 ~ vagy N1 ~ / N2 ~ rokonított képletekben szereplő igéknek a magyarban általában egy-egy igepár felel meg:

ACCUMULATE = összegyűjt/összegyűlik, felhalmoz/felhalmozódik

OPEN = kinyit/kinyílik stb.

Az ergativitás révén rokonított igék fajtái:

1. Divalens ⇒ Monovalens:

a) **OPEN: N1 ~ N2 ⇒ N2 ~:**

(16a) **I opened the door.** (Kinyitottam az ajtót.) ⇒

(16b) **The door opened.** (Az ajtó kinyílt.)

b) **BLOW UP: N1 ~ UP >< N2 ⇒ N2 ~ UP:**

(17a) **The enemy blew up the bridge.** /

(17b) **The enemy blew the bridge up.** (Az ellenség felrobbantotta a hidat.) ⇒

(17c) **The bridge blew up.** (A híd felrobbant.)

2. Trivalens ⇒ Divalens:

a) **TURN: N1 ~ N2 ← N3 ⇒ N2 ~ ← N3:**

(18a) **The circumstances turned him politician.**

(A körülmények politikussá tették.) ⇒

(18b) **He turned politician.** (Politikus lett.)

b) **TURN: N1 ~ N2 ← Q ⇒ N2 ~ ← Q:**

(19a) **It turned the milk sour.** (Megsavanyította a tejet.) ⇒

(19b) **The milk turned sour.** (Megsavanyodott a tej.)

c) **TURN: N1 ~ N2 A ⇒ N2 ~ A:**

(20a) **He turned his attention to other aspects of the problem.**

(A probléma egyéb vonatkozásaira fordította a figyelmét.) ⇒

(20b) **His attention turned to other aspects of the problem.**

(A figyelme a probléma egyéb vonatkozásai felé fordult.)

d) **COUNT as: N1 ~ N2 as ← N3 ⇒ N2 ~ as ← N3:**

(21a) **I don't count these benefits as income.**

(Ezeket a bevételeket nem tekintem jövedelemnek.) ⇒

(21b) **These benefits don't count as income.**

(Ezek a bevételek nem számítanak jövedelemnek.)

e) **KEEP AWAY from:**

N1 ~ N2 ADV prep N3 ⇒ N2 ~ AWAY from N3) /

Nem ergatív: **N1 ~ AWAY from N2:**

(22a) **His mother kept Tom away from fattening foods.**

(Az anyja megkímélte Tomit a hizlaló/ zsíros ételektől.) ⇒

(22b) **Tom kept away from fattening foods.**

(Tomi tartózkodott a hizlaló/ zsíros ételektől.)

7.2.4. A kvázi-passzív igék

A kvázi-passzív igét tartalmazó deviáns képletek nagyon hasonlítanak az ergatív igék képleteire, mert a kvázi-passzív ige alanya is azonos a prototipikus ige tárgyával, de ugyanakkor a kvázi-passzív ige mellett általában egy kötelező határozó is megjelenik. Tipikus határozók a kvázi-passzív ige mellett: easily (könnyen), well (jól), like + Noun Phrase (mint + NP). A kvázi-passzív igék mellett a magyar fordításban általában a könnyen határozó szerepel, de gyakran kell más megoldásokhoz folyamodni: -ható/-hető, lehet stb. A kvázi-passzív képletekben a félzárójel az **A** előtt [így: (**A**) arra utal, hogy bizonyos esetekben a határozó el is maradhat. Elhagyható a határozó a tagadó mondatokban. Például: **The door won't open.** (Az ajtó nem akar kinyitni.)

Bár a határt nem könnyű megvonni az ergatív és a kvázi-passzív ige között, két jelentéstanai különbségre érdemes rámutatni:

a) Az ergatív ige konkrét eseményekre utal, míg a kvázi-passzív ige jelentése általános (generikus).

b) A kvázi-passzív ige által megnevezett esemény, folyamat, változás alapvetően az **N2** tulajdonságaiból fakad.

A kvázi-passzív igék típusai a következők:

1. Divalens \Rightarrow Divalens/Monovalens attól függően, hogy kötelező elemként megjelenik-e a határozó:

a) **SELL**: $N1 \sim N2 \Rightarrow N2 \sim (A)$:

(23) *His new novel sells well.* (Kelendő az új regénye.)

b) **BURN DOWN**: $N1 \sim \text{DOWN} \times N2 \Rightarrow N2 \sim \text{DOWN} (A)$:

(24) *Thatched cottages burn down easily.* (A zsúpfedelű házak könnyen leégnek.)

2. Trivalens \Rightarrow Trivalens/Divalens attól függően, hogy kötelező elemként megjelenik-e a határozó

a) **TURN**: $N1 \sim N2 \leftarrow Q \Rightarrow N2 \sim \leftarrow Q (A)$:

(25) *Milk turns sour easily (in the heat).*

(A tej könnyen megsavanyodik a melegben.)

b) **ROLL**: $N1 \sim N2 \leftarrow A \Rightarrow N2 \sim \leftarrow A (A)$:

(26) *Logs roll down the hill easily.*

(A fatörzseket könnyű legurítani a hegyről.)

c) **CONVERT into**: $N1 \sim N2 \text{ into } N3 \Rightarrow N2 \sim \text{ into } N3 (A)$:

(27) *This seat converts into a bed easily.*

(Ezt az ülőalkalmatosságot könnyen át lehet alakítani ágyvá.)

d) **TIE IN with**: $N1 \sim \text{IN} \times N2 \text{ with } N3 \Rightarrow N2 \sim \text{IN with } N3 (A)$:

(28) *His beliefs won't tie in with reality.* (Az elképzelései nem fedik a valóságot.)

A kvázi-passzív igék mellett is állhat fakultatív előljárószós szerkezet:

TRANSLATE: $N2 \sim (A \text{ into } N3)$:

(29) *His poems don't translate well (into other languages).*

(A verseit nem könnyű más nyelvekre lefordítani.)

Megjegyzés: A pszichológiai igék esetében a képlet: $N1 \sim (A)$.

7.2.5. A passzivizáció

A kutatómunka során a passzivizációnak nem minden fajtáját vettem figyelembe, minthogy a passzivizáció is erősen függ a jelentéstől és egyéb, nem formai tényezőktől. Csak azokat az igéket listáztam, amelyek tipikusan vagy kizárólagosan a szenvedő szerkezetet igénylik, illetve a teljesség igényével a mellékmondati inzerteket tartalmazó szenvedő szerkezetű képleteket.

Az alábbi példamondatok a passzivizációnak az N-ek különböző szemantikai jegyeiből fakadó nehézségeire utalnak:

(30a) *A decision* (ABSTRACT) *was arrived at.*

(30b) **The station* (CONCRETE) *was arrived at.*

(31a) *The kitchen was flown across by a bird* (ANIMATE).

(31b) *The kitchen was flown across *by a dictionary* (INANIMATE).

Meg kell jegyezni, hogy a koreferencia jegyével (←) ellátott nominális elemek, valamint a visszaható és kölcsönös névmások nem szerepelhetnek a szenvedő szerkezet alanyaként.

A passzivizáció képleteit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Prototipikus cselekvő mondatmodellek	Deviáns szenvedő megfelelőik
Monovalens	
N1 ~..	Nincs
Divalens	
N1 ~.. □ (□ ≠ N2)	Nincs
N1 ~.. □ (□ = N2)	N2 ~.. pass (by N1)
Trivalens	
□ = N3	
N1 ~.. N2 to/for N3 <dat>	N2 ~.. pass to/for N3 (by N1)
N1 ~.. N3 N2	N3 ~.. pass N2 (by N1)
N1 ~.. N2 □ (□ ≠ N3)	N2 ~.. pass □ (by N1)

5. táblázat

Megjegyzés:

A táblázatban szereplő (□ ≠ N2) és (□ ≠ N3) korlátozó jelek nem zárják ki a következő koreferenciális inzerteket: ←N2, ←N3.

7.3. A valencia-reduplikáció

A valencia-reduplikáció (Valency Reduplication) a mondat végére helyezett alanyi vagy tárgyi mellékmondat által üresen hagyott helynek formális alannyal (IT) való betöltését jelenti. Az így keletkező új mondat két alanyt, illetve tárgyat (Direct

Object) tartalmaz, eggyel növelve a tisztán szintaktikai valencia számát. A hátravetett alany vagy tárgy akármilyen verbum finitummal vagy infinitummal alkotott nominális mellékmondat ([CI]) lehet, a nominális vonatkozó mellékmondat kivételével.

Valencia-reduplikáció a következő esetekben fordulhat elő:

1. Divalens deviáns képletekben:

a) Fakultatív valencia-reduplikáció:

REVEAL:

N1 ~.. [th] ⇒ [Th] ~.. pass ⇒ IT ~ pass [(th)]:

(32) *It was revealed (to the government) that there might be an uprising.*
(A kormány tudomására hozták, hogy nincs kizárva a felkelés.)

N1 ~.. [wh] ⇒ [Wh] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [wh]

N1 ~.. [wh to V] ⇒ [Wh to V] ~.. pass ⇒ IT ~.. pass [wh to V]

A fakultatív valencia-reduplikáció esetén a [CI] elsősorban [th], [wh], [wh to V], illetve ezek valamelyik variánsa.

b) Kötelező valencia-reduplikáció:

TURN OUT: IT ~ OUT [th]:

(33) *It turned out that the suspect had been at home all the time.*
(Kiderült, hogy a gyanúsított egész idő alatt otthon volt.)

2. Trivalens deviáns képletek fakultatív valencia-reduplikációval:

ANNOY: [CI] ~.. N1 ⇒ IT ~.. N1 ~CI]:

(34) *It would annoy him for us to switch to baseball.*
(Bosszantaná, ha átváltanánk a baseballra.)

BE: [CI] ~.. ←N1 ⇒ IT ~.. ←N→ [CI]:

(35a) *It's a pleasure to talk to her.* (Kellemes vele beszélgetni.)

BE: [CI] ~.. ←Q ⇒ IT ~.. ←Q→ [CI]:

(35b) *It's certain that he will forget our address.*
(Biztosan el fogja felejteni a címünket.)

BE: [CI] ~.. ←A ⇒ IT ~.. ←A→ [CI]:

(35c) *It's on the cards that income taxes will be abolished.*
(Lehetséges, hogy el fogják törölni a jövedelemadót.)

CONSIDER: [CI] ~.. pass ←Q ⇒ IT ~.. pass ←Q→ [CI]:

(36) *It was considered impossible for anyone to escape.*
(Lehetetlennek tartották, hogy bárki is megmeneküljön.)

3. Tetravalens deviáns valenciaképlet fakultatív valencia-reduplikációval:

KEEP from: N1 ~ (IT) from N2 [wh to V] (Csak: KEEP from)

4. Tetravalens deviáns valenciaképletek kötelező valencia-reduplikációval:

a) **N1 ~.. IT N3 [CI]:**

– A teljes lista: **KEEP from, RUB into, TAKE from: N1 ~ IT prep N3 [th]**

– Csak egy igével: **GET THROUGH to:**

N1 ~ IT THROUGH into N3 [th]

– Csak két igével: **KEEP from, RUB into: N1 ~ IT prep N3 [wh]**

– Csak egy igével: **PUT UP to: N1 ~ IT UP to N3 [wh]**

b) **MAKE: N1 ~.. IT ←N→ [CI]:**

- c) **ANNOY**: [CI] ~.. N1 ⇒ IT ~.. N1 ~CI]:
 (37) *It would annoy him for us to switch to baseball.*
 (Bosszantaná, ha átváltanánk a baseballra.)
 (38) *He made it his business to settle the matter.*
 (Magára vállalta, hogy elintézi az ügyet.)
- d) **FIND**: N1 ~.. IT ←Q→ [CI]:
 (39) *You must find it exciting working in such a modern factory.*
 (Bizonyára érdekesnek találod, hogy egy ilyen modern gyárban dolgozhatsz.)
- e) **PUT**: N1 ~.. IT ←A→ [CI]:
 (40) *Something put it into his head that the lady was a spy.*
 (Valami miatt az a gyanúja támadt, hogy a hölgy kém.)

Megjegyzés:

Tetravalens valenciaképletről csak a fenti esetekben beszélünk.

7.4. A reciprok igék

A reciprok igék olyan cselekvéseket, eseményeket fejeznek ki, amelyekben két participáns (= résztvevő), a divalens igék mellett az **N1** és az **N2**, a trivalens igék mellett pedig az **N2** és az **N3** ugyanazt teszi egymással.

A reciprok igék három fő típusát különböztethetjük meg. (Az apróbb betűs valenciaképletek deviáns képletek mind a három típus esetében.)

1. A prototipikus reciprok ige **divalens egyszavas ige**, amely mellett az egyik **N (N1/2)** alanyként, a másik **N (N2/1)** pedig tárgyként funkcionál.

MATCH:

N1/2 ~ N2/1 = N1 ~ N2 / N2 ~ N1:

(41a) *The skirt doesn't match the blouse.* (A szoknya nem illik a blúzhoz.) /

(41b) *The blouse doesn't match the skirt.* (A blúz nem illik a szoknyához.)

N1+2 ~ (EACH OTHER):

(41c) *The skirt and the blouse don't match (each other).*

(A szoknya és a blúz nem illik egymáshoz.) /

(41d) *The blouse and the skirt don't match (each other).*

(A blúz és a szoknya nem illik egymáshoz.) /

(41e) *They don't match each other.*

(Nem illenek egymáshoz / Nem passzolnak össze.)

N1/2 ~:

(41f) *The skirt doesn't match.* (A szoknya nem illik hozzá.) /

(41g) *The blouse doesn't match.* (A blúz nem illik hozzá.)

N1/2 ~ N2/1 (A:

(41h) *The skirt matches the blouse well.* (A szoknya jól illik a blúzhoz.) /

(41i) *The blouse matches the skirt well.* (A blúz jól illik a szoknyához.)

N1+2 ~ (A:

- (41j) **The skirt and the blouse match well.**
(A szoknya és a blúz jól összeillenek.) /
- (41k) **The blouse and the skirt match well.**
(A blúz és a szoknya jól összeillenek.) /
- (41l) **They match well.** (Jól összeillenek.)
N1+2 ~ (EACH OTHER) (A:
- (41m) **The skirt and the blouse match (each other) well.**
(A szoknya és a blúz jól összeillenek.) /
- (41n) **The blouse and the skirt match (each other) well.**
(A blúz és a szoknya jól összeillenek.) /
- (41o) **They match (each other) well.** (Jól összeillenek.)
N1/2 ~ (A:
- (41p) **The skirt matches well.** (A szoknya jól illik hozzá.) /
- (41q) **The blouse matches well.** (A blúz jól illik hozzá.) /

2. A prototipikus reciprok ige **divalens előljárósós ige**, amely mellett az egyik **N (N1/2)** az alany, a másik pedig valamilyen határozói szerepű előljárósós szerkezet része (**N2/1**):

COLLIDE {with}:

N1/2 ~ with N2/1 = N1 ~ with N2 / N2 ~ with N1:

- (42a) **The bus collided with the lorry.**
(A busz összeütközött a teherautóval.) /
- (42b) **The lorry collided with the bus.** (A teherautó összeütközött a busszal.)

N1+2 ~ (with EACH OTHER):

- (42c) **The bus and the lorry collided (with each other).**
[A busz és a teherautó összeütközött (egymással).] /
- (42d) **The lorry and the bus collided (with each other).**
[A teherautó és a busz összeütközött (egymással).] /
- (42e) **They collided (with each other).** [Összeütköztek (egymással).]

N1/2 ~ pass with:

- (42f) **The bus was collided with.** (Valami összeütközött a busszal.)
- (42g) **The lorry was collided with.** (Valami összeütközött a teherautóval.)

3. A prototipikus reciprok ige **trivalens előljárósós ige**, amely mellett az **N2/3** a tárgy, az **N3/2** pedig valamilyen határozói szerepű előljárósós szerkezet része:

MIX {with}:

N1 ~ N2/3 with N3/2 = N1 ~ N2 with N3 / N1 ~ N3 with N2:

- (43a) **You can't mix oil with water.**
(Nem lehet összekeverni az olajat a vízzel.) /
- (43b) **You can't mix water with oil.**
(Nem lehet összekeverni a vizet az olajjal.)
- N1 ~ N2+3 (with EACH OTHER):**
- (43c) **You can't mix oil and water (with each other).**
[Nem lehet összekeverni (egymással) az olajat és a vizet.] /
- (43d) **You can't mix water and oil (with each other).**
[Nem lehet összekeverni (egymással) a vizet és az olajat.] /

- (43e) **You can't mix them (with each other).**
 [Nem lehet őket összekeverni (egymással).]
N1 ~ N2+3 {TOGETHER}:
- (43f) **You can't mix oil and water (together).**
 [Nem lehet összekeverni az olajat és a vizet.] /
- (43g) **You can't mix water and oil (together).**
 [Nem lehet összekeverni a vizet és az olajat.] /
- (43h) **You can't mix them (together).** [Nem lehet őket összekeverni.]
N1 ~:
- (43i) **He mixes.** (Kever.)
N2/3 ~ with N3/2:
- (43j) **Oil doesn't mix with water.** (Az olaj nem keveredik a vízzel.) /
 (43k) **Water doesn't mix with oil.** (A víz nem keveredik az olajjal.)
N2+3 ~ (with EACH OTHER):
- (43l) **Oil and water don't mix (with each other).**
 [Az olaj és a víz nem keveredik (egymással).] /
 (43m) **Water and oil don't mix (with each other).**
 [A víz és az olaj nem keveredik (egymással).] /
 (43n) **They don't mix (with each other).** [Nem keverednek (egymással).]
N2+3 ~ {TOGETHER}:
- (44n) **Oil and water don't mix (together).**
 [Az olaj és a víz nem keveredik (össze).] /
 (44o) **Water and oil don't mix (together).**
 [A víz és az olaj nem keveredik (össze).] /
 (44p) **They don't mix (together).** [Nem keverednek (össze).]
N2/3 ~:
- (44q) **Oil doesn't mix.** (Az olaj nem keveredik.) /
 (44r) **Water mixes.** (A víz keveredik.)
N2/3 ~ with N3/2 (A / N2/3 ~ (A with N3/2:
- (44s) **A mixes with B easily.** /
 (44t) **A mixes easily with B.** (A könnyen keveredik B-vel.) //
 (44u) **B mixes with A easily.** /
 (44v) **B mixes easily with A.** (B könnyen keveredik A-val.)
N2+3 ~ (A:
- (44w) **A and B mix easily.** (A és B könnyen keveredik.) /
 (44x) **B and A mixes easily.** (B és A könnyen keveredik.) /
 (44y) **They mix easily.** (Könnyen keverednek.)
N2+3 ~ {TOGETHER} (A / N2+3 ~ (A {TOGETHER}:
- (44z) **A and B mix together easily.** (A és B könnyen összekeveredik.) /
 (44aa) **A and B mix easily together.**
 A-t és B-t könnyen össze lehet keverni/vegyíteni.)
 (44ab) **B and A mix together easily.** (B és A könnyen összekeveredik.) /
 (44ac) **B and A mix easily together.**
 B-t és A-t könnyen össze lehet keverni/vegyíteni.)
 (44ad) **They mix together easily.** /

- (44ae) **They mix easily together.**
(Könnyen összekeverednek/összevegyülnek.)
N2/3 ~ (A:
(44af) **A mixes well.** (A könnyen vegyül.) /
(44ag) **B mixes well.** (B könnyen vegyül.)
N2/3 ~ pass with N3/2:
(44ah) **A was mixed with B.** (A-t összevegyítették B-vel.) /
(44ai) **B was mixed with A.** (B-t összevegyítették A-val.)
N2+3 ~ pass (with EACH OTHER):
(44aj) **A and B were mixed (with each other).**
[A-t és B-t összevegyítették (egymással).] /
(44ak) **B and A were mixed (with each other).**
[B-t és A-t összevegyítették (egymással).] /
(44al) **They were mixed (with each other).**
[Összevegyítették őket (egymással).]
N2+3 ~ pass {TOGETHER}:
(44am) **A and B were mixed (together).** (A-t és B-t összevegyítették.) /
(44an) **B and A were mixed (together).** (B-t és A-t összevegyítették.) /
(44ao) **They were mixed (together).** [Összevegyítették őket]
N2/3 ~ pass:
(44ap) **A was mixed.** (A-t összekeverték.) /
(44aq) **B was mixed.** (B-t összekeverték.)

A fenti valenciaképletekben az N1+2 a következő szerkezeteket jelentheti a **boy** és a **girl** főnevekkel példázva:

- a) N1 + N2: **the boy and the girl** (a fiú és a lány) vagy
- b) N2 + N1: **the girl and the boy** (a lány és a fiú), vagy
- c) N1 egyes számban + N2 többes számban:
the boy and the girls (a fiú és a lányok) /
- d) N2 többes számban + N1 egyes számban:
the girls and the boy (a lányok és a fiú) /
- e) N2 egyes számban + N1 többes számban:
the girl and the boys (a lány és a fiúk) /
- f) N1 többes számban + N2 egyes számban:
the boys and the girl (a fiúk és a lány) /
- g) N1 többes számban + N2 többes számban:
the boys and the girls (a fiúk és a lányok) /
- h) N2 többes számban + N1 többes számban:
the girls and the boys (a lányok és a fiúk) /
- i) Főlérendelt szó: **the children / the pupils / the students** stb.
(a gyerekek / a tanulók / a diákok stb.), vagy
- j) Többes számú névmás: **they, them** (ők, őket).

A fentiek vonatkoznak az N1+3 vagy az N2+3 szerkezetekre is.

Természetesen több mint két N permutációi, különféle csoportosításai is lehetségesek.

8. KIKÖVETKEZTETHETŐ VALENCIAKÉPLETEK

A következő képletek nem szerepelnek a BUDAI-féle (1997a) valenciaszótárban, de általában kikövetkeztethetők a szótár egyéb adataiból.

8.1. Az insztrumentalizáció

A fókuszváltás eredményeként bizonyos, jelentésstanilag meghatározott esetekben az eszközhatározóként funkcionáló fakultatív előljárós szerkezetből (**with N3**) kiemelhető az **N3**, és megtehető a mondat alanyának:

N1 ~.. N2 (with N3) ⇒ N3 ~ N2:

(1a) *I opened the door (with a key).* (Kinyitottam az ajtót egy kulccsal.) ⇒

(1b) *The key opened the door.* (A kulcs kinyitotta az ajtót.)

(2a) *He broke the window (with a ball).* (Betörte az ablakot egy labdával.) ⇒

(2b) *The ball broke the window.* (A labda betörte az ablakot.)

De nem lehetséges a (3b):

(3a) *He is eating the soup (with a spoon).* (Kanállal eszi a levest.) ⇒

(3b) **The spoon is eating the soup.* (*A kanál eszi a levest.)

8.2. Az alany és a társhatározó összevonása

Amennyiben a (**with N2**) vagy a (**with N3**) fakultatív szerkezet társhatározóként szerepel, lehetővé válik az alany és a társhatározó összevonása (Conjunct Movement):

1. **N1 ~.. (with N2) <rec> N2 ~.. (with N1)**, i.e. **N1/2 ~.. (with N2/1):**

(4a) *Joe is playing (with Tom).* (Jóska Tomival játszik.) <rec>

(4b) *Tom is playing (with Joe).* (Tomi Jóskával játszik.)

N1/2 ~.. (with N2/1): ⇒

N1+2 ~.. or N1+2 ~.. (with EACH OTHER), or N1+2 ~.. (TOGETHER):

(4c) *Joe and Tom are playing.* (Jóska és Tomi játszik.) /

(4d) *Joe and Tom are playing (with each other).*

(Jóska és Tomi egymással játszik.)

(4e) *Joe and Tom are playing (together).* (Jóska és Tomi együtt játszik.)

2. **N1 ~.. N2 (with N3) <rec> N3 ~.. N2 (with N1)**, i.e.

N1/3 ~.. N2 (with N3/1):

(5a) *Joe is playing football (with Tom).* (Jóska Tomival futballozik.) <rec>

(5b) *Tom is playing football (with Joe)* (Tomi Jóskával futballozik.)

N1/3 ~.. N2 (with N3/1) ⇒

N1+3 ~.. N2 or N1+3 ~.. N2 (with EACH OTHER), or

N1+3 ~.. N2 (TOGETHER):

- (5c) *Joe and Tom are playing football. (Jóska és Tomi futballozik.) /*
 (5d) *Joe and Tom are playing football (with each other).*
(Jóska és Tomi egymással futballozik.) /
 (5e) *Joe and Tom are playing football (together).*
(Jóska és Tomi együtt futballozik.)
 (Lásd a reciprok igéket is, valamint az N1+2, illetve az N1+3 variációit.)

8.3. Passzivizáció a mellékmondatokban

A következő táblázatokban szereplő, valamint az alattuk levő példamondatokat azonosító, 1-től 5-ig terjedő számok az alábbi cselekvő és/vagy szenvedő szerkezetű mondatképletekre utalnak:

Cselekvő szerkezetű mellékmondat		Szenvedő szerkezetű megfelelőik
Prototipikus	Deviáns	(Deviáns)
1. [SV]	or [V]	Nincs
2. [SVC/A]	or [VC/A]	Nincs
3.1. [SVO _d]	or [VO _d]	3.2. [SV _{pass}] or [V _{pass}]
4.1.1. [SVO _d to/for A] or [VO _d to/for A]		4.2.1. [SV _{pass} to/for A] or [V _{pass} to/for A]
4.1.2. [SVO _i O _d]	or [VO _i O _d]	4.2.2. [SV _{pass} O _d] or [V _{pass} O _d]
5.1. [SVOC/A]	or [VOC/A]	5.2. [SV _{pass} C/A] or [V _{pass} C/A]

6. táblázat

8.3.1. Passzivizáció a verbum finitumot tartalmazó mellékmondatokban

[th]/[(th)]/[th (sh)]/[(th) (sh)]; [wh]

Prototipikus cselekvő verbum finitumot tartalmazó mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [h N ₁ ~..]	Nincs
2. [h N ₁ ~.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [h N ₁ ~.. □] (□ = N ₂)	3.2. [h N ₂ ~.. pass (by N ₁)]
4.1.1. [h N ₁ ~.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [h N ₂ ~.. pass to/for N ₃ (by N ₁)]
4.1.2. [h N ₁ ~.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [h N ₃ ~.. pass N ₂ (by N ₁)]
5.1. [h N ₁ ~.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [h N ₂ ~.. pass □ (by N ₁)]

7. táblázat

A fenti táblázatban a [h *stb.*] a *that*-clause és a *wh*-clause reprezentánsa.

8.3.2. Passzivizáció az alany nélküli verbum infinitumot tartalmazó mellékmondatokban

8.3.2.1. Passzivizáció a [to V] képlettel jelzett mellékmondatokban

Deviáns cselekvő szerkezetű mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [to V..]	Nincs
2. [to V.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [to V.. □] (□ = N ₂)	3.2. [N ₂ to be V-en..]
4.1.1. [to V.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [N ₂ to be V-en.. to/for N ₃]
4.1.2. [to V.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [N ₃ to be V-en.. N ₂]
5.1. [to V.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [N ₂ to be V-en.. □]

8. táblázat

Ezekben a táblázatokban a verbum infinitumot követő két pont (V.., V-ing., V-en..) azt jelenti, hogy az ige morfoszintaktikai osztálya nincs meghatározva.

8.3.2.2. Passzivizáció a [V-ing] képlettel jelzett mellékmondatokban

Deviáns cselekvő szerkezetű mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [V-ing..]	Nincs
2. [V-ing.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [V-ing.. □] (□ = N ₂)	3.2. [N ₂ being V-en..]
4.1.1. [V-ing.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [N ₂ being V-en.. to/for N ₃]
4.1.2. [V-ing.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [N ₃ being V-en.. N ₂]
5.1. [V-ing.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [N ₂ being V-en.. □]

9. táblázat

8.3.2.3. Passzivizáció a [V-en] képlettel jelzett mellékmondatokban

Cselekvő szerkezetű mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
Nincs	3.2. [V-en..]
Nincs	5.2. [V-en.. □] (□ ≠ N ₃)

10. táblázat

8.3.3. Passzivizáció az alannyal rendelkező, verbum infinitumot tartalmazó mellékmondatokban

8.3.3.1. Passzivizáció az [N₁ to V] képlettel jelzett mellékmondatokban

Prototipikus cselekvő mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [N ₁ to V..]	Nincs
2. [N ₁ to V.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [N ₁ to V.. □] (□ = N ₂)	3.2. [N ₂ to be V-en.. (by N ₁)]
4.1.1. [N ₁ to V.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [N ₂ to be V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]
4.1.2. [N ₁ to V.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [N ₃ to be V-en.. N ₂ (by N ₁)]
5.1. [N ₁ to V.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [N ₂ to be V-en.. □ (by N ₁)]

11. táblázat

8.3.3.2. Passzivizáció az [N₁ V] képlettel jelzett mellékmondatokban

Prototipikus cselekvő mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [N ₁ V..]	Nincs
2. [N ₁ V.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [N ₁ V.. □] (□ = N ₂)	3.2. [N ₂ being V-en.. (by N ₁)]
4.1.1. [N ₁ V.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [N ₂ being V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]
4.1.2. [N ₁ V.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [N ₃ being V-en.. N ₂ (by N ₁)]
5.1. [N ₁ V.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [N ₂ (being) V-en.. □ (by N ₁)]

12. táblázat

8.3.3.3. Passzivizáció az [N₁ V-ing] képlettel jelzett mellékmondatokban

Prototipikus cselekvő mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
1. [N ₁ V-ing..]	Nincs
2. [N ₁ V-ing.. □] (□ ≠ N ₂)	Nincs
3.1. [N ₁ V-ing.. □] (□ = N ₂)	3.2. [N ₂ being V-en.. (by N ₁)]
4.1.1. [N ₁ V-ing.. N ₂ to/for N ₃] <dat>	4.2.1. [N ₂ being V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]
4.1.2. [N ₁ V-ing.. N ₃ N ₂]	4.2.2. [N ₃ being V-en.. N ₂ (by N ₁)]
5.1. [N ₁ V-ing.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)	5.2. [N ₂ being V-en.. □ (by N ₁)]

13. táblázat

8.3.3.4. Passzivizáció az [N₂ V-en] képlettel jelzett mellékmondatokban

Cselekvő szerkezetű mellékmondatok	Szenvedő szerkezetű megfelelőik
Nincs	3.2. [N ₂ V-en.. (by N ₁)]
Nincs	4.2.1. [N ₂ V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]

14. táblázat

Megjegyzés:

A mellékmondatok is tartalmazhatnak tárgytagyó, ergatív és kvázi-passzív verbum finitumot és verbum infinitumot, amelyek fakultatív elemeket vehetnek maguk mellé.

8.4. A megszakított alanyi mellékmondatok

A mellékmondatok bizonyos típusai könnyen megszakítottá válhatnak, és a főmondat beékelődhet a mellékmondatból kiemelt főnévi szerkezet (N₁/ N₂/N₃) és a mellékmondat egyéb részei közé. A megszakított mellékmondat alanyának, a kiemelt főnévi szerkezetnek kettős funkciója van: egyben betölti a főmondat hiányzó alanyának a funkcióját is (valencia-kompenzáció).

A beágyazott főmondat alanya (N₁) fakultatív határozóvá (by N₁) válik, de ezt a változást nem vesszük figyelembe az alábbi képletekben és példamondatokban:

(6a) *Joe expected that Jenny would enjoy grammar. /*

(6b) *That Jenny would enjoy grammar was expected (by Joe). /*

(6c) *It was expected (by Joe) that Jenny would enjoy grammar. <split>*

(6d) *Jenny was expected (by Joe) to enjoy grammar. stb.*

A kiemelt alany után a verbum finitum cselekvő vagy szenvedő alakú.

A következő igeosztályok válnak szenvedővé, amikor beékelődnek a megszakított mellékmondatba: mondást, jelentést, megengedést, kérést, parancsot, fizikai és szellemi percepciót kifejező igék.

Cselekvő szerkezetűek a főmondatban: *APPEAR, CHANCE, HAPPEN, PROVE, SEEM, TURN OUT.*

A mellékmondatban a verbum infinitum lehet:

1. To-val álló főnévi igenév:

Cselekvő	Szenvedő	
Nem folyamatos egyidejű:	[to V..]	[to be V-en..]
Folyamatos egyidejű:		[to be V-ing..]
		[to be being V-en..]*
Nem folyamatos előidejű:	[to have V-en..]	[to have been V-en..]
Folyamatos előidejű:	[to have been V-ing..]	[to have been being V-en..]*

2. Participium:

	Cselekvő	Szenvedő
Egyidejű:	[V-ing..]	[being V-en..]
Előidejű:		[V-en..]

A főmondatot bekebelező megszakított mellékmondat általános képlete lehetne:
[N₁ / N₂ / N₃...~.. (pass)...a mellékmondat többi része]

Az egyszerűség kedvéért a következő képletek választom:

N₁ / N₂ / N₃ ~.. (pass) [a mellékmondat többi része]

8.4.1. A megszakított főnévi igeneves mellékmondatok

A főnévi igeneves mellékmondatok alanyát kiemelő szerkezetek:

	[N ₁ / N ₂ / N ₃ , etc.] <split>	
4.2.2.		N ₃ ~.. (pass) [to be V-en.. N ₂ (by N ₁)]
3.2.		N ₂ ~.. (pass) [to be V-en (by N ₁)]
4.2.1.		[to be V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]
5.2.		[to be V-en.. □ (by N ₁)] (□ ≠ N ₃)
1.	N ₁ ~.. (pass)	[to V..]
2.		[to V.. □] (□ ≠ N ₂)
3.1.		[to V.. □]
4.1.1.		[to V.. N ₂ to/for N ₃]
4.1.2.		[to V.. N ₃ N ₂]
5.1.		[to V.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)

8.4.1.1. A *that*-kötőszós mellékmondatból származó, *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondatok

A főmondat beékelődése előtt a *that*-clause *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondatává válik:

A) A főmondat beékelődése **passzivizációval**:

1. [th N₁ ~..] <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V..]:

(7a) *They say that Mr Cook has arrived.* /

(7b) *It is said that Mr Cook has arrived.* <inf> <split>

(7c) *Mr Cook is said to have arrived.*

2. [th N₁ ~.. □] (□ ≠ N₂) <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. □]:

(8a) *They say that Jenny is happy.* /

- (8b) *It is said that Jenny is happy.* <inf> <split>
 (8c) *Jenny is said to be happy.*
 3.1. [th N₁ ~.. N₂] <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. N₂]:
 (9a) *They say that Jenny enjoys grammar.* /
 (9b) *It is said that Jenny enjoys grammar.* <inf> <split>
 (9c) *Jenny is said to enjoy grammar.*
 3.2. [th N₂ ~.. pass (by N₁)] <inf> <split> N₂ ~.. pass [to be V-en.. (by N₁)]:
 (10a) *They say that grammar is enjoyed by Jenny.* /
 (10b) *It is said that grammar is enjoyed by Jenny.* <inf> <split>
 (10c) *Grammar is said to be enjoyed by Jenny.*
 4.1.1. [th N₁ ~.. N₂ to/for N₃] <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. N₂ to/for N₃]:
 (11a) *They say that Mr Cook teaches grammar to Jenny.* /
 (11b) *It is said that Mr Cook teaches grammar to Jenny.* <inf> <split>
 (11c) *Mr Cook is said to teach grammar to Jenny.*
 4.1.2. [th N₁ ~.. N₃ N₂] <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. N₃ N₂]:
 (12a) *They say that Mr Cook teaches Jenny grammar.* /
 (12b) *It is said that Mr Cook teaches Jenny grammar.* <inf> <split>
 (12c) *Mr Cook is said to teach Jenny grammar.*
 4.2.1. [th N₂ ~.. pass to/for N₃ (by N₁)] <inf> <split>
 N₂ ~.. pass [to be V-en.. to/for N₃ (by N₁)]:
 (13a) *They say that grammar is taught to Jenny by Mr Cook.* /
 (13b) *It is said that grammar is taught to Jenny by Mr Cook.* <inf> <split>
 (13c) *Grammar is said to be taught to Jenny by Mr Cook.*
 4.2.2. [th N₃ ~.. pass N₂ (by N₁)] <split>
 N₃ ~.. pass [to be V-en.. N₂ (by N₁)]:
 (14a) *They say that Jenny is taught grammar by Mr Cook.* /
 (14b) *It is said that Jenny is taught grammar by Mr Cook.* <inf> <split>
 (14c) *Jenny is said to be taught grammar by Mr Cook.*
 5.1. [th N₁ ~.. N₂ □] (□ ≠ N₃) <inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. N₂ □]:
 (15a) *They say that Mr Cook makes grammar enjoyable.* <inf> <split>
 (15b) *Mr Cook is said to make grammar enjoyable.*
 5.2. [th ~N₂ ~.. pass □ (by N₁)] (□ ≠ N₃) <inf> <split>
 N₂ ~.. pass [to be V-en.. □ (by N₁)]:
 (16a) *They say that grammar is made enjoyable by Mr Cook.* <inf> <split>
 (16b) *Grammar is said to be made enjoyable by Mr Cook.*

B) A főmondat beékelődése passzivizáció nélkül:

1. IT ~ [th N₁ ~..] (Listed as IT ~ [th]) <split>
 N₁ ~ [to V..] (Listed as N₁ ~ [to V]):

- (17a) *It seems that Jenny is studying.* <split>
 (17b) *Jenny seems to be studying.*
 2. IT ~ [th N₁ ~. □] (□ ≠ N₂) (Listed as IT ~ [th]) <split>
 N₁ ~ [to V.. □] (□ ≠ N₂) (Listed as N₁ ~ [to V]):
- (18a) *It seems that Jenny is happy.* <split>
 (18b) *Jenny seems to be happy.*
 3.1. IT ~ [th N₁ ~. □] (□ = N₂) (Listed as IT ~ [th])
 N₁ ~ [to V.. □] (□ = N₂) (Listed as N₁ ~ [to V]):
- (19a) *It seems that Jenny enjoys grammar.* <split>
 (19b) *Jenny seems to enjoy grammar.*
 3.2. IT ~ [th N₂ ~. pass (by N₁)] (Listed as IT ~ [th]) <split>
 N₂ ~ [to be V-en.. (by N₁)] (Listed as N₁ ~ [to V]):
- (20a) *It seems that grammar is enjoyed by Jenny.* <split>
 (20b) *Grammar seems to be enjoyed by Jenny.*
 4.1.1. [th N₁ ~. N₂ to/for N₃] <split> N₁ ~. pass [to V.. N₂ to/for N₃]:
- (21a) *It happens that Mr Cook teaches grammar to Jenny.* <split>
 (21b) *Mr Cook happens to teach grammar to Jenny.*
 4.1.2. [th N₁ ~. N₃ N₂] <split> N₁ ~. pass [to V.. N₃ N₂]:
- (22a) *It happens that Mr Cook teaches Jenny grammar.* <split>
 (22b) *Cook happens to teach Jenny grammar.*
 4.2.1. [th N₂ ~. pass to/for N₃ (by N₁)] <split>
 N₂ ~. pass [to be V-en to/for N₃ (by N₁)]:
- (23a) *It happens that grammar is taught to Jenny by Mr Cook.* <split>
 (23b) *Grammar happens to be taught to Jenny by Mr Cook.*
 4.2.2. [th N₃ ~. pass N₂ (by N₁)] <split> N₃ ~. pass [to be V-en N₂ (by N₁)]:
- (24a) *It happens that Jenny is taught grammar by Mr Cook.* <split>
 (24b) *Jenny happens to be taught grammar by Mr Cook.*
 5.1. [th N₁ ~. N₂ □] (□ ≠ N₃) <split> N₁ ~. pass [to V.. N₂ □]:
- (25a) *It seems that Mr Cook makes grammar enjoyable.* <split>
 (25b) *Mr Cook seems to make grammar enjoyable.*
 5.2. [th N₂ ~. pass □ (by N₁)] (□ ≠ N₃) <split>
 N₂ ~. pass [to be V-en □ (by N₁)]:
- (26a) *It seems that grammar is made enjoyable by Mr Cook.* <split>
 (26b) *Grammar seems to be made enjoyable by Mr Cook.*

8.4.1.2. Az alannyal rendelkező, to-val álló főnévi igenes mellékmondatok

1. [N₁ to V..] <split> N₁ ~. pass [to V..]:
 (27a) *They expected the missing bag to turn up.* <split>
 (27b) *The missing bag was expected to turn up.*

2. [N₁ to V.. □] (□ ≠ N₂) <split> N₁ ~. pass [to V.. □]:
- (28a) *Joe expected Jenny to be happy.* <split>
(28b) *Jenny was expected to be happy.*
- 3.1. [N₁ to V.. N₂] <split> N₁ ~. pass [to V.. N₂]:
- (29a) *Joe expected Jenny to enjoy grammar.* <split>
(29b) *Jenny was expected to enjoy grammar.*
- 3.2. [N₂ to be V-en.. (by N₁)] <split> N₂ ~. pass [to be V-en.. (by N₁)]:
- (30a) *Joe expected grammar to be enjoyed by Jenny.* <split>
(30b) *Grammar was expected to be enjoyed by Jenny.*
- 4.1.1. [N₁ to V.. N₂ to/for N₃] <split> N₁ ~ pass [to V.. N₂ to/for N₃]:
- (31a) *Joe expected Mr Cook to teach grammar to Jenny.* <split>
(31b) *Mr Cook was expected to teach grammar to Jenny.*
- 4.1.2. [N₁ to V.. N₃ N₂] <split> N₁ ~ pass [to V.. N₃ N₂]:
- (32a) *Joe expected Mr Cook to teach Jenny grammar.* <split>
(32b) *Mr Cook was expected to teach Jenny grammar.*
- 4.2.1. [N₂ to be V-en.. to/for N₃ (by N₁)] <split>
N₂ ~ pass [to be V-en.. to/for N₃ (by N₁)]:
- (33a) *Joe expected grammar to be taught to Jenny by Mr Cook.* <split>
(33b) *Grammar was expected to be taught to Jenny by Mr Cook.*
- 4.2.2. [N₃ to be V-en.. N₂ (by N₁)] <split> N₃ ~ pass [to be V-en.. N₂ (by N₁)]:
- (34a) *Joe expected Jenny to be taught grammar by Mr Cook.* <split>
(34b) *Jenny was expected to be taught grammar by Mr Cook.*
- 5.1. [N₁ to V.. N₂ □] (□ ≠ N₃) <split> N₁ ~. pass [to V.. N₂ □]:
- (35a) *Joe expected Mr Cook to make grammar enjoyable.* <split>
(35b) *Mr Cook was expected to make grammar enjoyable.*
- 5.2. [N₂ to be V-en.. □ (by N₁)] <split> N₂ ~. pass [to be V-en.. □ (by N₁)]:
- (36a) *Joe expected grammar to be made enjoyable by Mr Cook.* <split>
(36b) *Grammar was expected to be made enjoyable by Mr Cook.*
- Jegyezzük meg, hogy az N₁ ~ N₂ [to V]-ből származó N₂ ~ pass [to V] szerkezetileg azonos a fenti képletekkel:
- (37a) *Jim encouraged us to stay.* <pass>
(37b) *We were encouraged to stay (by Jim).*
(38a) *Everybody told him to see a doctor.* <pass>
(38b) *He was told to see a doctor.*

8.4.1.3. A szenvedő szerkezetű, alannal nem rendelkező, to-val álló főnévi igeneves mellékmondatok

- 3.2. [to V.. N₂] <pass> [N₂ to be V-en..] <split> N₂ ~. pass [to be V-en..]:
- (39a) *Joe expected to enjoy grammar.* <pass>
(39b) *Joe expected grammar to be enjoyed.* <split>

- (39c) *Grammar was expected to be enjoyed.*
 4.1. [to V.. N₂ to/for N₃] <pass> [N₂ to be V-en.. to/for N₃] <split>
 N₂ ~ pass [to be V-en.. to/for N₃]:
 (40a) *Joe expected to teach grammar to Jenny.* <pass>
 (40b) *Joe expected grammar to be taught to Jenny.* <split>
 (40c) *Grammar was expected to be taught to Jenny.*
 4.2. [to V.. N₃ N₂] <pass> [N₃ to be V-en.. N₂] <split>
 N₃ ~ pass [to be V-en.. N₂):
 (41a) *Joe expected to teach Jenny grammar.* <pass>
 (41b) *Joe expected Jenny to be taught grammar.* <split>
 (41c) *Jenny was expected to be taught grammar.*
 5.2. [to V.. N₂ □] (□ ≠ N₂) <pass> [N₂ to be V-en..] <split>
 N₂ ~.. pass [to be V-en..]*:
 (42a) *Joe expected to make Jenny happy.* <pass>
 (42b) *Joe expected Jenny to be made happy.* <split>
 (42c) *Jenny was expected to be made happy.*

8.4.1.4. Az alannyal rendelkező, *to* nélküli főnévi igeneves mellékmondatok

A főmondat beékelődése előtt a cselekvő *to*-nélküli főnévi igeneves mellékmondatok *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondatokká válnak. (A *LET* után *to*-nélküli főnévi igeneves mellékmondat is állhat: *The grass was let grow.*)

A főmondat beékelődése előtt a cselekvő *to*-nélküli főnévi igeneves mellékmondatokból származó szenvedő *to*-val álló főnévi igeneves mellékmondatok participi-umos mellékmondatokká válnak.

1. [N₁ V..] <to-inf> <split> N₁ ~.. pass [to V..]:
 (43a) *They saw the thief run away.* <to-inf> <split>
 (43b) *The thief was seen to run away.*
 2. [N₁ V.. □] (□ ≠ N₂) <to-inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. □]:
 (44a) *Joe saw Jenny turn pale.* <to-inf> <split>
 (44b) *Jenny was seen to turn pale.*
 3.1. [N₁ V.. □] (□ = N₂) <to-inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. □]:
 (45a) *Joe heard Jenny open the door.* <to-inf> <split>
 (45b) *Jenny was heard to open the door.*
 3.2. [N₂ being V-en.. (by N₁)] <split> N₂ ~.. pass [being V-en.. (by N₁)*]:
 (46a) *Joe heard the door being opened by Jenny.* <split>
 (46b) *The door was heard being opened by Jenny.*
 4.1.1. [N₁ V.. N₂ to/for N₃] <to-inf> <split> N₁ ~ pass [to V.. N₂ to/for N₃]:
 (47a) *Joe heard Mr Cook teach grammar to Jenny.* <to-inf> <split>
 (47b) *Mr Cook was heard to teach grammar to Jenny.*
 4.1.2. [N₁ V.. N₃ N₂] <to-inf> <split> N₁ ~ pass [to V.. N₃ N₂]:
 (48a) *Joe heard Mr Cook teach Jenny grammar.* <to-inf> <split>

- (48b) *Mr Cook was heard to teach Jenny grammar.*
 4.2.1. [N₂ being V-en.. to/for N₃ (by N₁)] <split>
 N₂ ~ pass [being V-en.. to/for N₃ (by N₁)]:
 (49a) *Joe heard grammar being taught to Jenny by Mr Cook.* <split>
 (49b) *Grammar was heard being taught to Jenny by Mr Cook.*
 4.2.2. [N₃ being V-en.. N₂ (by N₁)] <split>
 N₃ ~ pass [being V-en.. N₂ (by N₁)]*:
 (50a) *Joe heard Jenny being taught grammar by Mr Cook.* <split>
 (50b) *Jenny was heard being taught grammar by Mr Cook.*
 5.1. [N₁ V.. N₂ □] (□ ≠ N₃) <to-inf> <split> N₁ ~.. pass [to V.. N₂ □]:
 (51a) *Joe heard Mr Cook call the student Jenny.* <to-inf> <split>
 (51b) *Mr Cook was heard to call the student Jenny.*
 5.2. [N₂ (being) V-en.. □ (by N₁)] <split> N₂ ~ pass [being V-en.. □ (by N₁)]:
 (52a) *Joe heard the student (being) called Jenny by Mr Cook.* <split>
 (52b) *The student was heard being called Jenny by Mr Cook.*

8.4.2. A megszakított participiumos mellékmondatok

8.4.2.1. A megszakított egyidejű participiumos mellékmondatok

A megszakított egyidejű participiumos mellékmondatok alanyát kiemelő szerkezetek:

	[N ₁ N ₂ N ₃ , etc.] <split>	
4.2.2.	N ₂ ~.. pass	[being V-en.. N ₂ (by N ₁)]
3.2.	N ₂ ~.. pass	[being V-en.. (by N ₁)]*
4.2.1.	N ₂ ~.. pass	[being V-en.. to/for N ₃ (by N ₁)]*
5.2.	N ₂ ~.. pass	[being V-en.. □ (by N ₁)] (□ ≠ N ₃)
1.	N ₁ ~.. pass	[V-ing..]
2.	N ₁ ~.. pass	[V-ing.. □]* (□ ≠ N ₂)
3.1.	N ₁ ~.. pass	[V-ing.. N ₂]
4.1.1.	N ₁ ~.. pass	[V-ing.. N ₂ to/for N ₃]
4.1.2.	N ₁ ~.. pass	[V-ing.. N ₃ N ₂]
5.1.	N ₁ ~.. pass	[V-ing.. N ₂ □] (□ ≠ N ₃)

A mellékmondatban alanyként funkcionáló N₁ / N₂ / N₃ tárgyesetbe kerül.

1. [N₁ V-ing..] <split> N₁ ~.. pass [V-ing..]:
 (53a) *They saw the thief running away.* <split>
 (53b) *The thief was seen running away.*

2. [N₁ V-ing.. □] (□ ≠ N₂) <split> N₁ ~.. pass [V-ing.. □]*:
- (54a) *We watched **the moon hanging low**.* <split>
 (54b) ***The moon** was watched **hanging low**.*
- 3.1. [N₁ V-ing.. N₂] <split> N₁ ~.. pass [V-ing.. □]:
- (55a) *They saw **the thief leaving the house**.* <split>
 (55b) ***The thief** was seen **leaving the house**.*
- 3.2. [N₂ being V-en (by N₁)]* <split> N₂ ~.. pass [being V-en.. (by N₁)]*:
- (56a) *They saw **the house being left by the thief**.* <split>
 (57b) ***The house** was seen **being left by the thief**.*
- 4.1.1. [N₁ V-ing.. N₂ to/for N₃] <split> N₁ ~.. pass [V-ing.. N₂ to/for N₃]:
- (58a) *I watched **Mr Cook teaching grammar to Jenny**.* <split>
 (58b) ***Mr Cook** was watched **teaching grammar to Jenny**.*
- 4.1.2. [N₁ V-ing N₃ N₂] <split> N₁ ~.. pass [V-ing.. N₃ N₂]:
- (59a) *I watched **Mr Cook teaching Jenny grammar**.* <split>
 (59b) ***Mr Cook** was watched **teaching Jenny grammar**.*
- 4.2.1. [N₂ being V-en..to/for N₃ (by N₁)]* <split>
 N₂ ~.. pass [being V-en.. to/for N₃ (by N₁)]*:
- (60a) *I watched **grammar being taught to Jenny by Mr Cook**.* <split>
 (60b) ***Grammar** was watched **being taught to Jenny**.*
- 4.2.2. [N₃ being V-en.. N₂ (by N₁)]* <split> N₃ ~.. pass [V-en.. N₂ (by N₁)]:
- (61a) *I watched **Jenny being taught grammar by Mr Cook**.* <split>
 (61b) ***Jenny** was watched **being taught grammar by Mr Cook**.*
- 5.1. [N₁ V-ing.. N₂ □] (□ ≠ N₃) <split> N₁ ~.. pass [V-ing.. N₂ □]:
- (62a) *I heard **Mr Cook calling the student Jenny**.* <split>
 (62b) ***Mr Cook** was heard **calling the student Jenny**.*
- 5.2. [N₂ being V-en.. □ (by N₁)] <split> N₂ ~.. pass [being V-en.. □ (by N₁)]:
- (63a) *I heard **the student being called Jenny by Mr Cook**.* <split>
 (63b) ***The student** was heard **being called Jenny by Mr Cook**.*

8.4.2.2. A megszakitott előidejű participiumos mellékmondatok

Az előidejű participiumos mellékmondat alanyát kiemelő szerkezet:

[N₂ etc.] <split>
 |
 3.2. N₂ ~.. pass [V-en.. (by N₁)]

- 3.2. [N₂ V-en.. (by N₁)] <split> N₂ ~.. pass [V-en.. (by N₁)]:
- (64a) *The latecomers found **all the seats occupied (by tourists)**.* <split>
 (64b) ***All the seats** were found **occupied (by tourists)**.*

III. RÉSZ

A KUTATÓMUNKA FŐ PRODUKTUMAI ÉS TOVÁBBI FELADATAI

9. A MORPHOSYNTACTIC VALENCY DICTIONARY OF ENGLISH VERBS

9.1. A valenciaszótár tartalma és jelrendszere

A több mint 15 000 címszót tartalmazó valenciaszótárban (BUDAI 1997a) található morfoszintaktikai és kis részben szemantikai információk fajtáit a legegyszerűbben egy mintaszócikk (Sample Dictionary Entry) segítségével azonosíthatjuk:

SAMPLE DICTIONARY ENTRY

SHOW*	HEADWORD
N * N <=> N *	Related valency patterns
N1 * refl <SELF (<SELF = <N2)	Variant of N1 * N2
N1 * del	Derived deviant pattern
N2 * erg	Derived deviant pattern
N1 * N2 (to/for N3) <dat> N1 * (N3) N2	Indirect Object Movement
N1 * del N3	Derived deviant pattern
N1 * N2 (to be) <N3*	<N as insert with optional (to be)
N2 * pass (to be) <N3*	Derived deviant pattern
N1 * N2 (to be) <Q	<Q as insert with optional (to be)
N2 * pass (to be) <Q*	Derived deviant pattern
N1 * <Q	<Q as insert
N1 * N2 <X	<X as insert
N1 * [(th)]	[(th)] as insert
[Th] * pass	Derived deviant pattern
IT * pass [th]	Derived deviant pattern
N1 * (N2) [(th)]	[(th)] as insert with optional (N2)
[Th] * pass (N2)	Derived deviant pattern
N2 * pass [(th)]	Derived deviant pattern
[Th] * pass (to N2)	Non-derived deviant pattern
N1 * IT <N3> [th]	<N3> as insert with valency reduplication
N1 * IT <Q> [th]	<Q> as insert with valency reduplication
N1 * [wh]	[wh] as insert
[Wh] * pass	Derived deviant pattern
IT * pass [wh]	Derived deviant pattern
N1 * (N2) [wh]	[wh] as insert with an optional (N2)
N1 * [wh to V]	[wh to V] as insert
[Wh to V] * pass	Derived deviant pattern
N1 * (N2) [wh to V]	[wh to V] as insert with an optional (N2)

N1 * [N ₁ to V / to have V-en] (V = BE)	[N ₁ to V] as insert (To V may be Perfect.)
N ₁ * pass [to V / to have V-en]	Derived deviant pattern
N1 * [N ₁ V-ing] (N _I = Poss/Acc*)	[N ₁ V-ing] as insert
N1 * [N ₁ (to be) V-ing] (N _I = Acc)	[N ₁ V-ing] or [N ₁ to be V-ing] as inserts
N ₁ * pass [(to be) V-ing]	Derived deviant pattern
N1 * [N ₂ V-en]	[N ₂ V-en] as insert
[CI] * [CI]	Matrix Subject [CI] and Object [CI] as insert
[(N _I) V-ing] * [th] (N _I = Poss)	Subclauses Specified

A II. rész elején ismertetett rövidítések és jelek helyett, illetve azokon kívül az alábbiak találhatóak a szótárban:

X	Az A helyett X jelöli a kötelező határozói bővítményt.
(X)	A (A helyett (X) jelöli a fakultatív határozói bővítményt.
*	a) A tilde (~) helyett csillag jelzi a főige (Base Verb) helyét. b) A címszó utáni csillag azt jelenti, hogy az ige rendhagyó.
(*)	A zárójelbe tett csillag azt jelenti, hogy a címszóban szereplő ige lehet szabályos vagy rendhagyó.
*..	A ~.. helyett jelzi az egy vagy két, vagy három elemből álló ige helyét.
<	A nyíl (←) helyett áll annak jeleként, hogy az utána következő egység koreferenciális viszonyban van az őt megelőző első N-nel.
<<	A jel utáni egység koreferenciális viszonyban van a jelet megelőző második N-nel.
<>	A betűjelet közbefogó nyilak (pl. ←Q→) helyett utal a kétirányú koreferenciára (pl. N ₁ ~ IT <N ₃ > [th] vagy N ₁ ~ IT <Q> [th]).
(<), (<<)	Koreferenciális, illetve nem koreferenciális
<=>	Rokonított valenciaképletek

Megjegyzések:

1. A címszók nagybetűsek.
2. A címszók utáni indexek homonimákat különítenek el egymástól. A homonimák a szótár függelékében találhatóak.
3. A kiegészítő információkat dűlt betűk emelik ki.
4. A szócikkekben az egyes képletek az alábbi sorrendben követik egymást: szó szerkezetek, verbum finitumot, majd verbum non-finitumot tartalmazó mellékmondatok mint inzertek, [CI]-t tartalmazó képletek (pszichológiai igék).
5. A prototipikus valenciaképletek variánsai, valamint a prototipikus képletekből származtatott deviáns képletek sorai beljebb kezdődnek.

A legrészletesebb kifejtést a rokonított valenciaképletek (összekapcsoló jelük: <=>) igénylik:

9.1.1. Az N inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek

A) N *.. N <=> N *..

Ezek a rokonított képletek a következő szerkezeteket jelenthetik:

Prototipikus valenciaképletek <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike vagy mindig külön-külön feltűntetve)</i>	Rokonított deviáns valenciaképletek <i>(Mindig külön-külön feltűntetve)</i>
N1 *.. N2 <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike)</i> Variánsok: <i>(Mindig külön-külön feltűntetve)</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. N1 *.. refl <SELF (<SELF = N2) 2. N1/2 *.. rec N2/1 3. N1 *.. prep₁ N2 <conv> N2 *.. prep₂ N1 	1. Valenciaredukció: *.. imp IT N1 *.. del N2 *.. erg N2 *.. q-pass (<X N2 *.. pass 2. Valencianövekedés: N1 *.. N2 (Opt)
N1 *.. <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike)</i>	Valencianövekedés: N1 *.. (Opt)

15. táblázat

Megjegyzések:

1. **(Opt) = Fakultatív elem(ek)**

2. Bár a <=> jel elsődleges funkciója az, hogy már rokonított kapcsolatokra utaljon a valenciaképletek között, mégis kiderülhet, hogy a kéletpárok, amelyekben egy bizonyos ige előfordulhat, nem rokoníthatók egymással. Pl.:

N1 * N2 (*I stopped his mouth.*) <=/=> **N1 *** (*I stopped.*)

Az ilyen szemantikai különbségeket azonban nem vehetjük figyelembe egy, a morfoszintaktikai valenciaképleteket elemző műben. Ezért a képlet **N *.. N <=> N *..** csak annyit jelenthet, hogy a szóban forgó ige mind divalens, mind monovalens – szemantikailag és formailag rokonítható vagy nem rokonítható – prototipikus és/vagy deviáns valenciaképletekben fordulhat elő az N inzerttel.

B) N *.. N N <=> N *.. N

Ezek a rokonított (P- és AP-igéket tartalmazó) képletek a következő szerkezeteket jelenthetik:

Prototipikus valenciaképletek <i>(A címbeeli rokonított képletpár egyike vagy mindig külön-külön feltüntetve)</i>	Rokonított deviáns valenciaképletek <i>(Mindig külön-külön feltüntetve)</i>
<p>N1 *.. N2 N3 <i>(A címbeeli rokonított képletpár egyike)</i> Variánsok: <i>(Mindig külön-külön feltüntetve)</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. N1 *.. refl <SELF N3 <i>(<SELF = N2)</i> N1 *.. refl N2 <SELF <i>(<SELF = N3)</i> N1 *.. refl <SELF₁ <SELF₂ <i>(<SELF₁ = N2) (<SELF₂ = N3)</i> 2. N1 *.. rec N2/3 N3/2 3. N1 *.. N2 to/for N3 <dat> N1 *.. N3 N2 4. N1 *.. N2 prep₁ N3 <conv> N1 *.. N3 * prep₂ N2 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Valenciaredukció: N1 *.. del N1 *.. del N3 N2 *.. erg N2 *.. q-pass N3 (<X N2 *.. pass 2. Valencianövekedés: N1 *.. N2 N3 (Opt)
<p>N1 *.. N2 <i>(A címbeeli rokonított képletpár egyike)</i></p>	<p>Valencianövekedés: N1 *.. N2 (Opt)</p>

16. táblázat

Megjegyzés:

Az **N *.. N N <=> N *.. N** képlet azt jelenti, hogy a szóban forgó ige mind trivalens, mind divalens, mind monovalens – szemantikailag és formailag rokonítható vagy nem rokonítható – prototipikus és/vagy deviáns valenciaképletekben fordulhat elő az N inzerettel.

9.1.2. Az <N inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek

$$N^{*..} N <N \Leftrightarrow N^{*..} <N$$

Ezek a rokonított képletek a következő szerkezeteket jelenthetik:

Prototipikus valenciaképletek <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike vagy mindig külön-külön feltüntetve)</i>	Rokonított deviáns valenciaképletek <i>(Mindig külön-külön feltüntetve)</i>
N1 *.. N2 <N3 <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike)</i>	Valenciaredukció: N2 *.. erg <N3 N2 *.. pass <N3
N1 *.. <N2 <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike)</i>	

17. táblázat

Megjegyzés:

Az $N^{*..} N <N \Leftrightarrow N^{*..} <N$ képlet azt jelenti, hogy a szóban forgó ige mind trivalens, mind divalens – szemantikailag és formailag rokonítható vagy nem rokonítható – prototipikus és/vagy deviáns valenciaképletekben fordulhat elő az <N inzerttel.

9.1.3. A <Q inzertet tartalmazó rokonított valenciaképletek

$$N^{*..} N <Q \Leftrightarrow N^{*..} <Q$$

Ezek a rokonított képletek a következő szerkezeteket jelenthetik:

Prototipikus valenciaképletek <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike vagy mindig külön-külön feltüntetve)</i>	Rokonított deviáns valenciaképletek <i>(Mindig külön-külön feltüntetve)</i>
N1 *.. N2 <Q <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike)</i>	Valenciaredukció: N2 *.. erg <Q
N1 *.. <Q <i>(A címbeli rokonított képletpár egyike)</i>	

18. táblázat

Megjegyzés:

Az $N^{*..} N <Q \Leftrightarrow N^{*..} <Q$ képlet azt jelenti, hogy a szóban forgó ige mind trivalens, mind divalens – szemantikailag és formailag rokonítható vagy nem rokonítható – prototipikus és/vagy deviáns valenciaképletekben fordulhat elő a <Q inzerttel.

9.1.4. Az <X> inzerter tartalmazó rokonított valenciaképletek

$$N^{*..} N <X \Leftrightarrow N^{*..} <X>$$

Ezek a rokonított képletek a következő szerkezeteket jelenthetik:

Prototipikus valenciaképletek <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike vagy mindig külön-külön feltűntetve)</i>	Rokonított deviáns valenciaképletek <i>(Mindig külön-külön feltűntetve)</i>
N1 *.. N2 <X> <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike)</i> Variánsok: <i>(Mindig külön-külön feltűntetve)</i> 1. N1 *.. N2 <X> (<i>N2 = one's WAY</i>) 2. N1 *.. refl <SELF <X> <i>(<SELF = N2)</i>	Valenciaredukció: N1 *.. del <X> N2 *.. erg <X> N2 *.. pass <X>
N1 *.. <X> <i>(A címbeli rokonított kéletpár egyike)</i>	

19. táblázat

Megjegyzés:

1. Az $N^{*..} N <X \Leftrightarrow N^{*..} <X>$ képlet azt jelenti, hogy a szóban forgó ige mind trivalens, mind divalens – szemantikailag és formailag rokonítható vagy nem rokonítható – prototipikus és/vagy deviáns valenciaképletekben fordulhat elő az <X> inzerterrel.

2. A származtatott valenciaképletek egymással is kombinálhatók. Lásd például a reciprok igék deviáns variációit.

9.1.5. Az N, <N, <Q, <X inzertereket tartalmazó rokonított valenciaképletek

A <=> jel nélkül adatolva

Prototípusok (Mindig külön-külön feltüntetve)	Rokonított deviáns képletek (Mindig külön-külön feltüntetve)
Monovalens valenciaképletek N1 *..	N1 *.. (Opt)
Divalens valenciaképletek 1. N1 *.. N2 Variáns: N1 *.. refl <SELF (<SELF = N2) 2. N2 *.. N1 (Tartalmazza a [CI] *.. N1) 3. N1 *.. <N2 4. N1 *.. <Q 5. N1 *.. <X	1. N2 *.. pass N1 *.. N2 (Opt) 2. Nincs 3. N1 *.. (Opt) <N2 4. N1 *.. (Opt) <Q / N1 *.. <Q (Opt) 5. N1 *.. (Opt) <X / N1 *.. <X (Opt)
Trivalens valenciaképletek 1. N1 *.. N2 N3 Variánsok: N1 *.. refl <SELF N3 (<SELF = N2) N1 *.. refl <SELF N2 (<SELF = N3) 2. N1 *.. N2 <N3 Variáns: N1 *.. refl <SELF <N3 (<SELF = N2) 3. N1 *.. N2 <Q Variáns: N1 *.. refl <SELF <Q (<SELF = N2) 4. N1 *.. N2 <X Variáns: N1 *.. refl <SELF <X (<SELF = N2)	1. N2 *.. pass N3 N1 *.. N2 N3 (Opt) / N1 *.. N2 (Opt) N3 2. N1 *.. N2 (Opt) <N3 N2 *.. pass <N3 3. N1 *.. N2 (Opt) <Q / N1 *.. N2 <Q (Opt) N2 *.. pass <Q 4. N2 *.. pass <X

20. táblázat

Megjegyzések:

1. Ahol a passzivizáció lehetséges, az aktív és a passzív képletek rokonítottak tekintendők, de amennyiben csak ez az összefüggés állapítható meg egy divalens és egy monovalens, illetve egy trivalens és egy divalens képlet között, az egyszerűség kedvéért az N *.. N <=> N *.., N *.. N <=> N *.. stb. rokonítást kifejező képletek nem szerepelnek a valenciaszótárban.

2. Azokban az esetekben sem használjuk a rokonítást kifejező képleteket, amelyekben a passzív struktúra mellékmondati inzertet tartalmazó prototipikus képletből származik.

9.2. A valenciászótár összehasonlítása más szótárakkal

Mínt hogy a valenciászótár (BUDAI 1997a) az igék morfoszintaktikai osztályait tartalmazó kötettel (BUDAI 1997b) együtt a kutatómunka fő terméke, szükségesnek tartom, hogy válaszoljak egy jogosan felvethető kérdésre, nevezetesen arra, hogy az általam összeállított valenciászótár mennyivel nyújt többet például azoknál a szótáraknál (elsősorban HORNBY 1989 és LONGMAN 1987), amelyek kiinduló korpuszként szolgáltak a kutatómunka számára, amely szótárak sok más szótárral ellentétben egyik céljuknak tekintik, hogy használóikat grammatikai információkkal is ellássák. Az új kiadást az előző, az 1978-as kiadással összehasonlítva a szerkesztők (LONGMAN 1987:F9) ezt írják:

The same detailed description of the grammatical behaviour of words is given in this edition.

Hogy jelenlegi formájában mennyivel nyújt kevesebbet ez a valenciászótár, az egyértelmű: Nem ad jelentéseket és példamondatokat.

Azoknak az igéknek az esetében (*CAPTIVATE*, *DECOMPRESS*, *WHITEWASH* stb.), amelyek csak egyetlenegy prototipikus képletben fordulhatnak elő, természetesen – az esetleges deviáns, a valenciászótárban megadott képletektől eltekintve – nem lehet különbség az említett két szótár és a valenciászótár által nyújtott grammatikai információk mennyisége között. Elég viszont szemügyre venni példaként az *ACKNOWLEDGE* igét, hogy szembetűnő legyen a különbség a valenciászótár javára.

A HORNBY- és a LONGMAN-féle szótár (HORNBY 1989, LONGMAN 1987) explicit, az adott szótár megfelelő szimbólumaival is jelölt, tehát nemcsak a példamondatokból kikövetkeztethető grammatikai adatait transzformálom a valenciászótár képleteire, hogy az összehasonlítás egyszerűbb legyen. Az azonos információk azonos sorokba kerülnek. Ahol hiányzik a jobb oldali információ, az azt jelenti, hogy az az információ a HORNBY-, illetve a LONGMAN-szótárból is hiányzik. E két szótár információit összesítve adom meg a jobb oldalon. Az egységes jelölésre való törekvés ellenére, különbségeket fedezhetünk fel a bal és a jobb oldal jelei között. A jobb oldalon bizonyos kiegészítő jelek hiányának az oka az, hogy a szóban forgó információ nem olvasható ki a jobb oldali szótárak jeleiből.

BUDAI (1997a)

ACKNOWLEDGE

N1 * N2
N1 * N2 (by N3)
N1 * N2 (with N3)

HORNBY (1989) & LONGMAN (1987)

ACKNOWLEDGE

N1 * N2

N1 * N2 (to be) <N3	N1 * N2 <N3
N2 * pass (to be) <N3	
N1 * N2 (to be) <Q*	N1 * N2 <Q
N2 * pass (to be) <Q*	
N1 * [th]	N1 * [th]
[Th] * pass	
It * pass [th]	
N1 * (to N2) [(th)]	
[Th] * pass (to N2)	
N1 * IT <N3> [th]	
N1 * IT <Q> [th]	
N1 * (to N2) [wh]	N1 * [wh]
[Wh] * pass*	
It * pass [wh]	
N1 * [N ₁ to V / to have V-en] (V = BE)	N1 * N2 [to V]
N ₁ * pass <[to V / to have V-en]	
N1 * (<)[V-ing] (V=Action)	N1 * [V-ing]
N1 * [N ₁ V-ing / having V-en] (N ₁ = Poss/Acc*)	
N1 * [N ₂ V-en]	

Az információk számaránya tehát az *ACKNOWLEDGE* címszónál 22:7 a valenciaszótár javára.

Még feltűnőbb a különbség például az *ASSOCIATE* esetében:

BUDAI 1997a

HORNBY (1989) & LONGMAN (1987)

ASSOCIATE {with}	ASSOCIATE
N1 * rec N2/3 (with N3/2)	N1 * N2 (with N3)
N1 * rec N2+3	
N1 * rec N2+3 (with EACH OTHER)	
N1 * rec N2+3 {TOGETHER}	
N2/3 * rec-erg with N3/2	N1 * (with N2)
N2/3 * rec-q-pass with N3/2 (<X /	
N2/3 * rec-q-pass (<X with N3/2	
N2+3 * rec-q-pass (<X	
N2+3 * rec-q-pass (with EACH OTHER) (<X /	
N2+3 * rec-q-pass (<X (with EACH OTHER)	
N2/3 * rec-q-pass (<X	
N2/3 * rec-pass with N3/2	
N2+3 * rec-pass	
N2+3 * rec-pass (with EACH OTHER)	
N2+3 * rec-pass {TOGETHER}	
N2/3 * rec-pass	

Azt el kell ismernem, hogy mind a HORNBY-, mind a LONGMAN-szótár, ha nem is következetesen, de igen gyakran utal a képletekben szereplő főnevek szemantikai jellemzőire is a *somebody* és a *something* szavak megfelelő rövidítéseivel. További kutatómunkával azonban az információk száma nagymértékben növelhető, különösen ha a jelenleg még hiányzó, az imént említett két szótárban található szemantikai információknál árnyaltabb, gazdagabb adatokkal is jellemezzük az egyes lexémák minőségi valenciáját.

Az 1998-ban megjelent ORSZÁGH–MAGAY szerkesztette angol–magyar és az ORSZÁGH–FUTÁS–KÖVECSÉS szerkesztette magyar–angol akadémiai nagyszótárakból is hiányzik a valenciaszótárban található grammatikai információk tekintélyes része. Természetesen, ha valaki az igék melletti N-ek változatos jelentéseire és a belőlük eredő igei jelentésváltozatokra, valamint a jelentések minősítésére (*bizalmas*, *durva*, *hivatalos*, *szleng* stb.) kíváncsi, akkor az akadémiai nagyszótárakat kell kézbe vennie.

10. MORPHOSYNTACTIC VALENCY CLASSES OF ENGLISH VERBS

Ez a kötet (BUDAI 1997b) a valenciaszótár (BUDAI 1997a) egy-egy igei szócikkében megadott információkat az angol igék morfoszintaktikai osztályaira és alosztályaira vonatkoztatva az alábbi fejezetekben mutatja be:

Az első részben szerepelnek a prototipikus valenciaképletek:

Chapter 1	Monovalent Verbs
Chapter 2	The Noun Phrase as Complement
Chapter 3	The Adjectival Phrase as Coreferential Complement
Chapter 4	Complements Functioning as Obligatory Adjuncts
Chapter 5	The <i>That</i> -Clause as Complement
Chapter 6	The <i>Wh</i> -Clause as Complement
Chapter 7	The <i>Wh</i> -Clause with the Infinitive as Complement
Chapter 8	The <i>To</i> -Infinitive as Complement
Chapter 9	The Bare Infinitive as Complement
Chapter 10	The <i>Ing</i> -Form as Complement
Chapter 11	The Past Participle as Complement
Chapter 12	Valency Patterns with Clausal Subject

A második rész tartalmazza az egymással összehasonlított prototipikus és deviáns valenciaképleteket:

Chapter 13	Matrix Alternation
Chapter 14	Reflexive Verbs
Chapter 15	Multiple Valency Patterns with Clausal Inserts
Chapter 16	Indirect Object Movement
Chapter 17	Converses
Chapter 18	Valency Augmentation
Chapter 19	Valency Reduction
Chapter 20	Valency Reduplication
Chapter 21	Reciprocal Verbs

A harmadik részt azoknak az egy és több szóból álló igéknek a táblázatai adják, amelyek mellett tagmondatértékű inzert állhat:

Chapter 22	The Table of Single-Word Verbs with Clausal Inserts
Chapter 23	The Table of Prepositional Verbs with Clausal Inserts
Chapter 24	The Table of Phrasal Verbs with Clausal Inserts
Chapter 25	The Table of Phrasal Prepositional Verbs with Clausal Inserts

A függelékben szerepelnek:

Matrices with Adjectives or Nouns

Homonyms

Irregular Verbs

A statisztikai jellemzők feltárását a kutatómunka elején nem tekintetem feladatnak, de ebben a kötetben következetesen megadom az igék egy-egy halmazának vagy részhalmazának az összesítő adatait is. Utólagos elhatározásomat az alábbiakkal magyarázom:

Általában nem lehet tudni, hogy egy-egy nyelvtankönyvben vagy nyelvészeti tanulmányban mit jelentenek azok a határozatlan számnevek (*sok, kevés, néhány* stb.), amelyekkel a szerzők az egyes nyelvi jelenségek mennyiségére utalnak, de megfoghatatlan az egyes halmazok összehasonlítására vonatkozó kifejezések (*aránylag, viszonylag* stb.) jelentése is. Állításomat bizonyítandó a COBUILD-nyelvtanból (1990) hozok néhány példát:

A 139. oldal táblázatának 85 igéjéről azt írja a könyv, hogy rendszerint tárgyatlan igékként szerepelnek ('a list of verbs which are normally used in intransitive clauses'). A 'normally' szó használata helyénvaló, de csak 10 olyan igét találtam a 85 között, amelyek **csak** tárgyatlan (monovalens) használata van. (A 'tárgyas'-'tárgyatlan' és a 'monovalens'-'divalens' terminusok nem ilyen egyszerűen feleltethetők meg egymásnak, de az itt és az alábbiakban felsorolt példákban párhuzamosság van e fogalompárok között.)

A 142. oldalon felsorolt 120 igéről azt állítják a szerzők, hogy tárgyas igék ('a list of verbs which are transitive'), ami ugyan igaz, de adataim szerint közülük 38 igének tárgyatlan (monovalens) használata is van, ami viszont nem derül ki az említett könyvből.

A 152. oldalon 45 olyan igét említnek a szerzők, amelyek egyaránt lehetnek tárgyas, illetve tárgyatlan igék. Azt hihetné az olvasó, hogy a teljes listát közli a könyv. A BUDAI (1997b) idevágó listájában sok száz ilyen ige van.

A 154. oldalon ezt olvashatjuk:

There are not many verbs which are always transitive or always intransitive.

Nem lehet tudni, hogy mennyi a '*nem sok*' ('not many'). Mindenesetre a BUDAI (1997b)-ben 2014 olyan egyszavas ige van, amely csak tárgyas (divalens) igeként szerepelhet egyetlenegy modellben és 433 egyszavas, valamint 934 kétszavas olyan ige, amely viszont csak tárgyatlan (monovalens) keretben fordulhat elő.

Nagyon sok további példát lehetne felsorolni a COBUILD-nyelvtanból.

11. A KUTATÓMUNKA TOVÁBBI FELADATAI

Egy morfoszintaktikai igei valenciászótár az igei lexémák belső szerkezetének, disztribucionális, kategoriális, relációs és transzformációs jellemzőinek a tárháza. Egy-egy formai, strukturális tulajdonság az igeik nagyobb csoportjára, nem ritkán több száz elemű igei halmazra vonatkozhat. A formai, strukturális jellemzők általában összefüggésben vannak egymással a morfoszintaktikai valenciászótárból hiányzó szemantikai információk révén. A szemantikai információk árnyaltabban tükrözik a valóság elemeit, de a nagy általánosításokra képes morfoszintaktikai információk is megragadhatók mint az emberi megismerés sémái.

A fentiek értelmében a 'morfoszintaktikai' jelző nélküli valenciászótárban megtalálhatók a szemantikai – a szubkategorizációs és a specifikus – információk is. Ebből egyértelműen adódnak a további feladatok, bár a morfoszintaktikai tulajdonságok feltárása sem tekinthető befejezettnek. A további feladatok bárkinek, a téma iránt érdeklődő kutatóknak a feladatait jelenthetik. Böven vannak még kisebb-nagyobb részterületei az angol igeinek ahhoz, hogy sokaknak, egyéneknek vagy kutatócsoportoknak jusson a feladatokból. Saját hatáskörömön belül feladatokat szemináriumi, TDK- vagy szakdolgozatként tudok ajánlani hallgatóimnak, de vannak a téma iránt érdeklődő kollégák is, és természetesen jómagam is megtalálom a számomra legfontosabb, legsürgősebb teendőket. Azt hiszem, itt most nem az a lényeg, hogy az alábbi feladatokat kinek kell elvégeznie, elég, ha felsorolom azokat a területeket, komplex vagy részfeladatokat, amelyeket valamilyen oknál fogva eddig még nem tudtam elvégezni. Az is mindenkor lehetséges, hogy valahol, valakik már előbbre jutottak az egyes részterületeken, és elegendő lesz csupán a szakirodalom még alaposabb feldolgozása.

11.1. Az információk szelektálása, differenciálása

A már elkészült valenciászótár és az igeik valenciaosztályait tartalmazó kötet adataival kapcsolatban annyi határozottan állítható, hogy helytállóak az angol nyelv makrorendszerét tekintve, ami annyit jelent, hogy valamelyik angol nyelvű országban valakik valamilyen kontextusban helyesnek tartják őket, ami egyszersmind azt is jelentheti, hogy máshol, mások, éppen valamilyen más kontextusra koncentrálnak, el is utasíthatják egyiket vagy másikat mint az őszámukra elfogadhatatlant, de az is megeshet, hogy számos, a valenciászótárba bekerült lexémát még sohasem hallották, vagy ha hallották is, még sohasem használták, mert nem igazán értik a jelentésüket még akkor sem, ha a művelt beszélők soraiba tartoznak. Hogy angol anyanyelvűek sem ismerik a valenciászótárba bekerült igeik egy részét, az nem feltételezés, amit az alábbiakkal tudok igazolni:

Amikor az anyanyelvi informánsokat az igeik egyes halmazainak a tesztelésére kértem fel, egyben azt is kértem tőlük, hogy jelöljék két csillaggal azokat a lexémákat, amelyekkel még sohasem találkoztak, és egy csillaggal azokat, amelyekkel ugyan már találkoztak, de nem értik pontosan, mit jelentenek, tehát nem is ismerhetik morfoszintaktikai jellemzőiket sem. Igen meglepő volt számomra bizonyos

igék mellett az egy vagy a két csillagot látni, különösen azon igék mellett, amelyeket – mint még szerencsés ember, aki a latint nyolc évig tanulhatta – akkor is értenék, ha angolul sohasem tanultam volna. Először nehéz volt elhinnem, hogy egy közepes nagyságú angol szótárban is adatolt lexémát, amelynek a jelentését én értem, nem érti egy művelt angol beszélő. Rácsodálkozásom azonban azt is jelenti, hogy nem voltam eléggé tisztában az angol szókincs egyes rétegeinek az angol anyanyelvűek nyelvhasználatában betöltött szerepével.

Talán mások is kíváncsiak arra, hogy melyek is lehetnek ezek a csillagos szavak, ezért felsorolom a csak az N1 ~ N2 prototipikus képletben előforduló igék listáján egy őszinte, művelt kanadai informáns által két, illetve egy csillaggal jelölt igei lexémákat.

Kétcsillagos szavak, tehát olyan szavak, amelyekkel az említett informáns még sohasem találkozott: *ABJURE, ADULATE, AFFOREST, ANNEAL, APPAL, BACKCOMB, BASTINADO, BEATIFY, BEFOG, BEFUDDLE, BESEEM, BEVEL, BLACKLEAD, CATECHIZE, CAUTERIZE, CHURCH, CONCATENATE, CONCUSS, CAPARISON, COSH, DEGAUSS, DENIGRATE, DISINTER, DOFF, DUBBIN, EMEND, ENFILADE, ENVENOM, FETE, FLAGELLATE, FLUMMOX, FOMENT, GAINSAI, GARROTTE, INCOMMUNE, INCULPATE, LARRUP, LAVE, LIMN, LUTE, MANUMIT, MITRE, PRANG, RIFFLE, TREPHINE, VULCANIZE.*

Egycsillagos igék, tehát olyan igék, amelyekkel ugyan már találkozott az informáns, de nem érti pontosan a jelentésüket: *ANTEDATE, APPLIQUE, CASHIER, CINCH, COKE, COMPASS, BLUE, BULL, CONTAINERIZE, CORN, COUNTERSINK, CUCKOLD, DEHORN, DEIFY, DISFOREST, DISFROCK, DISHORN, DISSEVER, ETIOLATE, FOREARM, GELD, JAPAN, MACADAMIZE, PLEACH, POMADE, POULTICE, PUG, REIFY, RE-JIG, RONEO, RUDDLE, SALIFY, SASS, SATE, SATIATE, SCUPPER, SNAFFLE, SPAY, STULTIFY, SWINGE, SYNCOPATE, TAMP, TRAN(S)SHIP, VIDE, VITIATE, WORST, WRONG-FOOT.*

Az anyanyelvi informánsokkal kapcsolatos ezen felfedezés mondatja ki velem az egyik elvégzendő feladatot:

Egy, az angol nyelv tanulását szélesebb körben is szolgálni kívánó valenciaszótárnak minden vitás adattól el kell tekintenie, ami azt jelenti, hogy a jelenlegi, az angol igeire vonatkozó információk tekintélyes részét félre kell tenni. Szükséges újra átfésülni az egész anyagot legalább két, egy brit és egy amerikai informáns segítségével, és csak azokat az adatokat szabad meghagyni, amelyekre mind a ketten határozott igent mondanak. Amennyiben az egyikük mond csak határozott igent, a másikuk viszont nem, akkor tisztázni kell, hogy amerikai, illetve brit voltukban található-e meg az egyet nem értés oka, és ha igen, akkor valamilyen módon jelölni kell a szótárban a lexéma nacionáléját, de szükségessé válhat az egyes fontosabb regiszterek megnevezése is.

Mint hogy a lexémák száma egy ilyen szűrő után alaposan le fog csökkenni, lehetőség nyílik arra, hogy más, igen fontos információkkal tegyük még hasznosabbá a valenciaszótárt. Lehetségessé válik a legfőbb szemantikai jegyek megadása az egyes képletekben szereplő főnevekre és melléknevekre vonatkozóan, de utalni lehet az igéknek a minőségi valencia szempontjából különösen fontos aspektuális, vagy ha

úgy tetszik, Aktionsart-beli jellemzőire is, bár ez utóbbi feladatnak a mondatszemantikai okokból eredő nehézségei egyre világosabbakká váltak a kutatómunka során.

Értelmét látom azonban annak is, hogy az adatok tömege a jelenlegi formájában is megmaradjon, mert tudomásom szerint **a szakirodalomban egy-egy igével kapcsolatban ennyi, legalábbis morfoszintaktikai információ sehol sem található.** Mások számára már az is kellő haszonnal járhat, ha megpróbálják az adatokat szelektálni, pontosítani, a mennyiségi, de főként a minőségi valencia szempontjai szerint további részhalmozokra bontani, részletes elemzésnek alávetni. Mindez része lehet a hallgatókkal végzett egyetemi vagy főiskolai stúdiumoknak is.

A minőségi valenciával kapcsolatos legfőbb feladat a különböző képletekben szereplő főneveknek először is az angol ige számára legfontosabb dichotómiák (ANIMATE – INANIMATE, ez utóbbin belül a CONCRETE – ABSTRACT) szerinti jellemzése.

Az első szemantikai jegypár **‘valaki’ – ‘valami’** formájában csaknem mindenfajta szótárban megtalálható nyelvektől függetlenül, ami azt jelenti, hogy az **‘élő’ – ‘élettelen’** megkülönböztetése fontos szerepet játszik az egyes nyelvekben. Érthetetlen viszont, hogy ennél miért nem lépnek tovább a szótárak. Számtalan jelentés különíthető el egymástól a **‘konkrét’ – ‘absztrakt’** jegypárral is. Ha megfigyeljük például a HORNBY-szótárt (1989), azt tapasztaljuk, hogy az egymás utáni jelentéseket sorozatosan csak a **sb** és a **sth** ismételtetésével próbálja megkülönböztetni egymástól, pedig sok esetben segítene a **sth** kétfelé bontása **konkrétra** és **absztrakra**. Legyen a **konkrét** jele az egyszer, az **absztrakt** jele a kétszer aláhúzott **N** (N, illetve N), és állítsuk egymás mellé a szótár jelrendszerét és ezeket a jeleket a szótárból vett, rövidített példákkal (HORNBY 1989:323, 366):

DERIVE

~ **sth from sth** : N from N

obtain sth from sth; get sth from sth:

derive great pleasure from one's studies

~ **sth from sth** : N from N

trace sth from (a source)

We can derive the word 'derelict' from the Latin 'derelictus'

DRAW

~ **sth (from sth)** : N (from N)

take out (a gun, knife, etc) from its holder, esp in order to attack sy

~ **sth (from sth)** : N (from N)

gain or derive sth from study, experience, etc

What conclusions did you draw (from your studies)?

A jelek természetesen tovább finomíthatók, árnyalhatók, és egyre több szemantikai variánsát írhatjuk le egy-egy morfoszintaktikai képletnek. Végül is a különféle jelentések tekintélyes része ezekből a jegybéli különbségekből fakad, bár vannak szép számmal csak listázható speciális jelentések is.

Mint egy periódusos rendszerben meghatározhatjuk egy-egy morfoszintaktikai valenciaképlet potenciális jelentésvariánsainak a számát a felvett szemantikai jegyek számától függően. Ha csak három szemantikai jegyet veszünk figyelembe (pl. élő, élettelen konkrét és élettelen absztrakt), akkor egy mono-, di- vagy trivalens igének,

csak kötelező főnévi alaptagú bővítményekkel számolva, az alábbi szemantikai variánsai (első-, másod- és harmadosztályú ismétléses variációi) lehetnek, amelyeket vagy kihasznál a nyelv, vagy sem:

A **monovalens** igék lehetőségeinek a száma: 3. (Az ilyen szemantikai jegyű alanyokhoz járulhatnak a divalens igék nem főnévi alaptagú bővítményei.)

A **divalens** igék lehetőségeinek a száma: 9. (A mono- és a divalens igék eddig megnevezett szemantikai kereteihez járulhatnak a trivalens igék nem főnévi alaptagú inzertjei.)

A **trivalens** igék lehetőségeinek a száma: 27.

További specifikus szemantikai jegyeket is felvehetünk az elemzés során, megsokszorozva a variációk számát, sőt mindenkor figyelembe vehetjük pluszként a koreferencia jelenségét is. Az elvi lehetőségekhez képest azonban egy nyelv viszonylag kevés számú variációt használ fel többek között azért is, mert a szemantikai jegyeknek a variációs lehetőségei mellett azok korlátaival is számolnunk kell.

Egyéb feladatok:

A trivalens P-igék között vannak olyanok, amelyek lehetővé teszik az **N2** és az **N3** cseréjét, azaz a belső perspektívaváltást prepozíciócserével:

(1a) *His speech infused us with eagerness.*

(1b) *His speech infused eagerness into us.*

(2a) *You inspire me with aspiration.*

(2b) *You inspire hate in me.*

Meg kell vizsgálni, melyek azok a trivalens, többféle prepozícióval is használható igék, amelyek hasonló párokba állíthatók. Úgy tűnik, hogy szabályszerű az **N2 + with + N3** és az **N2 + irányt kifejező prepozíció (in, into, upon stb.) + N3** váltakozása.

Az igeves szerkezetek koreferenciális és nem koreferenciális kapcsolatai további vizsgálódásokra várnak, különös tekintettel a verbum infinitum alanyának szintaktikai státusára, a transzformációkban való szereplésük árnyaltabb elkülönítésére.

Meg kell vizsgálni a különféle tagmondatokat vonzó igék közös és eltérő tulajdonságait. A kutatómunka jelenlegi fázisában már egyértelmű, hogy mely igék milyenfajta tagmondatokkal társulhatnak, igen sok alcsoportot lehetett megállapítani szemantikai jellemzőik alapján is, bár ezek ismertetésére még nem kerülhetett sor.

Sok titkot rejtenek még azok az igei lexémák, amelyek az alábbi képletekben fordulnak elő rokonítható jelentésben:

N ~ N <=> N ~ (vagy inkább így: N ~ <=> N ~ N?)

N ~ ADV N <=> N ~ ADV

N ~ N prep N <=> N ~ prep N

A titkok egy részéről már olvashatunk (pl.: LYONS 1977, YAMANASHI 1977, PARTEE 1979, KILBY 1984), de sok még a teendő.

11.2. Angol–magyar igei valenciászótár

A morfoszintaktikai valenciászótárban (BUDAI 1997a) rejő egyik fontos lehetőség, hogy bármely nyelv hozzárendelésével kétnyelvűvé tehető. Épülhet tehát rá egy angol–magyar igei valenciászótár is.

Egy kétnyelvű szótár egy bizonyos fokig mind a két nyelv beszélőit kielégíti, de általában csak az egyik nyelv szerepel benne elégséges grammatikai, stilisztikai stb. információkkal, a másik nyelv elsősorban csak a jelentések megadására szorítkozik. A magyar igei lexémákat körül is vehetjük a valenciájukat mennyiségileg és kisebb mértékben minőségileg jellemző bővítményeikre utaló névmásokkal. A magyar nyelvben különösen hasznos a PA-módszer (0.3.), amellyel egyértelműen ki lehet bontani az igei szóalakba rejtett kötelező vagy fakultatív bővítményeket is.

A szótár jelenlegi, egynyelvű változatában igyekeztem ugyan könnyen áttekinthető jeleket tartalmazó képletekkel leírni az angol igék morfoszintaktikai struktúráit, de egy, a pedagógiai igényeket még jobban figyelembe vevő kétnyelvű valenciászótár esetében a hasznosság és a használhatóság különösen fontos szempont. Használhatóbbá kell válnia a szótárnak mind a tanárok, mind a tanulók számára, és ugyanakkor a hozzárendelt nyelvnek, a magyarnak mint a felhasználók anyanyelvének a sajátosságait is figyelembe kell vennie. A használhatóság érdekében még áttekinthetőbbé, jelrendszerében még egyszerűbbé kell tenni egy angol–magyar valenciászótárt. A szelektálás is feladat, mert pontosabban körül kell határolni a kétnyelvű szótár használatának körét, de ugyanakkor az eddig nyert lényeges információk többségét meg is kell őrizni. Nagymértékben lecsökken a címszók és egyben a szócikkek száma azáltal is, hogy egy szócikkbe kerülnek az azonos főigét (Base Verb) tartalmazó egy és több szóból álló igei lexémák, hogy pontosan lehessen látni, hol van a határa az azonos főigéhez tartozó egy vagy több szóból álló lexémáknak.

Egy ilyen kétnyelvű szótár munkálatai közben haszonnal forgatható művek: ELEKFI 1966, KÁROLY 1967, MOLNÁR (H.) 1969, 1973, HORVÁTH – SIÓRÉTINÉ 1981, APRESZJAN – PÁLL 1982, KORPONAY 1986, BENCÉDY et al. 1988, KOMLÓSY 1992, FORGÁCS 1996, MALECZKI 1996, ALBERTI 1997, 1998, BÜKY – MALECZKI 1998, KESZLER 2000, valamint a KENESEI 2000 tanulmányai.

Végezetül egy evidencia:

Minden olyan szótárnak, amely elsősorban nyelvpedagógiai irányultságú, fontos, ha nem a legfontosabb tartozékai a formai és a szemantikai információkat integráló és konkretizáló, a gyakoriság és a hasznosság kritériumaira épülő példák, amelyek lehetnek teljes mondatok, de lehetnek csak igei szó szerkezetek is. A példák nem csupán végtermékei egy valenciászótárnak, segítségükkel a tudatosítás is teljesebbé válik, járható lesz az út a képletektől a példákig, illetve a példáktól a képletekig.

AZ IDÉZETT MŰVEK BIBLIOGRÁFIÁJA

- ABRAHAM, W. (ed.) (1978): *Valency, Semantic Case, and Grammatical Relations*. (Studies in Language Companion Series 1.) Amsterdam: John Benjamins B.V.
- ABRAMOV, B. (1971), Zur Paradigmatik und Syntagmatik der syntaktischen Potenzen. In HELBIG 1971. 51–66.
- ADMONI, W. G. (1979), Grammatik bleibt Grammatik: *Linguistische Studien*, Reihe A 63. Berlin.
- ALBERTI, G. (1997): *Argument Selection*. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- ALBERTI, G. (1998), Struktúrák a vonzatszerkezetben. In BÜKY B. és MALECZKI M. (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei III*.
- ALEXANDER, D.–W.J. KUNZ (1964): Some classes of verbs in English: *Linguistics Research Project, Indiana University*; principal investigator: F. W. Householder. Bloomington, Ind. Reproduced by the Indiana University Linguistics Club.
- ALEXANDER, H. G. (1967): *Language and Thinking*. Van Nostrand.
- ALEXANDER, L. G. (1969), The new grammarians and the language teacher: *English Language Teaching* 1.
- ALLEN, J. P. B. and S. PIT CORDER (eds.) (1973–74–75): *The Edinburgh Course in Applied Linguistics*. Vols. 1–2–3. London: OUP.
- ALLEN, R. L. (1966): *The Verb System of Present-Day American English*. The Hague; Paris: Mouton.
- ALLERTON, D. J. (1982): *Valency and the English Verb*. London; New York: Academic Press.
- ANDERSON, J. M. (1971): *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*. (*Cambridge Studies in Linguistics* 4.) Cambridge [Eng.]: University Press.
- ANTHONY, JR., E. M. (1954), An exploratory inquiry into lexical clusters: *American Speech* 29.
- APRESJAN, JU. D. (1974): *Leksiceskaja semantika*. Moscou: Nauka.
- APRESYAN, YU. D.–I. A. MEL'CUK–A. K. ZOLKOVSKY (1969), Semantics and lexicography: towards a new type of unilingual dictionary: *Studies in Syntax and Semantics*. Dordrecht: Reidel. 1–33.
- APRESJAN, JU. D.–I. A. MEL'CUK–A. K. ZOLKOVSKIJ (1973), Materials for an explanatory combinatory dictionary of Modern Russian. In KIEFER (ed.) (1973). 411–438.
- APRESZJAN, J. D.–PÁLL E. (1982): *Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások* 1–2. Budapest: Tankönyvkiadó.
- ARNOLD, L. A.–V. SINEMUS–R. DIETRICH–S. KANNGIESSER (Hrsg.) (1974): *Sprachwissenschaft*. Band II. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.

- ARONOFF, M. (1976): *Word Formation in Generative Grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- ARONSTEIN, Ph. (1926): *Methodik der neusprachlichen Unterrichts*. Leipzig: Teubner.
- BABOS E. (1970), A módszertanok dolgában. In *Idegen nyelv – anyanyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BACH, E.–R. T. HARMS (eds.) (1968): *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- BALOGH P. (1888), Az ige szereplése a mondatban: *Nyelvőr* 17. 294–300, 342–354, 393–400, 439–443.
- BÁNCZEROWSKI J. (2001), A nyelvtudomány paradigmái: *Magyar Nyelvőr* 2. 13–16.
- BÁNCZEROWSKI J. (2003), Az ábrázolás fogalma a kognitív nyelvészetben: *Magyar Nyelvőr* 2. 196–206.
- BANÓ I. (1974), Hagyományos nyelvtan, korszerű nyelvszemlélet. *Idegen Nyelvek Tanítása*. 2. sz.
- BARANYAI E. (1945): *A nyelvtan tanulásának lélektani feltételei*. Budapest.
- BÁRDOS J. (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BÁRDOS J. (2002): *Az idegen nyelvi mérés és értékelés elmélete és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BÁTHORY Z. (1985): *Tanítás és tanulás*. Bp.: Tankönyvkiadó.
- BÁTHORY Z. (1997): *Tanulók, iskolák – különbségek. Egy differenciális tanításemélet vázlat*. Bp.: OKKER Kiadó.
- BAUM, R. (1976): *"Dependenzgrammatik." Tesnière's Modell der Sprachbeschreibung in wissenschafts-geschichtlicher und kritischer Sicht*. Tübingen: Niemeyer.
- BBC (1993): *Sinclair, J. (Editor in Chief) (1993): BBC English Dictionary*. Glasgow: Harper Collins.
- BEHAGHEL, O. (1924): *Deutsche Syntax*. Band II. Heidelberg.
- BBI (1986): BENSON, M.–E. BENSON–R. ILSON (1986): *The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.
- BELASCO, S. (1969), Toward the acquisition of linguistic competence: From contrived to controlled materials: *Modern Language Journal* 53/3.
- BENCÉDY J.–FÁBIÁN P.–RÁCZ E.–VELCSOV M. (1988): *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- BENSON, M.–E. BENSON–R. ILSON (1986): *Lexicographic Description of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.
- BEVER, T. G.–J. J. KATZ–D. T. LANGENDOEN (eds.) (1976): *An Integrated Theory of Linguistic Ability*. The Harvester Press.
- BIERE, B.U. (1976), Ergänzungen und Angaben. In SCHUMACHER (1976). 129–173.
- BLANCHE–BENVENISTE, C. et alii (1984). *Pronom et Syntaxe. L'Approche pronominale et son application au français*. Paris: SELAF.
- BOLINGER, D. (1965), The atomization of meaning: *Language* 41. 555–573.

- BOLINGER, D. (1971): *The Phrasal Verb in English*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- BONDZIO, W. (1967): *Untersuchungen zum attributiven Genitiv und zur Nominalgruppe in der deutschen Sprache der Gegenwart*. Berlin. (Habilitationsschrift.)
- BONDZIO, W. (1969), Das Wesen der Valenz und ihre Stellung im Rahmen der Satzstruktur: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 2. Berlin.
- BONDZIO, W. (1971), Valenz, Bedeutung und Satzmodelle. In HELBIG (1971). 85–103.
- BRASSAI S. (1863–65), A magyar mondat II–III.: *Magyar Akadémiai Értesítő. A Nyelv- és Széptudományi Osztály Közölnye* 3. 3–128, 173–409.
- BRASSAI S. (1873): *Paraleipomena kai diorthoumena*. Pest.
- BRÄUER, R. (1974), Die Valenztheorie. Ihre Geschichte, ihr aktueller Stand und ihre Möglichkeiten: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 23. 267–280.
- BRESNAN, J. (1981), Poliadicity: Part I of a theory of lexical rules and representations. In HOEKSTRA et al. (1981). 97–121.
- BRESNAN, J. (ed.) (1982): *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- BROWN, E. K.–J. E. MILLER (1980): *Syntax: A Linguistic Introduction to Sentence Structure*. London: Hutchinson.
- BUDAI L. (1984a), Az idegen nyelvi nevelés céljainak kombinációi és a kombinációk permutációi (Problémavázlat): *Idegen Nyelvek Tanítása* 27. 65–71.
- BUDAI L. (1984b), Az angol ige, melléknév és főnév valenciája. In *Anglisztikai Napok '83. Tanulmányok az anglisztika tárgyköréből* 3. Szerk. Korponay B. 69–79.
- BUDAI L. (1984c), Az idegennyelv-oktatás tudományos alapjai és státusa: *Pedagógiai Szemle* 34. 557–565.
- BUDAI L. (1986a), The role of valency theories in English language teaching: *Lingua* 80/2. *English*. Budapest: Karl Marx University of Economic Sciences. 33–47.
- BUDAI L. (1986b), A nyelvtudomány szerepe az idegen nyelvi nevelés fejlesztésében. In Klaudy Kinga–Lengyel Zsolt (szerk.): *Az idegen nyelvi nevelés-oktatás néhány iránya és lehetősége*. Budapest: Oktatókutató Intézet. 127–147.
- BUDAI L. (1987), A szekunder alany- és tárgyválasztás néhány esete az angolban és a magyarban. In *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* 18/1. Szerk. Budai L. 3–18.
- BUDAI L. (1994): *English Grammar. Theory and Practice*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BUDAI L. (1996–1997) A valenciafogalom kialakulása, bővülése és a valencia kutatások problematikája. In *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, XXIII. Tanulmányok a magyar nyelvről*. Szerk. H. Varga Gyula. Eger, 1996–1997. 5–44.
- BUDAI L. (1997a): *A Morphosyntactic Valency Dictionary of English Verbs*. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó.

- BUDAI L. (1997b) *Morphosyntactic Valency Classes of English Verbs*. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó.
- BUDAI L. (1997c): *English Phrasal and Clausal Syntax. Synopses of Thirty Lectures*. University of Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó.
- BUDAI L. (1998a) The morphosyntactic valency patterns of English verbs. In *Key Notions in English Studies 1*. Szerk. Némethné Hock Ildikó és Ötvösné Vadnay Marianna. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó, 7–59.
- BUDAI L. (1998b) Az angol ige valenciászótára és a valencia alapján történő újraosztályozása: *Modern Nyelvoktatás*. 4. évf. 2–3. sz. 33–44.
- BUDAI L. (1998c) Egy integrált valenciamodell. In *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, XXIV. Tanulmányok a magyar nyelvről*. Szerk. H. Varga Gyula. Eger, 1998. 232–255.
- BUDAI L. (2001a) Valency theories from an applied linguistic perspective. In *Key Notions in English Studies 2*. Szerk. Némethné Hock Ildikó és Ötvösné Vadnay Marianna. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó, 7–16.
- BUDAI L. (2001b) *Magyar–angol nyelvtani feladatsorok kulccsal és magyarázatokkal. Az alapfoktól a felsőfokig*. Budapest: Corvina.
- BUDAI L. (2002a) Az angol igék prototipikus és deviáns valenciaképletei. In *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, XXIV. Tanulmányok a magyar nyelvről*. Szerk. V. Raisz Rózsa. Eger, 41–87.
- BUDAI L. (2002b) Nem vagy-vagy, hanem is-is: *Modern Nyelvoktatás* 2–3. 83–96.
- BUDAI L. (2002c): *Angol hibaigazító. Segédkönyv az angol nyelvi hibák megelőzéséhez és kijavításához*. Budapest: Corvina.
- BUDAI L. (2003a): *Érettségi angol. Kulcsszavak.*. Budapest: Corvina.
- BUDAI L. (2003b): *English Phrasal and Clausal Syntax. Workbook*. Veszprém: Veszprém University Press.
- BUDAI L. (2005): *Angol hibaigazító. Gyakorlókönyv*. Budapest: Corvina.
- BUDAI L. – RADVÁNYI T. (1998): *Angol nyelvtan a középiskolák számára*. 24. kiad. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BULL, W. E. (1960), Time, tense and the verb: *University of California Publications in Linguistics* 19. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- BÜHLER, K. (1934): *Sprachtheorie*. Jena.
- BÜKY – MALECZKI (szerk.) (1998): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei III*. Szeged: JATE.
- CANALE, M. AND M. SWAIN (1980), Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing: *Applied Linguistics* 1. 1–47.
- CARLSON, G.–T. ROEPER (1981), Morphology and subcategorization: case and the unmarked complex verb. In HOEKSTRA et al. (1981). 123–164.
- CARROLL, J. B. (1964): *Language and Thought*. New Jersey: Prentice-Hall.
- CHAFE, W. L. (1970): *Meaning and the Structure of Language*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- CHAFE, W. L. (1976): *Bedeutung und Sprachstruktur*. Berlin.
- CHOMSKY, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.

- CHOMSKY, N. (1966), Linguistic Theory. In *Northeast Conference on the Teaching of Foreign Languages*. Working Committee Reports. 43–59.
- CHOMSKY, N.–M. HALLE (1968): *The Sound Pattern of English*. New York.
- CLARK, E. V.–H. H. CLARK (1979), When nouns surface as verbs: *Language* 55/4. 767–811.
- CLARKE, D. W.–M. D. M. MACKENZIE (1963): *The Groundwork of English Sentence Structure*. London: Macmillan.
- COBUILD (1987): SINCLAIR, J. (Editor in Chief) – P. HANKS (Managing Editor) (1987): *Collins Cobuild English Language Dictionary*. London and Glasgow: Collins.
- COBUILD (1990): SICLAIR, J. (Editor-in-Chief) – G. FOX (Managing Editor): *Collins Cobuild English Grammar*. London and Glasgow: Collins.
- CODL (1997) *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. OUP.
- COHEN, J.–A. MARGALIT (1972), The role of inductive reasoning in the interpretation of metaphor. In DAVIDSON–HARMAN (eds.) (1972). 722–740.
- COLE, R. W. (ed.) (1977): *Current Issues in Linguistic Theory*. Bloomington: Indiana University Press.
- COLE, R. W.–J. M. SADDOCK (eds.) (1977): *Syntax and Semantics*, Vol. 8: *Grammatical Relations*. New York: Academic Press.
- COMRIE, B. (1976): *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- COOK, W. A. (1979): *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970–1978)*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- CORDER, S. PIT (1973): *Introducing Applied Linguistics*. Harmondsworth: Penguin.
- CORSTIUS, H. B. (1979), Linguistics and philosophy: *ITL* 43. 3–15.
- COURTNEY, R. (1983): *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*. New York: Longman.
- CSAPÓ B. (szerk.) (2002): *Az iskolai tudás*. Bp.: Osiris Kiadó.
- DAUGAARD, J. (ed.) (1995), Valency. The Pronominal Approach applied to Danish, Russian, and Chinese. In *Odense Working Papers in Language and Communication* 8. Odense: Institute of Language and Communication, OU.
- DAVIDSON, D.–G. HARMAN (eds.) (1972): *Semantics of Natural Language*. Dordrecht-Holland: Reidel.
- DEZSŐ L. (1979): *A nyelvtudomány szerepe az idegennyelv-oktatás komplex megközelítésében*. Budapest: TIT.
- DINNEEN, F. P. (1967): *An Introduction to General Linguistics*. Holt, Rinehart and Winston.
- DIK, S. (1978): *Functional Grammar*. (North-Holland Linguistic Series 37). Amsterdam: North-Holland.
- DINEEN, F. P. (ed.) (1966): *Report on the Seventeenth Annual Round Table Meeting on Linguistics Language Studies*. (Monograph Series on Languages and Linguistics 19.) Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- DOUGHTY, S.–G. THOMPSON (1983): *Problem English. A Practical Guide for Hungarian Learners of English. Angol nyelvi hibakalauz*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- DOWTY, D. R. (1979): Word Meaning and Montague Grammar. In: *The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. (Synthese Language Library 7.) Dordrecht; Boston: Reidel.
- EHNERT, R. (1974): *Liste der Grundvalenz der häufigsten deutschen Verben*. Oulu.
- EINFÜHRUNG (1984) *Einführung in die Grundfragen der Sprachwissenschaft*. Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von W. BONDZIO. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- EISENBERG, P. (1976), Wissenschaftliche Grammatik in der Sprachlehre: *Das Argument* 95. 9–23.
- É. KISS K. (2002), Mi legyen a magyar nyelvészet Széchenyi-programja? *Magyar Tudomány*. Új folyam. XLVIII. kötet, 2. sz. 198–202.
- ELEKFI L. (1966), Az igék szótári ábrázolásáról. In *Szótártani tanulmányok*. Szerk. ORSZÁGH L. Budapest: Tankönyvkiadó.
- EMONDS, J. E. (1976): *A Transformational Approach to English Syntax (Root, Structure-Preserving, and Local Transformations)*. New York etc.: Academic Press.
- EMONS, R. (1974): *Valenzen englischer Prädikatsverben. (Linguistische Arbeiten 22.)* Tübingen: Niemeyer.
- EMONS, R. (1976): *Valenzgrammatik für das Englische: eine Einführung. (Anglistische Arbeitshefte 16.)* Tübingen: Niemeyer.
- ENGEL, U. (1982): *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Schmidt.
- ENGELIEN, A. (1902): *Grammatik der neuhochdeutschen Sprache*. Berlin.
- ERBEN, J. (1960): *Abriß der deutschen Grammatik*. 3., dg. Auflage. Berlin.
- EROMS, H.-W. (1981): *Valenz Kasus und Präpositionen*. Heidelberg: Winter.
- FILLMORE, C. J. (1966), A proposal concerning English prepositions. In DINEEN (1966). 19–33.
- FILLMORE, C. J. (1968), The case for case. In BACH–HARMS (1968). 1–88.
- FILLMORE, C. J. (1977a), Topics in lexical semantics. In COLE (1977). 76–138.
- FILLMORE, C. J. (1977b), The case for case reopened. In COLE–SADDOCK (1977). 59–81.
- FINK, S. R. (1977): *Aspects of a Pedagogical Grammar Based on Case Grammar and Valency Theory*. Tübingen: Niemeyer.
- FINK, S. R. (1978), Case grammar and valency theory at a stalemate? Their relevance for semantic theory. In WERNER (ed.) (1978). 177–190.
- FINOCCHIARO, M. (1958): *Teaching English as a Second Language. In elementary and secondary schools*. New York: Harper.
- FISIAK, J. (ed.) (1973): *Papers and Studies in Contrastive Linguistics I*. Poznan – Washington: Uniwersytet im. Mickiewicza, Center for Applied Linguistics.
- FLÄMIG, W. (Hrsg.) (1972): *Skizze der deutschen Grammatik*. Berlin.
- FLYNN, S.–W. O'NEIL (eds.) (1988): *Linguistic Theory in Second Language Acquisition*. Dordrecht/Boston/ London: Kluwer Academic Publishers.
- FODOR I. (1968): *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest: Gondolat.
- FORGÁCS, T. (1996): *A valenciaelmélet nyelvtörténeti alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdései*. Szeged: JATE.

- FRANCIS, W. N. (1956), Resolution of structural ambiguity by lexical probability: The English double object: *American Speech* 31.
- FRASER, B. (1976): *The Verb-Particle Combination in English*. Tokyo: Taishukan.
- FRENCH, F. G. (1960): *English in Tables*. London: Oxford University Press.
- FRIES, C. C. (1945): *Teaching and Learning English as a Foreign Language*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- FRIES, C. C. (1952): *The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences*. New York: Harcourt Brace.
- GAREY, H.B. (1957), Verbal aspect in French: *Language* 33. 106–110.
- GIERING, D.–G. GRAUSTEIN–A. HOFFMANN–H. KIRSTEN–A. NEUBERT–W. THIELE (1977): *English Grammar. A University Handbook*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- GLEASON, JR., H. A. (1965): *Linguistics and English Grammar*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- GLINZ, H. (1952): *Die innere Form des Deutschen. Eine neue deutsche Grammatik*. Bern.
- GREENBAUM, S.–R. QUIRK (1970): *Elicitation Experiments in English. Linguistic Studies in Use and Attitude*. Longman.
- GREENBAUM, S.–R. QUIRK (1990): *A Student's Grammar of the English Language*. Longman.
- GROOT, A.W. DE (1949): *Structurele syntaxis*. Den Haag: Servire.
- GRUBER, J. S. (1976): *Lexical Structures in Syntax and Semantics*. Amsterdam: North-Holland; New York: American Elsevier.
- GÜNTHER, H. (1974): *Das System der Verben mit BE- in der deutschen Sprache der Gegenwart*. Tübingen.
- HARNISH, R. M (1976), The argument from lurk. In BEVER et al. (1976). 261–270.
- HARRIS, Z. S. (1957), Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure: *Language* 33.
- HARRIS, Z. S. (1965): *String analysis of sentence structure*. The Hague: Mouton.
- HEGEDŰS J. (1980), Néhány nyelvoktatás-elméleti kérdés. In HELL GY. (szerk.): *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás*. Budapest: BME Nyelvi Intézet. 55–65.
- HÉJAS Z. (1970), G. Helbig–W. Schenkel: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1969: *Idegen Nyelvek Tanítása* 6. 191–193.
- HELBIG, G. (1965), Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts: *Deutsch als Fremdsprache* 2. 10–23.
- HELBIG, G. (Hrsg.) (1971): *Beiträge zur Valenztheorie*. Halle (Saale).
- HELBIG, G. (1973): *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft*. München: Hueber. [2. kiad.; 1. kiad. Leipzig: Enzyklopädie, 1971.]
- HELBIG, G. (1976), Valenz, Semantik und Satzmodelle: *Deutsch als Fremdsprache* 2. 99–106.
- HELBIG, G. (1979), Zum Status der Valenz und der semantischen Kasus: *Deutsch als Fremdsprache* 2.
- HELBIG, G. (1982): *Valenz - Satzglieder - semantische Kasus - Satzmodelle*. Leipzig.

- HELBIG, G. (1983), Valenz und Lexikographie: *Deutsch als Fremdsprache* 3.
- HELBIG, G.–W. SCHENKEL (1969): *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- HELBIG, G.–W. SCHENKEL (1973): *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopadie.
- HELL GY. (2000), Grammatikák és alkalmazott nyelvtanítás: *Modern Filológiai Közlemények*. II. évf. 1. sz. 65–84.
- HERBST, T. (1983): *Untersuchungen zur Valenz englischer Adjektive und ihrer Nominalisierungen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- HERBST, T. (1984), Adjective complementation: a valency approach to making EFL dictionaries: *Applied Linguistics* 5. 1–11.
- HERBST, T. (1987), A proposal for a valency dictionary of English In ILSON (ed.) (1987).
- HERBST, T. (1999), English valency structures - A first sketch: *EUSE*.
- HERBST, T., D. HEATH, I. ROE & D. GÖTZ (eds.) (2003): *A Valency Dictionary of English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HERBST, T.–K. POPP (1997), Symposium: The Perfect Learners' Dictionary: *EURALEX newsletter*: Autumn 1997.
URL: <http://www.ims.uni-stuttgart.de/euralex/newsletter/9703.html>. Kereshe-tő: Google.
- HESSKY R. (1971), A német ige "vegyértéke": *Idegen Nyelvek Tanítása* 6. 185–189.
- HEYSE, J. C. A. (1908): *Deutsche Grammatik*. Hannover/Leipzig.
- HOCKETT, C. F. (1958): *A Course in Modern Linguistics*. New York.
- HOEKSTRA, T.–H. VAN DER HULST–M. MOORTGAT (eds.) (1981): *Lexical Grammar*. Dordrecht/Cinnaminson: Foris.
- HOEPELMAN, J. (1978): A note on the treatment of the Russian aspects in a Montague-Grammar. In ROHRER (ed.) (1978).
- HOPPENBROUWERS, G. A. J.–P. A. M. SEUREN–A. J. M. M. WEIJTERS (eds.) (1985): *Meaning and the Lexicon*. Dordrecht/Cinnaminson: Foris.
- HORNBY, A. S. (1954): *A Guide to Patterns and Usage in English*. London: Oxford University Press.
- HORNBY, A. S. (1989): *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
- HORVÁTH J.–SIÓRÉTINÉ GYEPES J. (1981): *Angol igei vonzósztár*. Budapest: Tan-könyvkiadó.
- HOUSEHOLDER, F. W. (1965), More classes of verbs in English. In *Linguistics Research Project, Indiana University*; principal investigator: F. W. Householder; edited by Loraine I. Bridgeman. Bloomington, Ind. Reproduced by the Indiana University Linguistics Club.
- HUDDLESTON, R.(1988): *English Grammar: An Outline*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUNFALVY P. (1884): *Nyelvtudomány és nyelvtanítás*. Budapest.
- HYMES, D. (1972), On communicative competence. In J. B. PRIDE AND J. HOLMES (eds.): *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin Books. 227–278.

- ILSON, R. F. (ed.) (1987): *A Spectrum of Lexicography. Papers from AILA*, Brussels, 1984. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- IRTENEVA, N. F. (1971), Valenz und Satziefenstruktur. In HELBIG (1971).
- JESPERSEN, O. (1909–1949): *A Modern English Grammar on Historical Principles* I–VII. London and Copenhagen: George Allen and Unwin - Ejnar Munksgaard.
- JOLLES, A. (1934): *Antike Bedeutungsfelder. (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 58.)* Halle.
- JUHÁSZ J. (1977), Még egyszer a német nyelv valenciaelméletéről: *Idegen Nyelvek Tanítása* 4. 118–121.
- KACNEL'SON, S. D. (1948), O grammaticeskoj kategorii: *Vestnik Leningradskogo Universiteta (Serija istorii, jazyka i literatury)* 2. 114–134.
- KALMÁR E. (1898), Állítmány és alany: *Nyelvtudományi Közlemények* 28. 129–147, 280–303, 392–412.
- KAPOOR, K. (1985): *Semantic Structure and the Verb: A Propositional Analysis*. New Delhi: Intellectual Publishing House.
- KÁROLY K. (2002), Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről: *Alkalmazott nyelvtudomány*. II. évf. 1. sz. 77–87.
- KÁROLY S. (1963), Tesnière szintaxisa és a szintaxis néhány kérdése: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* I. 161–186.
- KÁROLY S. (1967), A magyar intranszitiv-tranzitív igeeképzők: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* V. 189–218.
- KATZ, J. J.–J. A. FODOR (1963), The structure of a semantic theory: *Language* 39. 170–210.
- KECSKÉS I.–PAPP T. (1991): *Elméleti nyelvészet, alkalmazott nyelvészet, nyelvoktatás*. Budapest: Ts-4 Programiroda.
- KEENAN, E. L. (1978), The syntax of subject-final languages. In LEHMANN (1978). 268–327.
- KENESEI I. (szerk.) (2000): *Igei vonzatszerkezet a magyarban*. Budapest: Osiris Kiadó.
- KENNEDY, A. G. (1920): *The Modern English Verb-Adverb Combination*. Stanford, California: Stanford University Publication, University Series 1:1.
- KENNY, A. J. P. (1963): *Action, Emotion and Will*. London: Routledge and Kegan Paul.
- KÉRI H. (1977), A valenciaelmélet és az iskolai nyelvoktatás: *Idegen Nyelvek Tanítása* 2. 41–48.
- KERTÉSZ A. (2001), Nyelvészet és tudományelmélet: *Nyelvtudományi értekezések* 150. sz. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KESZLER B. (szerk.) (2000): *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KIEFER, F. (ed.) (1973): *Trends in Soviet Theoretical Linguistics*. Dordrecht: Reidel.
- KIEFER F. (1975), Irányzatok és problémák a mai jelentéstudományban: *Nyelvtudományi Közlemények* 77/2. 359–382.
- KIEFER F. (1984a), A magyar aspektusrendszer vázlata: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15. 127–149.

- KIEFER F. (1984b), Zsilka János, De constructione. Történet és állapot egysége a nyelvben: *Nyelv-tudományi Közlemények* 86. 272–284.
- KIEFER F. (szerk.) (1992): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KILBY, D. (1984): *Descriptive Syntax and the English Verb*. London; Sydney; Dover, New Hampshire: Croom Helm.
- KOENIG, E. (1972–73): *Englische Syntax* 1–2. Frankfurt am Main: Athenaeum.
- KOMLÓSY A. (1991): *Régensek és vonzatok*. Egyetemi tankönyv. Pécs: JPTE.
- KOMLÓSY A. (1992): *Régensek és vonzatok*. In KIEFER F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 299–527.
- KONDERSKI, S. (1973), Some surface and deep aspects of case in Polish and English. In FISIÁK (ed.) (1973). 65–76.
- KORHONEN, J. (1977): *Studien zu Dependenz, Valenz und Satzmodell*. 1–2. Bern: Peter Lang.
- KORPONAY, B. (1986): *Outlines of a Hungarian–English Case Grammar. Egy angol–magyar eset-grammatika vázlata*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- KOVÁCS F. (1980), Hazai prestrukturális nyelvmagyarázási kísérletek: *Nyelvtudományi Közlemények* 82. 103–123.
- KRUISINGA, E. (1925): *A Handbook of Present-Day English*. Utrecht: Kemink en Zoon.
- KURTÁN ZS. (2001): *Idegen nyelvi tantervek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- LAKOFF, G. (1966), Stative verbs and adjectives in English. In *Harvard Computation Laboratory Report NSF-17*. Cambridge, MA: Harvard University.
- LAKOFF, G.–S. PETERS (1966), Phrasal conjunction and symmetric predicates. In REIBEL–SCHANE (1969).
- LAPINSKAS, S. (1984): *Zu den Beziehungen zwischen Argument, Kasusrolle und Aktant am Beispiel der Realisierung des Lokativs: bei ausgewählten deutschen Verben des Zustandes und der Fortbewegung*. Leipzig: Univ., Sect. Germanistik. (Dissertation A.)
- LEECH, G. (1981): *Semantics: the Study of Meaning* (2nd ed.). Harmondsworth, Middx: Penguin Books.
- LEES, R.B. (1966): *The Grammar of English Nominalisations*. Bloomington: Indiana University; The Hague: Mouton.
- LEHMANN, W. P. (ed.) (1978): *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin and London: University of Texas Press.
- LENGYEL ZS. (1979): *A pszicho- és szociolingvisztika helye az anya- és idegen nyelvek oktatásában*. Debrecen.
- LEONTYEV, A., A. (1973): *Pszicholingvisztika és nyelvtanítás*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- LEVIN, L. S. (1982), Sluicing: a lexical interpretation procedure. In BRESNAN (1982). 590–654.
- LEVIN, S. R. (1965): Internal and external deviation in poetry: *Word* 21. 225–237.
- LINDGREN, K. B. (1983), Zu den Beziehungen zwischen den Ebenen der Sprache: *Linguistische Studien, Reihe A* 107 (1). Berlin.

- LONGACRE, R. E. (1976): *An Anatomy of Speech Notions*. Lisse: Peter de Ridder Press.
- LONGMAN (1978): PROCTER, P. (EDITOR-IN-CHIEF) – R. ILSON (MANAGING EDITOR) (1978): *Longman Dictionary of Contemporary English*. Longman.
- LONGMAN (1987): SUMMERS, D. (EDITORIAL DIRECTOR) – M. RUNDELL (MANAGING EDITOR) (1987): *Longman Dictionary of Contemporary English*. Longman.
- LUX GY. (1925): *A modern nyelvek tanulása és tanítása*. Miskolc.
- LYONS, J. (1977): *Semantics*. Cambridge: CUP.
- MAAS, U. (1974), Dependenztheorie. In ARNOLD et al. (1974). 257–275.
- MACKEY, W. F. (1965): *Language Teaching Analysis*. London: Longman.
- MALECZKI M. (1996), Semantic Relationship Between Verbs and Their Arguments. *Language Sciences* 18. (1–2), 429–442.
- MÁTÉ J. (1997): *A 19. századi nyelvtudomány rövid története*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MÁTÉ J. (1998): *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MATTHEWS, P. H. (1981): *Syntax*. Cambridge; New York: University Press.
- MCCARTHY, T. (1981): *Longman Lexicon of Contemporary English*. Longman.
- MEDGYES P. (1995): *A kommunikatív nyelvoktatás*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- MEDGYES P. & Major É. (1997): *A nyelvtanár. A nyelvtanítás módszertana*. Budapest: Corvina.
- MEINER, J. W. (1781): *Versuch einer an der menschlichen Sprache abgebildeten Vernunftlehre oder philosophische und allgemeine Sprachlehre*. Leipzig.
- MEGEN, J. VAN (1985): Dependency grammar, valence and the bilingual lexicon. In HOPPENBROUWERS et al. (1985). 170–178, 483–509.
- MEL'CUK, I. A. (1984), Lexical functions in lexicographic description. In *Proceedings of the VIIIth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Berkeley: UCB. 427–444.
- MEL'CUK, I. A. (1988): *Dependency Syntax: Theory and Practice*. Albany: State University Press of New York.
- MEL'CUK, I. A.–N. ARBATCHEWSKY–JUMARIE [et al.]; RÉDACTION, ANDRÉ CLAS (1984): *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- MEL'CUK, I. A.–N. V. PERCOV (=PERTSOV) (1973): *Poverxnostno-sintaksiceskie otnosenija v anglijskom jazyke*. Moskva: Institut Russkogo jazyka AN SSR [PP PGEPL, 43].
- MEL'CUK, I. A.–N. V. PERCOV (=PERTSOV) (1987): *Surface Syntax of English: A Formal Model within the Meaning-Text Framework*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- MEL'CUK, I. A.–A. K. ZHOLKOVSKII (1984): *Tolkovo-kombinatornyi slovar sovremennogo russkogo iazyka: opyty semantiko-sintaksicheskogo opisaniia russkoi leksiki*. Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien.
- MELIS, L.–C. EGGERMONT (1994), A pronominal approach to valency dictionaries: *International Journal of Lexicology* 7. Special issue.

- MEYER, H. J. (1981): *Englische Verben zur Beschreibung ausgewählter Sachverhalte der wissenschaftlichen Kommunikation: semantische Valenzstrukturen und typische Satzbaupläne*. Berlin: Humboldt-Universität. (Dissertation)
- MOLNÁR I. (H.) (1969), Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* VI. 229–270.
- MOLNÁR I. (H.) (1973), A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* IX. 123–146.
- MUFWENE, S. S. (1984): *Stativity and the Progressive*. Bloomington, Ind.: Indiana University Linguistics Club.
- MÜHLNER, W. (1975), Problem der Satzsemantik und Satzstruktur: *Linguistische Studien, Reihe A* 14. Berlin.
- MÜHLNER, W. (1984), Text und Kommunikation: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 37. 173–178.
- MÜHLNER, W.–D. RADTKE (1971): *Grundlegungen einer Theorie der syntaktischen Synonymie einfacher Sätze in der russischen Sprache der Gegenwart*. Greifswald. (Dissertation.)
- NICKEL, G. (1968), Complex verbal structures in English: *IRAL* 6. 1–2.
- NIDA, E. A.–C. R. TABER (1969): *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.
- NIKULA, H. (1976), Verbvalenz: Untersuchungen am Beispiel des deutschen Verbs mit einer kontrastiven Analyse Deutsch-Schwedisch. In *Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Germanistica Upsaliensa* 15. Uppsala.
- NIKULA, H. (1986): *Dependenzgrammatik*. Malmö: Liber.
- NILSEN, D. L. F.–A. P. NILSEN (1975): *Semantic Theory: A Linguistic Perspective*. Rowley, Mass.: Newsbury House.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ–FUTÁSZ DEZSŐ–KÖVECSES ZOLTÁN (szerk.) (1998): *Magyar–angol nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ–MAGAY TAMÁS (szerk.) (1998): *Angol–magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PALMER, H. E. (1917): *The Scientific Study and Teaching of Languages*. 1968. London: OUP.
- PARTEE, B. H. (1979): *Subject and Object in Modern English*. New York: Garland.
- PETE I. (2003), Korunk nyelvtudományának történeti háttéré és jellemzői: *Magyar Nyelvőr* 2. 186–195.
- PÉTERI A. (1997), Valenciaelmélet és nyelvoktatás: *Magyartanítás*. 38. évf. 1. sz. 22–28.
- PETRICH B. (1937): *A modern nyelvek tanítása*. Budapest.
- PITTMAN, R. S. (1954): *A Grammar of Tetelcingo (Morelos) Nahuatl*. Language Dissertation 50.
- PLATT, H. (1972), Case theory and its application to language teaching: *ITL* 15. 31–45.
- PLÉH CS. (szerk.) (1983): *Szöveggyűjtemény a pszicholingvisztika tanulmányozásához*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- PÓLOS L.–RUZSA I. (1987): *A logika elemei*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- PORZIG, W. (1934), Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 58. 70–97.

- QUIRK, R.–S. GREENBAUM–G. LEECH–J. SVARTVIK (1972): *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- QUIRK, R.–S. GREENBAUM–G. LEECH–J. SVARTVIK (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- REFERENCIAKERET (2002): *Közös európai referenciakeret. Nyelvtanulás. Nyelvtanítás. Értékelés*. Európa Tanács Közoktatási Bizottsága. Közoktatási Bizottság Élő Nyelvek Osztálya. Strasbourg. Bp.: Pedagógustovábbképzési és Információs Központ Kht.
- REIBEL, D. A.–S. A. SCHANE (eds.) (1969): *Modern Studies in English*. Englewood Cliffs, NJ.
- ROBERTS, J. (1981), Rewriting a standard dictionary entry in valency dictionary format: *British Association for Applied Linguistics Newsletter* 11. 1–15.
- ROBERTS, P. (1956): *Patterns of English*. New York: Harcourt.
- ROBERTS, P. (1961): *English Sentences*.
- ROBERTS, P. (1964): *English Syntax*. New York: Harcourt Brace.
- ROEPER, T.–M. SIEGEL (1978), A lexical transformation for verbal compounds: *L19*. 199–260.
- ROHRER, CH. (ed.) (1978): *Papers on Tense, Aspect and Verb Classification*. Tübingen: G. Narr.
- ROSENGREN, J. (1978), Status und Funktion der tiefenstrukturellen Kasus: *Beiträge zur Problemen der Satzglieder*. Leipzig.
- ROSS, J. F. (1981): *Portraying Analogy*. (*Cambridge Studies in Philosophy*.) Cambridge: Cambridge University Press.
- ROT S. (1984a), Az igék szintaktikai valenciája a mai angol nyelv makrorendszérében: *Filológiai Közöny*30. 458–476.
- ROT S. (1984b), R. Emons: Valenzgrammatik für das Englische: Eine Einführung. *Anglistische Arbeitshefte* 16. Tübingen: Niemeyer: *Filológiai Közöny* 2–3. 127.
- RYLE, G. (1949): *The Concept of Mind*. London: Hutchinson.
- SALISTRA, I. D. (1962): *Methodik des neusprachlichen Unterrichts*. Berlin: Volk und Wissen.
- SCHIPPAN, T. (1975): *Einführung in die Semasiologie*. Leipzig.
- SCHIPPAN, T. (1980), Arten der lexikalischen Bedeutung: *Linguistische Studien, Reihe A* 65. Berlin.
- SCHÖSLER, L. and K. VAN DURME: *The Odense Valency Dictionary*.
URL: <http://bank.rug.ac.be/contragram/newslet6.html>.
- SCHUBERT, K. (1987): *Metataxis. Contrastive Dependency Syntax for Machine Translation*. Dordrecht, Holland; Providence R.I., U.S.A.: Foris.
- SCHUMACHER, H. (Hrsg.) (1976): *Untersuchungen zur Verbvalenz: eine Dokumentation über die Arbeit an einen deutschen Valenzlexikon. (Forschungsberichte des Instituts für Deutsche Sprache, Mannheim, 30.)* Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr.
- SCHUMACHER, H.–N. TRAUTZ (1976), Bibliographie zur Valenz und Dependenz. In SCHUMACHER (1976). 314–343.

- SCOTT, F. S.–C. C. BOWLEY–C. S. BROCKETT–J. G. BROWN–P. R. GODDARD (1968): *English Grammar. A Linguistic Study of its Classes and Structures*. London: Heinemann.
- SEPPÄNEN, L. (1981), Zur sogenannten quantitativen Valenz: *ZGL* 9. 34–54.
- SIMON-VANDENBERGEN, A.-M.–J. TAELDEMAN–D. WILLEMS (eds.) (1996): *Aspects of Contrastive Verb Valency*. *Studia Germanica Gandensia* 40. Gent.
- SMEREKA, K. (1986): *Valenztheorie und Sprachvergleich im Bereich ausgewählter Verbfelder des Deutschen und Polnischen*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- SMITH, N. V. (1980), Review of Lehmann (1978): *Journal of Linguistics* 16. 150–164.
- SOMERS, H. (1984), On the validity of the complement-adjunct distinction in valency grammar: *Linguistics* 22, 507–530.
- SOMERS, H. L. (1987): *Valency and Case in Computational Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- SOMMERFELDT, K. E.–H. SCHREIBER (1974): *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- SOMMERFELDT, K. E.–H. SCHREIBER (1977): *Wörterbuch der Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- SROKA, K.A. (1972): *The Syntax of English Phrasal Verbs*. The Hague: Mouton.
- STEPANOWA, M.D. (1971), Die „innere Valenz“ des Wortes und das Problem der linguistischen Wahrscheinlichkeit. In HELBIG (1971).
- STAROSTA, S. (1979), The end of phrase-structure as we know it: *University of Hawaii Working Papers in Linguistics* 11.1. 59–76.
- STOCKWELL, R. P.–J. D. BOWEN–J. W. MARTIN (1965): *The Grammatical Structures of English and Spanish. (Contrastive Structure Series, ed. by C. E. FERGUSON.)* Chicago: The University of Chicago Press.
- STOCKWELL, R. P.–P. SCHACHTER–B. H. PARTEE (1973): *The Major Syntactic Structures of English*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- SZÉPE GY. (1975), *Linguistics – Applied Linguistics – Foreign Language*: TELEGDI 1975. 53–59.
- TÁLASI ISTVÁNNÉ (1970), Korreferat. A nyelvészet alkalmazása az idegen nyelvek tanításában: *Modern Nyelvoktatás*. VIII. évf. 12. sz. 27–30.
- TARVAINEN, K. (1981): *Einführung in die Dependenzgrammatik*. Tübingen: Niemeyer.
- TELEGDI, ZS. (ed.) (1975): *Modern Linguistics and Language Teaching*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TESNIÈRE, L. (1953): *Esquisse d'une syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- TESNIÈRE, L. (1959): *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- THEISZ GY. (1888), A nyelvtanítás reformjához: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 21. (1887–1888). Budapest.
- THIELE, W. (1972): *Möglichkeiten der Beschreibung von Complement und Sentence Modifier im englischen Satz*. [Band I–II.] Leipzig. (Dissertation.)
- THOMAS, H.–ILLÉS É. (1986): *Workbook to Problem English. Angol nyelvi gyakorlatok*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- THOMAS, O. (1965): *Transformational Grammar and the Teacher of English*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- TÓTH P.L. (1933): *A mondatok grafikai ábrázolása*. Dombóvár.
- TRIER, J. (1931): *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: die Geschichte eines sprachlichen Feldes*. Heidelberg: Winter.
- TRIER, J. (1934), Das Sprachliche Feld: *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung* 10. 428–449.
- VAN DEN EYNDE, K. & C. BLANCHE-BENVENISTE (1978), Syntaxe et mécanismes descriptifs: présentation de l'approche pronominale: *Cahiers de Lexicologie* XXXII 1, 3–27.
- VAN DER ELST, G. (1982), Verbsemantik: Zur Theorie und Praxis einer Analyse aufgrund von semantischen und syntaktischen Gebrauchsregeln, dargestellt am Beispiel der Aufforderungsverben des Deutschen: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 41. Wiesbaden.
- VAN EK, J. A. (1975): *Systems Development in Adult Language Learning. The Threshold Level*. Strasbourg: Council of Europe.
- VAN VALIN, JR. R. D. (1990), Semantic parameters of split intransitivity: *Language* 66/2. 221–260.
- VAN VALIN, JR. R. D. (1991a), A synopsis of Role and Reference Grammar. In VAN VALIN (1991b).
- VAN VALIN, JR. R. D. (ed.) (1991b): *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- VATER, H. (1978), On the possibility of distinguishing between complements and adjuncts. In ABRAHAM (ed.) (1978).
- VENDLER, Z. (1967): *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- VERKUYL, H. J. (1972): *On the Compositional Nature of the Aspects. (Foundations of Language, Supplementary Series 15.)* Dordrecht: Reidel.
- VIEHWEGER, D. (Hrsg.) (1977), Probleme der semantischen Analyse: *Studia Grammatica* XV. Berlin.
- VÖRÖS J. (1976), A valencia problémája az angol nyelv tanításában: *Folia Practico-Linguistica*. VI. 113–123.
- WALLWORK, J. F. (1969): *Language and Linguistics*. London.
- WEGENER, H. (1985): *Der Dativ im heutigen Deutsch*. Tübingen.
- WEISBERGER, L. (1953–54): *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. Düsseldorf.
- WELKE, K. M. (1965): *Untersuchungen zum System der Modalverben in der deutschen Sprache der Gegenwart. Ein Beitrag zur Erforschung der funktionaler und syntaktischer Beziehungen*. Berlin.
- WELKE, K. M. (1988): *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- WERNER, A. (ed.) (1978): *Valence, Semantic Case and Grammatical Relations 1*. Amsterdam: John Benjamins.
- WITTGENSTEIN, L. (1953): *Philosophical Investigations*. Trans. by G. E. M. Anscombe. New York: Macmillan.

- WITTON, N. D. (1979), The classification of English phrasal and prepositional verbs. In *Working Papers of the Speech and Language Research Centre Macquarie University* 2. 1–30. North Ryde, New South Wales: Macquarie University.
- WOTJAK, B. (1982a), Untersuchungen zur Inhalts- und Ausdrucksstruktur ausgewählter deutschen Verben des Beförderns: *Linguistische Studien, Reihe A* 103. Berlin.
- WOTJAK, B. (1982b), Zur Darstellung der Zuordnungsbeziehungen zwischen formal-grammatischer Ausdrucksstruktur und propositional semantischer Inhaltsstruktur (am Beispiel ausgewählter Verben des Beförderns): *Deutsch als Fremdsprache* 2.
- WOTJAK, G. (1977): *Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung. Ein Beitrag zur Gegenstand und Methode der modernen Bedeutungs-forschung unter besonderer Berücksichtigung der semantischen Komponentenanalyse*. Berlin.
- WOTJAK, G. (1983), Zu den Zuordnungsbeziehungen von Inhalts- und Ausdrucksstruktur: *Linguistische Studien, Reihe A* 107(1). Berlin.
- WOTJAK, G. (1984), Zur Aktantifizierung von Argumenten ausgewählter deutscher Verben: *Zeitschrift für Germanistik* 5. 401–414.
- WOTJAK, G. (1985), Zur Vertextung von Argumenten ausgewählter deutscher Verben. In *Grammatik im Unterricht*. Hg. von K. NYHOLM. ABO.
- YAMANASHI, M.(1977): *Generative Semantic Studies of the Conceptual Nature of Predicates in English*. Tokyo: Kaitakusha.
- ZSILKA, J. (1975): *A jelentés szerkezete (A jelentés-mozgás egysége)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A VALENCIÁVAL FOGLALKOZÓ DISSZERTÁCIÓK

- Achralowa, M. (1978): Zu einigen Aspekten der semantischen Valenztheorie: unter besonderer Berücksichtigung der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin. (Dissertation A)
- Audehm, H. J. (1974): Untersuchungen zum Zusammenhang von Semantik und Valenz im Bereich russischer Zustandsverben. Güstrow. (Dissertation A)
- Butschukowska, A. (1974): Das deutsche Verb in seiner Valenz und Distribution im Vergleich zum bulgarischen. Jena. (Dissertation A)
- Einert, F. (1976): Valenz- und Distributionsbeziehungen französischer Verben in der Fachsprache des Nachrichtenwesens. Leipzig. (Dissertation A)
- Felix, S. W. (1973): Syntaktische Analyse englischer verbaler Gruppen. Kiel. (Dissertation)
- Gansel, Ch. (1984): Zur Semantik und Valenz deutscher Adjektive des Vergleichens. Güstrow. (Dissertation A)
- Gacov, D. (1974): Studien zur Semantischen Valenz: eine Untersuchung über die Verhaltens-Verben unter Berücksichtigung der wie-Aktanten. Halle. (Dissertation A)
- Gerstner, H. (1980): Untersuchungen zur Bedeutung und Valenz russischer Adjektive: Syntaktische Modelle mit dem Ausdruck komitativer Beziehungen. Güstrow. (Dissertation)
- Götze, L. (1979): Valenzstrukturen deutscher Verben und Adjektive: eine didaktische Darstellung für das Fach Deutsch als Fremdsprache. München. (Dissertation)
- Happe, C. (1982): Semantik und Valenz deutscher Verben des Produzierens. Güstrow. (Dissertation A)
- Hickey, R. (1980): Satzstrukturen des Deutschen und Englischen, eine kontrastive Analyse im Rahmen der Dependenzgrammatik. Kiel. (Dissertation)
- Hückel, W. (1971): Einige Fragen des Wortverbandes im Englischen, sein Verhältnis zum Einzelwort und seine Stellung im Satz. Leipzig. (Dissertation)
- Koch, P. (1981): Verb, Valenz, Verfügung: zur Satzsemantik und Valenz französischer Verben am Beispiel der Verfügungs-Verben. Heidelberg: Carl Winter. (Dissertation)
- Kunath, J. (1985): Untersuchungen zur semantischen und syntaktischen Valenz des Verbs in russischsprachigen Texten der Informationsverarbeitung. Leipzig. (Dissertation A)
- Lang, O. (1978): Zur Bedeutung und Valenz dreiwertiger Verben der Mitteilung in der deutschen Sprache der Gegenwart. Güstrow. (Dissertation A)

- Mikic, P. (1980): Die Verben des Gebens: Untersuchungen zu ihrer Bedeutung und ihrer Valenz; eine semanto-syntaktische Studie. Bonn. (Dissertation)
- Mückel, M. (1982): Bedeutung und Valenz deutscher Verben der modalen Stellungnahme. Güstrow. (Dissertation A)
- Neumann, P. (1979): Semantik und Valenz von Verben des Besitzwechsels im Deutschen. Güstrow. (PH. Dissertation)
- Päßler, H. (1984): Zur Valenz und Distribution der häufigsten Verben in französischen Fachtexten der Textilindustrie. Leipzig. (Dissertation A)
- Pätzold, M. (1985): Probleme des fremdsprachigen Bedeutungserwerbs: untersucht auf der Basis prototypischer semantischer Valenzstrukturen. Berlin. (Dissertation)
- Pongó, S. (1983): Konfrontation ausgewählter dreiwertiger deutscher und slowakischer Transportverben. Güstrow. (Dissertation A)
- Poppe, I. (1974): Untersuchungen zur Valenz russischer Verben. Erfurt-Mühlhausen. (Dissertation)
- Richter, M.-J. Roloff (1978): Prinzipien der Valenzmodellierung: unter besonderer Berücksichtigung von Konstruktionen mit rektionsverbundenen Aktanten des einfachen verbalen Prädikats der russischen Sprache der Gegenwart. Dresden. (Dissertation A)
- Romeyka, H. (1970): Untersuchungen zur Valenz der deutschen Verben mit Richtungsbestimmung. Leipzig. (Dissertation)
- Schmidt, P. (1985): Gebrauchstheorie der Bedeutung und Valenztheorie: Untersuchungen zum Problem der Hypostasierung von Bedeutungen. Amsterdam: Rodopi. (Dissertation)
- Schmidt, R. (1983): Konfrontative Untersuchung zur Semantik und Syntax (Valenz) der Verben bringen und holen und ihrer schwedischen Äquivalente. Jena. (Dissertation)
- Schneider, D. (1983): Verbale Fügeweisen des englischen Substantivs. Halle-Wittenberg. (Dissertation)
- Schütze, W. (1978): Untersuchungen zu Vorkommen, Distribution und Valenz der häufigsten Verben in der russischsprachigen Kommunikation auf dem Gebiet des Militärwesens. Leipzig. (Dissertation A)
- Selle, S. (1977): Zur Valenz und Distribution französischer Verben der Mitteilung und Information: dargestellt am Beispiel von Presstexten (internat. Politik). Leipzig. (Dissertation)
- Sojko, I. W. (1980): Satzmodelle mit nicht-realisierte syntaktischer Valenz in der deutschen und ukrainischen gesprochenen Sprache. Leipzig. (Dissertation A)
- Temmen, A. (1975): Semantisch-syntaktische Analyse ausgewählter französischer Verben mit dem Ziel der Aufstellung verbvalenzorientierter Sprachmuster für die Fachlehrerausbildung. Berlin. (Dissertation)
- Teubert, W. (1979): Valenz des Substantivs: attributive Ergänzungen und Angaben. Heidelberg. (Dissertation)
- Thielemann, W. (1975): Untersuchungen zur Valenz französischer Verben. Berlin. (Dissertation)

- Van Ek, J. A. (1975): Systems Development in Adult Language Learning. The Threshold Level. Strasbourg: Council of Europe.
- Weeren, J. van (1977): Interferenz und Valenz: zum Problem der „falschen Freunde“ für niederländische Germanistikstudenten. Door. (Dissertation)
- Wöller, E. (1976): Untersuchungen zum Zusammenhang von Semantik und Valenz bei russischen Verben der Fortbewegung. Güstrow. (Dissertation A)

20070709